

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE YOKSULLARIN DAYANIŞMA BİÇİMLERİNİN
DÖNÜŞÜMÜ: İZMİR KARABAĞLAR VE BERGAMA ÖRNEĞİ**

Ayşe DERİCİOĞULLARI ERGUN
1140209002

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Songül SALLAN GÜL

ISPARTA – 2016

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	Ayşe DEZİCİOĞULLARI FEGİN	
Anabilim Dalı	Sosyoloji	
Tez Başlığı	Türkiye'de İşsizlerin Değişenlere Adaptasyon Düzeyi	
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)	Türkiye'de İşsizlerin Değişenlere Adaptasyon Düzeyi: İzmir Karabölgeleri ve Bergama Örneği	
<p>Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Doktora Tez Savunma Sınavında Jürimiz 11.../07/2016 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Doktora tezi için;</p> <p>☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU²</p> <p>ile aşağıdaki kararı almıştır.</p> <p>☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez KABUL edilmiştir. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin DÜZELTİLMESİ³ kararlaştırılmıştır. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin REDDEDİLMESİ⁴ kararlaştırılmıştır.</p>		
TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Prof. Dr. Songül SALLAN GÖL	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Feriye ÖZNEF	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Cevdet YILMAZ	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Gürsel DEMİR	
Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. İsmail GÖKDAĞI	

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 28-(4) Tezi hakkında DÜZELTME kararı verilen öğrenci sınav tarihinden itibaren en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur.

⁴ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrenci, yeni tez konusu belirler.

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “TÜRKİYE’DE YOKSULLARIN DAYANIŞMA BİÇİMLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ: İZMİR KARABAĞLAR VE BERGAMA ÖRNEĞİ” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Ayşe DERİCİOĞULLARI ERGUN

11.08.2016

TEŞEKKÜR

Günümüzde modern toplumun ekonomik, politik ve sosyal anlamda bir dönüşümüne tanıklık etmekteyiz. Toplumsalın dönüşümünde farklı adlandırmalarla da olsa ele alınan ana kavram ise dayanışmadır. İnsanları bir arada tutan bağ ya da biz olma duygusunu sağlayan dayanışmanın da ister enformel isterse formel alanda dönüşümüyle karşı karşıyayız. Bireyselleşmenin arttığı, üretim süreçlerinin ve buna bağlı olarak da kamusal politikaların değiştiği günümüz toplumunda özellikle yoksullar bireysel ve toplumsal varoluşlarını sağlayabilmek adına; dayanışmaya özellikle de formel dayanışma biçimlerine giderek artan bir şekilde ihtiyaç duymaktadır. Bu ana sorunsaldan hareketle bu çalışma yoksulların dayanışma biçimleri ve dayanışma biçimlerindeki dönüşümü saptamak amacıyla yapılmıştır. Yoksulluk olgusu mekânsal anlamda farklı süreçlerle karşımıza çıktığı için hem kentsel hem de kırsal alanda yaşayan yoksulların dayanışma biçimleri; benzerlik ve farklılık gösteren alanlar saptanmaya çalışılmıştır.

Beş yıl süren doktora sürecine, ailecek olumlu ve olumsuz birçok hayat deneyimini de sığdırdık. Yaşadığımız trafik kazası ve akabinde ortaya çıkan sağlık sorunlarımız da bu sürecin biraz daha sancılı, yorucu geçmesine ve uzamasına neden olsa da yanımızda olan, bize destek olan ailemiz, dostlarımız sayesinde daha kolay üstesinden geldik; dolayısıyla yaşadığım iniş ve çıkışlarda ve umutsuzluklarda her daim desteğini hissettiğim; akademik danışmanlık dışında verdiği destek, öğüt, bilgi ve güç sayesinde kendimi var etmeme yardımcı olan Prof. Dr. Songül Sallan Gül'e tüm kalbimle teşekkür ederim. Bu süreç içinde yaşanan tüm sıkıntıların aşılmasında bilfiil yanımızda olan ve her daim moral desteğini bizden esirgemeyen sayın Prof. Dr. Hüseyin Gül'e de teşekkürü borç bilirim. Aynı zamanda yapıcı eleştirileri ve önerileri ile yol gösteren Doç. Dr. Cevdet Yılmaz'a ve Yard. Doç. Dr. İsmail Gökdayı'ya ve yoğun çalışma tempoları içinde zaman ayırarak tez savunmasına katılan ve geri bildirimleri ile bana destek olan Prof. Dr. Firdevs Gümüšoğlu ve Doç. Dr. Gönül Demez hocalarıma teşekkürlerimi sunmak isterim.

Aynı zamanda hayatımıza girdiği andan itibaren her daim desteğini hissettiğim sevgili Mim.Sertaç Tümtaş'a; tez savunmasının yaklaştığı dönemlerde stresli ve zor geçen süreçlerde, kaygılarımı en aza indiren, beni sakinleştiren Meral Timurturkan'a; deneyimini, bilgisini ve özel zamanını benimle paylaşarak saha verilerinin analizinde ve

yorumlanmasında bana destek olan Özlem Kahya Nizam'a ve bu süreçte annesinin karnında bize eşlik eden bebeğimize; Onur Uzer'e ve oldukça yordüğüm Ahmet Hulusi Dinçtürk'e teşekkürü bir borç bilirim. Sayenizde bu sürecin sonuna geldik. Hayatımda sizler gibi güzel insanlar olduğu için kendimi oldukça şanslı hissediyorum.

Her zaman varlıklarıyla huzur bulduğum; maddi ve manevi olarak bana her zaman destek olan ve bu süreçte de beni yalnız bırakmayan; üzerimdeki tüm sorumlulukları ve Eylül'ümün bakımını üstlenerek oldukça yorulan anneme ve ayrıca bu süreçte yalnız yaşamayı deneyimleyerek, kadının ev içi sorumluluklarını ne kadar yorucu olduğunu bizzat deneyimleyen ve yaptığı fedakârlıkları asla ödeyemeyeceğim babama teşekkürü bir borç bilirim

Birlikte geçirdiğimiz zaman boyunca; umutsuzluğumu umuda dönüştüren; her daim yanımda olan, beni cesaretlendiren, tüm kaygılarımda, üzüntülerimde yanı başımda olan; kendimden şüphe ettiğimde beni kendime getiren ve tez sürecinin her aşamasında benimle olan ve aynı sıkıntıyı ve stresi çeken yoldaşım Cem Ergun'a; yoğun tempolu çalışma sürecinde yaşından büyük bir olgunluk göstererek, kendisinden çaldığım zamanlarda büyük sabır gösteren ve minik yüreğiyle bana cesaret veren ve beni motive eden kızım Eylül'e tüm anlayışları, destekleri için ne kadar teşekkür etsem az.

Ayşe DERİCİOĞULLARI ERGUN

DERİCİOĞULLARI ERGUN, Ayşe, “Türkiye’de Yoksulların Dayanışma Biçimlerinin Dönüşümü: İzmir Karabağlar ve Bergama Örneği”, Doktora Tezi, Isparta, 2016

ÖZET

Dayanışma en genel anlamda insanların birbirine yardım etmesi, diğerkâmlıktan uzaklaşması, şefkat göstermesi, birbirlerini koruyup kollaması, işbirliği ve/veya çıkar birliği sağlaması anlamında ele alınmaktadır. Sosyoloji literatüründe ise dayanışma, toplum tipine ve yaşam alanı olan kır ve kentin ilişki ve örgütlenme biçimine göre sınıflandırılmaktadır. Kır toplumun dayanışması enformel ve kent toplumun dayanışması da formel dayanışmadır. Enformel dayanışma, kırsal toplumlarda benzeşiklik ve birincil ilişkilere dayanan akrabalık, dostluk, örf, tarih ve ortak mülkiyet bağıyla, İbn-i Hâlduncu anlamda asabiye bağıyla, Durkheimci anlamda ise, ortak değerlere dayanan kolektif bilinçle birbirine bağlanan insanlar arasındaki işbirliğidir. Dolayısıyla dayanışma kavramı; ilk başlarda bir cemaat, topluluk ya da belli bir coğrafyada bir arada yaşayan insanlar arasındaki bağı ve bu bağın birey üzerinde yarattığı sorumluluk hissini vurgulamıştır. Sanayileşmenin ve kentleşmenin arttığı modern toplumda hem refah hem de yoksullaşma artmış ve dolayısıyla dayanışmanın anlam ve biçimleri de dönüşüme uğramıştır. Modern kent toplumlarında kişisel olmayan ilişkilerle ve ekonomik rasyonalite temelinde kurulan ve insanların birbirine yurttaşlık bağı ile bağlandığı dayanışma biçimine formel dayanışma adı verilmektedir ve somut halini 20.yüzyılda refah toplumunda almıştır. Bu çalışma; Türkiye’de formel dayanışma içinde yer alan olan yoksulların dayanışma biçimlerini İzmir örneğinde irdelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Dayanışma, kırsal yoksulluk, kentsel yoksulluk, sosyal yardım, İzmir

DERİCİOĞULLARI ERGUN, Ayşe, “Transformation of Solidarity Forms of Poor in Turkey: Sample of Izmir Karabaglar and Bergama” PhD Thesis, Isparta, 2016.

ABSTRACT

Solidarity is generally dealt with to help people together, to move away from selfishness, to show compassion, to protect and guard each other, to provide cooperation and/or interest unity. In sociology literature, solidarity is classified according to the type of community and relationships and organizational forms of the urban and rural where is a living area. Solidarity of the urban society is formal while it is informal in rural societies. Informal solidarity is collaboration among people connected each other, by bonds of kinship, friendship, traditions, history and common ownership based on analogous and primary relationships in rural communities, by the spirit of unity in terms of Ibn Hâldun, by collective consciousness based on common values in terms of Durkheimian. Thus, initially, the concept of solidarity emphasizes bond among the people, member of congregation and community or living together in a particular region, and its sense of responsibility created on the individual. In modern society increased industrialization and urbanization has increased both welfare and poverty and also has transformed meaning and forms of solidarity because of this reason. In modern urban societies, the form of solidarity based on non-personal relationships and economic rationality and people connected each other with a sense of citizenship is called formal solidarity. It has become tangible form in welfare society of 20th century.

The aim of this study is to try to figure out the forms of solidarity of poor within formal solidarity in the Izmir region of Turkey.

Keywords: Solidarity, rural poverty, urban poverty, social assistance, Izmir.

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI.....	i
YEMİN METNİ	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
TABLOLAR	xi
GİRİŞ.....	1
ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
ÇALIŞMANIN AMACI.....	7
ARAŞTIRMANIN PROBLEMLERİ.....	11
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	12
Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	12
Araştırma Verilerinin Analizi	13
BİRİNCİ BÖLÜM.....	17
ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL TEMELLERİ.....	17
1.1. ARAŞTIRMANIN TEMEL KAVRAMLARI	17
1.1.1. Dayanışma.....	17
1.1.2. Bireyselleşme	21
1.1.3. Güven ve Dayanışmanın Formel Biçimi Olarak Kamusal Sosyal Güvenlik.....	26
1.1.4. Risk ve Sosyal Risk.....	33
1.1.5. Yoksulluk ve Türleri	36
1.1.6. Kentsel Yoksulluk / Yeni Yoksulluk	40
1.1.7. Kırsal Yoksulluk	44
1.1.8. Tüketim	48
1.1.9. Hemşehrilik.....	51
1.1.10. Hayırseverlik.....	52
1.1.11. Yanaşmacılık (Klientelizm) / Kayırmacılık	55
1.2. SOSYOLOJİDE DAYANIŞMAYI VE DAYANIŞMANIN DÖNÜŞÜMÜNÜ	
AÇIKLAYAN YAKLAŞIMLAR	58

1.2.1.	Sosyolojinin Öncüllerinde Dayanışmanın Önemi: İbn-i Hâldun ve Herbert Spencer	59
1.2.1.1.	İbn-i Haldun: Asabiyet Olarak Dayanışma	59
1.2.1.2.	Herbert Spencer: Sözleşmeye Dayalı Dayanışma	63
1.2.2.	Klasik Sosyoloji Yaklaşımlarında Gelenekselden Moderne Dönüşen Dikotomik Dayanışma	67
1.2.2.1.	Ferdinand Tönnies: Cemaat/Cemiyet Dayanışması: Gemeinschafttan Gesellschaftta	68
1.2.2.2.	Emile Durkheim: Kolektif Bilinçle Dönüşen Dayanışma	72
1.2.2.3.	Max Weber: Toplumsal Bir Eylem Olarak Dayanışma	79
1.2.2.4.	Karl Marx: Sınıf Bilinci Olarak Dayanışma	85
1.2.2.5.	Georg Simmel: Toplumlaşma Olarak Dayanışma	88
1.2.2.6.	Alexis de Tocqueville: Sivil Toplum Olarak Dayanışma	94
1.2.3.	Modern ve Günümüz Sosyoloji Yaklaşımlarında Dayanışma	97
1.2.3.1.	Talcott Parsons: Toplumsal Sistem Olarak Dayanışma	97
1.2.3.2.	Jürgen Habermas: İletişimsel Eylem Olarak Dayanışma	98
1.2.3.3.	Ulrich Beck: Refleksif/Düşünsel Dayanışma	101
1.2.3.4.	Anthony Giddens: Aktif Güvene Dayalı Dayanışma	105
1.2.3.5.	Zygmunt Bauman Toplumun Atomizasyonunda Dayanışma	112
1.2.3.6.	Sosyal Sermayenin Güçlenmesi Olarak Dayanışma	116
	İKİNCİ BÖLÜM	126
	DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE DAYANIŞMAYA VE DÖNÜŞÜMÜNE YOKSULLUK ÜZERİNDEN BAKMAK	126
	2.1. DÜNYADA YOKSULLARLA DAYANIŞMANIN BİÇİMLERİ VE DÖNÜŞÜMÜ	
	126	
2.1.1.	Sanayi Devrimi Öncesi Yoksullarla Dayanışma	126
2.1.2.	Siyasal Dayanışma: Yurttaşın Yoksulla Dayanışması Olarak Ulus-Devlet	128
2.1.3.	Refah Devletinde Cisimleşen Formel Dayanışma	129
2.1.4.	Formel Dayanışmadan Aile ve Piyasa Odaklı Dayanışmaya	133
2.1.5.	Yurttaş Dayanışmasından Yeni Sağ Dayanışmaya: Güvenin ve Otoritenin Ataerkil İnşası	133
2.1.6.	Zorunlu/Kamusal Dayanışmadan Vazgeçişin Yoksullara Bedeli: Dayanışmanın Dışına İtilmek	136
	2.2. TÜRKİYE'DE YOKSULLARLA DAYANIŞMANIN DEĞİŞEN BİÇİMLERİ	139
2.2.1.	Cumhuriyet Öncesi Dönemde Dayanışma	139
2.2.2.	Cumhuriyet Döneminde Yoksullarla Dayanışmanın Değişen Biçimleri	144
2.2.2.1.	1923'ten 1940'lara Ulus Devletin Geleneksel Dayanışmayı Modernleşirmesi	144
2.2.2.2.	1946'dan 1980'lere Çözülen Enformel Dayanışma Karşısında Devletin Yoksula Uzanan Himayeci Eli	153
2.2.2.3.	1980'lerden Günümüze Yoksullarla Dayanışmanın Değişen Biçimleri	161

2.2.2.4. Yoksullarla Dayanışmada Formel/ Yarı Formel Dayanışmanın Kurumsallaşması...	164
2.2.2.5. Devletin Yoksullarla Yeni Sağ Dayanışması: Geleneksel mi? Modern mi?; Dikatomik mi Esnek mi?	166
2.2.2.6. 2000'lerden Günümüze Yeni Muhafazakâr Hayırsever Devletin Yoksula Lütufu Olarak Dayanışma	168
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	178
ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	178
3.1. İZMİR YOKSULLARININ SOSYO-DEMOGRAFİK VE SOSYO EKONOMİK ÖZELLİKLERİ	178
3.2.1. Görüşülen Yoksulların Yaşları Ve Cinsiyetleri	181
3.2.2. Görüşülen Yoksulların Eğitim Durumları	184
3.2.3. Görüşülen Yoksulların Coğrafi Temelde Toplumsal Kökenleri ve Göçmenlik Deneyimleri	185
3.2.4. Görüşülen Yoksulların Göç Sonrası Deneyimleri	188
3.2.5. Görüşülen Yoksulların Hane Yoksulluk Profili	193
3.2. YOKSULLARIN DAYANIŞMA BİÇİMLERİ VE DÖNÜŞÜMÜNÜN NİTEL ANALİZİ	198
3.2.1. Kır Yoksullarının Değişen Dayanışma Biçimleri: Enformel Dayanışmadan Formel Dayanışmaya	202
3.2.1.1. Kırdaki Enformel Dayanışma Biçiminin Görünümleri	202
3.2.1.2. Kırsal Enformel Dayanışmanın Dönüştürücü Gücü Olarak Mülkiyet ve Üretim İlişkileri	208
3.2.1.3. Kırdaki Ekonomik Dayanışmanın Değişimi: Akraba Desteğinden Banka Kredisine	211
3.2.1.4. Kırdaki Formel Dayanışma Biçiminin Görünümleri	212
3.2.2. Kent Yoksullarının Değişen Dayanışma Biçimleri: Duygusal Dayanışmadan Klientalist Dayanışmaya	217
3.2.2.1. Kentte Enformel Dayanışma Biçiminin Görünümleri	217
3.2.2.2. Kentte Formel Dayanışma Biçiminin Görünümleri	221
SONUÇ	233
KAYNAKÇA	242
GÖRÜŞME FORMU	263
HARİTA VE FOTOĞRAFLAR	266
ÖZGEÇMİŞ	271

KISALTMALAR

ASPB	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
HÜNEE	Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
SYDTF	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu
TKB	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

TABLÖLAR

Tablo 1: Weber'in Toplumsal İlişkiler Tipolojisi	81
Tablo 2: İzmir Kırsal Yoksullarının (Bergama- Zeytindağ Mahallesi) Sosyo-Demografik Özellikleri	179
Tablo 3: İzmir Kent Yoksullarının (Karabağlar-İhsan Alyanak Mahallesi) Sosyo-Demografik Özellikleri	180
Tablo 4: Görüşülen Yoksulların Kıra/Kente Göre Yaş Dağılımı	181
Tablo 5: Görüşülen Yoksulların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı	184
Tablo 6: Görüşülenlerin Doğum Yerlerine Göre Dağılımı	185
Tablo 7: Görüşülen Kişilerin Göç Etme Nedenlerine Göre Dağılımı	186
Tablo 8: Görüşülenlerin Yaşadıkları Yerdeki İkamet Süresi	188
Tablo 9: Yoksulların Göç Sonrası Süreci Değerlendirmeleri	191
Tablo 10: Görüşülen Yoksulların Mahalleyi Seçme Nedeni	192
Tablo 11: Görüşülen Yoksulların Hane İçinde Yaşadığı Diğer Aile Üyeleri	193
Tablo 12: Görüşülenlerin Toplam Hane Aylık Geliri	194
Tablo 13: Görüşülen Yoksulların Gelir Kaynakları	195
Tablo 14: Görüşülen Yoksulların Sosyal Güvence Durumları	197

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Dayanışma en genel anlamda insanların birbirine yardım etmesi, diğerkâmlıktan uzaklaşması, şefkat göstermesi, birbirlerini koruyup kollaması, işbirliği ve/veya çıkar birliği sağlaması anlamında ele alınmaktadır. Sosyoloji literatüründe ise dayanışma toplum tipine, toplumun üretim biçimine ve üretimin mekânsal örgütlenmesine bağlı olarak yani kır ve kent temelinde sınıflandırılmakta ve içeriği tanımlanmaktadır. Kır toplumunun dayanışması, enformel olarak tanımlanırken, kent toplumunun dayanışması da formel dayanışma olarak ifade edilmektedir. Metodolojik olarak yapılan bu ayırım, birbiriyle uzlaşmaz olarak görülmekte ve her biri ayrı toplum tiplerini, ilişkilerini, değerlerini ve örgütlenme biçimlerini tanımlamaktadır. Enformel dayanışma, kırsal toplumlarda benzeşikliğe ve birincil ilişkilere dayanan akrabalık, dostluk, örf, tarih ve ortak mülkiyet bağıyla, İbni Hâlduncu anlamda “tutkunluk hissi ve asabiye bağı”yla, Durkheimci (1947) anlamda ise, ortak değerlere dayanan kolektif bilinçle birbirine bağlanan insanlar arasındaki işbirliğidir. Modern kent toplumlarda ise, Tönniesci (2000) anlamda; anlaşmalı, sınırlandırılmış ve şahsi olmayan ilişkilerle ekonomik rasyonalite ya da Marshallcı (2000) anlamda “yurttaşlık bağı” ile birbirine bağlı olan insanların dayanışmasına da, formel dayanışma denilmektedir. Bu dayanışmanın somutlaşmış biçimi ise 20. Yüzyıl refah toplumdur ve refah toplumu aslında kentsel yaşamın formel dayanışma biçimi olarak ele alınmaktadır. Bu dayanışma, kamusal sosyal güvenlik sisteminin gelir ya da maddi transferini içermektedir. Ayrıca bu formel dayanışmanın temel değerleri hukuksal kurallara dayanmakta, “yurttaşlığa ve hak” temelindeki yardımlaşma ilişkilerini ve kurumsallaşmayı da ifade etmektedir. Birbirini tanımayan insanlar arasındaki bu dayanışma biçimi formel, kurumsal ya da resmi dayanışma olarak da tanımlanır ve bu dayanışma modern kent toplumlarının değerlerine ve kurumlarına dayanır. *Formel dayanışma aslında isimsiz üçüncü şahıslar arasındadır. Alan ile veren arasındaki sosyal mesafe çok fazla olduğundan kişilerin birbirini tanıması mümkün değildir ve bu yüzden dayanışmanın bu türü “ikincil ve tanıdık-yakın olmayan dayanışma”* olarak da tanımlanır (De Beer, 2008). 20. yüzyılda yaygın adıyla refah devleti ya da devletin formel dayanışması, bireyler arasında bir dayanışma örüntüsünü formel olarak düzenleyen ve toplumsal güveni sağlayan bir kurum olarak devleti ve devletin

toplumsal güveni inşa ettiği bir dayanışmayı ifade eder. Bir başka ifadeyle toplumun artan karmaşıklığı ve riskleri bireylerin kontrol edememesi nedeniyle, devletin riskleri kamusal, kurumsal, formel olarak gidermesidir (Esping-Andersen, 2006). Aslında bu dayanışma; bireyin, aile ve akrabalık dışında aynı toplumda yaşayan ve yurttaşlık bağı ile bağlı olanları (*yabancılara da güvendikleri*) dayanışma olarak da tanımlanır. Bu dayanışma biçiminin somutlaşmış kurumsal yapısı da sosyal güvenliktir. Bir başka ifadeyle sosyal güvenlik; güvence sağlamak amacıyla gelirin yeniden dağıtımını sosyal adalet ve eşitlik adına gerçekleştiren bir dayanışma ilişkisidir. Bu anlamda, *yoksulluk sorunuyla karşı karşıya kalanların yoksul olmayanlar tarafından* desteklenmesi formel dayanışmanın temelini oluşturmaktadır (Bosco, 2000; Sallan Gül, 2004; Kapar, 2006). İnsanların güven gereksinimlerinin somutlaştığı bu kurumsallaşma, aslında insanlara “koruyucu bir koza” sağlar ve dolayısıyla yaşamın getireceği risklerden de onları korur (Giddens, 2010: 14). Bu aslında Korczynski'nin, güvenin karşdakini suiistimal etmeyeceği ve risk yaratmayacağına olan inancı ifade eder. Güven, bir ilişkide tarafların birbirlerinin zayıflıklarının istismar edilmeyeceğinden emin olmasıdır. Dolayısıyla bir etkileşim ya da ilişkide yer alan aktörler diğerinin güvenine layık olduğunda güvenilirdir. Dolayısıyla güven, etkileşim içindeki bireylerin bir özelliği iken güvenilirlilik ise bireyin bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır (Korczynski, 2003: 65). Bu ise refah devleti kurumlarının yani kamusal formel dayanışmanın sosyal risklere karşı toplumun sigortası olarak düşünülmesi ve bu bağlamda kamusal formel dayanışma biçimlerine güven duyulması anlamına gelmektedir (Van der Veen, 2012; Giddens, 1999).

Modern toplumları geleneksel toplumlardan ayıran en önemli özellik ise, ulus-devletlerin sanayi toplumundan çok, kapitalist toplum olarak, toplumsal yapılar da yarattığı dönüşümler, özellikle kapitalist dünya ekonomisi ve askeri aygıtların dönüşümü, gelenekselden farklılaşmış ve güven, yeni dayanışmayı kurumsallaştırmıştır (Giddens, 2000: 2008). Bu bağlamda sosyal güvenlik, aslında yurttaşlığı teminat altına almak; zengin ve yoksulları aynı şekilde topluma bağlamak için tasarlanmış, güven temelinde formel dayanışmayı yapılandırmıştır. Refah toplumunda bireylere güvenin yerini kurumlara ve soyut sistemlere güvene bırakmış ya da en azından hedeflemiştir. Bu dayanışma refah devletinde, toplumda farklı bireylere, gruplara ve sınıflara yönelik olarak farklı düzlemelerde gelişmiştir. Gelir güvencesizliği ve çalışma bağlamında toplumun en fazla dayanışma gerektiren grupları arasında ise, yoksullar öne çıkmıştır. Refah devletinde

yoksullar, bir dayanışma grubu olarak ele alınmıştır. Refah devletinin gelir güvencesizliklerini gidermeye yönelik sosyal yardım ve sosyal transfer, gelir programlarıyla yoksullukları giderilmeye çalışılmıştır. Yoksullarla dayanışma Marshall'ın da belirttiği gibi, bir topluluğa tam üyelikle ilgili olan, eşit hak ve yükümlülüklerin yurttaşları eşit kılan bir toplumsal statü olmasına dayanmıştır (Talas, 1995; Marshall, 2000; Sallan Gül, 2004). Alcock'un (2008) da ifade ettiği gibi toplumsal dayanışmayı sağlamak amacıyla refah devleti; *genel olarak eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, konut, sosyal hizmetler, sosyal yardım, istihdam, toplumsal eşitsizlikler, çevre, yoksulluk* vb. konularda çok çeşitli sosyal politika araçlarını kullanmıştır. İnsanların geçim kaynaklarından, istihdamdan, düzenli gelirden, barınmak için konutlardan, kendini geliştirmek için eğitimden yararlanmaları formel dayanışmanın bir gerekliliği olarak kabul edilmiştir. Bu anlamda sosyal yardımlarda aynı toplumda yaşayan, yurttaş olanlar arasında risklerin paylaşılması ve güvenliği sağlamanın araçlarından birisi olarak görülmüştür.

1930'lardan itibaren artan formel dayanışma, birincil ilişkilere dayalı enformel dayanışmayı da dönüştürmeye başlamıştır. Dayanışmanın formel biçimi de, bir yandan politika alanının örgütlenme araçları olan siyasal parti, demokratik kitle örgütleri, sendikalar ve sivil toplumla alanını genişletmiştir. Böylece formel dayanışmanın duygusal bağı yurttaşlığın yanında kolektif/kooperatif örgütlenme ve mücadeleyle, yani siyasi dayanışma, işçi dayanışması, kadın dayanışması, engelli dayanışması gibi farklı özgürlük talepleriyle genişlerken, kamusal sosyal yardımlar ise yoksullar ve dezavantajlı gruplara doğru yoğunlaşmıştır. Aynı zamanda sanayileşme ve kentleşmenin artan etkileri ailenin yanında arkadaşlık, mahallelilik, komşuluk ve hemşehrilik gibi enformel dayanışma biçimlerini de değişme tabii kılmıştır. 1970'lerden itibaren sermayenin yoğunlaşması, şirketlerin örgütlenme biçimleri ve ekonomik krizlerin yarattığı süreçle birlikte kapitalizm dönüşmüş, kamusal alanda değişiklikler yaratarak yeni ilişki ve dayanışma biçimlerine yönelik arayışları artırmıştır (Habermas, 1997: 343-344). Yeni liberal piyasacı süreç, bir yandan devletin toplumsal alandan, formel dayanışmadan çekilmesini talep etmiştir. Toplumsalın yitirmeye başlandığı, bireyselleşmenin ve tüketim toplumunun daha fazla öne çıkarıldığı bu yıllarda, formel dayanışmanın odağında olan yoksullara bakışta değişmiş, bireysel bir sorun olarak görülmeye başlayan yoksullukla mücadelede formel dayanışma kurumları zayıflamaya/zayıflatılmaya başlanmıştır. Kapitalist toplumun post

fordist üretim ilişkilerine hâkim olan piyasacı değerler sistemi, bireyselleşmeyi ve daha fazla kentleşmeyi öne çıkarmıştır. Dolayısıyla kapsayıcı bir kamusal formel dayanışmanın yokluğunda, dayanışmanın formel-devlet eksenli müdahaleci kolektivist biçiminin yerine yine yeniden aile ve din temelli toplulukçu-enformel-geleneksel dayanışma arayışları artmıştır. Dolayısıyla ailenin merkezi bir konuma gelmesi ve cinsiyetçi iş bölümünün kadın üzerinde yarattığı eril tahakküm sonucu kadınların başlıca rolleri eş, annelik, ailede yer alan hasta, engelli ve yaşlı bireylerin bakımlarının sağlanmasıdır (Dedeoğlu, 2009/2: 45). Modern toplumda başat olan çekirdek ailede toplumsal cinsiyet temelinde kadınların değişen rolleri ve özerklik talepleriyle dönüşüme uğramıştır. Bireylerden özellikle kadınlardan aile beklentilerinin artması sonucunda, geleneksel roller ve kariyer tercihlerinin uyumlulaştırılması gerekmiştir. Sonuç olarak gelişmiş ülkelerin birçoğunda kadınlar; güvencesiz işler, işsizlik ve uyumlulaştırmadaki zorluklar, doğum oranlarının düşüklüğü, yaşlılık ve benzeri risklerle yüz yüze kalmışlardır (Esping Andersen, 2011: 26-27, 43; Adak, 2007: 137). Bu durum aynı zamanda gönüllük temelli olan ama ikincil ilişkileri içeren enformel ve devlet dışı formel yapıların gelişmesi ya da geliştirilmesine yönelik ulusal ve uluslararası dayanışma biçimlerine yönelik arayışların artmasına neden olmuştur.

Bu çerçevede ortaya çıkan ve gelişen yeni sağ devlet anlayışı ile refah toplumundaki formel dayanışmanın, bir başka ifadeyle sosyal güvenlik sistemi içinde kolektifleştirerek telafi etmeye çalıştığı risklerin (temelde gelir güvencesizliği) yerine bireyselleşme ve risklerin topluma içselleştirilmesi yoluyla duyarsızlaşma ve yoksulluğun normalleşmesine bırakmıştır. Bu durum Sennet'in de dikkat çektiği gibi, toplumdaki risklerin dışsallaşmasını değil, topluma içselleştirilmesini ve her bireyin riskin sorumluluğunu kendisinin alacağı bir dayanışma biçiminin yaratılmasını öngörmüştür. Bu anlayış temelde *dayanışmacı yurttaşın yerine "müşteri yurttaş"ın* alması anlamına gelmektedir. Aynı zamanda bu; sürekli risk altında olmanın getirdiği depresif bir "kayıtsızlık" halinin yaratılarak başarısızlığın sadece en yoksul ve çaresiz kesimleri bekleyen bir kader olmaktan çıkması ve orta sınıfların yaşamında da daha sık karşılaşılan bir durum haline gelmesi anlamındadır (Sennett, 2002; 125). Nitekim 1980'lerle beraber sermayenin küreselleşerek, yeni sağ iktidarların sosyal alandan devleti çekmesi ve emeğin güvencesizleşmesiyle birlikte, yoksulluk da değişmiş ve yeni yoksulluk olarak karşımıza çıkmıştır. Yoksulluk, yeni iş fırsatlarına ve gelire sınırlı erişebilirlik, konut imkânlarının

ve hizmetlerinin yetersizliği, Şiddetin hâkim olduğu sağlıksız bir çevre, yoksulluk, etnik, ırk ve toplumsal cinsiyet temelinde sosyal koruma mekanizmalarından dışlanma ve ayrımcılığın arttığı, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim imkânlarının sınırlı olması gibi özelliklerle öne çıkmıştır (Mingione, 1993; Wratten, 1995; Kaygalak, 2001). Bir başka ifadeyle yeni yoksulluk ya da literatürdeki kavramsallaŐmayla yeni kentsel yoksulluk; hakim kapitalist üretim ve tüketim ilişkilerinin ve sınıf ilişkilerinin dışında, süreksiz, güvencesiz ve marjinal işlerle geçinmekte olan, kötü ve çökmüş kentsel mekanlarda yaşayan ve dışlanan cinsel, ırksal, etnik ve dinsel kimliklerle örtüŐmüŐtür.

Günlük yaşamın her alanına piyasa mantığının nüfuz etmesi ve sonuç olarak tüm yaşamın metalaşması; refah devletinin yükümlölükleri çerçevesinde, hak temelli sosyo-ekonomik koruma ve kolektif sosyal dayanışma ve sorumluluk anlayışından, bireysel sorumluluk ve gönüllü hayırseverlik anlayışına doğru bir dönüşüme neden olmuştur (Gül ve Sallan Gül, 2007: Buğra, 2007). Yoksulluğun bu yeni hali, yoksulların enformel ve formel dayanışma biçimlerinin ve dolayısıyla ilişki, değer ve örgütlenmelerini de dönüştürmüştür. Yeni sağ ve küresel sermaye, ulus devletlerin politik ve toplumsal dayanışma ilişkilerini daha da güvence(lik)siz hale getirmiŐ, artan riskler (yerel, ulusal ve küresel riskler) karşısında yoksullar, formel dayanışma sürecinden sınıflandırılarak (hak eden-etmeyen) ayrıŐtırılmaya ve dışlanmaya başlanmıştır. Dayanışmanın birey ile devlet arasında dikey değer; yatay boyutta, yani enformel dayanışma olarak, aile ve din temelinde yeniden inşa edilmesi öngörölmüŐtür. Bu süreçte Putnam'ın (1993)'ın da vurguladığı gibi, hem tanıŐıklıđa dayanan aile, akrabalık gibi hem de birbirinden oldukça farklı küçük gruplardan medet umulmaya başlanmıştır.

Türkiye gibi yurttaŐının refahını devletin ekonomik gücüne göre tanımlayan, Cumhuriyetle beraber toplumsal alandaki enformel dayanışma ilişkilerini modernleŐtirilmiŐ aile ve eğitim sistemine dayandırmayı hedefleyen bir ölkede, 1980'lere kadar çalışanlar dışında, formel dayanışma değer ve kurumları çokta geliŐmemiŐtir. Yoksulları içeren bir formel dayanışma sistemi gelişmiş ölkeler kadar başarılı olamamış, refah yaygınlaŐtırılamamıŐ ve dolayısıyla yoksullar için korunaklı bir ortam yaratamamıŐtır (IŞık ve Pınarcıoğlu, 2002:76-77). 1976 yılında yaşlı ve engellilere yönelik gelir destek programı (2022 sayılı yasa) dışında 1980'lerin ikinci yarsına kadar bir formel dayanışma kurumu olmamıştır. Türkiye'de yoksulluk olgusu uzun yıllar dinsel

ve geleneksel bir anlayışla kaderci bir bakışla ele alınmış, yoksulluk; gariplik, kimsesizlik, muhtaçlık ve fakirlik kavramlarıyla tanımlanırken, sorun hayırseverlik, akrabalık dayanışması ve Kızılay gibi yarı özerk kuruluşların enformel ve yarı formel kurumsal mekanizmalarıyla hafifletilmeye çalışılmıştır. 1980'lerle beraber yaşanan politik ve ekonomik krizlerin sonucunda artan yoksullukla mücadele etmek amacıyla halk arasında Fak-Fuk-Fon olarak bilinen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu kurulmuştur (Sallan Gül, 2004). Bu Fon ile ilk kez yoksullarla “yurttaş” olma temelinde bir dayanışma ilişkisi kurulmuş, toplumsal alanda birbirini tanımayan kişiler arasındaki dayanışmanın adı olarak sosyal yardım sistemi formel dayanışmanın özünü oluşturmuştur.

Yoksul yurttaşların ekonomik olarak katkılarının olmadığı (primsiz) ve gelir güvencesizliğini gidererek dayanışmayı amaçlayan bir sosyal güvenlik sistemi içinde, birey-devlet ve üçüncü kişilerin dayanışmasından oluşan bir yapı ise 3894 sayılı yasa ile oluşturulmuştur. Yasanın amacı devletin güvencesinde formel bir dayanışma kurumu oluşturmak olarak belirtilmiştir (Sallan Gül, 2004). Simmelci anlamda devletin yurttaşı olan ve birbirini tanımayan ama rasyonel dayanışma sistemi içinde, yani sosyal güvenlik sisteminde devlet güvencesinde bir yurttaş dayanışma yapısı oluşturulmuştur. Bu formel, kurumsal dayanışma örgütü vakıflar aracılığıyla, yani yarı özerk, tarihsel bir örgütlenme sisteminde sosyal yardımları örgütlemiştir. Gıdadan, yakacak yardımına, sağlık yardımından eğitim destek yardımlarına, barınma yardımlarından çeşitli nakit gelir destek programlarına kadar çeşitlenen yardımlarla genişleyen bir formel dayanışma biçimi gelişmiştir. Ancak bu dayanışma kurumu 1980 ve 1990'lı yıllar boyunca hukuksal anlamda yurttaşlık odaklı bir tanımlamaya sahip olsa da, popülist bakışla ve dinsel değerlerle biçimlenen bir anlayışla sosyal yardım dağıtım mekanizması haline gelmiştir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü ve illerde kurulan Sosyal Yardım ve Dayanışma Vakıfları ile oluşturulan kamusal yapılanma, kurumsallaşma sürecini 2001 Ekonomik Kriziyle beraber formel dayanışma alanını gelir ve istihdam destekli programlarla genişletmiştir (Sallan Gül, 2002; 2004; Boratav, 1991; Buğra ve Keyder, 2003).

2000'li yıllarla artan ekonomik krizler ve yeni liberal ekonomik yapılanma, yoksulluğun artmasına ve 2014 yılında yardım alanların sayısının 30 milyon 500 bine ulaşmasına yol açmıştır. Dolayısıyla nüfusun %40'ı yardım almaktadır Kırsal yoksulluk

oranı %52,9 ve kentsel yoksulluk oranı ise %47,1 olmuştur. Sosyal güvenliğin kapsamının daraltıldığı, temel kamusal hizmetlerin giderek piyasalaştırıldığı günümüzde yoksulluğu kontrol altına almak ve sisteme zarar vermeyecek şekilde düzenlenmek amacıyla sosyal yardımlar arttırılmaktadır. Ancak buradaki en önemli nokta sosyal yardımların hak değil muhtaçlık temelinde gerçekleştirilmesidir (Gökbayrak; 2010: 157).

ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de formel dayanışma içinde yer alan yoksulların dayanışma biçimlerini ele almak ve sosyal yardımlardan yararlanan yoksulların dayanışma ilişkilerini İzmir örneğinde irdelemektedir. Dayanışmanın, yaşanan toplumun biçimine göre, kır ve kent farklılığı temelinde değişen niteliğini, yoksulluk bağlamında değişen niteliğini, enformel ve formel dayanışmayı İzmir’in iki ilçe örneğinde anlamaya çalışmaktadır.

Yoksulluk ya da yeni yoksulluk, kendini farklı kimliklerin çelişkili bileşkesinde yeni biçimlerle ortaya çıkaran ve dayanışmamamanın ya da dayanışmanın dönüşümün bir sonucu olarak mekânla, özellikle kentle, daha fazla görünür hale gelmiştir. Ancak kırsal yoksulluk ve dayanışma ilişkileri de Türkiye’nin kapitalist dönüşümü ve modernleşme, geç modernleşme dinamikleriyle beraber değişmeye başlamıştır. Kırsal yoksulluk, kırsal alana özgü üretim ve bölüşüm ilişkileri çerçevesinde ortaya çıkan bir yoksulluktur. Dolayısıyla kırsal yoksullukta, tarım ve hayvancılık gibi geçim kaynaklarına ilişkin yaşanan sıkıntılar ön plana çıkmakta ve “kırsal yoksulluğun temel kaynağı topraksız ve kalifiye olmayan işçiler” olarak görülmektedir (Öztürk, 2008). Bu durumda kırsal yoksulluk, “tarımsal emeğin, özellikle küçük meta üretim yapısı içerisinde, kendini yeniden üretememe koşul ve eğilimleri” olarak tanımlanmaktadır (Ecevit ve Ecevit, 2002). Bu noktada, tarımsal üretimi gerçekleştirecek toprağa sahip olmamak ve ucuz emek, kırsal yoksulluğun tetikleyicisi olarak ortaya çıkmakta ve sonuç olarak ortaya çıkan göç ise kırsal yoksulluğun ve dolayısıyla yoksulların enformel dayanışma ilişkilerini dönüştürmektedir. Kırsal alanlarda aile ve soy odaklı tanıdık dayanışması ve emeğin imecesi ve takası kırsal yoksulların geçimlik tarım ve yerel topluluk dayanışmasınının (WB, 2005) işlevsizleşmesi, özellikle tarımsal üretimde ağırlaşan yaşam koşulları ve uygulanan tarım politikaları nedeniyle çoğunlukla genç nüfusun kırdan kente göç etmesi, yoksulluğun ve yoksulların niteliğini farklılaştırmıştır.

Türkiye 1950-1960 yıllarında tarımın makineleştirilmesi, suni gübre kullanımının yaygınlaştırılması, modern tarım tekniklerinin kullanımının arttırılması, köylüye ucuz ve kolay kredi sağlanması amacıyla ABD'den alınan Marshall Yardımları kapsamında 1957 yılına kadar olan dönemde Tarım Bakanlığı'na toplam olarak 89.166.000 \$ kaynak aktarımı yapılmıştır (Tören, 2007). Marshall Yardımları ile uluslararası işbölümü içinde ülkelerin yeri ABD tarafından belirlenmiştir. Buna göre Türkiye'nin uluslararası işbölümündeki rolü ise Batı'nın temel ihtiyaçlarını karşılayan yani tarım ürünleri ihracatçısı olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla bu dönemin tüm ekonomi politikaları da bu amaçla hazırlanmıştır. Tarımda makineleşme ve devletin destekleme alımlarıyla küçük üretici köylüyü finanse etmesi tarımın hızlı bir şekilde piyasaya açılmasını ve bağımsız köylülüğün de giderek güçlenmesine neden olmuştur. Ancak tarımsal makineleşme sonucunda ortaya çıkan bir diğer gelişme ise ülkemizde yaygın olan tarımsal üretim biçimi olan ortakçılığın zayıflamasıdır. Önceleri küçük üreticiler toprağın bir kısmını işlenmek üzere ortakçılara verirken makineleşme ile birlikte ortakçılık yerine aile içi emek gücüne dayanan bir üretime dönüşmüştür. 1948-1952 yılları arasında her on traktörün ortalama 34 ortakçı ailesini göçe zorladığı belirtilmektedir (Tütengil, 1977: 134; Yavuz, Keleş ve Geray, 1978: 4; Keyder, 2006: 312; Oktar ve Varlı, 2010: 10-11).

Tarım kesiminde yaşanan bu dönüşüm sonucunda oluşan işgücü fazlası; sürekli ya da geçici işçi olarak; kırsal ve kentsel alanlarda iş imkânlarının bulunduğu yerlere doğru göç etmiştir. Kıray'a göre bu göç olgusu, üretimi ve buradaki ilişkileri temelden değiştiren bir süreci ifade etmesi açısından önemlidir (Kıray, 1972: 566-567). Kırsal alanlarda geleneksel tarım düzeni ve toprak mülkiyetinin farklılaşması, ataerkil aile yapısının bozulmasına yol açtığı gibi, aile arazilerinin miras ve diğer bazı nedenlerle küçülmesi göçle kentlere giden kitleleri de güvencesiz bırakmıştır. Yine arazileri miras ve diğer bazı nedenlerle küçülen ailelerin büyük kısmı mevsimlik işçiliğe yönelmiş ve güvencesiz çalışma koşullarında yoksullaşmıştır. 1950 sonrasında yaşanan göçlerde, göçmenlerin aile ve akrabalık gibi enformel dayanışma biçimleri göç sürecinde etkili olmuştur. Ayrıca kente göç edildikten sonrada, barınma ve iş bulma gibi konularda da enformel dayanışma biçimlerini kullanmışlardır. Dolayısıyla kırdan kente göç süreci aileyi, özellikle ataerkil aile ve akrabalık ilişkilerini dayanışmanın odağına alırken hemşehrilik gibi yeni dayanışma biçimlerinin de gelişmesine yol açmıştır (Tekeli ve Erder, 1978: 301). Ancak 1980'lerden sonra ise kırdan kentte doğru olan göç nitelik değiştirmiş ve Doğu ve

Güneydoğu Anadolu'dan kentlere doğru gerçekleşen zorunlu göç olarak kendisini göstermiştir. Ancak bu göç dalgasında tüm aile üyeleri birlikte göç ettikleri içim zincirleme göçün sağladığı enformel dayanışma biçimlerinden yoksun kalmışlardır (Erder, 1996: 296).

Her ne sebeple olursa olsun göçle gelen yoksul kitleler kentlerde enformel istihdamda yer almaları nedeniyle formel dayanışmanın dışında kalmışlardır. Aslında Güney Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Türkiye refah rejiminin temelini oluşturan formel dayanışma ya da sosyal güvenlik sistemi, oldukça parçalı ve hiyerarşik bir yapıya sahip olmuştur. Ek olarak toplumun geneli için belirli bir asgari sosyal korumada sağlamamaktadır. Emek piyasasında istihdam edilenlerin çoğunluğunu kendi hesabına çalışanlar, ücretsiz aile işçileri ve enformel sektörde çalışanlar oluşturmaktadır. Böyle bir istihdam yapısı içinde mevcut sosyal güvenlik sistemi ise enformel olarak istihdam edilen ve nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan bireyler için güvence sağlamaktan uzaktır (Sallan Gül 2004; Buğra ve Keyder 2006). Koray'ın da belirttiği gibi, sosyal devletin koruması ve dayanışması sınırlı kalmış, geç endüstrileşme ve paternalist devlet yapısı yoksulları uzun süre koruma dışında tutmuştur (Koray, 2005:180). Formel dayanışmanın yoksulları içermemesi nedeniyle özellikle aile ve akrabalık başta olmak üzere enformel dayanışma biçimleri yoksullar için oldukça işlevsel olmuştur. Ancak geniş aileden çekirdek aileye doğru yaşanan dönüşüm ve aile üyelerinin birbirlerini destekleyecek yeterli maddi gelire sahip olmaması nedeniyle, ailenin sağladığı sosyal koruma yani enformel dayanışma oldukça zayıflamaktadır (Buğra ve Keyder 2006; Dedeoğlu 2009; Kalaycıoğlu 2006).

1980 sonrası uygulamaya konan ve günümüzde hâkimiyeti daha da arttıran neo-liberal politikalar, devletin koruyuculuğundan ve dengeleyici rolünden feragat ederek, daha çok seyirci denebilecek bir yapıya kavuşmasına neden olmuştur. Bu süreçte zaten sınırlı olan formel dayanışma yani sosyal devlet yardım ve hizmetleri daha da sınırlı hale gelmiştir. Bu süreçte evrensel olmaktan çok uzak ve yetersiz olan sosyal yardım ve hizmetlerin, yoksul ve muhtaçlara, daha çok hibe ve aynı şekilde yapıldığı ve sosyal haklar çerçevesinde düzenlenmediği görülmektedir (Sallan Gül, 2005; Buğra ve Keyder, 2007). Kapsayıcı bir sosyal güvenlik ve yardım sisteminin yokluğunda ise birçok kişi için sosyal devletin sağladığı güvenlik ve yardımın yerine aile ve akrabalık bağlarının alması

beklenmektedir. Toplumsal yapının devamlılığında ve yeniden üretilmesinde ailenin böyle merkezi bir konumda olması, hiç kuşkusuz kadınların toplum içindeki başat rollerinin eş ve anne olması ile sonuçlanmaktadır. Kadınların toplum içindeki konumlarını anne ve eş olarak tanımlandığı geleneksel işbölümünde kadınların dayanışmayı sağlayacak ana aktör olmaları ve olmayı yetirerek (Bora, 2005), hem enformel, hem de formel (sosyal yardımların aileden müracaatçısı olarak) dayanışma ilişkilerinin düzenleyicisi olması beklenmiştir (Sallan Gül ve Alican, 2014). Kadınların sistem içindeki rolleri ise sadece eviçi hizmetleri ve çocuk/yaşlı bakımı ile sınırlı kalmamakta, akrabalık ve hemşehrilik üzerinden kurulan dayanışma ağlarının devamı anlamında da önemli görevleri bulunmaktadır. Dayanışmacı ilişkiler kapsamında hane yaşamı ve haneler arası ilişkiler (akrabalık, komşuluk, arkadaşlık, hemşehrilik, etnik yakınlık vb.) hem çok yönlü hale gelmiş, hem de formel ve enformelin içinde karmaşık ilişkileri barındırmıştır (Erder, 1997: 39). Bu aynı zamanda kentleşmenin artan etkileriyle gelişen arkadaşlık ve komşuluk gibi sınırlı ve geçici yardımlaşma ilişkilerini de dönüştürmüştür (Erder, 1997: 32). 1950'lerden itibaren kentlere yönelik göçlerin niteliği, 1980 sonrası değişmeye başlamış ve dolayısıyla dayanışma kavramının taşıdığı anlamda farklılaşmıştır. Yoksulların özellikle de kent yoksullarının gerek konut edinme gerekse de emek piyasasına katılım imkânları için geliştirdikleri dayanışma mekanizmalarında önemli olan akrabalık veya hemşehrilik temelinde kurulan dayanışma yoksullar için işlevsizleşmeye başlamıştır. Özellikle Türkiye'de bu ilişkiler formel sosyal yardımlara erişimde yeni işlevler kazanırken, SYDTF, yerel yönetimler ve STK'lar sosyal yardımlarda önemli aktörler olarak formel dayanışmanın odağına yerleşmiştir.

Yoksul kesimler, gerek günlük sorunlarının çözümünde gerekse de kurum yardımlarından yararlanma ve haberdar olma sürecinde "akraba-hemşehri-komşu" eksenli enformel ilişki ağlarından yoğun bir biçimde yararlanmaya başlamıştır (Güneş Ayata, 1990; Sallan Gül, Gül ve Ergun 2003). Dolayısıyla formel dayanışmanın odağında olan kamusal sosyal yardımlar, beraberinde kentsel dayanışma ilişkileri içinde geniş aile yapısının alanını genişletmiştir. Enformel dayanışmanın yeni kentsel biçimleriyle birlikte formel-enformel/dikey ve yatay dayanışma ilişkilerini iç içe geçerek alanını genişletmiştir. 2009 yılında hane halkı büyüklüğü 1-2 olanlarda yoksulluk oranı % 11.52 iken, bu oran 3-4 kişilik hanelerde % 9.41, hane büyüklüğü 5-6 olanlarda % 21,79, hane büyüklüğü 7 ve üzeri olanlarda ise % 38.50'e ulaşmıştır Hane halkı türüne göre yoksulluk

oranlarına baktığımızda ilk sırayı % 21.43'lük oran ile ataerkil ve geniş aileler, ikinci sırayı % 16,62'lik oranla tek ebeveyni aileler almakta ve bunu % 12,98 yoksulluk oranı ile çocuklu çekirdek aile takip etmektedir. Hane halkı fertlerinin ekonomik faaliyetlerine göre yoksulluk oranlarına baktığımızda; 15 yaşından küçük fertlerde yoksulluk oranı % 25,77, iş arayanlar % 19,51 ve istihdamdaki fertlerde ise % 15,37'dir (TUİK, 2011). TUİK tarafından yapılan Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (2011) verilerine göre de, ülkemiz nüfusunun % 16,1'i yoksulluk riski altındadır. Kentsel alanlarda bu oran % 13,9 iken, kırsal alanlarda % 15,7'dir. 2009 yılında sürekli yoksulluk riski altında olanların oranı % 17,3 iken 2010 yılında bu oran % 18,5'e yükselmiştir (TUİK, 2012). Dünya Bankası tarafından yayımlanan Dünya Kalkınma Göstergeleri 2012 raporuna göre ise ülkemizde yoksulluk sınırı altında bulunan kırsal nüfusun toplam kırsal nüfusa oranı 2008 yılında % 34.6 iken bu oran 2009 yılında % 38.7'ye yükselmiştir (WB, 2012).

Yoksulluk çizgisinin altında gelire sahip kentsel nüfusun, toplam kentsel nüfus içindeki payı ise 2008 yılında % 9,4 iken bu oran 2009 yılında % 8,9'a düşmüştür. Kent ve kırsal kesimin genel yoksulluk çizgisi altındaki nüfusun oranı ise % 17,1'den % 18,1'e çıkmıştır. Gelire dayalı görelî yoksulluk sınırı verilerine göre de bu çalışmanın sahasının yer aldığı İzmir'inde içinde bulunduğu Ege Bölgesi için medyan gelirin % 50'si kullanıldığında, yoksulluk oranı 2011 yılında % 11,9'dir. Dolayısıyla İzmir'de yaşayan her on kişiden biri yoksullukla iç içe bir yaşam sürdürmektedir. Bu çalışmada İzmir'de yoksulların dayanışma biçimlerini kır-kent farklılaşması temelinde sorgulamaktadır. Çalışmanın yoksulların dayanışma ilişkilerinin ve dayanışma tiplerinin dayandığı değerlerin anlaşılması ve bunların dönüşümünün açıklanabilmesi bakımından önemli bir eksikliği gidereceği düşünülmektedir.

ARAŞTIRMANIN PROBLEMLERİ

Bu çalışmanın amacı, İzmir'de kentsel ve kırsal alanlarında yaşayan ve formel dayanışma içinde yer alan yoksulların formel ve enformel dayanışma ilişki biçimlerini dayanışmanın niteliği temelinde ele almak ve dayanışma biçiminin değişimini anlamaktır. Bu bağlamda çalışmanın temel soruları şu şekilde sıralanabilir:

1. Kır ve kent yoksulların dayanışma biçimleri (formel/enformel) nelerdir?

2. Dayanışma nasıldır (Dikotomik mi? Esnek midir)?
3. Ekonomik yoksulluk (mülkiyet, istihdam ve gelir) değişkenleri kır ve kentteki dayanışmayı nasıl etkilemektedir?
 - 3.1. Yoksulların kır ve kentte formel ve enformel dayanışmalarını dönüştüren (demografik, mekan ve göç) etkenler nelerdir?
 - 3.2. Yoksulların, kır ve kent temelinde ayrılan nitelikleri nelerdir?
4. Yeni yoksulluğun nitelikleri dayanışma biçimlerine göre nasıl farklılaşmaktadır?

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini İzmir’de formel dayanışma içinde yer alan yani kamusal sosyal yardım alan, İzmir nüfusunun %11’lik diliminde yer alan ve sosyal yardımlardan yararlanan yoksullar oluşturmaktadır. Bir başka ifadeyle İzmir ilinde SYDTF’nden çeşitli düzeylerde ve türlerde yoksulluk yardımı alan, yoksullar oluşturmaktadır. İzmir ilinin nüfusu 2011 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sisteminin sonuçlarına göre 3.965.232 kişidir. Nüfusun 3.623.540 kişisi il ve ilçe merkezinde yaşarken, 341.692 kişisi belde ve köylerde yaşamaktadır. İzmir’deki ilçe sayısı 30, büyükşehir belediyesi hariç belediye sayısı 53 ve köy sayısı 596’dır. Nüfus bakımından en büyük ilçeleri sırasıyla Karabağlar, Buca, Bornova ve Konak’tır. Nüfus bakımından en küçük ilçesi ise Karaburun’dur. Yüzölçümü bakımından en büyük ilçesi Bergama, en küçük ilçesi ise Balçova’dır. Şehirde yaşayanların oranı % 91.38, köyde yaşayanların oranı ise % 8,62’dir.

Bu çalışmanın örneklemini ise, kır ve kent yoksulları oluşturmakta ve nüfus ve sosyal yardım ölçütlerinde en fazla yardım alan yerlerdeki mahallelerdeki 20’şer yoksul oluşturmaktadır. Kent yoksulların dayanışma biçimini, ilişkileri ve dönüşümünün belirlenmesi için nüfusu en kalabalık ilçesi olan Karabağlar ele alınmıştır. Karabağlar, İzmir Büyükşehir Belediyesi’ne bağlı metropol ilçelerden biridir. 6 Mart 2008 tarihinde kabul edilen 5747 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla kurulmuştur. Karabağlar'a Konak ilçesinden 55 mahalle bağlanmıştır. Karabağlar ilçesinin kent yoksulları örnekleminde

seçilmesinin temel nedeni, ilçenin büyükşehir belediyesine bağlı metropol ilçelerden biri olması ve nüfus bakımından ilin en büyük ilçesi olmasıdır. Karabağlar İlçesinin 2011 yılı yıllık nüfus artışı 9.52 olarak belirlenmiştir. Bu açıdan İzmir İlindeki nüfus artışı en fazla ilçelerden bir tanesi olma özelliğini taşımaktadır. Karabağlar ilçesinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfından yardım alanların sayısı da, 8094 olarak belirtilmiştir.

Araştırmada kır yoksullarının dayanışma biçimi ve ilişkilerinin belirlenmesi için ise, Bergama ilçesinde ikamet eden ve SYDTF’ nundan yardım alan/almış 20 kişi ile görüşme yapılmıştır. Bergama ilçesi yüzölçümü bakımından İzmir’in üçüncü büyük ilçesidir. 114 köyü ve 5 beldesi bulunmaktadır. 2011 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonucu Bergama ilçe nüfusu 101. 158 kişi olarak saptanmıştır. Bergama ilçe nüfusunun % 40.13’lük kısmı köy ve beldelerde yaşamaktadır. İlçe Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfından yardım alanların sayısı 600’dür. Çalışmada Zeytinadağ Mahallesiinde araştırma yürütülmüştür.

Araştırma Verilerinin Analizi

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma; gözlem, görüşme gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanır. Dolayısıyla nitel araştırmada nicel araştırmada olduğu gibi bilgi veya veri toplamaktan çok bilgiyi oluşturma kaygısı ön plandadır. Araştırma sürecinde bireylerle görüşmeler ve gözlem yaparak, anlamlı, ayrıntılı ve bütüncül bir resim ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla bireyin içinde yer aldığı koşullara ve sosyal olguların tarihsel, sosyal, mekânsal özelliklerine duyarlı bir şekilde elde edilen nitel veriler bireylerin iç dünyasına girebilme olanağı sunmaktadır. Bu bağlamda nitel araştırma; esnek bir yapıya sahiptir. Araştırma boyunca araştırmanın yönü değişebilir, yeni sorun alanları ya da problemler ortaya çıkabilir (Kümbetoğlu, 2005: 47, 45; Yıldırım ve Şimşek, 2006: 114; Baydar vd, 2007: 128).

Kır ve kent yoksullarının belirlenmesinde örneklem seçiminde “amaçlı ve zincirleme örnekleme (purposive sample)” teknikleri birlikte kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemi zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine

çalışılmasına olanak vermektedir (Kümbetoğlu, 2005: 98; Yıldırım ve Şimşek, 2006: 107). Bu örnekleme modelindeki temel anlayış önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan durumların çalışılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 112). Çalışmada kullanılan temel ölçüt yoksulluk yardımı almış/alıyor olma ve kır ve kent yoksullarını temsil etmede kent yoksulluğu ve kırdaki nüfus ve sosyal yardım ölçütleri olarak belirlenmiştir.

Araştırma verileri nitel araştırma yönteminin temel araştırma tekniklerinden olan mülakat (görüşme) tekniği kullanılmıştır. Mülakat, en az iki kişi arasında yüz yüze, önceden belirlenmiş bir konu üzerinde belirli sorular çerçevesinde gerçekleştirilen ve yanıtların araştırmacı tarafından kaydedildiği bir veri toplama tekniğidir (Baydar vd, 2007: 149-150; Bal, 2001: 142; Bal, 2013: 124; Karasar, 2008: 165-167).

Görüşme formunda yer alan açık uçlu sorulara verilen cevaplar çerçevesinde birbirine benzer ve anlam açısından yakın olan ifadelerden belirli seçenekler oluşturulmuş (Gökçe, 2007: 125; Kümbetoğlu, 2005: 156) ve kodlama yapılmıştır. Kodlama ile edilen nicel veriler SPSS 15.00 programı kullanılarak analiz edilmiş ve tablolaştırılmıştır. Görüşme sırasında hem soru sorup hem de kayıt yapmanın zor olacağı ve veri kaybına yol açabileceği (Baydar vd, 2007: 151) öngörüsünden hareketle ses kayıt cihazı kullanılmıştır.

Ayrıca araştırmacının deneyim ve gözlemlerinden de yararlanılmıştır. Araştırma sürecinde elde edilen veriler görüşme ve gözlemlerden elde edilen verilerin belli süreçlerden geçirilerek sayılara dökülmesi yoluyla (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 242) analiz edilmiştir. Bu süreçte araştırma sürecinde görüşmelere yön vermesi için kullanılan görüşme formunda yer alan sorulara verilen cevaplar verilerin incelenmesi sonucunda oluşturulacak kategoriler altına yerleştirilerek sınıflanmış ve kodlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 246).

Çalışmada nitel araştırma yönteminin uygulanmasında bulgular kategorik içerik perspektifi tekniğinde kategorileştirilmiştir. Bu teknikte görüşme metinlerinden kategoriler yaratılmıştır (Lieblich, Tuval- Mashlach, & Zilber, 1998; Özgen, 2011). Yorumlanmak amacıyla oluşturulan cümle ve cümlelerin ilişkili oldukları kategoriler, sosyal olguları karşılaştırma yoluyla aydınlatmak amacıyla kullanılan araçlar olan metafor ve metanomlarla zenginleştirilmiştir. Belirlenen bağlamla ilişkili metaforik ve metonomik

sınıflandırmalar bağlama karşılık gelen başlıklar altında değerlendirilmiştir (Yılmaz, 2010). Bir başka ifadeyle metaforlar, sosyal olguları karşılaştırma yoluyla aydınlatmak amacıyla kullanılan araçlardır. Temelde metafor, metonom kavramıyla birlikte kullanılsa da, metafor, benzerliğe dayanır ve dikey ilişkiye gönderme yapar; metonomlar ise yakınlığa dayanır ve yatay ilişkiye gönderme yapar (Bilgin, 2003: 238). Bu çalışmadaki kategorik içerik analizinin ana modeli nitel araştırma yöntemi doğrultusunda aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

MODEL

Kategorik İçerik Perspektifi

Analiz sürecinde öncelikle dayanışma kavramı ekseninde ana başlıklar (bağlam) oluşturulmuştur. Analizde ana başlıkların oluşturulmasından sonraki adım, her bir görüşmenin bağımsız metin kabul edilerek alt metinlerin oluşturulmasıdır. Üçüncü adımda, cümleler, cümle öbekleri, kelimeler, sıfat grupları, deyimler, benzetmeler ve yaşam öykülerinin içeriğine dayanan içerik kategorilerinin tanımları yapılmıştır. Üçüncü adımda ortaya çıkan analize dayalı olarak dördüncü adımda, görüşmecilerin ifadelerinden yararlanarak metaforik ve metonomik ifadeler tanımlanmıştır. Devam eden aşamada, içerik kategorileri yapılmış olan metinler sıralanarak birleştirilmiş, son olarak ise sonuçların dökümü, karşılaştırmalar ve yorumlamalar yapılmıştır.

Çalışma beş bölümden oluşmuştur. Giriş bölümünde konunun önemi, kapsamı ve araştırma yöntem teknikleri ele alınmıştır. Birinci bölümde dayanışma kavramının anlam ve içeriği sosyoloji literatürü bağlamında tartışılarak, yoksulların dayanışma ilişkilerini açıklayan yaklaşımlar ele alınmıştır. Bu bağlamda kapitalist toplumsal yapının değişen dinamikleriyle belirlenen toplum tipleri ve bu toplum tiplerinin dayanışma biçimlerini açıklayan yaklaşımlar tartışılmıştır. İkinci bölümde dünyada ve Türkiye’de sanayileşme, kapitalistleşme ve kentleşme sürecinde dayanışmanın farklı biçimlerinin tarihsel, toplumsal, ekonomik ve siyasal boyutları değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde ise, İzmir kenti kırsal ve kentsel alanlarında yaşayan ve formel dayanışma içinde yer alan yoksulların dayanışma ilişkileri enformel ve formel dayanışma biçimleri temelinde değerlendirilmiştir. Yoksulların dayanışma temelli yoksulluğa bakışları, dayanışma biçimlerinin değişimini belirleyen değerlerin ve ilişkilerin dönüşümü tartışılmıştır. Son bölümde ise, 21. Yüzyılda yoksulluğun yeni biçimler kazandığı, yoksulluğun kolektif dayanışma dinamiklerinin biçim değiştirdiği, yoksulluğun bireyselleştirilerek risklerin topluma içselleştirildiği ve Türkiye örneğinde devletin formel dayanışmanın hayırseverliğe dönüştürüldüğü ve yardımların kayırmacılık ilişkileriyle biçimlendiği bir süreçten çıkışın ne olabileceği tartışılarak, öneriler sunulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL TEMELLERİ

1.1.ARAŞTIRMANIN TEMEL KAVRAMLARI

1.1.1. Dayanışma

Dayanışma kavramı farklı anlam ve içeriklerde tanımlanmaktadır. Literatürde dayanışma kavramının iki biçimde kullanıldığı görülmektedir. İlki, dayanışmanın genel tanımı, gündelik dildeki karşılıklarını içeren anlamıdır. İkincisi ise modern toplumda dayanışmanın formel ve enformel olarak ayrışan biçimleri ve değişen anlamlarıdır. Dayanışmanın genel tanımları ele alındığında sıklıkla kullanılan ifadeler; bir topluluğu oluşturan bireylerin duygu, düşünce ve ortak çıkarlar konularında birbirlerine karşılıklı bağlanması şeklindedir. Dayanışma kavramı gündelik anlamda kişiler arası “çıkarcı birliği ve işbirliği” süreç ve dinamiklerini içermektedir.

Dayanışma kavramının kökleri Roma Borçlar Hukukunda yer almaktadır. Burada; bir aile ya da diğer toplulukların her bireysel üyesi “obligatio in solidum” olarak karakterize edilen sınırsız sorumluluğa sahiptir. 18. yüzyılın sonundan beri dayanışma; birey ve toplum arasındaki karşılıklı sorumluluğun prensibidir. Bu anlamda Fransızca Solidarité kelimesi; 1765 Ansiklopedisi ve 1804 Napolyon Kanunlarında da yer almıştır. Fransız Üçüncü Cumhuriyet (1875-1914) döneminin resmi sosyal felsefesi haline gelen dayanışma; sosyal bilimlerde politize edilerek ekonomik liberalizm, Marksist kolektivizm, Katolik dayanışmacılık veya anarko-sendikalizm gibi düşünce ekollerinin toplumsal hayatı örgütlemelerinde de etkili olmuştur (Dobrzanski, 2011; Bayertz, 1999).

Sosyolojik anlamda ise dayanışma, toplum biçimi ya da tipine göre sınıflandırılan ve içeriği değişen bir kavramdır. Literatürde kavramı ilk kullanan sosyal bilimci İbn-i Hâldun’dur. İbn-i Hâldun dayanışma kavramını asabiye ve bu bağın oluşturuğu mekânsal farklılaşma üzerinden açıklar ve dayanışmayı “akrabalık ilişkileri ve soy bağı” ile ele alır (Hâldun, 2009: 334-335). Asabiye, Arapça asabe (akrabalık) kelimesinden türeyen bir kavram olup, aynı aileden veya soydan gelen insanların birbirine

yardım etmesi, şefkat göstermesi ve birbirlerini koruyup kollaması anlamına gelmektedir. İbn-i Hâldun asabiyeti iki şekilde ele almaktadır. Aynı soydan gelinmesi, kanbağına sahip olunması, ortak bir şecereye bağlı olmayı ifade eden ve irade dışı oluşan asabiyet türünde yani “nesep asabiyeti”nde aslolan soy kütüğüne mensubiyettir. Badiyede bozulmamış, saf haliyle, güçlü bir akrabalık, dayanışma, tutkunluk hissi oluşturan asabiyet, şehirleşme ile birlikte saflığını kaybetmeye ve nihayet yok olmaya yüz tutar. Badiyeden farklı ve yeni bir toplumsal yaşam biçimi olan şehir, yeni ve kendine özgü asabiyet modelini de beraberinde getirir ki, bu da “sebepl asabiyeti”dir. Sebepl asabiyeti; toplumsal yaşantıda karşılaşılan her türlü ortak dini, siyasi ve gayri siyasi ideolojilerden oluşan birlik duygusu sonucu, irade ve isteğe dayalı olarak oluşmaktadır. Sebepl asabiyeti, şehirlerde üç farklı şekilde ortaya çıkar. İlki; şehir hayatı içinde, insanların tabiatları gereği birbirleri ile tanışıp, kaynaşmalarından kaynaklanır. İkincisi; şehirlerde evlilikler yoluyla meydana gelen yakınlık ve akrabalıkların sonucunda oluşan asabiyetlerdir. Üçüncüsü ise; şehrin yönetiminde söz sahibi olmak için oluşturulan taraftarlık temelli örgütlenmelerden kaynaklanan asabiyetlerdir. (Hâldun, 2009).

Dayanışma kavramı, 19. Yüzyılda değişen toplumsal dinamikler ve modern toplumun bütünleşme ilişkileri içerisinde ele alınmaya başlanır. Tönnies (2000), dayanışma kavramını geleneksel ve modern toplum arasındaki ilişkilerin değişimi üzerinden açıklar. Gemeinschaft ve Gesellschaft ayırımında dayanışma kavramını ele alan Tönnies, aile ve birincil ilişkiler odaklı dayanışmayı geleneksel toplumun temeline yerleştirir. Gemeinschaft; daha çok bireysel, yakın ve sürekliliği olan ilişkileri ifade etmektedir. Bu ilişkilerin içinde yer alan bireyler neredeyse aile içi ilişkilerde olduğu gibi, birbirine oldukça sıkı bir biçimde bağlı olan gruplara katılmaktadırlar. Tönnies, bu komünal ilişki ağlarını; statüye anlam atfedilen, toplumsal ve coğrafi açıdan hareketliliği sınırlı olan, tüm hayat tarzı homojen bir kültürler örgütlü bir yapı özelliği gösteren dine dayanan, aile ve kilise gibi iki temel birim tarafından desteklenen değerler ve ahlak kuralları tarafından düzenlenen ve herkesin yerini bildiği geleneksel yapıdaki köy topluluklarıyla ilişkilendirmektedir.

Gesellschaft ise kentleşme, sanayileşme, toplumsal hareketlilik gibi nedenlerle bir araya gelen; kişisel çıkar ve menfaatlerin ön planda olduğu; insanların diğer insanlarla resmi, geçici ve rasyonel ilişkiler kurduğu toplumları ifade etmektedir (Tönnies, 2000:

200-203). Başka bir ifadeyle Tönnies Gemeinschaft kavramıyla; topluluk hislerini, ortaçağdaki ya da akrabalık, dostluk, örf, tarih ve ortak mülkiyet bağı ile birbirine bağlı olan kırsal toplumlardaki samimi ilişkileri ifade ederken, Gesellschaft kavramıyla ise modern kent toplumlarındaki anlaşmalı, sınırlandırılmış ve şahsi olmayan ilişkileri tanımlamaktadır. Buna göre geleneksel sosyal ağların zayıfladığı modern toplumda topluluk hislerinin yerini ekonomik rasyonalite almıştır (Tönnies ve Harris, 2001: 257). Durkheim'a göre ise bir toplumun üyeleri arasında dayanışma olabilmesi için aralarında ortak değerler, yani ortak bilinç olmalıdır. Durkheim'a göre "ortak bilinç, bir toplumu oluşturan üyelerin birçoğunda var olan inanç ve duyguların tamamının kendine özgü bir biçimde oluşturduğu sistem"dir (2006: 109).

20. yüzyılda gelişen ve 21. yüzyılda dönüşen modern toplumda dayanışma; refah devletinde örgütlenen formel dayanışma biçimlerinin (sosyal güvenlik) değişimi, demokrasi ve kimlikler üzerinden tartışılmaktadır. 20. yüzyılda özellikle refah devleti tartışmalarında öne çıkan dayanışma biçimi ise formel dayanışma olmuş. Modern toplumun dayanışma süreçleri ve kurumları formel olarak betimlenirken, geleneksel toplumsal ilişkilerin biçimlendirdiği dayanışma ise enformel olarak tanımlanmaktadır. Enformel dayanışma toplumda mikro ya da mezo düzeyde örgütlenen; kişilerin birbirini tanıdığı; aile, arkadaş, akraba, komşu arasında var olan ağlardan kaynaklanmakta ve bu yüzden "sıcak dayanışma" olarak da ifade edilmektedir (Fafchamps, 1992; De Beer 2008). Ayrıca enformel dayanışma ağlarının ve hukuk sisteminin zayıflaması, kurumsallaşmanın durması veya aksaması, bireylerin gelişme olanaklarının ortadan kalkmasına ve imkanların asgari düzeye inmesine işaret etmektedir. Formel dayanışmadan farklı olarak sadece gelir ya da maddi transferi değil; yiyecek, giyecek ve hediyeleri de içermektedir (Komter, 2005).

Bu çalışmada da dayanışma kavramının dönüşen anlamı; sosyal risk ve sosyal güven kavramları temelinde "formel dayanışma, bireyselleşme, yoksulluk" kavramları odağında ele alınmaktadır. Formel dayanışma, dayanışmanın makro düzeyde düzenlendiği kurumsal, resmi bir dayanışma olarak tanımlanmıştır. Devletin, sosyal güvenlik sistemi ile sürece katılımı ise kamu dayanışmasını diğer dayanışma türlerinden ayıran en önemli özellik olmuştur (Heijstek, 2012). Örneğin birbirlerini tanımayan bireyler arasındaki gelir transferleri çoğunlukla vatandaşların vergileri tarafından

düzenlenen, kamu yararına bireysel katkılara bağlıdır. Formel dayanışma aslında isimsiz üçüncü şahısların katılımıdır; alan ve veren arasındaki sosyal mesafe çok fazla olduğundan kişilerin birbirini tanıması mümkün değildir ve bu yüzden dayanışmanın bu türü ise “ikincil/sıcak/yakın olmayan dayanışma” olarak da tanımlanmaktadır (De Beer, 2008; 2005). Başka bir ifadeyle formel dayanışma; “genel olarak modern ve gelişmiş toplumlara özgü, hukuk kuralları kapsamında sosyal yardımlarla ve akılcı bürokratik süreç izlenerek düzenlenmiş, bireylerin eşit vatandaşlık ve sorumluluklarını gözeten, devlete müdahalede bulunabildiği kurumsal özellikler taşıyan dayanışma ağı” şeklinde ifade edilebilir. Bu tür bir dayanışma sürecinde, bireyler sadece kan bağıyla bağlı oldukları veya kişisel olarak tanıdıkları, kendilerine benzeyen kimseleri değil, aile ve akrabalık bağları dışında aynı toplumda yaşayan ve vatandaşlık bağı olan diğer bireyleri de güvene dayalı olarak dayanışma ilişkilerine dâhil ettikleri bir toplumsal yapı söz konusu olmuştur.

Özellikle refah devleti kuramcısı olarak kabul edilen sosyolog Marshall, formel dayanışmayı vatandaşlık temelinde ele almaktadır. Marshall vatandaşlığın; bir topluluğa tam üye olma durumuyla ilgili olduğunu ve üyelerin tümünü hak ve yükümlülük açısından eşit hale getiren bir statü olduğunu ifade etmektedir. Bu statü sadece hukuksal açıdan bir tanım değildir ve bir siyasi cemaate dâhil olmaktan kaynaklanan pratiklerin hepsini de bünyesinde barındırmaktadır (Marshall ve Bottomore, 1992: 7). Dolayısıyla toplumsal dayanışmayı sağlamak amacıyla devlet; genel olarak eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, konut, sosyal hizmetler, sosyal yardım, istihdam, toplumsal eşitsizlikler, çevre, yoksulluk vb. konularda çok çeşitli sosyal politika araçları kullanabilmektedir (Alcock, 2008; Baldock, 2012). Bu bağlamda yüksek ve düşük risk kategorileri arasındaki risk paylaşımına dayanan sosyal politika araçları; alt ve orta sınıf, zengin ve fakir, genç ve yaşlı gibi toplumsal sınıflar arasında dayanışmayı sağlamaktadır. Başka bir ifadeyle sosyal olarak üretilen risklerin paylaşımında vatandaşlar, birbirleri için sorumluluk almakta ve buna bağlı olarak toplumsal dayanışma yaratılmaktadır (van der Veen, 2012: 14).

Berngtson ve Schnader (1982: 118) de, dayanışmanın beş farklı boyutuna dikkat çekmektedir:

1. İlişkisel dayanışma: Bireylerin ilişki sıklığı ve niteliği,
2. Duygusal dayanışma: Yakınlık, güven ve saygı,
3. Rızaya dayalı dayanışma: Ortak değerler, inançlar, davranışlar,
4. İşlevsel dayanışma: Yardımlaşma ve maddi/manevi kaynakların değişimi,
5. Normlara dayalı dayanışma: Rollere bağlılık, toplum içindeki görevlere verilen önem, rolleri yerine getirme düzeyi ve yapısal dayanışmadır.

Dobrzanski (2011) ise, dayanışma kavramını dört ana ekseninde şöyle açıklamaktadır;

1. Bir grubu bir arada tutan (sosyal dayanışma, grup dayanışması) sosyal düzen ve sosyal uyumun doğasını anlamak ve açıklamak.
2. Kardeşlik (fraternité) idealine bağlı olarak; refah devletinin ve politik toplulukların arzu edilen bir özelliği (sivil dayanışma, sosyal dayanışma).
3. Adaletsizlik ya da zulme karşı (siyasi dayanışma, işçi dayanışması, kadın dayanışması) mücadelede bir tutum ya da kurtuluş için ve adaletsizlik veya zulmün (siyasi dayanışma, işçi dayanışma, siyah dayanışma, kadın dayanışma) karşı mücadelelerde ilgili tutum ve özgürlük talebi ile ilgili olarak.
4. İnsan ahlaki duruşuna yönelik evrenselci etik ideal olarak (insan dayanışma, ahlaki dayanışma, küresel dayanışma).

Ancak sosyoloji literatüründe dayanışma kavramı, 1960'lerden itibaren modern toplumun sanayileşme ve kalkınmacı toplum sürecinde yaşanan formel dayanışmaya yönelik çevresel, kolektif ve yönetsel risklerle birlikte artan bireyselleşme ve tüketim toplumunun yol açtığı “yeni sosyal riskler”le beraber ele alınmaya başlamıştır.

1.1.2. Bireyselleşme

Bireyselleşme, modernizm ile birlikte öne çıkan kavramlardan biridir. Durkheim, Simmel ve Parsons gibi sosyologlar açısından modernlik; bireyselliğin, özneliğin,

akılcılığın, farklılaşmanın, uzmanlaşmanın, bilimsel bilginin, karmaşıklığın, sözleşmeye dayalı ilişkilerin, sanayileşmenin, kapitalizmin ve teknolojinin hâkim olduğu bir yaşam biçimi anlamına gelmektedir. Modern toplumda gelenekselin önemini yitirmesi ile birlikte, bireyin statüsünde de köklü bir değişim gerçekleşmiştir. Bireyselleşme; toplumsalın tüm alanlarını etkileyerek, kapitalizmin gelişmesindeki en önemli öge olarak karşımıza çıkarken, modern ve günümüz toplumlarında da dayanışmanın dönüşümündeki en başat kavramlardan biridir (Kızılcılık, 2000: 153).

Modernleşme sürecinde birey, yaşamakta olduğu sınırları belli alanın dışına çıkmış, geleneksel yaşam tarzından uzaklaşmış ve içinde bulunduğu grubun özelliklerinden kaynaklı olarak değil bireysel bir biçimde kendini ön plana çıkartmaya başlamış ve günümüz toplumunu kavramada ise başat öğelerden birisi olmuştur. Modern dönemle birlikte tüm değerler birey odaklı olmuştur. Buna göre birey; kendi çerçevesinde, kendi kendini gerçekleştirmek için bir amaçtır ve en yüksek değerdir. Toplum ise bireyin amaçlarını ve kendini gerçekleştirmesinde yalnızca bir araç konumundadır. Bireyci düşünme, aynı zamanda devletin, insanlara hizmet etmekle yükümlü olduğu bir araç olduğunun farkına varılarak amaç olmaktan çıkarılmasıdır (Şener, 1999: 410). Bu çerçeveden bakıldığında insan hayatı, başka herhangi bir şey açısından araç olarak görülemez. Başlı başına bir değer olarak görülen insan hayatına yönelik bir hiçbir eylem kesinlikle haklı gösterilemez (Tosun, 1999: 421). Bireye bu denli yüksek derecede yüklenen değer ve önem, bireyin amaç durumundan araç konumuna getirilmesinin önlemektedir. Bu durum aynı zamanda insan hakları, temel haklar ve özgürlükler, devlet otoritesinin sınırlandırılması vb. kavramların da temelini oluşturmuştur. Bireyselliğe başlı başına değer atfedilmesi, bireye devlet aygıtı dâhil olmak üzere hiçbir otorite aygıtının müdahalede bulunamayacağı özgür bir etkinlik alanının yaratılması açısından; “ortak iyi” anlayışının devlet, cemaat vb. hiçbir dış aktör tarafından empoze edilmemesinin sağlanması için çaba sarf edilmesi anlamında karşılık bulmaktadır (Tosun, 1999: 421–422). Liberal düşüncede bu bireycilik anlayışından yola çıkılarak toplumsal bütünlere atfedilen “kamusal fayda”, “toplumun iyiliği”, “ortak iyilik” gibi amaçlar reddedilir. Bireylerin, bireysel çıkarları dışında ve onlara üstünlük taşıyan bir takım “ortak çıkarları” olduğu kabul edilmez. Bireylerin çıkarından toplumsal çıkarın doğacağına inanılmaktadır (Yayla, 2013: 140).

Modernite, kendisinden önceki döneme ait kalıpları parçalayarak kendini yeniden inşa etme görev ve sorumluluğunun bireye ait olduğunu öne sürmüştür (Bauman, 2005: 27). Bauman için bireyselleşme, kimliğin avantajları ve dezavantajları ile bireye verilmiş görevlerin yerine getirilmesi ve sorumluluğunun yüklenmesi anlamına gelir (Bauman, 2005: 178). Bireyselleşmeyle birlikte sorumluluk bireyin üstüne düşmektedir. Modern zamanda bireylerin sadece statü elde etmesi yetmemekte, aynı zamanda birey, statüsüne uygun role göre davranmak zorundadır. Bireyselleşme; insan kimliğinin bir veriden bir görev haline getirilmesinden, bireylerin bu görevi gerçekleştirmesinden ve bu sürece bağlı olarak ortaya çıkacak sonuçların doğuracağı sorumlulukları almasından oluşmaktadır (Bauman, 2001: 178).

Ortak aidiyetler üzerine temellenen ve geleneksel inançlardan meşruiyet bulan toplumsal bir düzenin istikrarsızlaşmasına Fransa'daki din savaşları ve İngiliz iç savaşı dolayısıyla tanıklık eden Thomas Hobbes'a göre bireyler toplumu, kelimenin tam anlamıyla bir toplum değil, bir doğal haldir; yani yasasız, hukuksuz, politik yapının ve toplumsal kurumların olmadığı, bireylerin birbirleriyle dizginsiz bir rekabet içine düştükleri ve herkesin herkesle savaştığı bir haldir (Ben-Amittay, 1983; Şenel, 2002; Sallan Gül, 2006). Bu nedenle böyle bir toplum, güvensizlik toplumdur. Her türlü kolektif düzenlemeden kurtulmuş bireyler, daimi tehdit altında yaşarlar. Çünkü güven altına alacak ve güven altında olacak gücü kendilerinde bulamazlar (Castel, 2004: 17).

Başta Marx, Weber, Simmel gibi dönemin düşünürlerinin çalışmalarında modernizmde kullanılan anlamıyla bireysellik kavramına sıklıkla rastlanmaktadır. Postmodernizm/ geç modernizm olarak ifade edilen süreçle birlikte artan bir biçimde anlam ve önem kazanan bireysellik, tüketim toplumuna dair yapılan çözümlemelerde ve tüketici kültürünü inceleme konusunda anahtar bir kavram olmuştur. Bauman modern toplumun artık müphemliğin hâkim olduğu bir tüketim toplumu halini aldığını ifade etmektedir. Eleştirel aklın hâkim olması istenen modernite ideali yerini belirsizliklerle dolu bir piyasaya bırakmıştır. Piyasa; sistemsel açıdan bütünleşme sürecinde yer alan bir mekanizma olarak, sisteme ait ne kadar meşruiyet aracı varsa tahakkümü altına alma ve kendi bünyesine dâhil etme çabasıdır. (Bauman, 1996: 224).

Aslında piyasa, toplumsal bütünleşmesinin ve ontolojik varlığının merkezi halini almıştır. Sistemsel olarak bir meşru zemin olmadığında piyasa toplumsal açıdan bütünleşmenin temel aracı haline gelmektedir. Piyasanın bu tarz bir role sahip olması toplumdaki bireylerin bireyselleşmesini teşvik etmekte ve bireyler, piyasa tarafından yaratılan ve sistemin ihtiyaçlarına karşılık veren tüketime yönelik toplum üyeleri haline gelmektedir. Bu anlamda bir bireysellik aynı zamanda bireyselliği tüketim açısından da tanımlamaktadır. Toplumun tüm kesimleri piyasa tarafından bireysel tüketici konumuna getirmektedir. Piyasanın ortaya çıkardığı ve körüklediği bireysel yetersizlik korkularıyla endişeleri ve bu korku ve endişelerden kaynaklanan acılar, pazarın devamlılığı açısından vazgeçilmez özellikte olan tüketici davranışını meydana getirmektedir” (Bauman, 1996: 225, 226). Dolayısıyla da kamusal güvenliğin yerini bireysel özgürlüğün yol açtığı tatsizlikler almaktadır. Tüketici haline gelen bireyler için, metaların sahip olduğu kullanım değerinin ardında devam eden koşuşturma, bireyin kendi kimliği ya da özerkliği ile ilgilenmesini olumsuz yönde etkileyerek ertelemekte hatta ortadan kaldırmaktadır (Bauman, 1996: 226).

Ulrich Beck çağdaş kapitalizmle birlikte bireyselleşmenin günden güne arttığı şeklindeki görüşlere katılmaktadır. Beck, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasındaki refah devleti döneminde sanayileşmiş ve zengin tüm Batılı ülkelerde daha önce hiç gerçekleşmemiş bir oranda toplumsal bireyselleşme hamlesinin gerçekleştiğini ifade etmektedir. Beck’ in bireyselleşme tanımında birey, geleneksel kurallardan ayrılarak, seçimlerinden kendi sorumlu olmakta, özgürleşmekte ancak aynı zamanda bir takım sorumluluklar altına girmektedir. Ona göre köklerden ayrılış sonrasında yeni kurallara bağlanış yaşanmaktadır. Statü ve gruplardan ayrılan bireyin kendi kimliğini, yaşam biçimini ve sorumluluğunu üzerine alması ve bireyin eğitim, tüketim ve refah devletinin gereklerini yerine getirmesi, eskiden ayrılış, yeniye bağlanışa örnektir (Beck & Beck-Gernsheim, 2002: 203). Beck, bireyselleşmenin; emek piyasalarında, dostluk veya aşk vb. ilişkilerde zorluk ve başarısızlıkların baş göstermesine ve bireylerin “özsaygının çile yolu”na sürüklenmesine neden olduğunu dile getirmektedir (Beck & Beck-Gernsheim, 2002; Corcuff, 2007: 32-33). Ulrich Beck’e göre bireyselleşme süreçlerinin sınıfsal ayrımları sosyal kimliklerinden yoksun bıraktığını, eşitsizliklerin risklerin bireyselleşmesi üzerinden tekrar tanımlanarak devam ettiğini, insanların sosyal sorunlarla

başa çıkabilmek için siyasi ve toplumsal ittifaklara girmek zorunda kaldıklarını ve renk, ırk, yaş, fiziksel özürler gibi özniteliksel bakımdan ayrıldıklarını belirtmektedir (Beck, 2011: 198). Bireyselleşme, hayatın her alanında piyasaya bağımlılık anlamına da gelmektedir. Çünkü ortaya çıkan yaşam biçimleri, tek tip olarak tasarlanan konutlar, ev eşyaları, günlük tüketim eşyaları, kitle üretim araçları üzerinden lanse edilen ve benimsenen görüşler, alışkanlıklar, davranışlar, yaşam tarzları için öngörülen münferit ve kendi kendisinin bilincinde olmayan kitle piyasası ile toplu tüketimdir. Dolayısıyla bireyselleşme tüketici olabilmenin önkoşuludur (Beck, 2011: 200).

Günümüzde hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde tüm bütünlüklerin (hayali veya gerçek), toplumların ve toplulukların içi hızlı bir biçimde boşalmaktadır. Bireysel özerkliklere ait sınırların günden güne genişlemesine rağmen, bir zamanlar devletin sorumlulukları olarak algılanan görevler, günümüzde bireysel sorumluluk olarak görülmektedir. Günden güne artan bir biçimde kendi öz kaynaklarına ve bilgi birikim alanlarına bırakılan bireylerden, toplumsal açıdan ortaya çıkan sorunlara kişisel becerileri ve varlıklarıyla birlikte kendi başlarına çözüm geliştirmeleri beklenmektedir. Bu tarz bir beklenti ise bir yandan bireyleri karşılıklı olarak bir rekabete iterken bir yandan da toplumsal dayanışmanın gereksiz olduğunu düşündürmektedir (Bauman, 2013a: 26). Her birey (kadın, erkek çocuk, yoksul fakir vb) kendi bireysel varlıklarını tüm diğer bireylerinki ile kıyaslamaya itilmektedir. Bu kıyaslama en çok da savurganca tüketim yapan kesimlerle yapılmakta, yaşamlarının ne ölçüde yaşamaya değer oldukları da yaptıkları harcamalar toplamıyla kıyaslanarak belirlenmektedir. Bu süreçte tatmin edecek bir yaşama kavuşabilme umudu azaldığı oranda, hayal edilen standartlar da yükselmekte ve özenilen mutlu yaşama dair özellikler de çoğalmaktadır. Muğlak olan ünlülere ayak uydurabilmek adına insanlar yapmakta oldukları işleri yürütmeye devam etmektedirler. Gittikçe artan bir oranda toplumsal açıdan kabul gören saygın bir yer edinme, bu konumu koruma ve dışlanma riskinden kaçınma görevi bireysel kaynak ve yeteneklere devredilmektedir. Bu durum beraberinde büyük riskler almayı ve belirsizliklerle uğraşmayı getirmektedir (Bauman, 2013a; 2013b).

Günümüzde bireylerden, kendi varoluşunu sermayeleştirerek risklerini hesaplaması ve bu riskleri ortadan kaldırmak için gereken tedbirleri alması beklenmektedir. Bu bakış açısıyla birlikte sosyal politika uygulamalarından devletin geri

çekildiği ve bazı alanların özele yani enformel dayanışma biçimlerine terk edildiği görülmektedir (Rose, 1996; Dean, 1999; Clarke, 2004). Foucault' ya göre ise sosyal politika günümüzde; kendi yaşantısını idame ettirecek olanaklara sahip olmayan kesimlere asgari yaşam koşullarını sağlamak ve sosyal risklere karşı bireyleri sigorta kapsamına alarak korumaya çalışmak yerine, bireylere tüm kesimlerin kendi risklerini üstlenerek ortadan kaldıracabileceği ekonomik bir alan yaratma çabasına dönüşmüştür (2008: 143-144). Risklerin bireyselleştirilmesi süreci ile girişimci/ aktif vatandaş imgesi yaratılmaktadır. Aktif vatandaş; toplumsal ve ahlaki sorumluluk sahibi olarak gönüllülük temelli işleri yerine getiren, komşuları ve yakın çevresine ilgi gösteren bireydir. Aktif vatandaşlık, her şeyi devletten beklemenin ötesinde tüm bireylerin ve cemaatlerin güçlerini faal hale getirmeleri ve devletin çekildiği zamanlarda kimi toplumsal görevleri üstlenerek yerine getirmelerini içermektedir. Bu sayede toplumsal dayanışmanın ve bütünleşmenin mümkün olacağına inanılmaktadır (Özkazanç, 2009).

Günümüzde sosyal dışlanma bağlamında ele alınan yoksulluğa yönelik sosyal politikalarda ise formel dayanışma yerine enformel dayanışma biçimleri yerleştirilmektedir. Bu bağlamda yoksulluk; hayırseverlerin, aile üyelerinin, küçük cemaatlerin ve sivil toplum örgütlerinin mücadele edeceği bir sosyal sorun olarak kurgulanmaktadır (Buğra, 2007: 147).

1.1.3. Güven ve Dayanışmanın Formel Biçimi Olarak Kamusal Sosyal Güvenlik

Simmel (1978)'e göre güven modern toplumlarda kişisel, profesyonel ve pazar ilişkilerinde rasyonel seçime göre şekillenmekte; ajanlar ve bireyler arasındaki ilişki üzerinden temellenerek dayanışmayı sağlamaktadır. Luhmann'a göre (2000) ise, geleneksel toplumlardaki iş birliği ya da dayanışma, güvenin güçlü olmasını sağlarken, modern toplumlarda ise güven; risk ve belirsizlik kavramları ile iç içe geçmiştir. Geleneksel işbirliğinin yerini ise uzmanlaşma almıştır. Geleneksel toplumlarda güvenlik, bir dizi toplumsal dayanışma aracılığıyla sağlanmaya çalışılıyordu. Kasaba cemaati olarak adlandırılan yapı; aile, dostluk, komşuluk ve çeşitli meclisler vb. ilişkiler aracılığıyla gerçek ve etkin dayanışma/yardımlaşma ağlarına son şeklini verirdi.

Şehrin simgesi olan surlar gibi bu ilişkiler de, tehlikeli 'dışarı' ile farklı topluluk ilişkilerinin insanları birbirine bağladığı 'içerisi' arasındaki sınırları belirliyordu".

Moderniteyle birlikte oluşan kent yaşantısı bu yoğun sosyalliğin ortadan kalkmasına neden olduğu gibi artık içerisi ve dışarısı gibi kesin sınırların da belirsizleşmesine, dostun düşmanın belli olmamasına yol açmıştır (Bauman, 1996: 51). Modernite bireyin bütün boyutlarıyla (ekonomik, sosyal vs.) güvenliğinin sağlanacağı bir toplumsal yapı inşası üzerine kurulmuştur. Ancak modernitenin izlediği seyir sonucu, aşırı güvenlik isteği ve müphemliği ortadan kaldırma savaşı, postmoderniteyle yerine güvenliğin bireysel özgürlüğe feda edildiği, hatta özgürlüğün bireyin yaşamını tehdit eder hale geldiği bir sonuca varmıştır. Bu ise “yenidünya düzensizliğidir”(Bauman, 2000: 36). Modern toplumda uzlaşma olarak adlandırılan olgu, özünde bireyler arası iletişim ve etkileşimin artmış olduğu ağ gruplarında ortaya çıkan güven duygusudur. Adı geçen etkileşim ve iletişimin karşılığı olan ağ grupları ise gönüllülük esaslı organizasyonlar, vatandaşlık temelli gruplar, dini gruplar, cemaatler, dernekler ve sivil toplum kuruluşlarıdır (Seligman, 2000: 14-17).

Sosyal güvenlik, temelde bir ülkenin tüm vatandaşlarının hem bugününü hem de geleceğini güvence altına almayı hedefleyen ve birbirleri arasında sağlam bir birlik ve uyum sağlanmış olan kurumlar bütünü şeklinde ifade edilmektedir. Bir diğer ifadeyle; herhangi bir (meslek kaynaklı, fizyolojik özelliklerden ortaya çıkan veya sosyo-ekonomik nedenli) risk nedeniyle geliri bir süreliğine ya da sürekli olarak kesilmiş olan kesimlerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir sistemdir de denilebilir (Dilik, 1991). Başka bir ifadeyle sosyal güvenlik; korumaya sosyal niteliği kazandıran ve güvence sağlamak amacıyla gelirin yeniden dağıtımını gerçekleştiren bir dayanışma ilişkisidir. Bu anlamda, gelir güvencesizliği yaşayan kesimlerin gelir güvencesizliği sorunu olmayan kesimler tarafından desteklenmesidir (Bosco, 2000; Kapar, 2006).

Sosyal güvenlik aslında bir risk paylaşımıdır. Yüksek ve düşük risk kategorileri arasında kurulan bu risk paylaşımı da dayanışmayı yaratmaktadır. Sosyal güvenlik sisteminde genç ve yaşlı arasında, sağlıklı ve hasta arasında bir dayanışma kurulur. Meydana gelen bu dayanışma; hem formel hem de tarafsızdır ve sosyal güvenliğin zorunlu bir sonucudur (van der Veen, 2012: 16). Sosyal güvenliği sağlayan bir kurum olarak refah devleti, yaşam fırsatlarını eşitlemekte ve toplumsal bütünleşmenin gelişmesini sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında ise refah devleti, savunmasız ve muhtaç olanları koruyan bir kurumdan daha fazlası olarak değerlendirilmektedir (Goodin,

1985: 153). Refah devleti politikaları ile muhtaç durumda olan kesimlerin kendi kaderlerine, varlıklı bireylerin vicdanlarına ya da geleneksel dayanışma ilişkilerine bırakılmasının önüne geçilmektedir (Korpi, 1989: 310). Refah devletinin temelini oluşturan sosyal haklar ile bireylerin toplumsal yapıda eşit bir biçimde sosyal ve ekonomik vatandaşlık statüsüne sahip oldukları kabul edilmiştir (Gül, 2008: 115). Toplumsal dayanışmayı sağlamak amacıyla devlet genel olarak eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, konut, sosyal hizmetler, sosyal yardım, istihdam, toplumsal eşitsizlikler, çevre, yoksulluk vb. konularda çok çeşitli sosyal politika araçları kullanabilmektedir (Alcock, 2008; Baldock, 2012).

Sosyal refah devleti, bireyleri korumak ve iyi bir yaşam standardı sağlamak adına; sosyal sigorta sistemi geliştirerek çalışan kesimleri ve sosyal yardım programları hazırlayarak toplumun diğer kesimlerini içeren sorumluluklar üstlenmiştir. Refah devleti öncelikli olarak bireyleri sosyal ve ekonomik risklere karşı korumayı hedeflemektedir. Bunun yanı sıra; istihdam, barınma, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik vb. konularda da destek olarak toplumun tüm kesimlerinin belli bir refah seviyesinin üzerinde yaşamlarını sürdürmelerini sağlamayı amaçlamaktadır. (Şaylan, 2003; Arın, 2004; Sallan Gül, 2006). Bireylerin temel hakkı ve devletin de temel sorumluluğu olarak ele alınan bu çerçevede; öncelikli olarak tüm bireylerin gerek bedensel gerekse ruhsal açıdan sağlıklı yaşama hakları bulunduğu kabul edilmiştir. Bu bağlamda refah devleti, tüm bireylerin insana onuruna yakışan bir şekilde ruh ve beden sağlığına sahip olarak yaşamlarını sağlamakla sorumlu tutulmuştur. Benzer bir biçimde tüm bireylerin sağlık koşulları elverişli konutlarda barınma hakkı olduğu kabul edilmiş ve devlete tüm vatandaşların sağlık koşulları elverişli konutlarda barınmalarını sağlama yükümlülüğü verilmiştir. Bunların yanı sıra, bireylerin gerek gelecek gerekse yoksulluk korkusundan kurtulma hakkı bulunduğu kabulünden hareketle; sosyal güvenliği sağlayarak bireyleri gelecek ve yoksulluk kokusundan kurtarma görevi de devlete ait bir sorumluluk olarak değerlendirilmiştir (Göze, 2005: 150-151).

Refah devletinde en temel vatandaşlık haklarından biri olarak sosyal refah programlarından yararlanabilme hakkı görülmüştür. Refah programlarının evrensel özellikler taşıyor olması ve hizmet sunumunun vatandaşlık kavramı ekseninde değerlendirilmesi refah devletinin en belirgin özelliği olarak ön plana çıkmaktadır. Refah

devleti; bireysel hak ve özgürlük temelli olarak piyasalara ve işleyişine müdahale etmeyen devletten, sorumluluk olarak tüm vatandaşlarının temel ihtiyaçlarını asgari seviyede de olsa karşılamayı hedefleyen devlet şeklinde değişmiş ve gelişmiştir. Refah devletinin uygulamaya koyduğu sosyal programların temel amacı sosyal adaleti sağlayabilmek adına toplumsal açıdan sosyal ve ekonomik eşitliği gerçekleştirebilmektir. Genel olarak refah devleti anlayışında devlet; anahtar bir görev üstlenerek vatandaşlarının sosyo-ekonomik açıdan refah içinde olmalarını sağlamak ve bunu sürdürmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda refah seviyesi iyi yaşama standartlarını sağlayacak durumda olmayan kişilere karşı kamu sorumluluğu olarak zenginliğin adil bir biçimde dağıtılması ve fırsat eşitliğinin yaratılması temel amaç olmuştur. Bu çerçevede devlet, serbest piyasanın işleyişinden kaynaklanan tüm adaletsizlikleri ve eşitsizlikleri ortadan kaldırmasa da hafifletmeye çalışan ve tüm sosyal koruma kurumlarını bünyesinde barındıran devlet olma özelliği taşımıştır (Gökçeoğlu Balcı, 2007; Koray ve Topçuoğlu, 1995; Sezen, 1999; Kleinman, 2006; Sallan Gül, 2006).

Aslında Giddens'in (2002) da dikkat çektiği gibi bu toplum, bir refah toplumu olmayı hedeflerken, yoksulluk sorunu zenginden yoksula kaynak aktarımı yoluyla değil, refah düzeyinin artmasıyla, yani herkesin gelirinin yükseltilmesi ve yoksullara kamusal olarak yardım edilmesi suretiyle hafifletildiği bir toplum olmuştur. Bunun anlamı sanayi toplumunun kendi riskleri, yani kapitalist sanayileşme sürecinin riskleri karşısında, riskin bireysel değil kolektif olduğu ve bu bağlamda da kolektif sorumlulukla giderilebileceğine dayanan bir kolektif bilinç, biz duygu hali olduğudur. Bu aslında politik toplumda toplumsalın örgütlenmesine dayanmıştır. Benzer biçimde günlük yaşamda karşılaşılan risklerin bireysel yetersizliklerden değil, sistem tarafından üretildiği, kapitalizmden kaynaklandığı ve dolayısıyla sanayi toplumunun ana kurumlarından doğan risklerin de "sosyal riskler" olarak kolektif giderilmesine dayanmıştır. Bu kolektif çabalar; sosyal yardım, sağlık, eğitim ve barınma vb. kamusal hizmetler olarak özetlenebilir. Yüksek ve düşük risk kategorileri arasındaki risk paylaşımına dayanan refah programları; alt ve orta sınıf, zengin ve fakir, genç ve yaşlı gibi toplumsal sınıflar arasında dayanışmayı sağlamaktadır. Emek başta olmak üzere örgütlenebilen gruplar, kolektivizmle ve en yoksul kesimler için ise, devlet yardımlarıyla dayanışma sağlanmıştır. Bu toplum

modelinde yoksullarla diğerk toplumsal grup ve sınıfların dayanışması sosyal güvenlik sistemleriyle devlet öncülüğünde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Giddens, 2002; 2004).

Sosyal refah devletinde riskler, topluma dışsallaştırılırken, günümüzde riskler topluma içselleştirilmektedir. Buna bağılı olarak da toplumdan sorumlu yurttaş anlayışı yerine “müşteri yurttaş” anlayışı güçlendirilmekte her türlü sosyal ilişki; rekabet ve sermaye gibi ekonomik değerler ele alınarak açıklanmakta; birey ve toplum, girişimci adı altında yeniden tanımlanıp, işlevselleşmesi sağlanmaktadır. Böylece refah devletinde toplumsalın veya ekonomik süreçlerin patolojik yansımaları olarak görülen yoksulluk, işsizlik, suçluluk vb. sorunlar; bireyden başka hiç kimsenin sorumlu görülemeyeceğı ve kişisel tercihlerin rastlantısal sonuçları olarak değerlendirilen olgular durumuna gelmektedir. Piyasa mantığının günlük yaşamın her alanına nüfuz etmesi, tüm yaşamın metalaşması sonucunu doğurmaktadır (Buğra, 2007:187). Sonuç olarak refah devletinin yükümlülükleri çerçevesinde, hak temelli sosyo-ekonomik koruma ve kolektif sosyal dayanışma ve sorumluluk anlayışından, bireysel sorumluluk ve gönüllü hayırseverlik anlayışına doğru bir dönüşümde bu riskin bir parçası haline gelmiştir (Gül ve Sallan Gül, 2007: 2).

Risk kavramı ilk olarak aşığı yukarı 16.-17. yüzyıllarda ortaya çıkmıştır ve dünyanın her tarafına giden Batılı kaşifler kavramı ilk kez kullanmışlardır.

"Risk" sözcüğü İspanyolca ya da Portekizce 'de “bilinmeyen sulara yelken açmak” karşılığında kullanılan kavramdan İngilizce'ye girmiştir. Kavram sonrasında, bankacılık ve yatırım alanına girmiş, borç alan ve verenlerin yatırım kararlarından ortaya çıkabilecek sonuçları yansıtan zaman düzlemine geçmiş, bir süre sonra ise belirsizlik taşıyan tüm süreçleri de kapsayan bir içerik kazanmıştır (Giddens, 2000: 36). Aydınlanma döneminde ise risk kavramı, cesur olmayı ve kahramanlığı çağrıştırmış ve yakın zamana kadar da ‘şans oyunlarında tanrılara karşı meydan okuma’ anlamında kullanılmıştır (Sennett, 2002: 84). 20. yüzyılda meydana gelen ekonomik ve sosyal süreçlerle ortaya çıkan dönüşümlerle birlikte risk kavramı, formel dayanışmanın temelini oluşturan risk, tercih ve kaderin paylaşımı anlayışından post materyalist kültürel değerlere doğru bir değişim göstermiştir. Bu bağlamda modern öncesi toplumlarda ihtiyaç üzerine inşa edilen

dayanışma, çağdaş dünyada ise “kaygı, korku, endişe ve risk” üzerine inşa edilmiştir (Beck, 2011).

Beck (1992) riskleri, teknolojik ya da diğer süreçlerin fiziksel olarak zarar verme olasılığı olarak tanımlamaktadır. Bu riskler, aynı zamanda modernleşmenin neden olduğu ya da ortaya çıkardığı tehlikeler ve güvensizliklerle sistematik bir ilişki içinde bulunmaktadır. Dolayısıyla riskleri önceden görmek ya da tahmin etmek imkânsızdır ve bu nedenle de onlara karşı önlem almak zordur. Beck modern toplumda artık sorunların, tehditlerin ve tehlikelerin sanayi toplumuna göre farklılık gösterdiği belirtmektedir. Dolayısıyla eski yöntemlerin geçersiz olduğu bu süreçte, riskler karşısında güvenilecek yeni kurumlara ihtiyaç duyulmakta; aynı zamanda uzmanlara olan bağımlılık da artmaktadır. Çünkü bu dönemin en önemli özelliği belirsizlik ve tahmin edilemezliktir. Dolayısıyla bu belirsizlik ve hesap edilemezlik; ulusal, yerel, sınıfsal, sosyal, bireysel vb. tüm alanları da etkilemektedir (Beck, 1992: 21; 2005: 44-50).

Beck’ in risk toplumu; sanayi toplumundaki denetim ve güvenlik mekanizmalarının yetersiz kalması sonucunda risklerin meşrulaşp yayılarak daha tehlikeli anlamlar kazandığı, sanayi toplumunun risk toplumu haline geldiği bir modernlik süreci anlamına gelmektedir (Beck, 2005: 33-34). Modern öncesi dönem toplumları açısından riskler, insan ürünü olmanın ötesinde dışsal kaynaklı olarak nitelenirken, modern toplumlarda ise riskler Tanrı ya da yazgı konusundan yani dışsallıktan uzaklaşmıştır. Günümüzde artık riskler; hesaplanamaz, açıklanamaz ve sınırsız olma gibi özellikler taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında, risk toplumu aynı zamanda belirsizliklerle tanımlanan bir toplum haline gelmiştir. Çünkü önceleri gelecekteki olası tehlikelere karşılık anlamına gelen riskler; sanayi ve bilimin gelişmesiyle birlikte insan tarafından üretilen ve çözümleri belli olmayan birçok sorun ortaya çıkaran risklere dönüşmüştür (Beck, 1992: 79).

Beck ve Giddens’ dan hareketle sosyoloji literatüründe 6 farklı risk türünden bahsedilmektedir. Bunlar; çevresel, yaşam tarzı, tıbbi, suç, ekonomik ve kişilerarası olarak sıralanmaktadır (Lupton, 1999: 13-14).

Sosyal Risk: Refah devleti temelde bireylerin yaşantılarının yüksek kaliteye ulaşmasını hedeflemektedir. Ayrıca, toplumda yer alan bireylerin yaşamın işleyişinde

karşılaşma olasılığı bulunan risklere karşı korunması amaçlanmaktadır. Bireylerin en temel ihtiyaçlarını karşılama konusunda dahi zorlanıyor olmaları, sosyal riskleri toplumsal yaşantıda belirgin hale getirmektedir. Temelde ekonomik açıdan güvende olma sürecine bağlı olan sosyal risk kavramı da bu güvensizlik ortamının yarattığı sonuçlarla bağlantılı bir kavramdır. Sosyal risk kavramı dar anlamıyla ekonomik boyuta karşılık gelirken; geniş anlamıyla bireysel refahı kapsamaktadır. Bu bağlamda bireylerin güvenliğini belirsiz kılma olasılığı bulunan tüm durumlar sosyal risk kavramı altında değerlendirilebilir (Stanko, 2004).

Bireyin yaşam kalitesinin yalnızca ekonomik açıdan değerlendirilmesi veya topluma bu şekilde empoze edilmesi sonucunda sosyal risklerin etkisi artmakta ve daha uzun sürmektedir. Bu açıdan bakıldığında bireysel olan risk; bir bireyin kaderi, kolektif sonuçlara yol açtığı; var olan risklerin kamusal olarak ele alınmalarının gerektiği düşünüldüğünde ve toplumda artan karmaşıklık nedeniyle risklerin bireyin kontrol etmesi sonucunda sosyal hale gelmektedir (Esping-Andersen, 2006: 40). Modern toplumda sosyal riskler tek boyutluluktan çok boyutlu bir konuma doğru değişim göstermiş ve yükselmiştir (Beck, 2011: 558-560). Esping- Andersen (2006) sosyal riskleri şu şekilde sınıflandırmaktadır:

- 1- Sınıfsal riskler: Sosyal risklerin toplumsal yapıda yer alan farklı sosyo-ekonomik gruplar arasında eşitsiz dağılımından kaynaklanmaktadır.
- 2- Hayat akışında ortaya çıkan riskler: Sosyal riskler toplumsal yaşantıya eşitsiz bir biçimde dağılırlar. Düşünümsel modernleşme sürecinde ailede istikrarsızlığın ortaya çıkması ve artması, işsizliğin yaygınlaşması ve kariyerin belirsiz olması gibi etkenler, gençlik ve çalışma hayatının en verimli dönemlerinin risk altında kalmasına yol açmaktadır. Toplumsal yaşantıda ortaya çıkan riskler temelde geleneksel aile ile paylaşılmaktadır. Toplumun genç ve yaşlı kesimleri; sağlık, eğitim vb. yaşa bağlı olarak ortaya çıkan özel ihtiyaçlarını karşılamak adına gereksinim duydukları gelirlerinin giderlerini karşılayacak durumda olmaması nedeniyle daha yoğun bir yoksul/yoksun olma süreci yaşayabilmektedirler.
- 3- Nesiller arası riskler: Sınıfsal özelliklere bağlı olarak edinilen risklerin miras olarak sonraki nesillere devredilmesidir. Yoksulluğun çoğunlukla önceki nesillerden

miras olarak alınması, yoksul ailelere üye çocukların yoksul olma olasılığının diğer çocuklara oranla daha yüksek olmasına örnek gösterilebilir. Nesiller arasındaki riskler; sistemli bir biçimde yeniden üretilen eşitsizlikle nedeniyle sürekli artacaktır.

1.1.4. Risk ve Sosyal Risk

Risk kavramı ilk olarak aşağı yukarı 16.-17. yüzyıllarda ortaya çıkmıştır ve dünyanın her tarafına giden Batılı kâşifler kavramı ilk kez kullanmışlardır. "Risk" sözcüğü İspanyolca ya da Portekizce 'de "bilinmeyen sulara yelken açmak" karşılığında kullanılan kavramdan İngilizce' ye girmiştir. Kavram sonrasında, bankacılık ve yatırım alanına girmiş, borç alan ve verenlerin yatırım kararlarından ortaya çıkabilecek sonuçları yansıtan zaman düzlemine geçmiş, bir süre sonra ise belirsizlik taşıyan tüm süreçleri de kapsayan bir içerik kazanmıştır (Giddens, 2000: 36). Aydınlanma döneminde ise risk kavramı, cesur olmayı ve kahramanlığı çağrıştırmış ve yakın zamana kadar da 'şans oyunlarında tanrılara karşı meydan okuma' anlamında kullanılmıştır (Sennett, 2002: 84). 20. yüzyılda meydana gelen ekonomik ve sosyal süreçlerle ortaya çıkan dönüşümlerle birlikte risk kavramı, formel dayanışmanın temelini oluşturan risk, tercih ve kaderin paylaşımı anlayışından post materyalist kültürel değerlere doğru bir değişim göstermiştir. Bu bağlamda modern öncesi toplumlarda ihtiyaç üzerine inşa edilen dayanışma, çağdaş dünyada ise "kaygı, korku, endişe ve risk" üzerine inşa edilmiştir (Beck, 2011).

Beck (1992) riskleri, teknolojik ya da diğer süreçlerin fiziksel olarak zarar verme olasılığı olarak tanımlamaktadır. Bu riskler, aynı zamanda modernleşmenin neden olduğu ya da ortaya çıkardığı tehlikeler ve güvensizliklerle sistematik bir ilişki içinde bulunmaktadır. Dolayısıyla riskleri önceden görmek ya da tahmin etmek imkânsızdır ve bu nedenle de onlara karşı önlem almak zordur. Beck modern toplumda artık sorunların, tehditlerin ve tehlikelerin sanayi toplumuna göre farklılık gösterdiği belirtmektedir. Dolayısıyla eski yöntemlerin geçersiz olduğu bu süreçte, riskler karşısında güvenilecek yeni kurumlara ihtiyaç duyulmakta; aynı zamanda uzmanlara olan bağımlılık da artmaktadır. Çünkü bu dönemin en önemli özelliği belirsizlik ve tahmin edilemezliktir. Dolayısıyla bu belirsizlik ve hesap edilemezlik; ulusal, yerel, sınıfsal, sosyal, bireysel vb. tüm alanları da etkilemektedir (Beck, 1992: 21; 2005: 44-50).

Beck' in risk toplumu; sanayi toplumundaki denetim ve güvenlik mekanizmalarının yetersiz kalması sonucunda risklerin meşrulaşıp yayılarak daha tehlikeli anlamlar kazandığı, sanayi toplumunun risk toplumu haline geldiği bir modernlik süreci anlamına gelmektedir (Beck, 2005: 33-34). Modern öncesi dönem toplumları açısından riskler, insan ürünü olmanın ötesinde dışsal kaynaklı olarak nitelenirken, modern toplumlarda ise riskler Tanrı ya da yazgı konusu olmaktan yani dışsallıktan uzaklaşmıştır. Günümüzde artık riskler; hesaplanamaz, açıklanamaz ve sınırsız olma gibi özellikler taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında, risk toplumu aynı zamanda belirsizliklerle tanımlanan bir toplum haline gelmiştir. Çünkü önceleri gelecekteki olası tehlikelere karşılık anlamına gelen riskler; sanayi ve bilimin gelişmesiyle birlikte insan tarafından üretilen ve çözümleri belli olmayan birçok sorun ortaya çıkaran risklere dönüşmüştür (Beck, 1992: 79).

Beck ve Giddens' dan hareketle sosyoloji literatüründe 6 farklı risk türünden bahsedilmektedir. Bunlar; çevresel, yaşam tarzı, tıbbi, suç, ekonomik ve kişilerarası olarak sıralanmaktadır (Lupton, 1999: 13-14).

Sosyal Risk: Refah devleti temelde bireylerin yaşantılarının yüksek kaliteye ulaşmasını hedeflemektedir. Ayrıca, toplumda yer alan bireylerin yaşamın işleyişinde karşılaşma olasılığı bulunan risklere karşı korunması amaçlanmaktadır. Bireylerin en temel ihtiyaçlarını karşılama konusunda dahi zorlanıyor olmaları, sosyal riskleri toplumsal yaşantıda belirgin hale getirmektedir. Temelde ekonomik açıdan güvende olma sürecine bağlı olan sosyal risk kavramı da bu güvensizlik ortamının yarattığı sonuçlarla bağlantılı bir kavramdır. Sosyal risk kavramı dar anlamıyla ekonomik boyuta karşılık gelirken; geniş anlamıyla bireysel refahı kapsamaktadır. Bu bağlamda bireylerin güvenliğini belirsiz kılma olasılığı bulunan tüm durumlar sosyal risk kavramı altında değerlendirilebilir (Stanko, 2004).

Bireyin yaşam kalitesinin yalnızca ekonomik açıdan değerlendirilmesi veya topluma bu şekilde empoze edilmesi sonucunda sosyal risklerin etkisi artmakta ve daha uzun sürmektedir. Bu açıdan bakıldığında bireysel olan risk; bir bireyin kaderi, kolektif sonuçlara yol açtığında; var olan risklerin kamusal olarak ele alınmalarının gerektiği düşünüldüğünde ve toplumda artan karmaşıklık nedeniyle risklerin bireyin kontrol etmesi

sonucunda sosyal hale gelmektedir (Esping-Andersen, 2006: 40). Modern toplumda sosyal riskler tek boyutluluktan çok boyutlu bir konuma doğru değişim göstermiş ve yükselmiştir (Beck, 2011: 558-560). Esping- Andersen (2006) sosyal riskleri şu şekilde sınıflandırmaktadır:

1- Sınıfsal riskler: Sosyal risklerin toplumsal yapıda yer alan farklı sosyo-ekonomik gruplar arasında eşitsiz dağılımından kaynaklanmaktadır.

2- Hayat akışında ortaya çıkan riskler: Sosyal riskler toplumsal yaşantıya eşitsiz bir biçimde dağılırlar. Düşünümsel modernleşme sürecinde ailede istikrarsızlığın ortaya çıkması ve artması, işsizliğin yaygınlaşması ve kariyerin belirsiz olması gibi etkenler, gençlik ve çalışma hayatının en verimli dönemlerinin risk altında kalmasına yol açmaktadır. Toplumsal yaşantıda ortaya çıkan riskler temelde geleneksel aile ile paylaşılmaktadır. Toplumun genç ve yaşlı kesimleri; sağlık, eğitim vb. yaşa bağlı olarak ortaya çıkan özel ihtiyaçlarını karşılamak adına gereksinim duydukları gelirlerinin giderlerini karşılayacak durumda olmaması nedeniyle daha yoğun bir yoksul/yoksun olma süreci yaşayabilmektedirler.

3- Nesiller arası riskler: Sınıfsal özelliklere bağlı olarak edinilen risklerin miras olarak sonraki nesillere devredilmesidir. Yoksulluğun çoğunlukla önceki nesillerden miras olarak alınması, yoksul ailelere üye çocukların yoksul olma olasılığının diğer çocuklara oranla daha yüksek olmasına örnek gösterilebilir. Nesiller arasındaki riskler; sistemli bir biçimde yeniden üretilen eşitsizlikle nedeniyle sürekli artacaktır.

Refah devletinde riskler topluma dışsallaştırılırken günümüzde riskler topluma içselleştirilmektedir. Buna bağlı olarak da toplumdan sorumlu vatandaş anlayışı yerine müşteri vatandaş anlayışının güçlendirilmesi ve her türlü sosyal ilişkinin rekabet, sermaye gibi ekonomik değerlerle açıklanmasıyla birlikte bireyin ve toplumun girişimci bir formda yeniden tanımlanıp, işlevselleşmesi sağlanmaktadır. Böylece refah devletinde toplumsalın veya ekonominin patolojisi olarak görülebilecek yoksulluk, suçluluk, işsizlik gibi problemler kişisel tercihlerin, rastlantısal ve bireyden başka kimsenin sorumlu tutulamayacağı olaylar haline gelmektedir. Piyasa mantığının günlük yaşamın her alanına nüfuz etmesi tüm yaşamın metalaşması sonucunu doğurmaktadır (Buğra, 2007:187). Sonuç olarak refah devletinin yükümlülükleri çerçevesinde, hak temelli sosyo-ekonomik

koruma ve kolektif sosyal dayanışma ve sorumluluk anlayışından, bireysel sorumluluk ve gönüllü hayırseverlik anlayışına kayılmaktadır (Gül ve Sallan Gül, 2007: 2).

1.1.5. Yoksulluk ve Türleri

Yoksulluk üzerine literatürde birçok tanım bulunmakta ve üzerinde anlaşılan tek bir yoksulluk tanımının olmamasında birçok faktör rol oynamaktadır. Bu faktörler arasında kavramın toplumların dinamiklerine ve ele alındığı zamana göre farklılaşması ise önemli bir belirleyicidir. Nüfusun bir bölümünün çeşitli sebeplerle ve değişik dönemlerde, belirlenen asgari yaşam standardını sağlayacak yeterli kaynağa sahip olamaması olarak da ifade edilen (Mingione, 1993: 324-325) yoksulluk; aynı zamanda insanca yaşamayı gerektiren olanak ve unsurlardan yoksun olunması (Sallan Gül ve Gül, 2008), bireylerin bu yoksunlukları ve riskleri kendi olanaklarıyla ortadan kaldıramamasıdır.

Neoliberal ekonomi politikaları ile giderek ağırlaşan yoksulluk sorunu, bireylerin kendi başlarına çözmesi gereken bir sorun haline almıştır. Bu durumda yoksulluk kavramı boyut değiştirmiştir. Yoksulluk zaman içinde ciddi dönüşümler geçirmiş ve yoksulluk tanımlamaları da farklı dönemlerde farklı biçimler almıştır. Bu bağlamda aşağıda yoksulluk kavramının farklı tanımlamalarına yer verilmiştir.

Mutlak Yoksulluk:

Mutlak yoksulluk, yoksulluk tanımları içindeki en eski ve en temel yoksulluk tanımıdır. İlk anlamı itibariyle kişilerin yaşamlarını sürdürebileceği minimum gıda düzeyi olan açlık sınırını ifade etmektedir. Ancak bir başka anlamıda gıda düzeyinin de ötesinde barınma, giyim, eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçlarında karşılanma düzeyidir (Erbil Erdugan, 2010: 9). Mutlak yoksulluk, bireyin yaşamını devam ettirebilmesi için ihtiyaç duyduğu asgari temel ihtiyaçlarını içerecek bir gelir düzeyini tanımlanmaktadır. Bu düzeyi belirleyen ise, bireyin veya ailenin geliri olmaktadır. Burada iki temel unsur göz önüne alınmaktadır: İlk unsur, hane halkı büyüklüğü ve minimum seviyede tüketilecek hizmet ve mal ihtiyaçlarıdır. İkinci unsur ise, bu ihtiyaçları karşılayabilecek harcama tutarını belirleyen hizmet ve malların fiyatlarının toplamıdır (Dumanlı, 1996: 7). Bu bağlamda, minimum seviyede yapılacak gıda harcamalarının ekonomik değeri

hesaplanarak yoksulluğu eşiği belirlenmekte ve toplam geliri bu eşiğin altında kalan kesimler mutlak yoksul kategorisine yerleştirilmektedir (Şenses, 2002: 63). Dünya Bankası'nın 1990 yılındaki çalışmasında; bir insanın yaşamını sağlıklı bir biçimde sürdürebilmesi için gerekli olan günlük kalori tüketim miktarının 2400 k/cal olduğu hesaplanmış ve bu çerçevede günlük geliri bu kalori miktarını karşılayacak besini almaya yetmeyen kesim mutlak yoksul şeklinde tanımlanmıştır. Yoksulluğun evrensel niteliği ve satın alma süreçlerinde yaşanan alım değerlerinde (fiyat) ortaya çıkan farklılıklar göz önünde bulundurularak farklı ülkeler için farklı mutlak yoksulluk sınırı hesaplama kriterleri geliştirilmiştir. Buna göre bu sınır; az gelişmiş ülkeler açısından kişi başına günde 1\$, Karayipler ve Latin Amerika ülkeleri için 2\$, Türkiye'nin de içinde ele alındığı Doğu Avrupa ülkeleri için 4\$ olarak belirlenirken gelişmiş ülkelerde bu sınır 14.40 \$ olarak belirlenmiştir.

Mutlak yoksulluk kavramının temel dayanağının asgari geçim düzeyi ve kalori hesabı olması, evrensel anlamda karşılaştırma yapmak açısından sıkıntıya yol açabilmektedir. Bu sıkıntının temel nedeni günlük kaloriye duyulan ihtiyaç miktarının herkes için aynı olmamasıdır. Bu bağlamda, gerek toplumlar arasında gerekse aynı toplumda yer alan bireyler arasında karşılaştırma yapılması zorlaşmaktadır. Aynı zamanda bireysel tüketim kalıp ve tercihlerini dikkate almaması nedeniyle de mutlak yoksulluk kavramı eleştirilmektedir. Bireyler, gelir seviyeleri yüksek olsa dahi lüks tüketim mallarına ya da gıda dışı harcamalara yönelmeleri nedeniyle de alınması gereken minimum kalori düzeyinin altında kalabilmektedirler. Bu ifadelerden hareketle mutlak yoksulluğun karşılaştırmalı bir olgu olarak ele alınmasının tartışmalı bir konu haline geldiği ifade edilebilir. Mutlak yoksulluk kavramsallaştırmasının yukarıda belirtildiği gibi eleştiriler alması ve eksiklikleri nedeniyle görelî yoksulluk kavramı ortaya çıkmıştır (Chen, Datt, & Ravallion, 1994: 5).

Görelî Yoksulluk:

Görelî yoksulluk, bir kişinin veya grubun yaşam düzeyini, kendisinden daha yüksek gelire sahip kesimlerin yaşam düzeyleriyle karşılaştırılması sonucunda elde edilen bir olgu şeklinde tanımlanmaktadır. Bir diğer ifadeyle, daha geniş kapsamlı olarak “ekonomik kaynakların, toplumsal açıdan alışkanlık haline gelmiş veya en azından

özenilen ve onaylanan sıradan etkinliklere katılımın, gündelik hayatı kolaylaştıran ekonomik rahatlık ve yaşam koşullarına sahip olmanın neredeyse imkansız ya da oldukça kısıtlı hale gelecek kadar yetersiz olması şeklinde ifade edilmektedir (Şenses, 2002: 91). Göreli yoksulluğun saptanmasında genellikle benimsenen yöntem, ülke içindeki ortalama gelirin belirli bir yüzdesini, örneğin %50'sini almaktır. Buna göre de ortanca gelirin %50'si altında gelire sahip kişiler, göreli yoksulluğa sahip olan kişiler olarak tanımlanır (Bourguignon, 2004: 1). Göreli yoksulluk, bireyin toplumsal yapı içinde bulunduğu konumunun toplumsal olarak yeniden değerlendirilebilmesi açısından zorunlu tüketim düzeyinin ve yaşam standartlarının belirlenmesini içermektedir. Bu noktada refah ölçütü bireyin tüketim veya gelir seviyesi olmaktadır (Gül ve Ergun, 2003: 391).

TÜİK göreli yoksulluğu, bireylerin toplumun ortalama refah düzeyine kıyasla belli bir seviyenin altında kalması durumu şeklinde tanımlamaktadır. Bu bağlamda, toplumun genel refah seviyesine oranla belli bir sınırın altında gelir ve harcama olanakları bulunan birey ya da hane halkı göreli yoksul olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenden göreli yoksulluk, sahip olunan mutlak gelir düzeyinin ötesinde gelirin ve refahın dağılımında ortaya çıkan farklılıklara odaklanmaktadır (Coşkun, 2012: 184). Başka bir ifadeyle göreli yoksul olarak ifade edilen kesimler, en temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek kadar bir gelir sahibi olmalarına karşın; gelir seviyeleri insan onuruna yakışan bir hayat sürmeleri için gerekli miktarın altında kalan bireyler şeklinde ele alınmaktadır (Okurkan Bursal, 2010: 7).

Mutlak yoksulluk yaklaşımından farklı bir biçimde göreli yoksulluk yaklaşımında birey, hane halkı veya bir grup diğer birey, hane halkı veya gruplarla kıyaslanarak ortaya çıkarılan yoksulluk ele alınmaktadır. Bu ifadeden hareketle göreli yoksulluk; birey, hane halkı veya bir grupla aynı toplumda yaşayan ve yaşamını devam ettirmek adına ortalama bir gelir sahibi olan birey, hane halkı veya gruplarla gelir kaynaklarına sahip olma oranı arasındaki ilişki/kıyaslama şeklinde tanımlanabilir (Dumanlı, 1996: 6). Bu yaklaşım, üyesi olunan toplumda yaşanan süreçlere katılamayan kesimleri yoksul olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda ortalama bir gelir seviyesi hesaplanmakta ve bu seviyenin yakınında (biraz üzerinde) olan gruplar yoksul risk grubu şeklinde ele alınmaktadır (Demirbilek, 2005: 249-250).

Öznel Yoksulluk:

Öznel yoksulluk, bireyin sahip olduğu refahın değerlendirmesidir. Yoksulluğun görünümdeki zorluğu, yoksulluğun objektif, parametrik ve tekdüze kabul edilen bir kavram olmasıdır. Bunun yerine öznel yoksulluk ile içsel özneliği ve çok boyutluluğun yakalanması amaçlanmaktadır. Öznel yoksulluk aynı zamanda sübjektif yoksulluk olarak da tanımlanmaktadır ve aynı zamanda yoksulluğun yoksulun kendisi tarafından nasıl deneyimlendiği ve yoksulluğun nasıl algılandığı değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım bireylerin yaptığı değerlendirmeler çerçevesinde yoksulluğu tanımlamaktadır (Ravallion, 1992: 33; Kaya, 2009: 13). Sübjektif yöntemin temel iddiası insanların kendilerini nasıl hissettikleri ile ilgilidir. Eğer insanlar kendilerini yoksul hissediyorlarsa, yoksuldurlar. Kişilere; iyi bir gelir sahibi olmak ya da yoksul olmamak vb. hedeflere erişebilmek açısından ne kadar gelire sahip olmaları gerektiği konusundaki görüşleri sorulmaktadır (Phipps, 1993: 314). Öznel yoksulluk sınırı hesaplanırken, “minimum geçinme düzeyi” kavramı değişik yerlerde, farklı kişilerce yoruma açık olduğundan bu durum, karmaşaya yol açabilmektedir yani aynı refah seviyesine sahip olmalarına rağmen bazı hanehalkları yoksul, diğerleri zengin diye sınıflandırılabilir (Pradhan ve Ravallion, 2000: 462).

İnsani Yoksulluk:

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) 1997 yılında yayınlamış olduğu İnsani Gelişme Raporu kapsamında tanımlanan insani yoksulluk kavramı; insanca yaşayabilmek ve gelişmesini sağlayabilmek adına bireylerin, maddi imkânlar kadar temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi açısından ekonomik, kültürel ve sosyal imkânlara da sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır. İnsani yoksulluğu ölçmek adına geliştirilmiş olan İnsani Yoksulluk Endeksi (Human Poverty Index) ise; yaşam süresini, temel eğitim olanaklarından mahrum olmayı, kamusal ve özel imkânlara erişememe durumu vb. insani gelişimi sağlayamama durumunda kaynaklanan mahrumiyetleri, yoksulluğun boyutlarını ve insani gelişim olanaklarının dışında kalmış bireylerin oranını saptamaktadır (UNDP, 1997). En genel ifadeyle insani yoksulluk; “eğitim ve iş olanaklarından yoksun olma, yaşam süresinin kısa olması, yeterince beslenememe, anne ve çocuk sağlığının yetersiz olması, önlenemez hastalıklara yakalanma riskinin yüksek olması ve güçsüzlük gibi temel

insani niteliklere sahip olamama durumu” şeklinde tanımlanabilmektedir (Kaya, 2011: 37-38).

Genel olarak ifade etmek gerekirse ekonomik krizler, göçler, küreselleşme gibi etkenler nedeniyle gittikçe ağırlaşan yoksulluk sorunu öncelikle büyük kentler olmak üzere, kentlerde giderek artan bir şekilde yoğunlaşmakta ve görünür hale gelmektedir.

1.1.6. Kentsel Yoksulluk / Yeni Yoksulluk

Kent yoksulluğu üzerine ortak bir tanım olmamasına rağmen birbirlerini tamamlayan yaklaşımlar bulunmaktadır. Kentsel yoksulluk, kırsal yoksulluk ile karşılaştırılabilir olarak ele alınmakta ve genellikle de yetersiz gelir, tüketim düzeyi gibi boyutlarıyla açıklanmaktadır. Dünya Bankası, kentsel yoksulluğu çok boyutlu bir fenomen olarak değerlendirmektedir. İş fırsatlarına ve gelire sınırlı erişebilirlik, konut imkânlarının ve hizmetlerinin yetersizliği, şiddetin hâkim olduğu sağlıksız bir çevre, sosyal koruma mekanizmalarından yoksulluk, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim imkanlarının sınırlı olması kentsel yoksulluğun özellikleri olarak tanımlanmaktadır (Wratten, 1995: 13; Satterthwaite, 1995: 5). Günümüzde önemli bir sorun haline gelen kentsel yoksulluk, en genel ifadeyle kentsel alanlarda yaşanan yoksulluğu ifade etmektedir ve ekonomik yetersizlikler ve yaşanan politik istikrarsızlıklar kadar eğitim, istihdam, sağlık, konut, sosyal güvenlik vb. sosyal olanaklardan yararlanabilme gibi temel ihtiyaçların giderilememesinden beslenmektedir (Görün ve Elagöz, 2007: 151).

Baharoğlu ve Kessides (2001) kent yoksulluğunun temel özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

- Ekonomik göstergeler kent yoksulluğu için tek başına bir gösterge değildir
- İç göç; kent yoksulluğunun açıklanmasında kendi başına yeterli bir değişken değildir.
- Yetersiz kent yönetimi ve düzensiz politik çerçeveler kent yoksullarının savunmasızlıklarına katkıda bulunurlar. (Kent yoksulluğu, aktif kent-kır göç refleksini bir ölçüde yansıtmaktadır. Bu sebeple şehirler insanları kişisel refahlarını arttırması için daha iyi imkânlara sahiptirler. Etkili kent gelişimi ulusal

yoksulluğun yok edilmesinde büyük bir rol oynamaktadır. Göçmenlere daha iyi istihdam fırsatları sunarak katkıda bulunur).

- Kent koşulları kentin tüm bölgeleri için genellenemez.
- Kent kavramı heterojen bir kavramdır. (Ortalama refah belirtileri temsili, kent koşulları üzerine doğru bir bilgi vermemektedir. Kentlerde zengin ve yoksul – farklı düzeyde- birlikte yaşamakta, önemli toplumsal farklılıklar, çevresel ve sağlık koşullarında ortaya çıkmaktadır)
- Kent yoksulları farklı ihtiyaçları olan ve çeşitli seviyelerde tehlikelere açık değişik gruplardan oluşmaktadır.
- Kent yoksulluğu gittikçe artan bir olgu olarak tanımlanır (Baharoğlu ve Kessides, 2001)

Kent yoksulluğu, çeşitli nedenlerle nüfusun bir kesiminin, farklı dönemlerde tarihsel ve coğrafi açıdan belirlenmiş minimum bir yaşam standardı sağlamaya yeterli kaynaklara sahip olamaması ve bu durumun bir yandan davranışsal sorunlara yol açarken bir yandan da toplumsal ilişkilerde ortaya çıkan sorunların kaynağı olmasıdır (Mingione, 1993: 323). Kentsel yoksulluğun temelleri, Sanayi Devrimi ve modern kentleşme dönemlerinde atılmıştır. Günümüzde; kapitalizmin küreselleşmesi, gelir düzeylerinde ve yaşam standartlarındaki farklılıkların artması, daha az üretken olan tarım işçilerini kentlere az gelişmiş ülkelerdeki işgücünü ise sanayileşmiş ülkelere doğru göçe zorlamaktadır. Dolayısıyla kentlerde yoksulluk hem sayısal olarak artmakta hem de giderek karmaşıklaşmakta ve yeni yoksulluk olarak tanımlanan yeni görünüm almaktadır (Mingione, 1993; Sallan Gül, 2001; 2002). Yeni kentsel yoksulluk kavramı, genelde, egemen kapitalist üretim ve tüketim süreçlerinin ve sınıf ilişkilerinin dışında; sürekliliği ve güvencesi olmayan marjinal işlerle geçinen; çökmüş ve köhneleşmiş kentsel alanlarda yaşamlarını devam ettiren ve cinsel, ırksal, etnik ve dinsel kimlikleri nedeniyle dışlanan kesimlerin yoksulluğunu ifade etmek için kullanılmaktadır.

Neoliberalizmle özdeşleştirilen bu süreç bütünleşmenin ötesinde; daha çok eşitsizliklerin hızla arttığı ve piyasa mekanizmasının yani ekonomiye yön veren aktörlerin toplumsal yaşantının bütün alanlarına yön verdiği ve hâkim olduğu bir dışlamaya

dönüşmüştür. Yeni kentsel yoksulluk, ilk başlarda, nüfusun küçük bir bölümü açısından sanayileşme hızının düşüklüğü ve kentleşmeyle bağlantılı bir kavram olarak açıklanmıştır. Neoliberal politikaların etkinliğini arttırmasıyla birlikte kayıt dışı ekonomi, taşeron dayalı üretim vb. istihdam alanlarının esnek üretim kavramı ile anılarak kronikleşmesi ve yaygın hale gelmesiyle yeni kentsel yoksulluk kavramı daha geniş bir çerçevede kullanılmaya başlamıştır. Dolayısıyla yeni kentsel yoksulluk; ekonomik dezavantajlar ve sosyal dışlanma nedeniyle karmaşık bir olgudur ifadesini kullanmak yanlış olmayacaktır (Mingione, 1993: 326).

Dünya yeni kentsel yoksullukla, post-fordist uygulamaların sonucunda tanışmıştır. Yeni kentsel yoksulluk; istihdam süreçlerinde maliyetlerin azaltılması adına ücretlerin düşürülmesi, işçi sağlığı, iş güvenliği ve sosyal destek mekanizmalarında gerçekleştirilen kısıtlamalarla daha belirgin bir hale gelmiştir. Kayıt dışı ekonominin çeşitlenmesi ve büyümesi, taşeronluk sisteminin yaygınlaşması ve geçici sözleşmelerle iş yaşantısının düzensizleşmesi gibi süreçler yeni kent yoksulluğunu ortaya çıkarmıştır (Castells ve Henderson, 1987: 4).

Post-fordist toplumda yeni kentsel yoksulluğun ana özelliği; düzenli istihdamdan ve toplumun genelinden dışlanmaktır (van Kempen, 1994: 1004). Başlangıçta dışlanma, sosyal dayanışma biçimlerinin parçalanması olarak görülmüş, ancak 1970'lerin sonlarında yaşanan ekonomik düzelmeye birlikte sosyal dışlanma, yeni yoksulluğun sosyal bir problemi olarak tanımlanmıştır. 1980'lerin ortasından itibaren sosyal dışlanma; hem uzun süreli ve tekrarlayan işsizliğin artışına ve hem de ailelerin dağılması, tek ebeveynli aileler, sosyal izolasyon, sınıf dayanışmasının azalması gibi sosyal ilişkilerde artan istikrarsızlığa bağlı olarak tanımlanmıştır (Silver, 1994).

Buğra ve Keyder (2003), yeni yoksulluğun, “toplumsal dışlanma riski altında olan, marjinalleşen ve özellikle ekonomik ilişkiler bağlamında sisteme adaptasyonu günden güne daha zor hale gelen kesime işaret ettiğini dile getirmektedir. Kaygalak (2001) ise yeni kentsel yoksulluk kavramını, eskiden nüfusun küçük bir kısmı açısından durağan bir olgu olarak tartışılan ya da düşük sanayileşme ve hızlı kentleşmeyle bağlantılı bir olgu olarak açıklanan kentsel yoksulluğun, neo-liberal politikalar sonucu enformel sektör, taşeronluk gibi istihdam biçimlerinin, esnek üretim adı altında ekonomideki ağırlığının

artmasıyla daha da yaygınlaşması ve kronikleşmesini temel alarak daha geniş bir çerçevede kullanmaktadır.

Bauman, yeni yoksulluk kavramını geliştirirken temelde üretim ve bölüşüm sürecinden çok tüketim sürecine odaklanmıştır ve yeni yoksulluğu ortaya çıkaran temel özelliklerden birinin tüketim olduğunu ifade etmiştir. Önceleri işsiz olma durumundan kaynaklı bir süreç olarak tanımlanan yoksul olma durumu; günümüzde yeterince tüketemiyor olma durumu olarak anlamlandırılmaktadır (Bauman, 1999: 10). Dolayısıyla yeni yoksulluğu tarihin diğer dönemlerinden ayıran en önemli özelliği, gelir azlığından kaynaklanan tüketememek ve sosyal çevreden, toplumdan dışlanma duygusudur. Yeni yoksullar modern toplumun temel karakteristiği olan tüketim fonksiyonunu yerine getiremeyen, haliyle tüketim toplumunda tüketemedikleri için normal toplumsal yaşayışını devam ettiremeyen insanlar olarak görülmektedir. (Bauman, 1999: 136).

Yeni yoksulluk özellikle gelişmiş ülkelerde görülmektedir. Mevcut sistemin içerisinde yer almayan, sosyal, siyasal ve ekonomik olarak dışlanan insanlardan meydana gelmektedirler. Akrabalık, yakın çevre, aile veya arkadaş gibi sosyal ağları oldukça azdır. Ekonomik olanaklardan yararlanma düzeyleri düşük olup, kent içerisinde tecrit edilmeye çalışılan insanlardır. Dolayısıyla ne formel ne de enformel tarafından içerilmeyen bir kesimdir. Yoksullukları sürekli hale gelmiştir. Bu durum onların yoksulluktan kurtulmalarına imkân vermemekte ve yoksulluğa mahkûm etmektedir (Erdem, 2006: 344-345; Işık ve Pınarcıoğlu, 2002: 66).

Yeni yoksulluk olgusu, küreselleşme sürecinde bireyselliği ve yalnızlığı artan, sürekli hareket halinde olan, iş sahibi olsa da geçinemeyen ve yeterli gelir elde edemeyen bireyleri ifade etmek için birçok olumsuzlukla birlikte kullanılmaktadır (Chossudovsky, 1999; Castel, 2004; Erder, 1998). İnsanların geçim kaynaklarından, istihdamdan, düzenli gelirden, barınmak için konutlardan vb. dışlanmaları çok boyutlu yoksunluklarla karşılaşmalarına neden olabilmektedir (De Haan, 2000: 26). Teknolojik anlamda yeniden yapılanan ve küreselleşen dünya ekonomisine adapta olamayan kesimler kolaylıkla dışlanabilmekte ve sistemin dışına itilebilmektedir. Dışlanmada emek piyasasından, siyasal katılım süreçlerinden ve toplumsal ilişki ağlarından dışlanma şeklinde gerçekleşen üç boyut karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşen dünyada zenginlerin yoksullara

gereksinmesi hızla azalmakta ve yoksullarda dışlanmayla karşı karşıya kalmaktadır. Üç farklı boyutta dışlanmış bir birey ya da aile, kronik yoksul haline gelmektedir (Akder ve Güvenç, 2000:144).

Tüketmemek, yoksullar için bir dışlanma nedenidir ve tüketimin kaçınılmaz hale gelmesi ise Illich'e göre yeni yoksulluğun önemli bir yönüdür. Illich modernizmle birlikte ortaya çıkan yeni yoksulluğu, sadece yoksullara değil neredeyse, tüm insanlarla bağlantılandırarak kullanmaktadır ve ona göre yeni yoksulluğun önemli yönleri arasında tatmin duygusunun körelmesi ve ihtiyaçların hemen herkes için giderilmemiş şeyler olarak kalması bulunmaktadır (Bauman, 1999; Illich, 2002; Erdem, 2006). Başka bir ifadeyle günümüzde yoksulluğun neden olduğu eşitsizlik; altsınıf, kent yoksulu, tehlikeli sınıflar, hak eden ve hak etmeyen yoksul, çalışan yoksul gibi yeni kavramlarla açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu tanımlara bakıldığında yeni yurttaş anlayışı ile örtüştüğü görülmektedir. Dolayısıyla bireyler sosyal sermayelerine ve/ veya kültürel sermayelerine göre yoksul veya zengin sayılmaktadır. Bu sermayelere sahip olamayan kesimlerin ise yenedünyadaki yoksulluğu ve toplumsal dışlanmışlığı meşru sayan ve bu duruma çare arayan yeni sosyal politika önerileri geliştirilmektedir. Yoksulluktan korunma aracı sigorta değil, ister yoksul olsun ister olmasın bireyi piyasada güçlü, arkası sağlam bir oyuncu haline getirme mekanizması haline gelmiştir (Özüğurlu, 2003).

1.1.7. Kırsal Yoksulluk

Yoksullar, belli mekânsal alanlarda yoğunluk kazandığı/yerleşmeye meyilli olduğundan; kentsel ve kırsal yoksulluğun homojen özellikler taşıdığını söylemek oldukça zordur (Henninger ve Snel, 2002: 5). Yoksul kesimlerin mekânsal yoğunluk oranlarındaki farklılıklar, birey ya da hane özellikleri temelinde açıklanamayacak kadar geniş kapsamlıdır (Bigman ve Fofack, 2000). Yoksulluğu ele alan çalışmalarda genellikle yoksulluğa ilişkin sosyal değişkenler ön planda tutulmakta, mekânsal olarak ortaya çıkan özellikler ise çoğunlukla göz ardı edilmektedir (Milbourne, 2004). Aslında yoksulluğun şiddet ve değişiminde ortaya çıkan farklılıklar mekânsal yani kırsal ve kentsel özelliklerden kaynaklanmakta ve doğal kaynaklara, sağlık, eğitim vb. hizmetlere erişememe gibi yoksunluklardan kaynaklı olarak ortaya çıkmaktadır (Erenstein, Hellin, ve Chandna, 2010). Mekânsal olarak dışlanmış, yeterince kaynağın bulunmadığı ve iklim

koşullarının sert olduğu mekânsal alanlarda ya da kırsal alanlarda yoksulluk oranı daha yüksektir ve dolayısıyla fırsat eşitsizliği, dengesiz güç dağılımına bağlı yoksunluklarda ortaya çıkmaktadır (Gökdayı, 2007). Ayrıca ulusal ölçekli tarım politikaları ile kalkınma planları ve uluslararası kuruluşların bu plan ve politikalar üzerinden ne ölçüde belirleyici oldukları da yoksulluk oranının dağılımı ve şiddetinin belirlenmesinde etkili olmaktadır (Haughton ve Khandker, 2009).

Dünya genelinde var olduğu ifade edilen toplam 1,2 milyar yoksul insanın yaklaşık 900 milyonu yani %75'lik kesimi kırsal alanlarda yaşamaktadır. Bu kesimin neredeyse tamamının temel geçim kaynağı tarım ve tarımla ilgili faaliyetlerden oluşmaktadır. Kırsal yoksulluk sorunu diğer faktörleri de içerecek şekilde kapsamlı bir biçimde ele alınmamıştır. Yoksulluk olgusu genellikle kentsel yoksulluk odaklı olarak ele alınmış ve yoksulluğun kırsal alanla olan bağlantısı daha çok göç süreçleri ve gecekondu üzerinden değerlendirilmiştir (Öztürk, 2008: 612). Yoksulluk; bölge, etnisite, sınıf, yaş, cinsiyet vb. özelliklerden kaynaklanan eşitsizliklerle birlikte ele alındığında farklı yoksulluk deneyimleri karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, kentsel ve kırsal yoksulluk birbiriyle bağlantılı sorunlardır ve yoksulluğa ilişkin göç vb. toplumsal süreçlere de neden olmaktadır. Bu bağlamda yoksulluk farklı yansımaları olan ve farklı eşitsizlik dinamikleriyle (geniş toplumsal kesimlerin ekonomik, siyasi ve sosyal açıdan dışlanmaları) bağlantılı karmaşık bir olgudur ifadesi kullanılabilir (Yarar, 2015: 34; Yılmaz, 2012: 302).

Kırsal ve kentsel yoksulluk, yoksulluğun mekânsal bir ifadesidir. Kırsal yoksulluğun temelinde tarımsal üretimi gerçekleştirecek toprağa sahip olmama ve ucuz emek yer almaktadır. Birçok azgelişmiş ülkede yoksulluğun kırsal alanlarda daha yoğun olduğu ve eksik istihdam içinde yer alan toprak sahibi olmayan ya da küçük toprak sahibi olan köylülerin ve tarım işçilerinin yoksul kesimleri oluşturduğu görülmektedir (Öztürk, 2008: 611). Kırsal yoksulluk daha çok tarımla uğraşan veya küçük çaplı işletmelerde çalışan ve kendini ifade etme konusunda sorunları olan kesim ile ilgili bir kavramdır (Odabaşı, 2010: 16). Tarımsal istihdam süreçlerinde yaşanan yapısal sorunlar, gelirlerin yetersiz ve düzensiz oluşu, tarım dışı faaliyet alanlarının dar ve gelir getirici anlamda düşük oluşu gibi nedenler daha geniş kesimlerin kırsal yoksulluktan olumsuz etkilenmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır (DPT, 2006: 8). Başka bir ifadeyle kırsal yoksulluk;

özellikle küçük meta üretim yapısı içinde tarımsal emeğin, kendini yeniden üretememe koşul ve eğilimlerini yansıtmaktadır. Hane emeğinin getirisi, yaşam için gerekli ihtiyaçları ve yeniden üretimi sağlayamıyorsa, yoksulluk söz konusudur (Ecevit ve Ecevit, 2002: 272). Kırsal yoksulluk; geçinme olanaklarını ve umudunu yitiren kitlelerin kente göç etmesi ile kentsel yoksulluğunda temelini oluşturur. Kırsal yoksulluk kentsel yoksulluktan daha yaygın bir yoksulluk türüdür. Kırsal yoksulluk oranının fazla oluşu kentlere göçü beslemekte ve kentsel yoksulluğun artışına zemin hazırlamaktadır (Topgül, 2013: 282).

Kırsal yoksulluk; nüfus büyüklüğü, mesken yoğunluğu, mesken türü, sunulan kamu hizmetlerinin düzeyi, tarım dışı işlerle uğraşanların nüfus içindeki payı gibi kriterler çerçevesinde değerlendirilmektedir (Hatipler ve Aytacı, 2011: 15). Kentsel yoksulluk gelir ve tüketim odaklı nicel beklenti ve yoksunluklar bağlamında ele alınmaktadır. Kırsal yoksulluk ise genel olarak sosyal kimlik, güvenlik, bağımsızlık, sosyal ilişkilerin niteliği, karar verme özgürlüğü, siyasi ve hukuki haklara sahip olup olmama durumu gibi yoksunluklara odaklanmaktadır. Son dönemde özellikle tarımsal faaliyetlerle uğraşan kesimlerin yaşam şartlarının ağırlaşması ve tarım politikalarından dolayı genç nüfusun kırsal alanlardan kentlere oldukça ciddi boyutlarda göç ettiği ve buna bağlı olarak da kırsal nüfusun hızlı bir biçimde azaldığı görülmektedir (Aktan ve Vural, 2002: 48; Öztürk, 2008b: 613).

Kırsal alanda yaşayan kesimler çoğunlukla tarım ve hayvancılıkla uğraşmakta, balıkçılık ve ormancılık yapmakta ya da küçük ölçekli sanayi ve hizmetler sektöründe çalışmaktadır. Kırsal alanlarda temelde üç ekonomik faaliyet alanı öne çıkmaktadır. Geçimlik üretim yapan küçük tarım işletmeleri ilk faaliyet alanıdır. Bu işletmelerde genellikle çiftçiler kendi tüketimleri ve varsa yetiştirdikleri hayvanlar için kendi emekleriyle üretim yaparlar. Üretim fazlası ürünlerini de diğer harcama kalemlerini karşılamak üzere satarak gelir elde etme yoluna giderler. İkinci faaliyet alanı ticaret amaçlı üretim yapan orta ve büyük ölçekli tarım işletmelerini kapsamaktadır. Bu alan, topraksız köylülere ya da kendisi için yeterince tarımsal üretim yapamayan kesimlere kimi zaman düzenli kim zaman da mevsimlik iş imkanı sağlamaktadır. Üçüncü faaliyet alanı olarak ise karşımıza kırsal ancak tarıma dayalı olmayan üretim yapan sektörde yer alan işletmeler çıkmaktadır (Öztürk, 2008b: 615).

Kırsal yoksulluk ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılık sektöründe daha belirgin bir biçimde görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde kırsal yoksullar homojen bir grup özelliği taşımamakla birlikte; tarımsal faaliyet yapan yoksullar (kendi toprağını işleyen küçük toprak sahipleri, topraklarını kiralayan toprak sahipleri) ve tarımsal faaliyetle uğraşmayan yoksullar (işçiler-ırgatlar, köy zanaatkarları ve çobanlar) şeklinde ikili bir sınıflama yapılmaktadır. Kırsal yoksulluğun temel kaynağını başta topraksız ve kalifiye olmayan işçilerden (Khan, 2000: 7; Pehlivan, 2010: 22) oluşturduğu ifade edilse de, tarım dışı faaliyetlerde çalışan maden işçileri, köylerdeki küçük esnaflar; çalışamayacak kadar düşkün olan yaşlılar, kadınların hane reisi olduğu ailelerde yoksulluk sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır (Alderman ve Paxson, 1992; Gökdayı, 2003; 2004).

Nüfus çoğaldıkça ve kentleşme oranı hızlı bir biçimde yükseldikçe kırsal yoksulluğun oranı da hızla artmaktadır. Ülkemizde kırsal nüfusun toplam nüfus içindeki oranı 2007 yılında %32.5 iken 2012¹ yılında ise % 27.7'ye gerilemiştir. 2009² yılında kent yoksul oranı %8.86 iken kır yoksul oranı ise %38.69'dur. 2009 yılında kırsal alanda kişi başı günlük 4.3\$'dan daha az gelire sahip olanların oranı % 11,92 iken bu oran 2012 yılında %5,88'e gerilemiştir (TUİK, 2013). Kırsal yoksulluğa neden olan ve yoksulluğu arttıran temel nedenler şu şekilde ele alınabilir (Khan, 2000; Aktan ve Vural, 2002; Öztürk, 2008b; 2014) :

• **Siyasi istikrarsızlık ve iç çatışmalar:** Siyasi istikrarsızlıklar ve iç çatışmalar ekonomik büyümeye sekte vurduğu için kırsal (aynı zamanda kentsel) yoksulluğu artırır. Ancak, ülkeler istikrara sahip olsalar bile belirli grupların marjinalleşmesine ve izole olmasına yol açan kastlar ve etnik ve ırksal ayrımcılık uygulamaları yoksulluğa yol açabilir.

¹ 2013 yılında yapılan yasal düzenleme ile büyükşehirler il sınırlarını da içerecek biçimde genişletildiği için, büyükşehir sınırlarında kalan belde ve köyler de mahalle haline getirilmiştir. Bu nedenle kırsal alana ilişkin en son veri olarak elde edilen 2012 yılına ait veriler kullanılmıştır.

² 2010 yılından itibaren TUİK yoksulluk istatistiklerinde satın alma gücü paritesine göre kişi başı 2,15 ve 4,3 dolar sınırlarını dikkate almıştır.

• **Kırsal alanlardaki ikilik (dualism):** Kırsal alanlarda büyük toprak sahipleri ve ticari üretim sistemleri ile küçük toprak parçalarına sahip olan köylüler ile geçimlik tarım ekonomisi aynı anda bulunuyorsa gelir dağılımında eşitsizlik ve yoksulluk ortaya çıkabilir.

• **Kötü yönetim:** Kötü yönetim ve bürokrasinin yozlaşması bir yandan kırsal kesimdeki üreticilerin maliyetlerini artırarak; öte yandan, yoksulların ihtiyaç duyduğu kamusal hizmetleri eksik ve kalitesiz bir şekilde sunarak yoksul kesimin yaşam standardını düşürür ve üstlendikleri maliyeti artırır. Kırsal yoksulluk, hukuk devleti ilkesine uyulmuyorsa, yönetim şeffaf değilse, kontrol ve düzenlemeler aşırı ise, yönetim aşırı merkezileşmişse ve yoksullar seslerini duyuramıyorlarsa artar.

• **Kırsal kesimi dışlayan ekonomik ve sosyal politikalar:** Uygulanan politikalarındaki kırsal kesimi içermeyen bazı politikalar (Altyapıya yapılan yatırımlarda ve sosyal güvenlik hizmetlerinin sunumunda önceliğin kentlere tanınması, ithalatın sübvansede edilmesi, emek yoğun teknolojilerden çok sermaye-yoğun teknolojilerin tercih edilmesi) bu kesimdeki yoksulluğu artırır. Birçok ülkede yoksulluk kırsal alanlarda daha çok görülen bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır ve kırsal yoksulluk; tüketememe, eğitim, konut, sağlık, temiz içme suyu, ulaşım ve iletişim hizmetlerine erişim gibi alanlarda yaşanan yoksunluklar bağlamında tanımlanmaktadır.

Kırsal kesimi ilgilendiren sorunların çoğu, çeşitli kaynaklara bağlı yoksunluklara dayanmaktadır. Dolayısıyla kırsal yoksulluğun temel taşlarını ise ekonomik, toplumsal, siyasal, yönetsel ve kültürel yoksunluklar oluşturmaktadır. Kaynak yoksunluğu olarak adlandırılan bu durum; çok yönlü, döngüsel ve kronik bir görünüm ortaya çıkarmaktadır. Kırsal yoksullar; kamusal olanaklardan ve fırsatlardan kenttekilere göre daha eşitsiz bir biçimde yararlanmakta, hatta çoğu zamanda hiç yararlanamamaktadır (Gökdayı, 2003; 2007).

1.1.8. Tüketim

İktisadi açıdan tüketim, insanın ihtiyacını karşılamak amacıyla mal ve hizmetleri kullanması şeklinde ele alınmaktadır. Ancak tüketim olgusu yalnızca iktisadi anlamıyla

sınırlı kalmamakta ve insanların tüketim davranışları üzerinde sosyolojik, psikolojik, antropolojik ve biyolojik özellikler de etkili olmaktadır. Bu bağlamda tüketim günümüzde ekonomik olmanın yanı sıra gösterge ve sembollerin de yer aldığı geniş bir kültürel süreç olarak ele alınmaktadır (Bocock, 1997: 13). Baudrillard (2004) ise tüketimi şu şekilde ele almaktadır: “Tam anlamıyla tüketim grup bütünleşmesini ve toplumsal denetim işlevini içeren bir toplumsal değerler sistemidir. Tüketim toplumu, aynı zamanda tüketimin öğrenildiği ve tüketime toplumsal olarak alışılan toplumdur. Bir diğer ifadeyle, yeni üretim güçlerinin ortaya çıkmasına ve verimliliği yüksek olan ekonomik sistemin tekelci yeniden yapılanmasına paralel olarak ortaya çıkan yeni ve özgün bir toplumsallaşma biçimi”dir. Douglas ve Isherwood’a göre ise tüketim; diğer bireylerle ilişki kurulabilmesini sağlayan metalara sahip olmaya yönelik, toplumsal gereksinimin bir parçası olan çalışma güdüsünü açıklamaya yarayan toplumsal sistemin önemli bir parçasıdır (1999: 8).

Harvey (1997: 318); yeni ekonomide tüketim alanında çok sayıda gelişme arasından ikisinin ön plana çıktığını belirtmektedir: “Birinci eğilim; seçkin piyasa süreçlerinden farklı bir biçimde kitle piyasaları açısından moda faktörünün ön plana çıkması tüketim temposunu yalnızca giyim, süsleme veya dekorasyon açısından değil, hayat tarzları ve dinlenme etkinlikleri, spor ve boş zaman değerlendirme alışkanlıkları, müzik tercihleri, çocuk ya da video oyunlarının seçimi gibi tüketim kalıplarını da bünyesinde barındıran oldukça geniş bir yelpazede hızlandırma aracına dönüştürmüştür. İkinci eğilime göreyse; yalnızca kişisel ya da ticari hizmetlerde, eğitim veya sağlık alanında değil eğlence tercihleri ya da hobi gibi etkinliklerde de mal tüketiciliğinden hizmet tüketiciliğine doğru bir kayma söz konusu olmaktadır. Bu kapsamda yer alan müze gezintisi, konser veya sinemaya gitme, konferansa katılma veya spor salonuna devam etmek vb. hizmetlerin tüketimi sürelerinin ölçülmesi zor olsa da mal tüketiminde ele alınabilen araba ya da çamaşır makinesine oranla oldukça kısa olduğu net bir biçimde görülmektedir.

Tüketimin ihtiyaçların ötesinde anlamlar taşımaya başlamasını, modernleşmenin etkisi olarak yorumlayan Bocock, kavramın artık insanların kim olduklarını, kim olmak istedikleriyle ilgili duyarlılıklarını ve bu duyarlılıklarını korumalarına olanak yaratan yöntemleri etkilediğini ifade eder ve bunun kimlik duygusuyla ilişkisine vurgu yapar

(Bocock, 1997). Bauman'a göre (1999); "Tüketici, tüketen kişi demektir ve tüketmek şeyleri kullanıp bitirmek anlamına gelmektedir. Onları yemek, giymek, onları kullanmak ve de ihtiyaçlarımızı ya da arzularımızı herhangi bir biçimde tatmin etmelerini sağlamaktır. Tüketici olmak ise, tüketime ayrılmış şeylerin çoğunu kendine tahsis etmek demektir. Onları satın almak, onlar için para harcamak ve böylece başkalarının bunlara izin almadan kullanmasını yasaklayarak özel mülkiyet haline getirmektir". Tüketim, tüketicilere, zevk alınması, yararlanılması gereken bir hak gibi gözükmektedir. Tüketiciler ahlaki ilkeler tarafından değil estetik çıkarlar tarafından yönlendirilmektedir" (Bauman, 1999: 51– 52). Baudrillard'a göre tüketim "*aynı malların ve aynı maddi ve kültürel ürünlerin gitgide artan paylaşımı, toplumsal aykırılığın hiyerarşinin, genellikle iktidarın ve sorumlulukların en büyüğü olan ayrımcılığın bir düzelticisi*"dir. Günümüzde herkes aynı şeylere sahip olsa ve satın alsa bile sağlanan bu eşitlik; tamamen biçimseldir. Dolayısıyla eşitlik, en somut şey söz konusuysen aslında soyuttur (Baudrillard, 2004: 65).

Tüketim toplumu kavramı; modern Batı toplumlarını tanımlamak için kullanılmakta, bu toplumların artan bir biçimde, maddi üretimden ve hizmet üretiminden çok malların ve zamanın tüketimi etrafında örgütlenmesini ifade etmektedir (Marshall, 1999:768). Bauman (1999: 91); tüketimin küreselleşmeyle birlikte gereksinim için tüketimden öte, serbest piyasa ve sermaye zenginlerinin çığırından çıkardığı, aynı zamanda "limitsiz" bir görev yüklendiği kanısındadır. Toplumun üyelerini biçimlendirme tarzı her şeyden önce tüketici rolünü oynama görevlerine göre dayatılmaktadır. Tüketim toplumunda yoksullar ise normal yaşam standartlarına bile sahip olamayan insanlardır. Tüketim toplumu açısından normal yaşam standartlarına bile sahip olamamak, yeterince tüketim yapmayan ve başarısız olarak addedilen tüketici anlamına gelmektedir. Tüketici toplumunun yoksulları, her şeyden önce sakat, arızalı, kusurlu ve noksan, "yetersiz" olarak tanımlanmaktadırlar. Aşağılanmalarının sebebi de tüketici toplumunda, tüketici olarak yetersiz olmalarıdır (Bauman, 1999: 60). "Yoksullar, tüketici pazarın ürünüydüler. Yoksullar pazarın kötü işleyişinin değil onun var oluşunun temelini oluşturan üretim tarzının ortaya çıkardığı bireylerdirler. Tüketim toplumu açısından varsıl kesim ve gösteriş sahibi tüketiciler bir işveren, farklı bir sınıfın mensubu ya da bir düşman olarak görülmemektedir. Aksine bu kesim örnek davranış sergileyen ve izlenmesi gereken bir model; ulaşılacak, aşılmak ve geride bırakılmak istenilen bir hedef; tüm bireylerin

izlemek için can atacağı yolda bir öncü ve özenilmesi gereken bir kesim olarak ön plana çıkmakta ve kendi yoksullarını ortaya çıkarmaktadır (Bauman, 2003: 222).

1.1.9. Hemşehrilik

Hemşehrilik, ortak paydaları aynı coğrafi alanda doğup büyümüş olan kişilerin ilişkilerini nitilemek için kullanılan bir kavramdır. Hemşehrilik kavramı, aynı memleketten olan ya da kendisinin aynı coğrafi mekâna ait hissedilen bireyler arasındaki ilişki ağlarını ve bu ilişkilerden ortaya çıkan kimlikleri tanımlamaktadır. Bu ilişkiler zaman zaman toplumsal kimlik işlevini de yerine getirmektedir. Bir diğer ifadeyle bireyler birbirlerini tanımıyor olsalar da fiziksel görünüş, kıyafet, konuşma vb. özellikler üzerinden birbirlerini coğrafi bir mekâna atıfla kategorileştirmektedirler. Bu kategorileştirme biz ve onlar şeklinde olmaktadır. Hemşehrilik, biz ve onlar ayrımının bir parçası olarak ele alındığında, biz olmanın şartı da köyden kentte göç etmektir (Önen, 1997:451; Güneş Ayata, 1990-1991: 97). Benzer olmanın ve yüz yüze ilişkilerin olağan olduğu, görece kapalı kıra ait toplumsal ilişkiler bütününde biz ve onlar ayrımı; aile, akrabalık, arkadaşlık gibi ilişkiler aracılığıyla tanımlanmakta ve bu ilişkilerin içinde yaşayan bireyler için ise anlamı karşılıklı güven, sorumluluk, zorunluluk, paylaşma ve dayanışmadır. Modern toplumlar açısından ise, farklı informel arkadaşlık ilişkilerinde ve daha az kurumsallaşmış özelliklere sahip olarak bu güven ilişkisi oluşturulmaktadır (Erder, 1997: 33). Bu çerçeveden bakıldığında hemşehrilik temelli olarak kurulan ilişkiler, göç sonucu gelinen kentsel mekanda yeni kurulan bir dayanışma ve ilişki ağı olarak ele alınabilir. Bu nedenle göç edenler açısından da hemşehrilik ilişkisi yeni bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Erder, 1996: 244). Hemşehrilik temelli ilişkiler; bireysel ilişkiler, komşuluk ve cemaat ilişkileri, aynı iş kolunda çalışan hemşehrilik ilişkilerinin ortak çıkar ve beklentilerini korumayı/sağlamayı hedefleyen örgütlenmeler vb. şeklinde formel ya da informel özellikler taşıyan ilişkiler olarak ortaya çıkabilmektedir (Tekşen, 2003: 64).

Hemşehrilik, göç eden kesimlerin bir yandan kendilerini kentlilerden ve göç edilen alandan ayırmasına olanak sağlayan bir kimlik, bir yandan da kente uyum sağlama konusunda bir araç ve güvence olarak görülmekte, diğer yandan hemşehrilik ilişkileri edinilmiş kültürel değerleri sürdürmeyi amaçlamaktadır (Güneş Ayata, 1990-1991: 99). Göç eden bireyler büyük kentlere gelip yaşamaya başladıklarında kentin bireyci ve

rekabetçi ortamında kendilerini yalnız hissedip güvende olmadıklarını düşünürler. Bu sebeple kent yaşamına adım atan birey, öncelikli olarak kendini güvende hissedebileceği bir ortam aramaya yönelmektedir. Kendi bölgelerinden başka bölgelere göç edenler heterojen bir yapıya sahip kent ortamında farklı kültürlerle karşı karşıya kalmakta; bu durum göç edende psikolojik olarak yalnızlık ve güvensizlik duygusu uyandırmaktadır. Bununla baş edebilmek için ise göç edenler kentlerde kır yaşamında olduğu gibi samimi ilişkilerini, dayanışmacı kültür yapılarını devam ettirmeye yönelmektedirler ve çeşitli dayanışma biçimleri geliştirmektedirler. Kendi bölgesinden başka bölgelere göç edenler büyük metropol ortamında kendilerini yalnız ve güçsüz hissetmemek için göç edecekleri yer hakkındaki bilgiyi, göç sürecindeki desteği, kendilerinden önce göç etmiş hemşehrilerinden ve akrabalarından almaktadırlar. Kentte kendi aralarında geliştirdikleri dayanışma ağı, kentli göç edeni yalnızlık ve reddedilmişlik duygusundan, kentte "sıradan köylü" olmaktan kurtarmaktadır. (Erman, 1996: 295; Tekşen, 2003: 71).

1.1.10. Hayırseverlik

Türk Dil Kurumu hayırseverliği; hayırsever olma durumu, iyilikseverlik, yardımseverlik olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda hayırsever tanımı ise; “yoksullara, yardıma muhtaç olanlara, düşkünlere, iyilik ve yardım etmesini seven, yardımsever, iyiliksever, hayırperver” şeklinde yapılmıştır. Yunanca kavramlar olan “philien” (sevgi) ve “anthropos” (insan) kavramlarının bileşiminden ortaya çıkan philanthropy (hayırseverlik) kavramı insan sevgisi ifadesinde karşılık bulmaktadır (Raiborn vd., 2003: 47). Philanthropy kavramı uluslararası düzeyde, toplumsal açıdan refah seviyesini daha iyi bir seviyeye getirmek amacıyla bireylerin ve kurumların bağış yapması şeklinde kullanılmaktadır (Meydanoğlu ve Bikmen, 2006: 8).

Philanthropy kelimesinin Türkçe karşılığı olarak hayırseverlik; çoğunlukla bireylerin dini, vicdani ve/veya duygusal güdülerinden hareketle yaptıkları yardım faaliyetlerini çağrıştırmaktadır. Hayırseverlik; toplumdaki duyarlı bireyler tarafından devletin müdahale etmediği piyasa başarısızlıklarından birisi olan gelir dağılımı eşitsizliğine ve bu yüzden oluşan yoksulluğa mikro düzeyde birey tarafından, makro düzeyde ise duyarlı bu bireylerin örgütlendiği toplum tarafından oluşturulan bir tepkidir. Hayırseverlik yaklaşımının toplumsal sorunlara duyarlı bireylerin iyi niyetleri

çerçevesinde yardım odaklı davranışları temsil ettiği ifade edilmektedir (Müderrişoğlu, 2010: 94).

Hayırseverlik; bireysel ve kurumsal hayırseverlik olmak üzere iki şekilde ele alınmaktadır. ‘Bireysel hayırseverlik’; bireylerin aile üyelerine, komşularına, hiç tanımadıkları bireylere veya kurumlara bağış, yardım, destek ve iyilik şeklinde ele alınmaktadır. Bu bağlamda bireylerin dini, vicdani veya duygusal açıdan yaptıkları yardım ve destekler bireysel hayırseverlik olarak değerlendirilmektedir. İşletmelerin toplumsal refahı arttırmak adına planlı bir şekilde yaptıkları bağış ve yardımlar ise ‘kurumsal hayırseverlik’ şeklinde tanımlanmaktadır (Raiborn vd., 2003: 47). Ricks’e göre hayırseverlik, işletmeyle ilişkili olmayan ve sosyal bir beklentiye sahip olmaksızın işletme kaynaklarının gelişigüzel bir biçimde, yardım ve sosyal hizmet faaliyetlerine gönüllü olarak tahsis edilmesiyle ilgili sorumluluktur (Ricks, 2005: 122). Bu şekliyle hayırseverlik; ortak faydanın desteklenmesi için yapılan “gönüllü bağış” anlamına gelmektedir (Balıkçioğlu ve Karacaoğlu, 2007: 124).

Hayırseverlik aynı yaşam alanlarına, aynı yaşam biçimlerine, aynı gelir düzeyine sahip, aynı statüdeki ve genel olarak aynı sınıfa ait olan bireyler arasında gerçekleşmez. Toplumun zenginlere ve yoksullara bölünmüş olmasını ön varsayar. Zengin vicdan sahibi oluşu ya da ahlaklı davranma arzusu ile yoksulun yardıma muhtaç durumda oluşu, hayırda bulunma eyleminin koşullarını oluşturur. Buna göre varlıklı olan bireyin belli bir yoksunluk durumu içinde yaşayan, yardıma muhtaç olan, gereksinimlerini kendi başına karşılayamayan bireylere, karşılık gözetmeksizin sağladığı yararlar onun hayırseverliği olarak görülür. Ama zenginle yoksul arasındaki karşılıklı bir yardımlaşma eyleminden değil, sadece zengin hayır işleme, sadaka verme eyleminden söz edilebilir. Bundan dolayı hayırseverliğin belli bir durumla ilişkili olduğunun, insanlık tarihinin sadece tikel bir alanına ait olduğu belirtilmektedir. Kısacası hayırseverlik, yardımseverlik ya da iyilikseverliğin genelliğine sahip değildir, evrensel olmaktan uzaktır ve zengin ile yoksulun bulunduğu koşullarda gerçekleşebilir (Kılınç, 2011: 37) Marx’a göre ise hayırseverlik amaçladığı şeyi, yani yoksullara yardım etmeyi gerçekleştirebilme yeteneğinden uzaktır ve hatta proletaryanın kendi çıkarlarını savunmasını ve var olan durumun ötesine geçebilmesinin önünde de büyük bir engeldir. Hayırseverlik, toplumsal ilişkilerin temelinde yatan derin çelişkilerin yerine bu çelişkilerin sonuçları üzerine

odaklanır. Yoksulluğu üreten ve yeniden üreten koşulları merkeze almaz, üretim sürecinin nasıl örgütlendiğine; ne gibi ön varsayımlara dayandığına dair eleştirel bir tutum takınmaz. Buna karşılık, gelir dağılımındaki dengesizliklere, tüketim yeterince pay alamayanlara dikkat çeker ve yoksulluk için yalnızca geçici ve genellikle de keyfi çözümler üretmeye çabalar. Marx ve Engels hayırseverliği bu nedenle, yoksulluğun gerçekten ortadan kaldırılmasının önünde bir engel olarak görürler (Engels ve Marx, 2002: 150-151). Bentham gönüllülük esasına dayalı olarak ele alınan hayırseverliğe karşı çıkmakta ve hayırseverliğin aslında güvensizliğe denk geldiğini ifade etmektedir. Bu tarz bir hayırseverlikte birey kimin yardım almaya uygun olan özellikleri taşıdığına kendisi karar vermek durumundadır. Bu durum bireyin kendisinin bir parish denetleyicisi gibi çalışarak yoksul kesimlerle yüz yüze ilişki kurmasını zorunlu kılmaktadır. Bentham bu süreci kendi ifadeleriyle; “eğer bu yöntemi tercih edersem hislerimi sefilliğe, kirle pisliğin saldırısına; sağlığımı ve yaşantımı da salgın tehlikesine maruz bırakmam gerekecek” şeklinde değerlendirmektedir. Aslında kamusal yardımların dağıtımında bu görevi üstlenen bireyler zaten bulunmaktadır. Kişi kendi başına yardımları dağıtmaya çalışırsa bir yandan zaman kaybı olacak bir yandan da yardım dağıtımını kişilerin kendi inisiyatifine kalacaktır. Bu durum yardım verenler arasında bir eşitsizliğe yol açacağı gibi aynı zamanda yardım talebinde de bir oynaklık olmasına neden olacaktır. Bu nedenle Bentham; yardımlar konusundaki arz ve talepleri bir kamu fonunun ilişkilendirebileceğini dile getirmektedir (Bentham, 2011: 23,355).

Neo-liberalizm, hayırseverliği ve onun destekçisi olarak cemaatleri odak noktasına yerleştiren strateji ve uygulamaları sosyal vatandaşlığın ve Keynesçi sosyal politikaların karşısına çıkarmıştır. Neo-liberal hayırseverlik bir yandan acıma, merhamet etme, minnet duyma vb. duygular üzerinden çıkarlarının taşıyıcısı olan bireyin bağı kurarken diğer yandan bireyi yeni bir ödül/ceza mantığının içine yerleştirmektedir. Bu tarz bir anlayış; kolektif ve bireysel hayırseverliği ekonomik bir mantık ekseninde kabul edilebilir hale getirmeyi hedeflerken, aynı zamanda bireyin dâhil olduğu cemaatle kurduğu ilişkiyi bir sözleşme ilişkisine çevirmeyi de amaçlamaktadır (Yılmaz, 2012: 267).

1.1.11. Yanaşmacılık (Klientelizm) / Kayırmacılık

Türk Dil Kurumu Sözlüğünde kayırmacılık; “belli bir birey, küme, düşünce ya da uygulamayı, bir başkasıyla karşılaştırıp aralarında bir seçim yapmak gerektiğinde nesnellikten uzaklaşıp yan tutma şeklinde” tanımlanmaktadır. Kayırmacı ilişkilerde kayıran ve kayırılan diye iki taraf bulunmaktadır. Bu ilişki dikey ve hiyerarşik bir yapı göstermektedir. Kayıran; kollayan, gözeten kişi olarak hiyerarşinin tepesinde yer alırken, kayırılan ise korunan, arkalanan, işleri kolaylaştırılan ve kayırana göre hiyerarşik olarak daha altta bulunan kişidir. Kayırılan kişi kayırana karşı bir minnet duygusu beslemekte ve bunu saygı, minnettarlık, bağlanma, sadakat, hediye, rüşvet şeklinde ifade etmektedir. Bu şekilde kayıran, gelir, prestij ve iktidar elde ederken, bu sayede konumunu güçlendirip hiyerarşideki yerini sağlamlaştırmaktadır. Kayırılan ise somut, geçici ve anlık fırsat ve imkânlarla kavuşmaktadır. (İlhan ve Aytaç, 2010; Asunakutlu & Avcı, 2010).

Kayırmacılığın; iki biçimde ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Bunlardan ilki; kamu hizmetlerine giriş sürecinde liyakat esaslı olmaktan çok tanıdıklık, arkadaşlık, akrabalık, hemşerilik, siyasal anlamda yakınlık vb. birbirini biliyor olmaktan kaynaklı etkenlerin birinci derecede oynadığı rolle gerçekleşmektedir. Kayırmacılığın diğer biçimi; kamusal hizmetlerin dağıtım süreçlerinde yerindelik ve ihtiyaç ölçütlerinin dikkate alınmaması ve oy, siyasal partiye destek ya da ideolojik anlamda yakın olma gibi ölçütlerin göz önünde bulundurulmasıyla oluşmaktadır (Eryılmaz, 2010: 240-241).

Kayırmacılık, yakın ilişki biçimleri etrafında kurulan bir çarpık ilişki biçimidir; yakınlığın derecesine ve türüne bağlı olarak değişik biçimlerde ortaya çıkar. Akraba kayırmacılığı olarak adlandırılan nepotizm şeklinde olduğu gibi eş-dost kayırmacılığı anlamında gelen kronizm, siyasal kayırmacılık olarak kullanılan partizanlık, hizmet kayırmacılığı, iktidara ve seçmen kesimlerine yönelik kayırmacılık karşılığında kullanılan klientelizm şeklinde de ortaya çıkmaktadır (Aközer, 2003; Aytaç, 2010; Bute ve Tekarslan, 2010). Kısaca nepotizm; “bir bireyin sahip olduğu yetenek, yapabilirlik, başarı ya da eğitim düzeyi vb. özellikler göz önüne alınmadan, yalnızca akrabalık ilişkileri temelinde değerlendirilerek yükseltilmesi ya da istihdam edilmesi” şeklinde ifade edilmektedir. Nepotizmin; geleneksel dayanışma ağlarının güçlü olduğu ve bu tarz ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı, aile içi yardımlaşmanın ve çıkar bilincinin ön plana

çıkıldığı az gelişmiş ülke toplumlarında oldukça etkin bir role sahip olduğu dile getirilmektedir. Genel olarak ifade etmek gerekirse nepotizm; bireyin donanım ve yetenekleri gözetilmeksizin kendi akraba, aile üyeleri vb. yakınlarına istihdam sağlamak adına kendi güç ve otoritesini kullanmasıdır (Özler, Ergun Özler ve Eren Gümüştekin, 2007: 438; Karakaş ve Çak, 2007: 78).

Genel olarak kronizm, arkadaşların yeteneklerine bakmaksızın onlara yapılan bir iltimastır. Kararlar alındığı zaman özelliklere ve yeteneklere değil de daha çok kimin sevildiğine bakılır (Khatri ve Tsang, 2003: 290-291). Nepotizm ve kronizm kavramları birbirlerine çok yakın anlam içermektedir. Nepotizm, birbirini kayırma eğilimde olan tarafların kan bağı veya akrabalık ilişkilerinin olmasını gerektirirken; kronizm açısından tarafların birbirlerini tanıyor olmaları yeterli görülmektedir (Ergun Özler ve Büyükarlan, 2011: 279). Bu açıdan bakıldığında kronizmin nepotizme oranla daha geniş sınırlara sahip olduğu söylenebilir. Kronizmde bireyler farklı ilişkiler üzerinden birbirlerine destek olup farklı dayanışma ağları kurabilir ya da karşılıklı olarak ayrıcalıklı davranışlar sergileyebilirler (Aytaç, 2010: 5).

Klientalizm genel olarak, ‘siyasal otoritenin dağıtım ölçütlerine göre sunulan bir takım hizmetler ya da mallar karşılığında, siyasal destek talebinde bulunma’ süreçlerini ve ilişkilerini ifade etmektedir (Stokes, 2011: 2). Klientalizm kavramının kökeni Roma’ya dayandırılmaktadır. Roma döneminde bir yurttaşın koruması altında bulunan ve ona hizmet etmekle yükümlü olan kişiye client (sığıntı/yanaşma) adı verilmiştir. Bu yüzden kavram olarak Klientalizm, genelde himayecilik ya da patronaj sistemine karşılık gelecek biçimde kullanılmaktadır. Klientalizm sıklıkla yanaşma/sığıntı anlamında kullanılsa da aslında “siyasal otoritenin dağıtım kriterleri çerçevesinde sunulan hizmet ya da mallara karşılık olarak siyasal anlamda destek talebinde bulunma” anlamına gelmektedir (Elbek, 2013: 43). Klientalizm genel olarak siyasi partilerin iktidar olduktan sonra kendilerine destek olan seçmenlerine farklı şekillerde ayrıcalık taşıyan işlemler yaparak haksız bir biçimde fayda sağlamalarını ortaya çıkaran patronaj kavramıyla ilişkili görülmektedir.

Yoğun klientalizm eğiliminin özellikle geleneksel toplumlarda görülen kişiselleştirilmiş, ikili- karşılıklı ve duygusal ilişkileri içerdiği görülebilmektedir.

(Piattoni, 2001; Hopkin, 2006). Klientalizm genellikle politikacılar ve onların (yoksul ve güçsüz) yanaşmaları ya da demokratik toplumlarda seçimlerde iktidar olabilmek adına iktidar partisinin elinde tuttuğu ekonomik gücü seçim bölgesine tahsis etmesidir (Weitz-Shapiro, 2009; Kitschel ve Wilkinson, 2007). Klientalizm siyasi örgütün toplumsal katmanlarla dikey olarak eşitsiz karşılıklı ilişkilerini kurduğu bir sistemdir. Ve bu boyutu ile patronaj ilişkilerine yaslanabilmektedir. Gugler'a göre patronaj ilişkilerinin özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Gugler, 1988):

- İki kişi arasında geçmektedir.
- Karşılıklı ve eşit olmayan bir ilişkidir (Patronun hem gücü hem de parası ve ayrıca birden fazla müşterisi vardır. Fakat her müşterinin tek bir patronu vardır.)
- Patronun (siyasi otorite) yardımına karşılık müşteri (seçmen) siyasi destek verir.

Günümüzde artık refah devletinin yurttaşlık hakkı temelinde tanımlanan sosyal hak anlayışından uzaklaşmış ve bu noktada sosyal yardımlar; müşteri olarak görülen vatandaşlar dışında kalan yoksulları da piyasaya yeniden dâhil etme çabasının bir aracı haline gelmiştir. Ülkemizde de neoliberal dönüşümle birlikte, zorunluluktan gönüllülüğe; kolektiflikten bireyselliğe ve özel alana doğru bir dönüşüm yaşanmaktadır (Çelik, 2010; Durmaz, 2016). İslami öğelerin ahlaki eksikliklerini gidermiş olduğu piyasa; işadamlarının hayırseverlik faaliyetleriyle bölüşümden kaynaklı sorunlarını büyük ölçüde ortadan kaldırmış ve piyasa dışında sosyal devlet uygulamalarına ve müdahalesine gerek olmadığı vurgusu yapılmıştır. Ayrıca, gelenek ve din odaklı dayanışma mekanizmaları; günümüz modern kapitalist toplumunda kamu hizmetlerinin sözleşmeler yoluyla ve kar amacı gözetilerek piyasa aktörlerine devri ve özelleştirmelerle yeniden aktif hale getirilmektedir. Böylelikle bir yandan yeni sosyal dayanışma ağları kurulurken bir yandan da neoliberal anlayışın dayattığı devletin sosyal harcamalarının azaltılması gerektiği anlayışı da hayata geçirilmektedir. Temelini informel geleneksel ilişkilerin oluşturduğu yardıma muhtaç kesimleri kapsayacak şekilde sınırları çizilmiş olan sosyal politika anlayışına denk gelen klientelizm öncelikli araç olarak sosyal yardımları kullanmaktadır. Enformellerin ve yoksulluğun yaygın bir biçimde bulunduğu bir ortamda klientelist ilişkiler ekonomik ve siyasal katılım mekanizmalarına dâhil olamayan bireyler

açısından, önemli bir destek ve kamusal süreçlere dâhil olabilmenin tek yolu işlevini görmektedir. Bu ilişki ağında var olan pazarlıklar, bazı toplumsal kesimler açısından hizmet alabilme ve katılım açısından tek seçenek olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle bu toplumsal kesimler ve bireyler açısından klientelist ilişki ağlarına dahil olabilmek yaşamsal önem taşımakta ve bu kesimler açısından bağımlılık ilişkisi yaratmaktadır (Komşuoğlu, 2009; Urhan ve Urhan, 2015).

1.2. SOSYOLOJİDE DAYANIŞMAYI VE DAYANIŞMANIN DÖNÜŞÜMÜNÜ AÇIKLAYAN YAKLAŞIMLAR

Toplumsalın kuruluşundaki ana etken ve insanları bir arada tutan bir bağ olarak ele alınan dayanışma, Sanayi Devrimi sonrasında yaşanan toplumsalın hızlı ve kökten dönüşümünde sosyolojinin ana problemlerinden biri olmuştur. Sanayi öncesi ya da geleneksel toplumdaki sanayi- modern topluma doğru yaşanan sosyal, ekonomik, kültürel ve mekânsal dönüşüm sürecinde ortaya çıkan yeni toplumsallık, dayanışma kavramı açısından ele alınarak açıklanmaya çalışılmış ve farklılaşan yapıda dayanışma ilişkilerinin yeniden kurulmasına yönelik farklı çareler üretilmiştir. 18. Yüzyıldan itibaren yaklaşık olarak 20. Yüzyılın ikinci yarısına kadar sosyoloji teorilerinde dayanışma gelenekselden- moderne; kırdan- kente; enformelden- formele doğru olarak gerçekleşen ve keskin sınırlarla belirlenmiş bir dikotomik çerçevede ele alınmıştır.

Sanayi Devrimi ile birlikte egemen olan kapitalist üretim tarzı ve liberal devlet anlayışı, ekonomik ve toplumsal yapıda büyük bir değişime neden olmuştur. Bu değişimin en temel nedeni ise üretim ilişkilerinde yaşanan dönüşüm sonucu emeğin meta haline gelmesidir. Sınırsız piyasa mantığı etrafında düzenlenen toplumsal yapıda meydana gelen kaosa bir çözüm olarak ortaya çıkan refah toplumunda devlet eliyle örgütlenen yani formelleşen bir dayanışma olgusu hayata geçirilmiştir. Formel dayanışma ile toplumun, kapitalizm tarafından üretilen çeşitli belirsizlik ve tehlikelere karşı korunması- güvenceye alınması amaçlanmıştır. Ancak 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan ve günümüzde oldukça derin yaşanan toplumsal dönüşüm sürecini ele alan sosyal teoriler ise enformel- formel dayanışma dikotomisinin keskin çizgilerine karşılık enformel ve formel dayanışmanın iç içe geçtiği bir düzlemde “risk, güven, bireyselleşme” ana ekseninde dayanışmayı ele almaktadır.

1.2.1. Sosyolojinin Öncüllerinde Dayanışmanın Önemi: İbn-i Hâldun ve Herbert Spencer

1.2.1.1. İbn-i Haldun: Asabiyet Olarak Dayanışma

İbn-i Hâldun'un yaşadığı 14. yüzyıl boyunca Kuzey Afrika'da sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel yönden önemli değişiklikler olmuş ve sonuç olarak toplumsal yaşamın her alanında bir kaos hüküm sürmüştür. İbn-i Hâldun mevcut dönüşümü açıklamak ve toplumsal düzenin tekrar sağlanması için kullandığı anahtar kavramı ise asabiyedir.

İbn-i Hâldun, Mukaddime adlı eserinde toplumsal dayanışmayı asabiye kavramı üzerinden ele almıştır. Her ne kadar asabiye kavramını açıkça tanımlamamış olsa da; kavramı, ilk olarak bedevi toplumda ortaya çıkan ve toplumsal örgütlenmenin çap ve yoğunluğunu belirleyen bir ilke olarak ele almıştır. Kırdaki hayat ve kabile tarzı örgütlenmesi olan bedevilikten, kentleşme olarak görülen hadariliğe kadar uzanan asabiyette yaşanan dönüşümü tarihsel bir bakış açısıyla ele alan İbn-i Hâldun, üretim süreçlerinde yaşanan değişimin asabiyeti dönüştürdüğünü ifade etmektedir (Hâldun, 1977; 2009). İlk topluluklarda ve bedevilerde yaygın olarak görülen ve soy birliğinden kaynaklanan dayanışmayı, “neseb asabiyeti” olarak tanımlamaktadır. İbn-i Hâldun; aynı soydan gelen insanların birbirlerine çok bağlı olduğunu, yakınlarından ya da akrabalarından birinin haksızlığa uğraması durumunda ise hemen yardıma koştuklarını ifade eder (Hâldun, 2009; Stowasser, 1986). İbn-i Hâldun'a göre bedevî toplum, hadari toplumlardan çok daha erken dönemde ortaya çıkmış olan, göçebe de olsa yerleşik de yaşasa sanayileşmemiş, geçimlerini tarım ve hayvancılıkla sağlayan toplum türüdür. Ona göre bedevi toplum, dıştan gelecek tehlikeler karşısında kendisini korumak ve doğal ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına güçlü bir dayanışma ilişkisi kurmak zorundadır (Hâldun, 2009: 352). Her bedevi toplum, güç ve servet kazandıkça ve yerleşik hayat isteklerinin artması sonucunda yerleşik hayata geçerler. Nüfusun artması; sanat ve ticaretin gelişmesi ile birlikte işbölümü, uzmanlaşma, aşırı üretim ve tüketim hadari toplumların ayırt edici özelliklerindedir. Yerleşik hayatla birlikte insanlar, kendi zevk ve rahatlarını düşünerek hareket etmeye başlarlar. Kentsel yaşamın gerektirdiği ihtiyaçların bedevilikten çok farklı olması sebebiyle yeni meslek grupları ortaya

çıkmakta; buna bağılı olarakda işbölümü ve uzmanlaşmada da artış görülmektedir. Hadari toplumlarda artık kent hayatının sağladığı lüks ve konfor birlikteliğinden doğan “sebeup asabiyeti” ön plandadır (Hâldun, 2009: 523; Arslantürk ve Amman, 2009: 399). Hadari topluluklarda, emeğin bir yerde yoğunlaşması ve iş bölümünün gelişmesiyle birlikte ihtiyaç fazlası üretim gerçekleştirilmiş ve buna bağılı olarak lüks, konfor, bolluk, aşırı üretim ve tüketim hadari toplumun karakteristik özellikleri olarak ön plana çıkmıştır (Hâldun, 1977; 2009; 2015). İbn-i Hâldun’un işbölümünün refahın artmasında önemli bir etken olduğuna; piyasalarda arz-talep dengesinin talep fazlası yönünde bozulduğuna ve bunun toplumların zenginleşmesine ve refaha neden olan bir etken olduğuna dair açıklamaları klasik iktisatçı Adam Smith’in işbölümüne ilişkin görüşleriyle benzerlik göstermektedir.

İbn-i Hâldun’a göre insanın dünyadaki görevi üretim yapmaktır ve üretimin ana kaynağı da insan emeğidir. İnsan emeğinin sonucu ise ekonomik gelişmedir (Hâldun, 2009; 2015). Benzer şekilde Adam Smith’de servetin kaynağını emek olarak görür. İşbölümünün verdiği teknik olanaklarla emeğin yeniden üretiminin ve böylelikle de milli gelirin artacağını ileri sürmektedir (Smith, 2016). İbn-i Hâldun; elde edilen ürünlerin değerinin o ürünü elde etmek için harcanan emeğin miktarı ile ölçülebileceğini dile getirmektedir. Dolayısıyla bir ürünün üretim sürecinde ne kadar çok emek harcanırsa o ürünün değeri de o oranda artmaktadır. Ona göre emeğin; emek-değer ve artık-değer olmak üzere iki yönü vardır. Emek-değerde; gereksinim duyulan eksikleri karşılayabilmek için mecburen emek sarf edilmelidir. Gelir yalnızca çalışarak ve emek harcanarak kazanılabilir. İnsan emeğini amacı olmadan kullanamaz, temel amaç üretimdir ve üretim yapılmasının temel amacı da yaşamı idame ettirebilmektir. Artık değer açısından emek, hem bireysel ihtiyaçlar hem de diğer bireylerin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için mal ve hizmet üretilirken ortaya çıkmaktadır. Kendini yeniden üretmenin dışında kalan değer artık değer olarak adlandırılmaktadır (Hâldun, 2007: 652).

İbn-i Hâldun; emekle değer arasındaki ilişkiye verdiği önem ve tüm toplumlarda görülen kültürel farklılıkların toplumların geçim stratejilerine bağılı bir şekilde açıklaması nedeniyle, Marksist düşünürler açısından maddeci tarih anlayışının temelini atan kişi olarak gösterilmektedir (Falay,1978; Arslan, 1997). Ayrıca İbn-i Hâldun, toplumsal yapı içinde makam ve nüfusa sahip olan kesimlerin elde edilen üründen daha fazla

yararlandığını da dile getirmektedir. Dolayısıyla makam ve nüfus sahibi kişiler, hiçbir emek harcamaksızın ve karşılık ödemeksizin toplumdaki bütün insanların emeklerinin karşılığını kazanç biçiminde elde etmektedirler. Ayrıca İbn-i Hâldun insanların sermaye ve kazançlarının; çalışma ve emeklerinden oluştuğunu ve bu nedenle çalışanların bireysel işleri dışında ya da ücretsiz bir biçimde başkaları adına çalışmaya zorlanmaları durumunda gelir elde edemeyeceklerini ve emeklerinin değerinin gasp edilmiş olacağını ifade etmektedir. Bu durumda da toplumda yoksulluk içindeki insan sayısının artacağını belirtir (Hâldun, 2009; 2015; Falay, 1978).

İbn-i Hâldun'a göre göçebe hayattan yerleşik hayata geçişle birlikte devlette ortaya çıkmaktadır. Çünkü farklı soylardan insanların bir araya geldiği şehir içinde insanların ihtiyaçlarının karşılanması ve güvenlik içinde yaşamaları için devlete ihtiyaç vardır (Hâldun, 2009: 537). Ancak devletlerin kurulması ve sürekliliği ise asabiyyete bağlıdır. Her ne kadar devleti kuran güç asabiyyet olsa da her asabiyyetin bir devlet kuramayacağını, devleti kuran asabiyyetin, inanç birliği yani din temelinde oluştuğunu ifade etmektedir (Hâldun, 2009: 402–403). İbn-i Hâldun İslami geleneğe bağlı olarak devletin görevlerini geniş bir perspektiften açıklamıştır. *Korunmaya muhtaç tüm kesimler, devlet tarafından korunmalı ve devlet, halkın refahını ve mutluluğunu sağlamalıdır* (Hâldun, 2009; Kozak, 1999; 2012).

İbn-i Hâldun devletin görevleri olarak yoksullara yardım, sağlık hizmetleri, imar hizmetleri, eğitim hizmetleri, zabıta hizmetleri (Hâldun, 2009) gibi sosyal hakları ifade etmiştir. Bu anlamda devlet anlayışı aslında Keynesyen refah devleti anlayışıyla benzerlikler göstermektedir. Bilindiği gibi sanayileşme, eski toplumsal yapının ve buna bağlı olarak geleneksel ilişkilerin çözülmesi ve ortaya çıkan yeni bir sosyal tabakalaşma ve yeni sorunlar nedeniyle geleneksel dayanışma ilişkilerinin yerini alacak sosyal dayanışma mekanizmalarının kurulması gereğine bağlı olarak refah devleti uygulamaları ortaya çıkmıştır. Refah toplumunda devlet ve yurttaş arasında yeniden yazılan sosyal sözleşme ile işgücünün yeniden üretilmesi ve çalışmayan nüfus için kamu gücü kullanılmıştır (Esping-Andersen, 2006; Gough 1996). Bu çerçevede refah toplumu; sosyal çatışma yerine sosyal uzlaşmanın ön plana çıkarıldığı, modern endüstri çağının toplumu olarak değerlendirilmektedir. Nitekim sınıf çatışmasından ziyade sınıf uzlaşısına dayanan refah toplumu; diktatörlüğü içeren sınıfsız bir toplumu değil, farklı sosyal

sınıfların bulunduğu çoğulcu ve özgürlükçü bir toplumu esas almıştır. Bu bağlamda refah toplumunun içerisinde farklı sınıflar bulunmaktadır ve bu sınıflar arasında ortaya çıkan problemler, uzlaşma aracılığıyla giderilmiştir (Huber, 1970; Özbek, 2002). Bu yeni uzlaşma hem üretimin –Fordist üretim rejimi sayesinde – hem de tüketimin artmasını sağlamıştır (Boyer, 2002). Böylece refah toplumunda yoksulluk, zenginden yoksula kaynak aktarımı yoluyla değil, refah düzeyinin artması nedeniyle/sayesinde herkesin gelirinin yükseltilmesi suretiyle hafifletilmiştir (Giddens, 2002: 150). Dolayısıyla refah politikaları ile formel dayanışma içinde yer alan kişiler; kendi kaderlerine, varlıklı insanların vicdanına ya da geleneksel dayanışma biçimlerine terki önlenmiştir (Korpi, 1989: 310).

Her ne kadar sosyal ve iktisadi anlamda devlete geniş görevler yükleyen İbn-i Hâldun, devletin ekonomik faaliyette bulunmaması gerektiğini; devletin sadece denetim ve düzenleme görevlerini yerine getirmesi gerektiğini ifade etmektedir. Görüldüğü üzere İbn-i Hâldun’un devlet müdahalesine ilişkin görüşleri liberal düşüncenin meta üretimin ve değişim sürecine devletin hiçbir şekilde müdahale etmemesi gerektiği görüşüyle benzerlik göstermektedir. İbn-i Hâldun’a göre devletin ekonomik faaliyete dâhil olması; haksız rekabete neden olur ve rekabete dayanamayan tüccar ve çiftçiler iktisadi faaliyetten çekilmek zorunda kalır. Sonuçta halkta çalışma şevki azalır ve iktisadi hayat çıkmaza girer (Hâldun, 2009). Liberal düşünceye göre ise devletin müdahalesi bireysel anlamda özgürlüklerin kısıtlanması ve bir takım bireylerin diğer bireyler üzerinde baskı kurması sonucunu doğurarak doğal uyumu bozabilir. Bu nedenle liberalizm temel slogan olarak “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” ifadesini kullanmaktadır. Liberalizm hareket noktası olarak, akılcılığın ve bireyciliğin temel alınmasını kullanmaktadır. Liberal toplum kuramı açısından, toplumu birbirlerinden bağımsız atomize bireylerin oluşturduğu ifadesi kabul görmektedir. Atomize şekildeki bireylerin, hiçbir şekilde sınırlandırılmamasının ilke edinildiği temel hak ve özgürlükleri bulunmaktadır (Şaylan, 2003: 17). Dolayısıyla devletin temel işlevi; bireyin özgür seçimlerine saygı göstermektir. Aynı nedenle, devlet piyasanın işleyişinde müdahale etmemelidir. Zira rasyonel bireylerin verecekleri kararlar nihaî faydayı sağlayacak; piyasanın dengesi, görünmez el kuramı gereği adeta kendiliğinden kurulacaktır. Bu bağlamda liberalizm, sonuçların eşitlenmesine değil, fırsat eşitliğine odaklıdır (Sallan Gül, 2006: 24-31).

1.2.1.2. Herbert Spencer: Sözleşmeye Dayalı Dayanışma

Sözleşmeye dayalı dayanışmanın kuramcısı Spencer'dir. Spencer, dayanışmayı biyolojinin kavramlarını kullanarak açıklamıştır (Ritzer, 2013: 131). Organizmacı anlayış çerçevesinde Spencer, toplumsal kurumları bir üst organizma olan toplumun uzmanlaşmış organları olarak görmüş ve bu kurumları; destekleyici kurumlar (aile ve akrabalık), dağıtıcı kurumlar (ekonomi) ve düzenleyici kurumlar (din ve siyasal sistemler) şeklinde sınıflandırmıştır (James, Mauss, & Allen, 1998: 19).

Spencer'a göre organizmaların hayata hücreler halinde başlayıp, zamanla büyüyüp genişlemeleri ve karmaşıklık kazanmaları gibi toplumlarda küçük ve birbirlerinden kopuk toplulukların, birleşip organize olmasıyla ilerlemeye başlar. İnsan topluluklarının hacimleri büyürken yapıları karmaşıklaşır. Büyüme denilen bu süreç, küçük toplulukların birleşmesiyle gerçekleşmektedir. Dolayısıyla toplulukların nüfusunun artması ve birimlerin çeşitlenmesi toplumun ilerlemesinde etkilidir. Küçük topluluk birimlerinin bütünleşmesiyle birlikte, yapı ve işlevlerinde de farklılaşmalar ortaya çıkmaktadır (Offer, 2010: 199-200; Spencer, 2013: 449-460). Spencer, topluluğu oluşturan üyeler arasında ve her bir üyenin toplulukla kurduğu bağla gerçekleşen bütünleşmeyi; "daha az istikrarlı bir halden daha çok istikrar kazanmış bir hale" geçmekten ibaret bir değişim olarak nitelendirmektedir. Ona göre sosyal organizmanın hedef birliğine sahip, anlamlı bir bütünlük kazanması ancak dağınık grupların toplum haline geçmesiyle mümkündür (Spencer, 1947: 34). Ayrıca tıpkı doğada var olan denge gibi toplumsal yapıda da bütünü oluşturan parçalar arasında da bir dengenin bulunduğunu; bu dengenin ortadan kalkması durumunda farklı bir ahlaki uzlaşma yaşanarak yeni bir toplumsal düzen kurulduğunu, böylelikle farklı özelliklere sahip toplumsal unsurlarla yeni ilişki ağlarının ortaya çıkarıldığını ifade eder (Slattery, 2011: 94-95).

Spencer birbirinden bağımsız kabileler halinde yaşayan ve tek bir otorite altında toplanamayan grupların evrim sürecinin en alt basamağında yer aldıklarını belirtmektedir. Çünkü bu topluluklarda gerçekleşen eylemler, son derece bireyseldir. Ayrıca bu topluluklarda insanların, yetenek ve görevleri (tüm erkek ve kadınların avcılık veya toplayıcılık yapması gibi) birbirine benzerdir. Dolayısıyla ilkel topluluklarda işbölümü

ve uzmanlaşma görülmemekte ve tüm bireyler; başkalarına ihtiyaç duymadan her işi yapabilmektedirler. Bu sebeple Spencer; bu topluluklarda, meslek gruplarının, devletin ve sınıfların oluşmadığını ifade etmektedir (Spencer, 1882: 247,252). Spencer'a göre; evrim sürecinin ilerlemesiyle birlikte bütünleşmenin artması ayrıca farklılaşmaların artmasına neden olmaktadır. Bu heterojenleşme; toplum içinde birbirinden farklı görevleri yerine getiren sınıfların doğmasına ve her sınıf içinde de; o sınıfın işleyişini denetleyen ve düzenleyen başka yapılara yani alt sınıflara ihtiyaç duyulmasına neden olmaktadır. Spencer; her ne kadar bu sınıfların hepsi birbirinden bağımsız gibi görünse de aslında aralarında devamlılığı ve tutarlılığı oluşturan bağların bulunduğunu belirtmektedir (Spencer, 1947: 122-123). Sonuç olarak; bu gruplaşmalar çeşitlenip arttıkça, toplum üyeleri arasındaki bağlarda o derecede kuvvetlenmektedir. Spencer'a göre sanayi toplumunda, gerçek anlamda bir işbölümü, buna bağlı olarak sınıflar ve sınıflar arasında farklılaşmalar görüldüğünden sosyal evrimin en son basamağını oluşturmaktadır (Freyer, 2012: 59-60).

Bu toplumsal evrim sürecinde insan birliktelikleri, halen yapısal açıdan bir farklılaşma yaşamış olan, merkezi devlete ve statü temelli katı bir hiyerarşik yapıya sahip olan savaşıcı toplumlardan, yapısal olarak oldukça farklı ve karmaşık bir hale gelmiş, merkezsiz ve bireyci özellikler taşıyan endüstri toplumuna doğru bir evrimsel süreç yaşamıştır. Militan toplumların üyeleri arasındaki işbirliği baskı ve zorlamaya dayalıdır. Sanayi toplumu; bireyselleşmenin ve heterojen yapının sağlandığı ve insanların gönüllülük esasıyla işbirliği kurdukları ileri bir toplumdur. Spencer, militan toplumdaki sosyal ve ekonomik devlet müdahaleciliğinin, beşeri ilişkilerin her alanını kontrol ettiğini ve ayrıca insanların emirlerle yönetilmeye çalışıldığı diktatörlükler olduğunu ifade etmektedir. Ona göre her bir devlet müdahalesi, doğal düzeni zarara uğratarak yeni müdahaleleri teşvik edeceği için toplumlar müdahale sarmalında militan bir anlayışa doğru sürüklenecektir. Dolayısıyla heterojenlik ve bireysellik yerini homojenlik ve komünizme bırakırken, zenginlik yerine ise sefalet ve karmaşa hâkim olmaktadır (Spencer, 1960: 507-508; Swingewood, 1998: 77; Ritzer, 2013: 134-135). Spencer'a göre devletin görevi yurttaşlarının genel güvenliğini sağlamaktır. Bu bağlamda devletin görevleri; insanların doğal haklarını güvence altına almak, bireyi ve özel mülkiyetini korumak, güçlü olanın zayıfı ezmesinin önüne geçmek; genel bir ifadeyle, adaleti

sağlamak şeklinde sıralanmaktadır (Spencer, 1960: 272). Buna bağlı olarak da devlet; toplumsal ve ekonomik alandaki düzenleyiciliğini terk etmelidir. Spencer, devletin, sorumluluğu kapsamında olmayan alanlarda dahi kendini göstermeye çalışmasının “*yasamacıların sayısız günahlarından*” bazıları olduğunu bu sürecin zamanla gereksiz olarak adlandırılacağını ifade etmektedir. Birçok kanun, doğanın sağlamakta olduğu en güçlü yaşar şeklindeki mükemmelliği bozduğu için kötü olarak değerlendirilmektedir ve evrim sayesinde birey mükemmel bir şekilde topluma uyum aşamasına geldiğinde kanunlar da işlevsizleşecektir (Spencer, 1868: 230). Bu nedenle Spencer, sağlığa yönelik önlemler, kamusal yardımlaşma ve kamunun eğitime destek vermesi de dâhil olmak üzere sanayiye düzenlemek adına alınacak bütün önlemlere karşı çıkmaktadır (Sabine, 1969: 103). Spencer’ in “*uyum yeteneği en çok olan hayatta kalır*” görüşü; aslında toplumsal yaşam içindeki doğal düzeni betimlemektedir. Bu doğal düzen bağlamında bireyler, zihinsel ve bedensel yetenekleri oranında harcadıkları emeğin karşılığını almaktadırlar ve bu karşılığı belirleyen şey de ona olan taleptir. Bu doğrultuda elde edilecek kazanımlar diğer bireylere nazaran bireyin konumunu belirlediğinden, bireyin kendi nesli zayıf ya da güçlü kılınmaktadır. Bu anlayış, liberal ekonomide var olan pazar adaletiyle örtüşmektedir. Bireylerin en iyi biçimde yeteneklerini pazarlaması pazarın tek düzenleyici faktörü olarak görülmektedir. Rekabet odaklı anlayışın egemen olduğu bu sistemde herhangi bir müdahaleye liberal gelenek açısından doğala düzene müdahale olarak algılandığı için izin verilmemektedir (Spencer, 1898: 530).

Spencer, hastalık ya da yoksulluk gibi sorunları, sosyo-ekonomik eşitsizliklerin bir sonucu olmanın ötesinde kişisel bir hata olarak görmektedir. Bu bağlamda, asgari ücret düzenlemesi, yoksullara eğitim olanağı sunma, çalışma saatlerinde yapılan sınırlama vb. uygulamaların kişisel anlamda özgürlüğe zarar verdiğini, ayrıca sosyal ve ekonomik olarak doğal ayıklanma sürecinin işleyişini engellediğini dile getirmektedir (Spencer, 1868: 358; Waligorski ve Hone, 1981: 78). Amaç toplumun gelişmesi ve daha başarılı olmasının sağlanması ise; güçlü ve çalışkan olan bireylerin gücünün karşılığı olduğu düşünülen ödülü elde edebilmesine izin verilmeli ve birey zayıf, yetersiz ve tembel ise hak ettiği yoksulluğa terk edilmeliydi. Yoksulluk olmadan, çalışmak için ödül ortadan kalkacağından, yoksulluk toplum için bir gereksinmeydi (Spencer, 1981: 193-196; Haralambos ve Holborn, 2000: 86).

Kapitalizm; en temel ihtiyaçlara kadar mal ve hizmetlerin kar amacı taşıyarak değişim değeri açısından üretildiği, insan emeğinin dahi piyasa açısından meta olarak algılandığı ve tüm ekonomik aktörlerin piyasa tahakkümüne bağlı olduğu bir sistem şeklinde tanımlanabilir. Dolayısıyla kapitalist sistemin temel nesnesi, üretim ve sermayenin öz yayılmasıdır (Meiksins Wood, 2003: 6-7). Kapitalist sistem bireylerin tüm diğer faaliyetlerini ve sosyal etkinliklerini iş temelli bir çerçevede biçimlendirmekte ve bunun sonucunda çalışma dışında kalan diğer tüm yaşam alanları çalışma kavramına kıyasla ikincil konuma düşmektedir.

Dolayısıyla çalışma; hem bireysel hayatın hem de toplumsal düzenin ve tüm toplumun hayatta kalma kapasitesinin can damarı olarak görülmektedir (Bauman, 1999: 30). Kısacası, sanayi toplumunda çalışma; aynı anda hem ahlaki bir görev hem de toplumsal bir yükümlülük ve kişisel başarı yolu olarak kabul edilmiştir (Gorz, 1995: 262). Çalışmanın gerekliliği iki temele dayandırılmıştır. Birincisi; karşılıksız hiçbir şeyin olmadığı düşüncesi iken, ikincisi ise kişinin sahip olduğu ile yetinmesinin ve daha aza razı olmasının değersiz ve mantıksız olduğu yönündeki düşüncedir. Dolayısıyla bu iki temel kabul; çalışmanın kendisinin bir ahlak ve değer haline gelmesini sağlamıştır. Bu değerler sistemiyle herkesin çalışması ve emek arzının karşılanması sağlanırken, çalıştırılmayan kişiler -yaşlılar, sakatlar, güçsüzler, hastalar- toplumun dışına itilmiştir. Bu açıdan bakıldığında yoksulu ve gönüllü aylağı çalıştırmak ise sadece iktisadi değil, aynı zamanda ahlaki bir görevdir. Yoksulların “*tehlikeli serseriler*” olarak kodlanmasının, onların sistemin sorgulanmasını ve herkes için işlemezliğini göstermelerinden ileri geldiği ifade edilmektedir. Çalışma hükmü kişinin yaşama hakkını elde edebilmesinin tek uygun ve ahlaki açıdan kabul edilebilir çaresi olarak görülmüştür. Dolayısıyla böyle bir ahlaki ölçütle; toplumun yoksullara sunacağı çalışarak kazanılmamış tüm yardımların daha az münasip olduğu ilkesi kabul edilmiştir (Bauman, 1999). Dolayısıyla çalışmanın iyi, çalışanın ahlaklı ve akıllı olduğu düşüncesi yoksulun irrasyonel ve tembel olarak tanımlanmasıyla da pekiştirilmiştir. Modern toplum çalışmayı, hem bir üretim aracı hem de ıslah aracı olarak araçsallaştırmıştır. Yeni sınıf iktidarının gelişmekte olduğu sanayi toplumu yeni disiplin mekanizmaları yoluyla çalışmayı ve çalışma ahlakı adı verilen olguyu yaratmıştır (Foucault, 2000: 336).

Dolayısıyla çalışma ahlakı, belli bir sınıfın iktidar aracı ve eşitsizliklerin meşrulaştırıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde yaşanmakta olan siyasal ve ekonomik dönüşümlerin yanında, toplumsal yaşamda var olan tüm alanlardaki dönüşümler de yer almaktadır. Bu dönüşüm sürecinde yoksulluğun deneyimlenmesi, tanımlanması ve yoksullukla mücadele açısından geliştirilen sosyal politikalar da değişime uğramaktadır. Bütün bu değişimlerin izleyeceği doğrultuyu belirleyen temel etken ise yoksul kesimleri yoksul olmalarından dolayı suçlu olarak gören kapitalist anlayıştır (Özkazanç, 1997: 31-34). Pazar süreçlerine dahil olmaları beklenmeyen ve esnek üretim nedeniyle isteseler dahi dahil olmaları mümkün olmayan yoksul kesimlere, toplumsal içerme projesi adı altında çalışma koşulunu getirmek bir diğer ifadeyle “*çalışmayana ekmek yok*” demek aynı zamanda çalışma etiğinin bir kere daha ancak farklı bir işlevle geri getirilmesi demektir (Buğra, 2007b: 144). Sanayi kapitalizminin emek yoğun üretim tarzı ile uyum halinde olan çalışma etiği, bir yandan kapitalist üretimin arttırılması için her daim daha çok ihtiyaç duyduğu emek talebini karşılamış, diğer taraftan da ahlaki ve politik açıdan yoksulluğun denetlenmesini sağlamıştır. Fakat günümüz kapitalist üretim koşulları karşısında çalışma etiği bu işlevlerini kaybetmiş ve işe yaramadıkları düşünülen yoksullara karşı kayıtsız kalınmasını meşru hale getirmiştir (Bauman, 1999: 96-97).

1.2.2. Klasik Sosyoloji Yaklaşımlarında Gelenekselden Moderne Dönüşen Dikotomik Dayanışma

Avrupa’da yaşanan ve daha sonra tüm dünyayı etkisi altına alan iki önemli gelişme yani Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi toplumsal- ekonomik ve politik anlamda önemli dönüşümlere neden olmuştur. Bu bağlamda Fransız Devrimi ile birlikte egemenliğin ulusa ait olduğu düşüncesi başat hale gelmiş ve ayrıca “eşitlik, özgürlük, kardeşlik” gibi evrensel değerler ortaya çıkmıştır (Kedourie, 1970: 29). Sanayi Devrimi ile tarımsal üretimin ekonomiyi şekillendirdiği toplumsal yapıdan, kitlesel üretimle daha çok "mal" üreten endüstri toplumuna doğru geçişi başlatan bir sürece girilmiştir.. Orta Çağ’dan beri devam etmekte olan ev tipi atölyelerde usta – çırak ilişkisi çerçevesinde yürütülen ve aile bireylerinin yardımıyla gerçekleştirilen üretim, tek çatı altında toplanarak bireysel işgücüne dayalı bir üretim sistemine dönüşmüş ve işçi sınıfı adı verilen yeni bir sınıfın

doğmasına neden olmuştur. Yaşanılan bu dönüşümler aynı zamanda kentleşmeye, bireyselleşmeye neden olmuş ve enformel dayanışma biçimleri ile çözümlenemeyen yeni sosyal sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda yaşanılan toplumsal yapıdaki radikal dönüşümü anlama çabalarıyla ortaya çıkan sosyoloji bilimi; geleneksel- modern toplum; kır- kent; dikotomisi üzerinden toplumsal değişmeyi ve dolayısıyla dayanışmayı ele almıştır.

1.2.2.1. Ferdinand Tönnies: Cemaat/Cemiyet Dayanışması: Gemeinschafttan Gesellschaftta

Tönnies, Gemeinschaft ve Gesellschaft kavramlarıyla tarım toplumundaki geleneksel yaşam tarzı ve kentsel modern yaşam tarzının zıt toplumsal ilişkilerini betimlemiştir (Slattery, 2011: 59). Tönnies'e göre Gemeinschaft bölücü tüm unsurlara karşın birleşik kalan; Gesellschaft ise birleştirici tüm unsurların varlığına karşın bölünmüş olan bir yapıdır (Tönnies, 2000). Tönnies, Gemeinschaft ve Gesellschaft arasında iki önemli fark belirlemiştir. Bunlardan ilki olan Gemeinschaftta bireyler, tüm benlikleriyle içinde yer aldıkları topluluğun üyesidirler, hedeflerinin birçoğuna hatta tümüne bu yapıların içinde ulaşırlar. Gemeinschaftta kişisel, yakın ilişkiler içindeki bireyler, tıpkı ailede olduğu gibi, tamamen değılsede, büyük ölçüde gerçek dostlar grubuna veya sıkıca birbirine bağlı bir gruba katılmaktadırlar. Dolayısıyla bu küçük toplumlarda herkes birbirini tanır ve kan bağıyla veya evlilikle birbirine bağlıdırlar. Buna bağlı olarak da ilişkiler daha doğal, organik ve duygusal görünmektedir. Tönnies Gemeinschaft olarak tanımladığı bu komünal bağları, coğrafi ve toplumsal mobilitenin sınırlı olan, homojen kültüre sahip ve aile ve kilise tarafından belirlenen kesin değerler ve ahlaki kurallarla düzenlenen geleneksel köy toplulukları ile ilişkilendirmektedir (Kösemihal, 1955; Bond, 2013). Gesellschaft ise özellikle modern kent hayatının kişisellikten uzak, yapay ve geçici ilişkilerini ifade etmektedir. İnsanlar birbirlerini yakından tanımak yerine daha çok birbirleriyle sözleşmeler ve anlaşmalar yapmaktadırlar. Dolayısıyla Gesellschaftta bireyler, topluluğa kişiliklerinin ancak küçük bir kısmıyla dahil olmakta ve belirli hedeflerine ulaşmak adına yer almaktadırlar. Hatta yapılan işler ve gündelik ilişkiler bile, esas olarak bir amacın, diğerlerinden bir şeyler almanın aracıdır. Bu yüzden bu tür ilişkiler dar ve sınırlıdır. Kişiler, hayatın genel akışının giderek hızlandığı, daha dinamik, rekabetçi ve büyük ölçekli hale geldiği bir toplumda,

ekonomik ilerleme, daha yüksek bir hayat standardı ve statü mücadelesi vermektedir. Tek bir kültür yerine çok az toplumsal yaptırıma sahip birçok farklı hayat tarzı vardır (Tönnies, 2000; Slattey, 2011; Crow, 2002).

Gemeinschaft ile Gesellschaft arasındaki ikinci fark ise; cemaatin bireylerin duygu ve düşünceleri itibariyle uyum içinde bir araya gelerek kurduğu topluluk olması iken, cemiyetin ise rasyonel menfaat ilişkilerine ve anlaşmalarına dayalı bir birliktelik olmasıdır (Tönnies, 2000; Bottomore, 1984). Başka bir ifadeyle Tönnies Gemeinschaft kavramıyla; topluluk hislerini, ortaçağdaki ya da akrabalık, dostluk, örf, tarih ve ortak mülkiyet bağı ile birbirine bağlı olan kırsal toplumlardaki samimi ilişkileri ifade ederken, Gesellschaft kavramıyla ise modern kent toplumlarındaki anlaşmalı, sınırlandırılmış ve şahsi olmayan ilişkileri tanımlamaktadır. Buna göre geleneksel sosyal bağların zayıfladığı modern toplumda, topluluk hislerinin yerini ekonomik rasyonalite almıştır (Harris, 2001: 257). Tönnies, insan ilişkilerine bağlı olarak ortaya çıkan örgütlenmeler bağlamında üç tip topluluk oluştuğunu ileri sürmektedir (Tönnies, 2000: 211-213). Bunlar; akrabalık olarak adlandırılan kan bağına dayalı topluluklar, komşuluk olarak anılan ortak bir yere bağlılıktan kaynaklanan topluluklar ve dostluk kavramıyla ifade edilen ortak bir düşünce çevresinde bir araya topluluklardır. *Akrabalık*; insanlar arasında en yaygın biçimde ve en doğal bağ olarak görülmektedir. Akrabalık, bütün toplumsal yapılarda var olan bir örgütlenmedir. *Komşuluk*, mekana bağlı olmaya dayalı bir ilişki biçimidir ve birlikte yaşama isteğinin temel taşıdır. *Dostluk* ise aralarında kan bağı bulunmayan bireylerin doğaya karşı birlikte yaşamaya başlamasıyla ve eşit bireyler olarak siyasi birliktelik kurulmasıyla ortaya çıkar. Bu tarz topluluklar bir arada bulunmayı gerektiren etkenler ortadan kalksa dahi köklerini korumaktadırlar. Kısaca Gemeinschaft'in en temel özelliği; insanlar arasındaki ilişkilerin duygusal bir temele dayanmasıdır. Buna bağlı olarak ilişkiler doğal ve kendiliğinden kurulmaktadır. Sennett'in ifadesiyle Gemeinschaft; başkalarıyla dolaysız ve açık duygusal ilişkilerin yaşandığı; küçük, homojen ve mahrem topluluklardır. Gemeinschaft üyelerinde var olan "*biz duygusu ve aidiyet hissi*" dayanışmanın yoğun olarak yaşanmasına neden olmaktadır (Sennett, 2010: 288; Topal, 2004:278). Sanayileşme ve kentleşme süreçlerinin hız kazanması ve ticaretin de yoğunlaşmasına paralel olarak bireysel talepler ve ihtiyaçlar da değişime uğramıştır. Bu süreçte cemaatler ve cemaate aidiyet duygusu etkinliğini kaybetmeye başlamıştır.

Cemaatlerin yerini; bireysel menfaatlerin ön planda tutulduğu, yasama organlarınca hazırlanan yazılı kuralların düzene koyduğu, toplumsal ilişkilerin sözleşmelerle kurulduğu, ekonomik olarak sanayi sektörüne ve bilime dayalı cemiyetler almıştır. Bir diğer ifadeyle tarımsal üretimden sanayi üretimine geçiş, kapitalist sistemin ve serbest ticaretin yaygınlaşması ve ulus devletin doğuşu; cemaatlerden cemiyetlere doğru ortaya çıkan dönüşümün kaynağı olmuştur. Tönnies, yaşanan bu dönüşüm sürecinin bireysel olarak doğal irade yerine rasyonel iradeye yönelmesi sonucunu da ortaya çıkardığını ifade etmektedir (Tönnies, 2000).

Tönnies, sanayileşmenin topluluk hayatının çöküşüne yol açtığını söylememiş, daha çok Gemeinschaft'in zayıflamasının sanayi kapitalizmin büyüüp gelişmesi için gereken koşulları, rasyonalizm, hesapçı alışkanlıklar ve sözleşmeye dayalı ilişkileri yarattığını öne sürmüştür. Gemeinschaft gücünü yitirirken suç ve intiharın arttığını ifade ederek, bu kavramları sapkınlığı analiz etmede kullanmıştır. Tönnies Gesellschaft içinde ve modern toplumlarda sınıf bilincinin ve sınıf çatışmalarının gelişeceğini öngörmüştür. Gemeinschaft'in fikirleri ve ideallerini canlandırabilecek yeni bir kültürün, yeni bir hayat tarzının desteklenmesi ve geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Bu yüzden Tönnies sosyalizmi ve sosyal reformları desteklemiştir (Kivisto, 2008; Slattery, 2011).

Tönnies'in cemaat ile cemiyet kavramları arasında yaptığı ayrım; toplumsal hayatı düzenleyen tutarlık ve dayanışma dereceleri arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Tönnies, cemaat ile cemiyet arasındaki ayrımı, sanayi öncesi dönemdeki köy yaşantısında kendiliğinden var olduğu farz edilen geleneksel dayanışma ile modern kentlerde ortaya çıkan kültürün atomize olmuş bencil bireycilik arasındaki zıtlığa dayalı olarak yapmaktadır. Modernite öncesi sosyal ilişkileri aileye benzetmiş ve bu dönemde toplumsal ilişkilerin dayanışma, yardımlaşma ve paylaşma temelinde geliştiğini ifade etmiştir. İster ailede olduğu gibi kan bağı isterse komşuluk temelli olsun Gemeinschaftların tamamında ortak örf, adet ve gelenekler üretildiği için dayanışma oldukça güçlüdür. Gesellschaft'ta bireyler birbirinden kopmuş durumdadırlar ve kendileri dışında tüm bireylere karşı bir gerilim durumu yaşanmaktadır. İnsanların sahip oldukları her şey yalnızca kendilerine ait görülmekte ve sahip oldukları şeylerden diğer bireyleri dışlayarak yararlanmaktadırlar. Ortak değer şeklinde bir kavram yoktur. Tönnies, toplumsal düzenin ve dayanışmanın devlet müdahalesi ile mümkün

kılınabileceğini ifade etmektedir. Durkheim ise Tönnies'in tam tersi bir biçimde, toplumsal dayanışma sorununun ahlaki boyutlu olduğunu ve devlet müdahalesi ile gerçekleşmesinin mümkün olmadığını dile getirmektedir (Guibernau, 2013: 29, 30; Swingewood, 1998:129).

Tönnies'e göre cemaatin zayıflaması, endüstriyel kapitalizmin gelişmesi için gerekli koşulları, rasyonalizm, hesapçı alışkanlıklar ve sözleşmeye dayalı ilişkileri yaratmış, ayrıca suç ve intiharın artmasına neden olmuştur. Ancak Tönnies, cemaatlerin sanayi toplumunun ardından yeniden doğacaklarını ileri sürmektedir. Bu noktada Tönnies Gemeinschaft ve Gesellschaft kavramlarını yalnızca yaşam tarzlarını karşılaştırmak yerine; tarım toplumundan sanayi toplumuna, ardından da cemaati tekrar ortaya çıkaracak olan toplumsal yapıya kadar ki geçiş sürecini de kapsayacak şekilde, kültürel ve gelişimsel açıdan insanların analizinin yapılmasında araç olarak görmektedir. Bu dönüşüm sürecinde daha önce birlikte çalışmış, birbiriyle ilişki kurmuş kişilerin gereksinimlerinden, çıkarlarından, kararlarından ve isteklerinden yeni bir görüngü yani bireycilik ortaya çıkar. Ona göre bireycilik, kapitalist toplum gücünü artırır (Slattery, 2011: 60-61).

Sanayi öncesi ve sonrası dönemlerdeki toplumsal birimleri yansıtan Gemeinschaft- Gesellschaft kavramlarının, sanayi sonrası dönemde ortaya çıkan toplum birimlerini tanımlamakta yetersiz kaldığı ifade edilmektedir (Macionis, 2013). Douglas Schuler (1996), geleneksel anlayışa dayalı topluluk kavramlarının oldukça eskidiğini vurgulamakta; geleneksel yapıların değişmeyen, normatif ve homojen yapılarından arındırılması gerektiğini ifade ederek bu yapılara ait kavramların günümüz toplumlarında ortaya çıkan dönüşümlere uygun bir şekilde güncellenmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak Tönnies, bireyler arasındaki zihinsel yakınlığın da Gemeinschafti oluşturacağını belirtmiştir (Tönnies, 2000: 46).

Maclver ve Page ise modern dünyada toplulukların kendi kendine yeter olma özelliğini kaybettiğini ve hiçbir topluluğun bireyin bütün hayatını kapsayacak yeterlilikte olmadığını bu nedenle de toplulukların iç içe geçmek durumunda olduğunu belirtmiştir. Modernleşme toplulukları ortadan kaldırmamış, insanların yaşama evrenini/mekânını genişleterek, hayat standartlarının yükselmesine imkân vermiştir. Köy, kasaba, aile-

akrabalık ve komşuluk gibi küçük toplulukların modern öncesinde çözüme kavuşturduğu sorunlar, modernleşmeye birlikte ulus gibi büyük topluluklarda çözümlenmeye başlamıştır (Maclver ve Page, 1994: 24-26). Ancak modern ulus devlet; cemaatten cemiyete dönüşen siyasal bir anlayışı temsil etmekten öte; cemiyeti ulus adı verilen cemaate dönüştürmeye çalışan bir devlet olarak da nitelendirilmektedir. Kukathas, günümüzde ulus-devletlerin siyasal ve sivil birer birlik olmanın ötesinde siyasal cemaat niteliği taşıdıklarını ileri sürmektedir. Ona göre, birlikten farklı bir yapı olan komünite, ortak bir menfaati paylaşan ve bu menfaate bağlılıktan ötürü birleşen insanların oluşturduğu bir topluluktur. Belirli bir otoriteye ve etkinlikte bulunma kapasitesine sahip olmasından dolayı bir birlik olması gereken devletin siyasal bir cemaat ya da topluluk şekline bürünmesi onun ortak bir anlayış sahibi olup olmamasına bağlı olmaktadır (Kukathas, 2014: 357-358).

Ayrıca Gemeinschaft'ın ortadan kalktığı alanlar olan modern kentlerde zaman ve mekâna göre şekillendirilen yeni cemaat ağlarının yaratıldığı ve hatta Tönnies'in; ulusların birer büyük topluluk olma potansiyeline sahip olduğunu, modern karşısında geleneğin direnebileceğini ve ayrıca küçük toplulukların coğrafi hareketliliğini öngöremediği belirtilmektedir. Ayrıca modern toplumlarda Tönnies'in tanımladığı saf topluluklar çözülmüş olmasına rağmen yok olmamış, gelenekle modernliğin etkileşimi içinde dönüşerek, örgütlü modernlik döneminde bile varlığını sürdürmeye devam etmiştir (Yelken, 1999: 45).

1.2.2.2. Emile Durkheim: Kolektif Bilinçle Dönüşen Dayanışma

Emile Durkheim, çalışmalarında dayanışma kavramını oldukça ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Özellikle Fransa'da ortaya çıkan siyasal karışıklıkların ortasında yaşayan Durkheim için toplumsal dayanışma konusu, temel bir sorun olmuştur (Slattery, 2011: 114). Toplumun üyelerini bir arada tutan ve onlardan bir bütün oluşturan bağlar olarak tanımlanan dayanışma; Durkheim'a göre, birçok farklı bilinç durumunun bir toplumu oluşturan bütün üyelerde ortaklaşa bir biçimde bulunması nedeniyle oluşan bir toplumsal olgudur (Durkheim, 2006: 141).

Durkheim artan sanayileşme ve modernleşmenin sürecinden kaynaklanan işbölümünün bir sonucu olarak toplumların modern topluma dönüştüğünü ve insanları

birbirine bağlayan dayanışmada da bir değişimin olduğunu ifade etmektedir (Richmond, 2009: 2). Ona göre bir toplumun üyeleri arasında dayanışma olabilmesi için aralarında ortak değerler olmalıdır. Bunu sağlayacak olan ise ortak bilinçtir (Durkheim, 2006: 137). Durkheim'a göre ortak bilinç, bir toplumu meydana getiren bireylerin büyük çoğunluğunda var olan inançların ve duyguların tamamının kendine özgü oluşturduğu sistemdir (Durkheim, 2006: 109). Ortak bilinç; toplumun her yanında yaygın ve dağılmış durumda bulunmaktadır. Bireylerin özel koşullarından bağımsız bir biçimde var olmaktadır; bireyler geçiciyken, o kalıcıdır. Kuşaktan kuşağa değişmez, aksine kuşakları birbirine bağlar. Bireylerde ortaya çıkmasına karşın, bireysel bilinçlerden oldukça farklı özellikler taşımaktadır (Durkheim, 2006: 109-110).

Bir toplumu oluşturan bireylerin birbirlerine ait oldukları duygusunu oluşturan bağlar, toplumların gelişmişlik düzeyine göre farklılık göstermektedir. Geleneksel toplumlarda biz duygusu egemendir. Bu biz duygusunu sağlayan şey, kan bağı, dinsel inanç, dil, tarih birliği, kültür birliği ya da çıkar birliği olabilir. Durkheim'a göre işbölümünün gelişmediği toplumlarda dayanışmayı sağlayan şey, bireylerin dünyaya bakışlarındaki, hayat anlayışlarındaki, değer yargılarındaki benzerliktir; başka deyişle, ortak duygular, ortak bilinçtir. Bireyi birtakım benzerliklerden dolayı topluma bağlayan bu dayanışma türüne mekanik dayanışma denilmektedir (Durkheim, 2006: 138). Mekanik dayanışma, bireyin gruba yalnızca genel ve belirsiz bir biçimde bağlanmasını sağlamakla kalmaz; onun davranışlarının ayrıntılarını da uyumlulaştırır. Gerçekten de bu ortaklaşa güdüler her yerde aynı olduğundan, her yerde aynı etkilerde bulunurlar. Bundan dolayı etkide buldukları her defasında, bireysel istençler, hep birden ve kendiliğinden aynı yönde harekete geçmektedir (Durkheim, 2006: 137).

Mekanik dayanışmadan kaynaklanan toplumsal bağların gücü üç koşula bağlı olarak değişmektedir:

1. Ortak bilinçle bireysel bilincin arasındaki ilişki oldukça önemlidir. Bunlardan ortak bilinç, bireysel bilinci ne kadar tam kapsarsa ikisi de o kadar güçlü olmaktadır.

2. Ortak bilinç durumlarının ortalama yoğunluğu dayanışma için önemlidir. Bireysel bilinç ile ortak bilincin eşit olduğu durumlarda, ortak bilinç ne kadar canlı ise

birey üzerinde o kadar etkili olacaktır. Eğer ortak bilinç zayıf tepkilerden oluşmaktaysa, bireyi ortak tutum ve davranışlar yönünde götürme gücü de aksine zayıf olacak bunun sonucu olarak bireyin kendi doğrultusunda gitme olasılığı artarken, toplumsal dayanışma da zayıf olacaktır.

3. Aynı durumların belirginliğinin çok ya da az olması. İnanç ve uygulamalar ne kadar iyi belirlenmiş ise bireysel sapsmalar da o kadar az yer kalacaktır (Durkheim, 2006: 188).

Toplum içinde işbölümü arttıkça, mekanik dayanışma giderek zayıflamaktadır. Artık mekanik dayanışmanın yerine başka bir dayanışmanın gelmesi gerekmektedir. Ancak bu dayanışma, toplumsal işbölümünden doğan bir dayanışma olmalıdır. Çünkü gelişmiş toplumlarda işbölümünden kaynaklı bir biçimde ortaya çıkacak bağ dışında bir toplumsal bağın bulunması imkânsızdır Durkheim'a göre mekanik dayanışma, en güçlü olduğu alanlarda dahi, insanları işbölümünün birbirine bağladığı kadar güçlü bir şekilde birbirine bağlayamamaktadır; bu nedenle toplumsal dayanışma organik nitelik alma eğilimindedir. İşbölümünün gelişmeye başlamasıyla, ortak bilincin taşımakta olduğu işlevi zamanla işbölümü yerine getirmeye başlamış ve toplum tiplerinin birliğinin kurulması konusunda katkı sağlamıştır (Durkheim, 2006: 210-211). Durkheim'a göre, işbölümünün en belirgin özelliği atomize olan işlevlerin verimliliğini arttırması değil, bu işlevleri dayanışma çatısı altında bir araya getirmesidir (Durkheim, 2006: 87). İşbölümü, çağdaş toplumlarda da toplumsal dayanışmayı bütünleştirip birlik sağlayacak bir unsurdur. Büyük siyasal toplumlarda denge ancak işlerin uzmanlaşmasıyla korunabilecektir. Bu toplumlarda işbölümü toplumsal dayanışmanın tek olmasa bile en önemli kaynağıdır (Durkheim, 2006: 89).

Durkheim; uzmanlaşmış işbölümünün bütünleştirici etkisini faydacı bir yaklaşımla, birçok farklı bireysel sözleşmenin sonucu olarak açıklanamayacağını ifade eder. Tam tersine sözleşmenin varlığı sözleşmenin sonucuna bağlı olmayan ama sözleşme ilişkileri olmadan da düzenli olarak işleme şansı bulunmayan ahlaksal bağlılık yaratacak normları gerekli kılmaktadır. Renouvier'den ödünç alınan birey kültürü kavramını Durkheim, işbölümünün genişlemesinin ortaya çıkardığı bireyselliğin bir ürünü ve ahlaki dayanağı anlamında kullanmaktadır. Farklı işlevleri yerine getiren bireylerin dünyaya

bakışları, hayat anlayışları farklılaşmıştır. İşbölümü, bu tür toplumlarda, hizmetlerin değiş tokuşuna yol açmış; karşılıklı yükümlülükler ve bağımlılıklar doğurmuştur (Durkheim, 2006: 131). Fakat işbölümü, toplumun üyelerini otomatik olarak birbirine bağlamamaktadır. Sadece çıkar birliğine dayanan bir toplumdaki istikrar, güvenilir değildir. Çünkü çıkar birliği sona erince, dayanışmada sona erer. Bireyciliğin yayılması, işbölümündeki genişlemeyi, yani mesleki işlevlerde uzmanlaşmayı ortaya çıkaran ve bu nedenle toplumsal yapıda herkeste var olmayan yetenek, kapasite ve tutumların gelişimine katkı sağlayan süreçle ilişki halindedir (Durkheim, 1947: 399-402). Organik dayanışmanın hâkim olduğu toplumlarda da işbirliğini istikrarlı hale getirebilmek için yasal düzenlemelerin, meslek ahlakının ve ortak kültürün olması gerektir (Durkheim, 2006: 203-204).

Durkheim'a göre *devlet; değişen koşul ve çevrede gelenekler kolektif ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kaldığı için kolektif bilincin bir organı haline gelir*. Çünkü değişen koşullar altında *dayanışmanın korunması, devletin bir fonksiyonu haline gelir*. Devlet en üst seviyede yer alan kolektif bilinçtir; *eğitim ve demokrasi gibi olgular bireylerin gereksinimlerinin kolektif çıkarla uzlaştırılmasına yarayan araçlar olarak ele alınmaktadır*. Durkheim'a göre devlet aygıtı yönetim, eğitim, kamusal yardım, adalet, sağlık ve savunma gibi alanların tümünde fazlasıyla önemli işlevlere sahiptir. Devlet, sayılan alanların tümünde yasa ve kuralların oluşturulmasında olduğu kadar, bu yasa ve kuralların adil ve ahlaki nitelikli olmasının sağlanmasında da en önemli aktör konumundadır. Bu süreçte devleti yönetenler de ahlaki anlamda tüm topluma rol modeli olmalıdır. Böylelikle devlet, geliştirdiği politikalar aracılığıyla toplumsal yapı içinde bireylerin karşılıklı sorumluluk ve haklarını düzenlemektedir (Durkheim, 1947: 222-223; Grabb, 2006: 82). Durkheim, devlete ait en önemli işlevin ekonomi alanında olduğunu ifade etmektedir. Son derece karmaşık bir hal almış olan işbölümünde devlet açısından ekonomik rol ihmal edilemeyecek oranda büyük öneme sahiptir. Fazlasıyla karmaşık hale gelmiş ekonomik düzen içinde devleti yönetenler karşılaşılan sorunların tümüne çözüm bulamamaktadırlar. Aynı zamanda yöneticilerin ekonomik gidişata müdahalede bulunmaları muğlak bir alan oluşturmaktadır. Durkheim, gerekli durumlarda devletin ekonomik işleyişe müdahalede bulunmasının gereğine vurgu yaparken; sanayi üretimi ve ekonomik faaliyetlerin işleyişinde sıkıntı olmadığında devletin müdahale etmesinin çok

da olası olmadığını ifade etmektedir. Devletin ekonomik anlamdaki işleyişten dışlanması ve karmaşıklaşan ekonomik alanda yetersiz kalması işbölümünü tehdit eden bir unsuru ortaya çıkarmaktadır (Durkheim, 1947: 203-216; Grabb, 2006: 83).

Ekonomik yapı ahlaki kısıtlamalardan bağımsız hale geldiğinde ve devlet de yapması gereken düzenlemeler konusunda yetersiz kaldığında ortaya çıkan sosyal adaletsizlikler ve sınıf çatışmalarına nasıl çözüm bulunabilir? sorusuna cevap olarak Durkheim meslek örgütleri cevabını vermektedir. Durkheim'a göre meslek örgütleri dernek ya da sendika değildir ve bu örgütlerin toplumun genel çıkarlarını düşünmek gibi bir görevi bulunmaktadır. Meslek örgütleri devlet ile birey ilişkisinde aracı görevi görmektedir. Meslek örgütlerinin tamamı ekonominin birer parçası olduklarından ekonomik alandaki düzenlemelerle yakından ilgilirlirler. Aynı zamanda işçi-işveren arasındaki ilişkide ve düzenlemelerin yapılmasında da aracılık ederler. Durkheim meslek birliklerinin yerine getirdiği aracılık rolüyle zamanla daha gelişeceğini ve ortaya çıkabilecek olası çatışmaların önüne geçerek toplumsal düzeni ve dayanışmayı sağlayacağını öngörmüştür (Grusky ve Galescu, 2008: 340). Durkheim, bireylere yönelik otorite sağlamak ve ekonomik hayatı ahlaki değerler katarak düzenlemek adına meslek birliklerinin yeniden kurularak toplumsal sorunların çözülebileceğini ileri sürmektedir. Durkheim'a göre, birlik ve örgütlerin temel sorumluluğu, grupları ortak çıkarlar ekseninde bir araya getirerek, kolektif davranış kuralları geliştirmek ve bireylerin ahlaki yurttaşlık görev ve sorumluluklarını benimseyerek devlete ve düzene bağlı hale getirmektir (Slattery, 2011: 116-117).

Durkheim sosyal formlardaki bu geçişi, gelenekselden modern topluma doğru salt bir "büyük dönüşüm" olarak görmemiştir. Daha ziyade, sanayi toplumunun gelişmesi, uç şekliyle bireyleri tehdit eden ve bunlar arasındaki sosyal bağları gevşeten sürekli bir farklılaşma süreci barındırmıştır. Durkheim ileri derece işbölümünü, sosyal bağımlılığa dair daha karmaşık bir ağ oluşturma olarak görmüş: fakat ayrıca pozitif sosyal politika biçimleriyle düzenlenmesi gereken birbiriyle ilişkili tehlikeler olarak anomiyi, bireycilik ve düzensizliği tespit etmiştir. Yani modern sosyal formlardaki değişim ve farklılaşma süreçleri, sosyal istikrarın korunmasından duyulan fayda içerisinde değerlendirilmelidir (Tonkiss, 2012: 66) Politik, ekonomik ve sosyal değişimin bir sonucu olarak ortaya çıkan beklenmedik krizler, anomi olarak tanımlanmaktadır. Modern toplumdaki anominin

kaynağı; ekonomi odaklı ilişkilerin egemenliğinin artması ve önceden var olan toplumsal yapıların ahlaksal temelini meydana getiren gelenek ve din gibi kurumların hâkimiyetini kaybetmesidir. Durkheim'a göre talep ve arzın doğrudan etkileşim içerisinde olduğu ve tüketici ile üreticinin mekânsal sınırlar içerisinde süreç üzerindeki kontrolünün açık olduğu endüstri öncesi dönemde, ekonomik anlamda anomiyeye rastlanmamaktadır. Anomi esasen, üretim süreçleri ve ekonomi üzerindeki kontrolünü yitiren bireylerin, kuralsızlığın kural olduğu ve mekânın fiziksel ve zihinsel boyutunun genişlediği bir toplumda yaşamaya başlamasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle anomiy kavramı temelde iktisadi koşullara atıf yapmaktadır. Esasen anomiy, düzenleyici araçların bulunmadığı toplumların içinde bulunduğu kuralsızlıktır. Durkheim'a göre ekonomik anomiy; diğer birçok anomiyin kaynağı olmaktadır (Abanoz, 2012: 17). Bu anlamda anomiy, ekonomik değişikliklerin kontrol altından çıktığı durumlarda ortaya çıkan kuralsızlık halidir (Puffer, 2009: 5)

Mekanik dayanışmanın çözülmesiyle ortaya çıkan anomiy; organik dayanışmada iş bölümü sayesinde engellenecektir. Artan iş bölümü, bireylerin topluma bağlanmasını ve toplumsal dayanışmayı sağlayacaktır. Normal şartlarda iş bölümü işlemekte olan ideal bir duruma karşılık gelmektedir. Modern anlamdaki iş bölümü açısından yasal ve ahlaki kuralların normal işleyişinde devam etmesi ve makamlarla mevkilerin adaletli bir biçimde hak edişine bağlı olarak dağıtılması durumunda, iş bölümünün de olağan işleyişinde devam etmesi söz konusudur. İş bölümü çerçevesinde tüm bireylerin hak ettiği mevkiye ulaşma konusunda sahip olduğu şartlar eşitse iş bölümünün de adaletli bir biçimde oluşması beklenir. Normal işleyişine devam eden iş bölümünde ortaya çıkacak tasa ya da kural ihlali iş bölümünün işlevinin bozulmasına neden olacaktır. Modern anlamdaki iş bölümü sürecinde ahlaki değerlerin yeterli seviyede olmaması durumunda anomik ve adil olmayan iş bölümü ortaya çıkacaktır. Adil olmayan iş bölümünün varlığı da zorbalığın hâkim olduğu iş bölümü ortamının oluşmasına neden olacaktır (Durkheim, 2006; Ritzer, 2013; Grabb, 2006; Kösemihal, 1971).

Organik dayanışmada farklı meslek gruplarının ilişkilerini düzene koyan normatif kurallar zorunlu görülmektedir. Ancak bu kurallar tek taraflı bir biçimde bir sınıfın diğerine dayatması şeklinde uygulanırsa çatışma ortaya çıkar ve organik dayanışmanın sağlanması mümkün olamaz. Ortaya çıkan bu çatışmalar ancak iş bölümünün yalnızca

yetenek ve kapasiteye bağılı olarak yapıldığı ve üst mesleklere ait olan konumların ayrıcalıklı sınıflara bırakılmaması halinde engellenebilir. Toplumsal yapıdaki bir sınıfın çalışanları yaptıkları işin karşılığını alamadığı takdirde bir başka sınıf bu süreçte kazanç sağlayabilir. Bu durumda ikinci sınıf ilk sınıf üzerinde haksız bir üstünlüğe sahip olmaktadır (Durkheim, 1947: 384).

Durkheim sadece ekonominin yeniden organize edilmesinin modern dünyanın karşı karşıya kaldığı krizi çözmek bir yana bu krizden kaynaklanan olumsuzlukların etkisini daha da arttıracaklarını ifade etmektedir. Ona göre bu kriz ekonomik nitelikli olmanın ötesinde ahlaksal bir krizdir. Ekonomik ilişki ve aktörlerin egemenliğinin artması, daha önceleri var olan toplumsal yapıların ahlaksal zeminini oluşturan din ve gelenek odaklı yapıların etkinliğinin azalması hatta yok olmasından dolayı, çağdaş toplumların yaşamakta olduğu anomiyi ortaya çıkaran temel neden olmaktadır. Bu nedenle modern toplumun yaşamakta olduğu sıkıntılar ekonomik önlemler yerine ahlaki tedbirlerle önlenmeye çalışılmalıdır ve bu süreçte devlet ahlaki bir rol üstlenmelidir. Önceki dönemlerde var olan toplumsal yapılarda egemen konumda olan dinsel otorite toplumun tüm tabakalarına kendi çıkarları için fayda sağlamıştır. Bu anlamda dini otorite bunu yoksul kesime kaderine razı olmasını ve zenginlere de temel görevlerinin muhtaç durumda olan kişilere yardım etmesi gerektiğini öğütlemiştir. Bu işleyiş, insanları dar sınırlar içine kapatmasına ve baskıcı nitelikli olmasına karşın toplumun sağlam bir ahlaki birliğe sahip olmasını sağlamıştır. Modern dönemde karşılaşılan en temel sorun, geleneksel toplumda yaşanan çözülmeye bağılı olarak ortaya çıkan bireysel özgürlüklerin toplumun varlığının temelini oluşturan ahlaki kodlarla uyumlu hale getirme gerekliliğidir. Durkheim devletin toplumun üzerinde yer alan bir yapı olmadığını ve ahlaki açıdan işlevsel olarak sorumluluklar yüklenmesi gerektiğini belirtmektedir. Durkheim; temel gelişme eğiliminin, toplumlar karmaşılaştıkça bireyin kolektif bilince itaatten giderek uzaklaşması yönünde olduğunu ifade etmektedir. Bu süreçte insan hak ve değerlerini ön plana çıkaran ahlaki idealler ortaya çıkmaktadır. İşbölümündeki artan farklılaşmayla birlikte devletin önemi de artmaktadır. Durkheim'a göre her ikisi de, devletin diğer tüm toplumsal organları kendine bağılı hale getirerek bir üst bir amaç ekseninde birleştirebilme kapasitesinin farkına varamamaktadır (Durkheim, 1951: 255; 1992: 213). Devlet öncelikle toplumsal yapıyı oluşturan unsurları bir arada tutan kültürel dayanışma

mekanizmalarının yani sembolik dünyanın yöneticisi ve örgütleyicisi konumundadır (Emirbayer, 2003: 18). Meslek birlikleri yalnızca farklı özel menfaat ve çıkar ortaklıklarının bir yansıması olmaktan öte, toplumsal bir role sahip ve yasal dayanağı olan gruplar şeklinde yeniden yapılandırılmalıdır. Bu birlikler bir yandan kendi bünyesinde yer alan bireyler arasında yaşanan uzlaşmazlıkları bir yandan da farklı meslek kollarıyla yaşanan çatışmaları önleyebilecek otorite sahibi olacak, ayrıca eğitim ve boş zaman değerlendirme etkinliklerinin odağında yer alacaklardır. Meslek birlikleri aynı zamanda siyasal yapı üzerinde de önemli bir role sahip olacaklardır. Onlar, ayrıca, siyasal sistemde doğrudan önemli bir rol oynayacaklardır. Kimi modern toplumlarda yaşanan yüzeysel değişkenlik seçim sisteminde yaygın bir biçimde doğrudan temsilin olmasına bağlıdır. Bu değişkenlik, meslek birliklerinin temel aracı seçim birimi işleviyle hizmet sundukları iki ya da daha fazla aşamalı bir seçim sistemine gidilerek ortadan kaldırılabilir (Durkheim, 1947: 24-27; 1951: 378-382; 1992: 28).

1.2.2.3. Max Weber: Toplumsal Bir Eylem Olarak Dayanışma

Weber toplumu; toplumsal eylemlerden oluşan bir yapı olarak görür ve sosyolojinin temel çalışma nesnesini de “toplumsal eylem” şeklinde tanımlar. Toplumsal yaşamda kültürel varlıklar olarak bireyler diğer bireylere karşı belirli anlamlara sahip olan eylemlerde bulunmaktadır. Bu noktada Weber, toplumsal eylemin bilimsel bir perspektifle açıklanmasına başlamadan önce sosyologların birey yaptığı eyleme nasıl bir anlam yüklediğini yorumlamadıkları demektir (Weber, 2012: 10-11).

Kültürel varlıklar olarak biz insanlar toplumsal yaşamda genellikle başkalarına yönelik olarak belirli anlamlar taşıyan eylemlerde bulunuruz. İnsan eyleminin toplumsal olduğunu düşünen Weber’e göre sosyologlar toplumsal eylemi bilimsel olarak açıklamaya başlamadan önce bireyin eyleme atfettiği anlamı yorumlamak zorundadırlar. Weber toplumsal ilişkiyi, birden çok bireyin davranışı ve bunların anlamsal içerikleri bakımından birbirlerine uyarlanıp ona göre yönlendirilmeleri olarak tanımlamaktadır. Ona göre toplumsal ilişki asıl olarak, bütünüyle anlamı gösterilebilir bir toplumsal eylemde bulunma olasılığını anlatmaktadır (Weber, 1995: 48). Weber iki türlü toplumsal ilişki biçimi ayırt etmektedir;

- 1) Geçici toplumsal ilişki
- 2) Sürekli toplumsal ilişki (Weber, 1995: 50).

Toplumsal ilişki hâlinde, taraflar kendi davranışlarına farklı bir anlam yüklemektedir. Böylelikle toplumsal ilişki objektif bir tek taraflılık arz etmektedir. Bunun çift taraflı olabilmesi ancak tarafların yükledikleri anlamın ortalama beklentilerine göre birbirlerini etkilemesine bağlıdır (Weber, 2007: 50-51).

Rasyonaliteyi temel bir dinamik modern toplumun çekirdeği şeklinde kabul eden Weber, çağdaşları Durkheim ve Tönnies gibi toplumsal ilişkilere dayanarak iki tip toplum tanımlaması yapmaktadır. Bu tanımlar aynı zamanda geleneksel ve modern toplumları tasvir eden özellikler de taşımaktadır. Bir toplumsal ilişki sürecinde bireyler birbirlerine karşı geleneksel anlamda bir aidiyet hissi besliyorlarsa ve toplumsal davranışlarını da bu aidiyet hissi üzerine şekillendiriyorlarsa bu toplumsal ilişkiye topluluk türü ilişki adı verilir. Bu ilişki türü içinde, bir aşk ilişkisi, ruhani bir kardeşlik dayanışması, sadakate dayalı ilişki gibi durumları barındırabilir. Weber, topluluk türü ilişkinin en basit örneği olarak aileyi vermektedir (Weber, 2007: 80). Bir topluluğun cemaat olabilmesi için, topluluk içindeki insanların ortak kader hissi yoluyla davranışlarını birbirinden etkilenecek düzenlemeye başlamaları ve böylelikle aralarında toplumsal bir ilişkinin oluşması ve bu ilişkinin aidiyet duygusu ile şekillenmesi şarttır (Weber, 2007: 82). Weber' e göre bir toplumsal ilişkide, toplumsal davranış, akılcı sebeplerle belirli çıkarların karşılanması temeline ve benzer nedenlerle oluşturulmuş çıkar birliğine dayanıyorsa bu toplumsal ilişkiye de toplum türü ilişki adı verilmektedir. Weber; toplumun en basit sınıflandırmasını şu şekilde yapmaktadır (Weber, 2007: 79-80):

- Katı bir amaç bilinci dâhilinde ve de serbest bir anlaşmaya dayanan ticari mübadele: Bu durum özetle uzlaşmayı esas almaktadır. Yani burada anlaşma taraflarından her biri arasında hem birbirine zıt hem de birbirini bütünleyen çıkarlara sahiptir ve bu hususta uzlaşma yoluna giderler.
- Yine serbest bir anlaşma ile kurulan ve en saf haliyle ortaya çıkan ortak-gaye derneği: Burada söz konusu olan anlaşma, amacı ve kullandığı araçlar yoluyla

üyelerin ekonomik veya diğer somut çıkarlarını gözetebilmek adına ve bunu sağlayabilmek için de daima davranış sergilemek amacını güder.

- Bir değer bilinci içeren nedenlerle kurulan zihniyet-fikir derneği: Bu da, içgüdülü ya da duygusal çıkarlar gözetmeyen ve yalnızca bir davaya hizmet etmeyi öngören akılcı sekteleri ifade eder. Bu haliyle nadiren görülen bir durum olup, saf bir tip olarak bilinir.

Topluluk türü ilişkiler, karşılıklı çekim ve geleneksel biçimde düzenlenmiş değerler açısından bireyleri bağlayıcı kılan birlikteliği içerirken, toplum türü ilişkiler ise, piyasanın egemenliğinde olan bir toplum açısından uygun kazanç ya da kâr gibi araçsal hesaplamalar üzerine inşa edilir. İkinci olarak Weber, ötekilere ya da yabancılara kapalı ya da açık olan ilişkiler fikrini ifade eden kapalı ve açık sosyal ilişkiler arasında da bir ayrım yapmıştır. Weber'e göre ötekilerin (yabancılardan) kabulüne kapalı olan ya da bu kabulü sınırlayan bir sosyal ilişki, kuralları, temsili güçlere sahip olan bireyler, şef ya da muhtemelen yönetici personel tarafından yürürlüğe konulan bir örgütlenmedir (Turner, 2001: 38).

Kapalı ve açık ilişkiler arasındaki bu ayrım, Weber' in tarihsel araştırmasının, yani toplumsal grup üyelerinin dayanışmacı gruplar içerisinde sosyal üyeliğin kazançlarını korumaya ya da çoğaltmaya çalışmaları çerçevesinde toplumsal kapanma uygulamasına gittikleri koşulların araştırılmasının süreklilik gösteren bir yönünü ifade etmektedir (Turner, 2001: 38).

Tablo 1: Weber'in Toplumsal İlişkiler Tipolojisi

Açık	Kapalı	
Kilise	Köy	Cemaat
Piyasa	Siyasi parti	Cemiyet

Kapalı cemaat (topluluk) ilişkilerine, üyeliğin yabancılara kapalı olduğu ve egemen toplumsal ilişki biçimlerinin, bireyler arasındaki geleneksel ve yüz yüze (duygusal) biçimleri vurgulayan toplumsal nitelikte olduğu aile ya da köy gibi kurumlar

örnek gösterilebilir. Açık bir cemaat türü ilişkisine, ilkesel olarak toplumun tüm üyelerine açık olmakla beraber, üyeleri arasında geleneksel cemaat ilişkilerine önem veren kilise örneği verilebilir. Kapalı toplumsal ilişkilere örnek olarak da üyeliğin bir giriş kartına sahip olan ya da parti ilkelerine formal bağlılığını ifade eden ve üyeler arasındaki ilişkilerin komünal biçimlerinden ziyade toplumsal biçimleri içeren politik parti gösterilebilir. Son olarak açık toplumsal ilişkiye ise çok sayıda anonim bireyin, kar yapma gibi rasyonel amaçlarla bir araya geldikleri piyasa örnek gösterilebilir (Weber, 2007: 79-80).

Weber, toplumsal düzenin toplumsal ilişkiler vasıtasıyla kurulan büyük ölçekli yapılar olduğunu ifade etmektedir. Bu çerçevede toplumsal yapıda ortaya çıkan ve değişime yol açan ilişkiler de var olan toplumsal düzen doğrultusunda oluşmaktadır. İki temel tip ekseninde meşru düzenin sınıflandırması yapılmaktadır. Bunlardan ilkinde toplumsal ilişkilerin örgütlenmesi öznel bağlar kapsamında sağlanmaktadır. Bu noktada düzene bağlı bir biçimde kurtuluşa ulaşılacağına yönelik inancı bünyesinde barındıran din ya da mevcut düzen sayesinde hedeflere ulaşılacağına yönelik inançtan bahsedilebilir. Diğer sınıflandırma biçiminde ise, bireyler kendi istekleriyle düzenin davranışlarını kontrol etmelerini kabul ederler ve bu durum egemenlik bağlamında düzenin meşruluk zeminini oluşturmaktadır. Weber'e göre egemenlik; kimi toplumsal kesimlerin diğer kesimlere ne yapması ve nasıl davranması gerektiği konusunda müdahale etme kaynak dağılımını kontrol etme otoritesine sahip olmaları anlamına gelmektedir (Loo ve Reijen, 2006; Turner vd., 2010). Weber'e göre modern kapitalist toplum içerisinde yani rasyonel-yasal otoritenin bulunduğu rasyonel yasal sistemde, bireylerin yasaların hazırlanma ve uygulanma aşamalarının uygun bir biçimde gerçekleştiğine inanıyor olmaları meşruluğun temelini oluşturmaktadır. Weber modern devleti; fiziksel açıdan zor kullanma tekelinde sahip, gerek yöneticileri gerekse vatandaşları bağlayıcı özellikleri olan hukuk sistemi aracılığıyla meşru kılınan güç şeklinde ele almaktadır. Bu tarz bir otorite modern toplumla geleneksel toplumlar arasındaki en temel farkı ortaya koyan bir özellik olarak görülmektedir. Modern toplum amaçlı ve rasyonel nitelikli eylemleri içerdiğinden geleneksel yapılarda bulunan akrabalık, komşuluk vb. ilişki ağları bünyesinde bulunmamaktadır (Turner vd., 2010: 228).

Weber, modern toplumsal yapılarda var olan tabakalaşma yapısını statü ve sınıflar üzerinden yaptığı ayrım ile oluşturmaktadır. Bu bağlamda modern toplumun nasıl farklı çıkar gruplarına ve sınıflara bölündüğünü ve bu bölünmenin çok boyutluluğunu ortaya koymaya çalışmıştır (Edgell, 1998; Turner vd., 2010). Marx'a göre sınıf konumu üretim araçlarının mülkiyeti karşısındaki konumla eşdeğerken Weber'e göre sınıf konumu piyasa konumu ile eşdeğer olarak belirlenmektedir. Weber'e göre toplumsal sınıf, piyasada gelire ulaşma olanakları çerçevesinde aynı konuma sahip insan topluluklarıdır. Benzer ekonomik durum ise herhangi bir grup birliği için uygundur. Çünkü ekonomik durumları benzer olan bireyler, belli koşullar içerisinde benzer davranışlar ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle Weber' in sınıf kavramı, ortak sınıfsal koşullara sahip olan bir topluluğu kapsamaktadır. Weber; sınıfsal konumun, bireylerin kişisel mal ve yaşam şartlarıyla kişisel yaşamları açısından sahip oldukları imkânlar anlamına geldiğini ifade etmektedir. Bu imkânları ortaya çıkaran faktörler; mevcut ekonomik sistem kapsamında gelir elde etme gücünün türü ve bu gücün var olup olmadığı şeklinde sıralanmaktadır. Bireylerin piyasa süreçlerinde sahip oldukları fırsat ve olanaklar onların kaderlerini belirleyen birer etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısaca ifade edilecek olursa; Weber'in yaklaşımında sınıfsal konum bireylerin piyasada yer aldığı konumdur ve sınıflar hedefin yalnızca gelir ve kazanç olduğu, yasal olarak düzenlenmiş para piyasasında varlık gösteren ekonomik olgulardır (Turner vd., 2010: 231). Weber'e göre ekonomik kaynaklar üzerinde mülkiyet hakkına sahip olma durumu sınıfların temel ayırım noktasıdır. Başka bir ifadeyle mülkiyet ve mülksüzlük bütün sınıf konumlarının temel kategorisidir. Sınıfı oluşturan temel faktör ise ekonomik çikardır. Mülkiyet ilişkileri, toplumsal yapıda iktidar aygıtının kontrolü altındadır ve iktidarın kullanılması açısından merkezi bir yere sahiptir (Weber, 2008: 270; Berberoğlu, 2009: 44-45).

Weber statü kavramının ise; başkaları tarafından bireye yüklenen toplumsal saygınlığa ve itibara karşılık geldiğini ifade etmektedir. Bireylerin veya grupların toplumsal yapıda edindikleri statülerin sunumları, toplumsal açıdan eşitsizlikler ya da ayrımcılıklar ortaya çıkarabilmektedir. Giyim, barınma, konuşma tarzı, tüketim kalıpları, kişinin toplum içindeki statüsünün önemli göstergeleridir. Bireylerin ya da ailelerinin statüleri, onların toplumsal fırsatlara erişimlerini ve şanslarını büyük oranda etkilemektedir (Giddens, 2008: 347-348). Saf bir biçimde ekonomik olarak belirlenen

sınıf konumunun aksine insanların yaşam yazgısının ister olumlu ister olumsuz olsun, özgül bir toplumsal prestij ölçüsü tarafından belirlenen her tipik bileşeni statü konumu olarak tanımlanmaktadır. Bu prestij, bir çoğunluğun paylaştığı herhangi bir nitelikle bağlantılı olabileceği gibi bir sınıf konumuyla da sıkı sıkıya bağlantılı olabilir (Giddens ve Held, 1992: 65).

Weber, statü grubuyla, geniş bir toplumsal çevre içinde başarılı bir biçimde özgül bir toplumsal onuru hak eden ve bazı sosyal ayrıcalıklara sahip olan toplumsal aktörler bütününe ifade etmiştir. Statü grupları, kıt kaynaklara ve özellikle bu kaynakların kültürel, ahlaki ve simgesel sıfatlar gerektirdiği noktada ulaşma ayrıcalığı elde eden komünal gruplardır (Turner, 2001: 16). Statüye bağlı olarak ortaya çıkan bir sosyal tabaka, buldukları konumdan dolayı ayrıcalık ve itibar gören grupları bünyesinde barındırmaktadır. Bir diğer ifade ile; sınıf kaynaklı toplumsal tabakalaşmada üretim ve mülkiyet ilişkileri temel alınırken, statüye dayalı toplumsal tabakalaşmada yaşam tarzlarını belirleyen tüketim kalıpları ele alınmaktadır (Berberoğlu, 2009: 46-47). Sosyal açıdan örgütlenmeyi oluşturan statü grupları, toplumda fazlasıyla kabul gören ahlaki görüşlerin ve kültürel değerlerin kaynağı konumu olduğundan; bu gruplara ait kişilerin dünya görüşlerini ve davranışlarını şekillendiren, alışmış oldukları hayat tarzlarını anlamlı hale getiren odaklar konumundadırlar. Bireysel değer ve fikirler içinde bulunan statü gruplarının oluşumunda ve sürekliliğinde temel bir işleve sahip olurken; toplumun oluşturan geniş kesimlerin eylemliliklerini de etkilemektedirler (Weber, 1947: 91). Bu bağlamda statü gruplarının anlaşmaya dayalı bir birlikleri ve niteliksel olarak farklı hayat tarzları vardır. Bu gruplarda üyelik oldukça önemlidir. Çünkü toplumsal tabakalaşma sisteminde bireyin kendi konumunu belirlemesi oldukça önemlidir. Dolayısıyla birey statü merkezli toplumsal etkileşim içine girer. Belli bir sosyal çevrenin içerisinde bireysel mücadele gösterir. Bu bireysel mücadelenin içerisinde diğer insanlarla araya mesafe koyma ve dışlayıcılıkta yer almaktadır. Herhangi bir statü grubunun üyeleri hayat tarzlarını özel yollarla ve etkili bir biçimde ortaya koyar ve sürdürmeye çalışır. Dolayısıyla insanlar toplumsal açıdan kendilerine eşit konumda olanlarla dostluk ilişkisi geliştirir, hayat tarzı olarak kendilerine benzeyen insanlarla arkadaşlık eder ve sosyalleşirler. Kendilerine benzeyenlerle evlenirler, aynı yerde yaşarlar ve çocuklarını aynı okullara gönderirler. Aynı şekilde kendilerine benzeyen insanlarla aynı

örgütlenmelere katılırlar. İnsanlar mülkleri ve meslekleri gibi ayrıcalıklı kazanım biçimlerini tekelleştirirler (Turner vd., 2010: 234). Dolayısıyla aynı statü gruplarındaki kişilerin, benzer ve belirli hayat tarzlarına sahip olmaları beklenmektedir. Belirli bir hayat tarzının oluşturulabilmesi için özel kıyafetler giyilmesi, özel yemeklerin tüketilmesi ve sanatsal faaliyetlerde bulunma şeklinde tüketim kalıplarının bulunması gerekmektedir. Bir diğer ifadeyle statü gruplarının devamlılığının sağlanabilmesi için bu gruplara özgü tüketim kalıpları oluşturulmalıdır (Weber, 2008: 278-283).

Statü grupları, önemli ölçüde bazı kültürel tekellerin korunmasına yönelik olan bir hayat tarzının korunup sürdürülmesine bağlıdır. Statü grupları, grup dışındakilerin (ötekilerin/ yabancıların) toplumsal hareketliliklerini önleyebilmek ve dışlayıcılık ile tikelciliklerini vurgulayabilmek için kendilerini eğitsel mekanizmalarla yeniden üretmeye çabalarlar. Dolayısıyla statü grubu; kendi grubu dışında kalan kişilere sahip olduğu ayrıcalıkları korumak adına sosyal açıdan kapanma eğilimine girmektedir. Aynı zamanda statü grubu; kendi seviyesine yakında veya kendisinden daha üst seviyelerde yer alan statü gruplarına göndererek kazanımlarını arttırmaya yarayacak mekanizmalarla, sahip olduğu ayrıcalıkları genişletmek veya devam ettirebilmek adına örgütlü bir biçimde bir araya gelen bireyler toplamıdır. Buna bağlı olarak statü gruplarında gözlemlenen bu toplumsal mücadele biçimleri içinde toplumsal çatışmayı da barındırmaktadır (Turner, 2001: 18). Weber belirli dönemlerde ya sınıf ya da statü tabakalaşmasından birinin ön plana çıkacağını belirtir. Mülkiyetin ve mal dağılımının temelleri görece istikrarlı olduğu sürece statüye dayalı tabakalaşma yeğlenir. Bütün ekonomik dönüşümler ve teknolojik gelişmeler, statüye dayalı tabakalaşmayı tehdit ederek ve sınıf kavramına dayalı olan tabakalaşma biçimini ön plana çıkarır (Weber, 2008: 286).

1.2.2.4. Karl Marx: Sınıf Bilinci Olarak Dayanışma

Karl Marx dayanışmayı “sınıf bilinci” olarak ele almaktadır. Aynı sosyoekonomik koşullarda yaşayan, aynı hayat tarzını süren, aynı çıkarları taşıyan, aynı eğitimden geçen ve aynı gruba dahil olma bilincine sahip olan bireylerin birliği sınıf olarak adlandırılmaktadır. Bir diğer ifadeyle sınıf kavramının kullanılabilmesi için ortak çıkarların, ortak bir bilinç ve eylem yaratması gerektiği ifade edilmektedir (Swingewood, 1998: 113; Giddens, 2010: 298). Bir sınıfa ait olmak, üretim araçlarına sahip olmak ya

da olmamakla ilgilidir. Marx kabaca iki sınıf ayrımı yapar: artı-değere el koymaya çalışan üretim araçlarına sahip olanlar (burjuva) ve hayatta kalabilmek için emeklerini satmak zorunda olan işçi sınıfı (proletarya). Fakat sınıfın iki anlamı vardır. Birinde ekonomik davranışlar diğesinde sınıflar arasındaki siyasi toplumsal ilişkiler kastedilir. Üretim araçlarının sahipliğinde bir sınıfın diğ sınıflar üzerindeki spesifik hakimiyet biçimi ortaya çıkar. İki toplumsal sınıfın çatışan menfaatleri hem ekonomik durumdan hem de bununla ilgili olan yönetim ilişkilerinden doğar. Marx, tarihin sınıf savaşımının tarihi olduğundan bahsederken, iş ve sermaye arasındaki menfaat çatışmasına vurgu yapar ve aynı zamanda bu ilişkinin çatışmacı karakterinin altını çizer (Richter, 2012: 72).

Marx'a göre sınıf çatışması yeni bir şey değildir ancak kapitalist sistemde gün yüzüne çıkmıştır. Toprak sahipleri ve köylülerin gelenekleri ve karşılıklı sorumlulukları tarafından birbirlerine bağlı olduğunu ifade eden Marx; sanayi kapitalizminin bu biçimleri kopardığını ifade etmektedir. Bu noktada öncelikle işçilerin kendi ezilmişliklerinin kaynağının kapitalizm olduğunun farkına varması gerektiği, ardından da organize olma konusunda harekete geçmeleri zorunluluğunu dile getirmektedir. Bu organize olma sürecinin de yanlış bilincin terk edilerek; işçilerin kapitalizmin karşısına karşı birleşmiş bir sınıf olarak çıkmaları şeklinde hayata geçeceğini belirtmektedir (Swingewood, 1998: 112; Lenski, 2012: 96). İşçi sınıfının haklarını almak için bir arada hareket ederek kapitalist sınıfı ortadan kaldırdığını ayırt ettiği zaman sınıf bilincinin en üst seviyeye ulaşmış olacağı ifade edilmektedir. Proleter kesim siyasal ve ekonomik amaçlarına ulaşmak için bir araya gelerek ortak eyleme geçtikleri zaman sınıf dayanışmasının ortaya çıkacağı belirtilmektedir (Ünal, 2013: 147).

Marx; birbirine benzeyen yaşam tarzlarına sahip bireylerin dayanışma ilişkisi kurarak, sınıf bilinci şeklinde tanımlanan ortak bir bilinç geliştirdiklerini ifade eder. Bu bağlamda dayanışmayı sağlayan sınıf bilinci ortak çıkarları koruma noktasında etkili olur ve sınıf çatışmasını olgunlaştırır (Arslantürk ve Amman, 2009:435). Sınıf bilinci, bireylerin sınıfsal sistem içinde yer alan konumlarıyla bu konumlara denk düşen sınıfsal çıkarlarının farkında olması ve ayrıca kapitalist anlayışın ortaya çıkardığı yapıyı kökten dönüştürecek ve ortadan kaldıracak toplumsal eylemlerin gerçekleştirilmesidir (Ollmann, 1972). Marx'a göre bir toplumun sosyoekonomik şartları; bireylerin düşüncelerini, kültürünü, dünya görüşlerini ve yaşam biçimlerini belirlemektedir. Ona göre insanlar,

toplumsal üretimdeki yerlerine bağlı olarak bir dünya görüşü geliştirirler. Böylece eşitlik, başarı, hak vb. gibi kavramlara üretim araçlarının sahibi olan yönetici sınıfın bir üyesi, baskı gören sınıfın üyelerinden daha farklı bir anlam vermektedir (Richter, 2012: 69). Marx ve Engels sınıf bilinci kavramıyla hem bu bilincin geliştiği kapitalist üretim tarzının nesnellğini bilimsel olarak açıklamaya çalışmalar hem de sınıfların kendi nesnel konumlarıyla uyumlu bilinç yapılarına sahip olduğunu ortaya koymuşlardır (Belek, 2007). Mann'a göre, sınıf bilinci dört temel kavramla açıklanabilmektedir (1973: 12). Bu kavramlar: Sınıf kimliği, sınıf karşıtlığı, sınıf bütünlüğü ve alternatif bir toplum arayışıdır.

Ekonomik yaşamın temel üretim biçimi; aynı zamanda siyasal, sosyal ve entelektüel yaşamı da koşullandırmaktadır. Belli bir tarzda üretim yapan ve belli üretim süreçlerinde yer alan kesimler aynı zamanda belli siyasal ve sosyal ilişkilerin de içinde yer almakta ve bu süreçle ilişkili bir muhakeme yeteneği geliştirmektedir. Üretim süreç ve ilişkilerinde ortaya çıkan çelişki ve eşitsizliklere yönelik sınıf bilinci; emekçilerin üretim süreçlerinde edindiği deneyimlerden hareketle ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede ele alındığında; insanın bilinçli olarak tasarladığı bir eylemin dışında gelişen üretim ilişkileri temelde bireyin bilinçli olarak yaptığı etkinliklerin ortamını oluşturmaktadır (Marx ve Engels, 1999: 44). Sınıf çıkarları birey çıkarlarından farklıdır. Belirli bir tabakada yer alan bireylerin ortak çıkarlarının kaynağı; dahil olunan tabakanın belirli toplumsal yapılar ve üretim ilişkileri içindeki yerine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Benzeşen konumlarda yer alan bireyler ortak hareket etmeye başladıkları zaman kendinde sınıftan kendi için sınıfa dönüşürler. Bir diğer ifadeyle ortak hareket halinde karşıt sınıflarla çatışma söz konusu olduğunda kendi benzerlerinin farkında olarak sınıf bilincinden ya da hareketinden söz edilebilir. İş koşulları, üretim ilişkileri, işçilerin rolleri ve konumları; işçileri dayanışmaya ve kolektif çıkarları için ortak eylemde bulunmaya yönlendirir (Engels ve Marx, 2008: 35, 52-53; Marx, 2007: 776; Aron, 1986: 147-148; Wallace ve Wolf, 2012: 126, 130; Coser, 2008: 62-63). Marx'a göre bir sınıf ancak insanlar başka sınıflarla çatışma halinde olduklarının farkına vardıklarında var olabilir. Bu farkındalık yoksa sadece kendi içinde sınıf mevcuttur. Çatışma ilişkilerinin farkına varıldığı noktada bireyler kendisi için sınıf konumuna gelirler. (Giddens, 2008: 50; Ritzer ve Stepnisky, 2014: 62; Ritzer, 2011: 173).

1.2.2.5. Georg Simmel: Toplumlaşma Olarak Dayanışma

Simmel sosyolojiyi diğer bilimlerden bağımsız bir bilim olarak kurmaya çalışmış ve sosyolojinin temelini ahlaki kurallar değil, bilim etiği olduğunu ifade etmiştir. Buna bağlı olarak da inceleme nesnesi birey ya da toplum değil; toplumsal etkileşimdir (Nedermann, 2001: 75). Simmel'e göre birey; toplumsal yapının en küçük parçası olmasının aksine bu yapının oldukça fazla etkenin kesiştiği ögesidir. Dolayısıyla da sosyolojinin temel konusu "karşılıklı etki" dir (Jung, 2001: 43- 44). Simmel' in çalışmaları hem klasik hem de modern dönemdeki sosyoloji teorilerinin gelişimine katkıda bulunmuş, özellikle toplumsal etkileşim konusundaki görüşleri modern dönem sosyolojide sembolik etkileşimcilik yaklaşımının gelişiminde etkili olmuştur (Swingewood, 1998: 192). Simmel'in hareket noktası, her şeyin karşılıklı olarak etkileşim içinde bulunduğu, düzenleyici özellikler taşıyan bir dünya ilkesidir. Bu ilke bağlamında dünya genelindeki her bir nokta ile diğer tüm güç odakları arasında sürekli olarak devingenlik gösteren ilişkiler bulunmaktadır. Bu yalnızca yol gösterici bir ilke olmakla kalmaz, aynı zamanda modernitenin temel bir özelliğidir, çünkü toplumsal ruhun, kendi fragmanları arasındaki etkileşimler toplamı içinde dağılması, modern zihinsel hayatın doğrultusunu izler. O halde sosyoloji, şeyleşmiş bir toplum kavramını değil, öncelikle toplumsal etkileşimi, toplumlaşma biçimlerini, ardından da toplumun fenomenolojik yapısını ele almalıdır (Frisby, 2006: 18-19). Kısaca Simmel sosyolojinin toplumlaşmanın içeriğiyle değil, biçimleriyle ilgilenmesi gerektiğini savunmuştur ve bu nedenle sosyolojisi formel sosyoloji olarak bilinmektedir (Poloma, 2011: 98). Simmel'e göre toplum, insanlar arası ilişkiler sonucu ortaya çıkan bir süreçtir ve bu süreç; bireylerin birbirleri ile ilişki kurdukları her noktada şebekeler, bağlantılar, alakalar şeklinde ortaya çıkar. Durkheim yapısal olarak bütünleşmiş, belirginleştikçe sabitlenmiş toplum diye başlı başına bir varoluştan söz ederken, Simmel bireylerarası etkileşimin olgusal gerçekliğinin altını çizmektedir (Toktamış, 2010: 95). Simmel'e göre sosyolojinin çalışma nesnesi olarak birey veya toplum birbirinden daha gerçek ya da daha üstün değildir. Dahası sosyolojinin çalışma nesnesi ikisi de değildir, sosyolojinin çalışma nesnesi toplumlaşmanın biçimleridir (Nedermann, 2001: 68).

Simmel'e göre bireyleri birbirlerine ve topluma bağlayan süreci yani dayanışmayı oluşturan şey toplumlaşmadır. Ona göre toplumlaşma; grupların ve

bireylerin grup birliğinin sürekliliğini sağladıkları ilişkilerin oluşum sürecidir (Simmel, 1909). Toplumlaşma; bireylerin birlikte bir arada büyüdükleri formdur ve onların ilgilerinin içinde sayısız şekilde fark edilir ve bireyler, böyle birlikleri oluşturduklarının farkındadırlar (Simmel, 1971: 24). Kısacası toplumun varoluşunun ön koşulu; bireylerin birbirlerine bağlanmaları ile oluşan ve bireyler tarafından meydana getirilen bilinçtir. Dolayısıyla toplumlaşma, zihinde yerleşiktir ve toplum bilişin bir uyumu, her bir bireyin ortak bilgiler kümesinin bir parçası olduğu gerçeğinin ürünüdür. Toplum bireylerin zihninde içeriliyorsa, dışsal ve nesnel bir birlik değil; onu meydana getiren parçaların bir toplamıdır. Bu parçalar da birbirine bağlı iki öğeden oluşan bireylerin eylemleridir: Bir amaç ya da bir güdü ve bireyler arası etkileşim tarzı (Waters, 2008: 42).

Simmel toplumlaşma olarak adlandırdığı ilişki ve etkileşim ağını biçim ve içerik şeklinde ikiye ayırır, yani toplumsal yaşamın biçimi ve içeriği arasında bir ayırım yapar (Simmel, 1909: 291). Toplumsal yaşamın biçimi, toplumsal etkileşim biçimleridir ve devlet ya da aile gibi birbirinden çok farklı kurumlarda gözlenen sabit yapıları ifade eder. Toplumsal yaşamın içeriği ise toplumsal etkileşimin bireylerin çıkar ve istekleri gibi daha farklı yönleriyle ilgilidir. Simmel için olgusal olan bireyler arasında zaman biçimlerin kendi başına olgusal anlamları vardır, içerikler ise değişken, akışkan ve açık uçlu dinamik ilişkilerdir. Bireylerin çeşitli hedeflerine göre ve bu hedefler uyarınca katıldıkları düzgün ve düzenli etkileşim tarzlarının tümü sosyal biçimlerdir (Slattery, 2011: 53). Toplumlaşmaya Simmel'in verdiği anlam içinde en önemlisi çatışma perspektifidir. Burada çatışma, karmaşık birliklerin arasındaki ortaklığı ima eder. Toplumun ve bireyin ortak doğası iması, onun diyalektik yaklaşımını ve sosyal, kültürel formların açık belirtilerini akla getirir. Sosyal yaşamın birçok somut örneğinde, keza bağlayıcı bir ilke olarak toplumlaşma fonksiyonları ve özellikle gruplar, görelilik olarak sınırlandırıldığında gizli cemiyet biçimine dönüşür (Simmel, 1950: 345). Simmel'in yazılarında toplumlaşma, izolasyonu dengeler ve bireyselleşme gizli bir biçimde sonuçlanır. Sonuç olarak da toplumlaşma, bireylerin, çıkarlarını karşılayan birimler halinde bir arada geliştikleri formdur (Swingewood, 1998: 168).

Simmel toplumsal yaşamın biçimlerini sayı ve uzaklık gibi geometrik kavramları kullanarak incelemiştir. Ona göre toplumsallaşma biçimleri, bu duruma katılan insan sayısına göre değişmektedir. Simmel'e göre küçük gruplarda bireyler arasındaki etkileşim

daha yoğundur, grubun üye sayısı arttıkça, yani grup büyüdükçe bireyler kişiliklerinin tamamı ile değil, ancak bir kısmıyla gruba dâhil olmaya, gruptan daha az şey talep etmeye ve sanki grup bireylerden bağımsız olarak var oluyormuş gibi nesnel bir yapı yaratmaya başlarlar. Böylece büyük gruplar kendi biçimsel düzenlemeleri aracılığıyla bireyin üzerinde bir iktidara sahip olur. Bununla birlikte Simmel grup büyüdükçe bireysel özgürlüğün nispeten arttığını ifade eder. Küçük gruplarda bireyler arasında var olan kişisel ve yakın ilişkiler grup büyüdükçe ortadan kalkar, bunların yerini uzak, kişisel olmayan ve kısmi ilişkiler alır. Ancak bireyi nispeten özgürleştiren büyük gruplar aynı zamanda sahip oldukları nesnel yapı sayesinde bireyselliğe yönelik bir tehdit unsuru da ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanı sıra Simmel açısından herhangi bir ögeyi değerli yapan aradaki uzaklıktır. Yani eğer çok yakın ve elde etmesi kolay ise değersiz, fakat çok uzak ve elde etmesi zor ise değerlidir (Coser, 2011: 176-177; Ritzer ve Stepnisky, 2014: 168).

Modernleşme sürecinde yaşanan toplumsal değişim ve dönüşümleri bireylerin zihin yapıları ve toplumsal ilişkileri bağlamında değerlendiren Simmel, yapısal olarak yaşanan değişim nedeniyle geleneksel toplumsal yapıların yok olmaya yüz tutmasından dolayı bireylerin eski toplumsal yapıları bir kenara bırakıp büyük bir özgürlüğe ulaştığını ileri sürmektedir. Ona göre özerk hale gelen kişi, toplumsal yapılarla gerçek ilişki ağları kuramamakta ve toplumsal yapıda bürokratik örgütler egemenliğini arttırdıkça bu durum çok daha yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Çünkü insanlar bürokratik örgütlerle yalnızca biçimsel ve araçsal ilişki kurabilir hale gelmiştir (Loo ve Reijen, 2006: 19).

Simmel'e göre, modern toplumda yaşanan temel dönüşüm bireyler arasında, onların rolleri ve ilişkilerinde ve ayrıca ait oldukları gruplardaki farklılaşma düzeyinin artmasıdır. Artan farklılaşma, en önemlisi toplumsal ilişkilerin rasyonelleşmesi ve bireylerin kendi ilişkilerini seçebilmeleri olan bazı sonuçlara sahiptir. Toplumsal ilişkilerin kurulmasında atfetmenin gücünü yitirmesi bireyler arasındaki toplumsal biçimlerin çeşitliliğini olduğu kadar ait olabilecekleri ikincil grupların çeşitliliğini de artırıcı bir etkiye sahiptir. Ayrıca, ikincil grupların çeşitlenmesi çatışma oranlarını artırır. Farklılaşmış gruplar, farklı türden çıkarlar içermekte ve bu çıkarlar bazen çatışma biçiminde rekabete yol açabilmektedir. Çatışma; birimler (yani farklı otorite sistemleri, farklı sınırlar, normatif açıklık düzeyleri, sapmalara karşı hoşgörü düzeyleri) içinde örgütlenme derecesini artırmaktadır. Ayrıca çatışma; çoğunlukla daha büyük biçimleri

ve konfederasyonlar içinde koalisyonların oluşturulmasına da yol açmaktadır. Daha da önemlisi, çatışma; hukukun ve siyasal otoritenin toplumsal ilişkileri düzenleme derecesini artırır ve sık, ancak düşük yoğunlukta çatışmalar sürekli düzen altına alındığında farklılaşma düzeyi artabilmektedir (Turner vd., 2010: 316).

Simmel; piyasa ekonomisine dayalı olan ve nesnel kültür hakimiyeti altında bulunan, yüksek seviyede işbölümünün yaşanmakta olduğu kentlerin/metropollerin; barındırdıkları tüm öğelerin karşılıklı etkileşimi devamlı ve zorunlu bir ihtiyaç olarak gördükleri uzlaşma alanı olduğunu ifade etmektedir. Aynı zamanda metropolün tüm öğelerinin çıkar ilişkilerinin karşılıklı olarak işlediği ve tek yönlü çıkar süreçlerinin olmadığı demokratik bir alan özelliği taşıdığını ifade etmektedir. metropol alanlarda tüm süreçler karşılıklı bir biçimde işlemekte ve bu süreçlerde yer alan tüm öğeler birbirlerinin varlığı aracılığıyla önem kazanmaktadır. Toplumsal yapıyı oluşturan unsurlar sistem içinde, bir yandan ayrı ayrı bir yandan da etkileşim halinde ve bir arada yer almaktadırlar. Bu yüzden de aydınlanma, rasyonelleşme, gelişme, sanayileşme, ilerleme vb. tek yönlü modernleşme süreçleri metropol alanlarda önemsizleşmiştir. Sürekli karmaşıklaşan karşılıklı etki süreçlerinin alanı olan metropolde, etkileşimin yoğunluğu ve çeşitliği sürekli olarak artmaktadır. Çünkü metropolde bireysel etkileşimlerin ötesinde kurumsal etkileşimler de toplumsal yapının bir parçası olmuştur. Bireylerin içinde buldukları tek bir gruba ait bağlılıkların yerini göreceli hale gelerek dönüşmüş olan birden fazla bağlılık almıştır. Etkileşim alanları bu denli çoğalıp farklılaşmasına ve sayısal olarak ilişkilerin yoğunlaşmasına karşın; bireyler ilişki kurdukları alanlarla kurdukları bağ ise günden güne zayıflamaktadır. İlişki alanlarının bir yandan farklılaşmış bir yandan da gevşemiş olması karşısında bireysel özgürlükler artmaktadır (Jung, 1995: 58). Simmel'e göre metropol yaşantısında birey öznel bağımlılıklarından kaynaklanan zincirlerinden kurtularak oldukça ileri derecede kişisel özgürlüğüne kavuşmaktadır. Bunun sonucunda ise kişiler, diğer insanları birer nesne ya da araç olarak görmektedir. Artan işbölümü nedeniyle anonim kimlikli 'başkaları' ile kurulması gereken ekonomik ilişkiler samimiyetten uzak bir biçimde kurulmaktadır. Bu bağlamda birey zaman-mekân algısının katı disiplin koşullarına boyun eğerek ekonomik anlamda rasyonelitenin tahakkümü altına girmektedir (Harvey,1997: 40). Metropollerde bireyler arasındaki temaslar bireyin kendini yeterince ifade etmesi için çok kısadır. Bu kısa temas sırasında birey, kendini

ifade edebilmek için çarpıcı ölçüde karakteristik görünme telaşına düşer, bu nedenle etrafındakilerin dikkatini çekebilmek için kasıtlı bir şekilde farklı davranmaya başlar, yapmacık tavırlar ve ani değişkenlikler gibi metropole özgü aşırılıklara yönelir. Bu farklılığın içerikte değil, sadece biçimde olduğunu belirten Simmel'e göre modern kültürün gelişiminin en temel özelliği, öznel tinin nesnel tinin hakimiyeti altında kalması ve öznel kültürün nesnel kültürün aşırı derecede büyümesi karşısında zayıflamaya başlamasıdır (Simmel, 2006: 99).

Simmel, para ekonomisiyle modern rasyonalitenin egemenliği arasındaki ilişkiyi açıklarken; bunların ortak özelliklerinin birey ve metaları tarafsız bir şekilde ele almaları olduğunu dile getirmektedir. Bu iki olgu modern kültür bağlamında bireysel ilişkiler ve sahip oldukları anlamları da kapsayacak ve yeniden anlam yükleyecek seviyede yaygınlaşmış etkin hale gelmişlerdir. Sonuç olarak toplumsal derinliği olan ilişki biçimleri, derinliğini ve anlamlandırma gücünü kaybetmiştir (Jung,1995: 54-55). Küçük yerleşim birimlerinde var olan bireysel ilişkilerin tersine, metropol hayatında, üretici ile tüketicinin birbirini tanımadığı, dolayısıyla bu tanıdıklık durumunun neden olacağı duygusal boyutun ortadan kalktığı zihinsel ilişkiler egemendir. Bu nedenle de metropol insanı için, etrafındaki herkes, hizmetçi, müşteri ve satıcı olarak bir anlam taşımakta, dolayısıyla her iki taraf da kendi zihinsel planları doğrultusunda, ekonomik çıkarlar elde etme peşinde koşmaktadırlar. Bu anlamda para ekonomisi ile duygusallıktan uzak/nesnel/ zihinsel ilişkiler arasında çok yakın bir bağ bulunmaktadır (Simmel, 2004: 91).

Simmel'e göre kültürel gelişme, hem para ekonomisinin sonucunda toplumsal ilişkilerin nesneleşmesini hem de bireyin süreç içinde kendi emeklerinin ürünlerinden ayrılmalarını doğurmaktadır (Swingewood, 1998:195). Modern kültür, öznel bir anlamlandırmayla ve etkileşim sistemi aracılığıyla kurulmaktadır. Bireysel anlamda katılımları gerekli kılan, toplumsal ilişkileri atomize eden ve bireylere geniş bir özgürlük alanı kazandıran para vb. güçler aynı zamanda bu süreçlerin yaşanması açısından kültürel bir zemini de ortaya koymaktadır. Modern kültür açısından herhangi bir özne ya da nesne değerli olduğuna kanaat getirildiğinde ve bu kanaat devam ettiği sürece değerini korumaktadır. Tüm öğelerin sıradanlaştığı ve değersizleştiği bir süreçte, bireysel talep, istek ve arzular değer üretebilecek tek merci olarak kalmıştır. Birey tarafından verilerek yerleşikleşmiş olan yargılar bir özne ya da nesnenin değerini tanımlar hale gelmiştir.

Simmel'e göre bireyler, kent hayatının ortaya çıkardığı yabancılaşmayla baş edebilmek adına statü, moda etiketleri ya da bireysel farklılıklar geliştirerek "sahte bireysellikler" oluşturmaya çalışırlar (Storey, 2000: 140). Kentlerde yaşayan bireyler genellikle kim olarak algılanmasını istediği ve kimlik yaratmaya çalıştığı için tüketim kalıplarını kullanmaktadır. Kendisini diğerlerinden farklı kılmak adına bireyin tercih ettiği kıyafet tarzı diğerleri tarafından da anlaşılabilir olarak yorumlayabilmeleri beklenmektedir. Bu bağlamda bireyler arasında ortaya çıkarılabilecek fark kullanılan semboller üzerinden ortaya çıkarılmaktadır denebilir (Bocock, 1997).

Görelî bir yoksulluk anlayışına sahip olduğu ifade edilen Simmel'e göre, yoksullar en basit anlamıyla toplumsal yapının en altında bulunan bir kesim değildir ve tüm toplumsal tabakalarda yoksullarla karşılaşılır. Üst-orta sınıfa ait bireyler kendileriyle aynı tabakada yer alan kişilere oranla zayıf durumdalarsa, onlarla karşılaşmaları halinde kendilerini güçsüz olarak değerlendireceklerdir. Bu nedenle yoksulluğu yok etmeyi hedefleyen hükümet programları hiçbir zaman başarılı olamayacaklardır. Toplumsal yapıda en altta yer alan kesimlerin durumları iyileştirilse dahi, tabakalaşma sisteminde yer alan insanların çoğu kendisini paydaşları nezdinde yoksul hissetmeye devam edeceklerdir (Ritzer, 2013). Bu nedenle yoksulluk toplumsal bir kategori olarak ele alınmalı ve yalnızca maddî kaynaklardan mahrum kalmak olarak da değerlendirilmemelidir. Simmel, yoksul bireyi; toplumsal ilişkiler çerçevesinde, diğer bireylerden yardım alan ya da yardım alma hakkı bulunan kişi şeklinde ifade etmektedir. Simmel'e göre, ihtiyacı olanla bu ihtiyacı giderecek nesnelere veren kişiler arasında yaşanan ilişki, karşılıklı hak ve yükümlülükler bütününden hareketle tanımlanmaktadır. Muhtaç durumda olan bireylerin yardım alma hakkı bulunmaktadır ve tanınan bu haklar yardım alma sürecinde ortaya çıkan acıyı hafifletmektedir. Tam tersine, yardım eden kişiye ihtiyaç sahibine yardım etme zorunluluğu yüklenmiştir. Yoksulların toplumsal yapı içinde tehlikeli varlıklar haline gelmemesi açısından toplum onlara yardımda bulunmak zorundadır. Bu bağlamda yoksullara yardım süreci temelde yoksullara yönelik olmaktan çok devlete yöneliktir. Bu noktada devletin temel bir rolü bulunmaktadır (Simmel, 2009; Ritzer ve Stepnisky, 2012).

Simmel'e göre yoksullar; sadece yoksul değildirler, aynı zamanda yurttaşlardır. Dolayısıyla yasanın bütün yurttaşlara verdiği haklardan ve devletin yoksullara yardım

etme yükümlülüğünden paylarını alırlar. Biçimsel olarak bütün yurttaşlar karşısında aynı ideal mesafede bulunan devletin işlevleri; içerik söz konusu olduğunda, şüphesiz yurttaşların farklı konumlarına göre değişen çok farklı yan anlamlara sahiptir ve yoksullar yardım işine kendilerine ait amaçları olan özneler olarak değil de sadece devletin onları aşan teleolojik örgütlenmesinin üyeleri olarak katılırlar da, devletin bu işlevinde oynadıkları rol, hali vakti yerinde olan yurttaşlarınkinden uzaktır (Simmel, 2009: 161). Aslında Simmel yoksulların homojen bir grup olmadığını ifade etmiştir. Günümüzde uygulanan kamu politikalarında yoksulluk, homojen bir dağılım gösteren bir olgu olarak ele alınmakta ve kamusal sosyal yardımlarda ise kentsel alan daha çok göze çarpmaktadır.

1.2.2.6. Alexis de Tocqueville: Sivil Toplum Olarak Dayanışma

Tocqueville' ye göre (2009) sivil toplumdaki vatandaşlar arasındaki yatay dayanışma, ortak amaçlar için vatandaşların serbest/ özgür dernek/ işbirliğinin yaratılmasını sağlayan, egoist bireyciliği dengeleyen gelişen modern devletin dikey otoriter gücü ve temel dayanışma biçimidir. Ona göre geleneksel hiyerarşik yapının modern kitle toplumu içinde çözülmüş olması, bireylerde ontolojik güven duygusunu yok eder. Modern demokratik devrim de, kişilik-dışı erk ve soyut ilişkilerin güven duygusunu ortadan kaldıracığı bir yöne doğru gidebilir. (Hancock, 1998: 214). Tocqueville, bireysel çıkar ve ilgilerin diğer bireylere ait olanları dışlamaları gerekliliğinin aksine kendi çıkarlarının karşılanması durumunda diğer bireylerin ilgi ve çıkarlarının da tatmin edilmesinin önkoşulunun sağlanmış olacağını ifade etmektedir. Bu ihtimalin farkına varılması uzlaşma üzerine vurguda bulunan aydınlanmış bireysel çıkarıcılığı gerekli ve çekici hale getirmektedir. Bir diğer ifade ile demokratik özelliklere sahip toplumlarda birey bir yandan kendi mutluluk ve çıkarlarına ulaşmak adına çalışırken diğer yandan sahip olduğu bireysel mutluluğun toplumsal yapıda var olan sorunları yok sayarak gerçekleştirilemeyeceğinin farkına varmalıdır. Böyle bir farkındalık sayesinde bireyler toplumsal olarak işbirliği ve katılıma yönelecekler ve böylelikle demokratik yönetim biçimi niteliksel olarak daha üst seviyelere taşınabilecektir. Aynı zamanda toplumsal açıdan sağlanan bu denge ile birlikte bir yandan bireyler daha mutlu bir yaşam koşullarına ulaşırken diğer yandan da demokratik yönetim daha güçlü bir şekilde çalışabilecektir (de Tocqueville, 2009: 506).

Demokratikleşme sürecinde kamusal ayrıcalıkların ortadan kalkması, parayı sosyal tabakalaşmanın en önemli aracı haline getirmiştir. Bireylerin yaşam koşullarını dönüştüren ve ailelerin yükselmesine veya düşmesine neden olan para ne kadar hızlı el değiştirirse bireyler o kadar umutsuz bir biçimde onu elde etme çabasına sürüklenir. Böylece, kazanç aşkı ve aç gözlülük, eşitlikçi toplumlarda ortak tutku haline gelir (de Tocqueville, 2004: 40). Demokrasi kültürü içinde insan kendini toplumun üyesi olarak değil birey olarak algılar. Ona göre bireycilik, demokrasinin kaçınılmaz bir sonucudur. Demokrasinin tanımlayıcı özelliği kitlelerin oluşmasına neden olan eşitlik değil özgürlük olmalıdır (Kateb, 2003: 293). Ona göre eşitlik, toplumsal açıdan var olan hiyerarşiyi parçalamakta ve herkesin yalnızca kendinden sorumlu tutulduğu ve bencil bir biçimde sadece kendini düşündüğü birey odaklı bir topluma yol açmaktadır. Eşitliği despot yönetimin hazırlayıcı ögesi haline getiren diğer unsur bireyciliktir. Eşitlik odaklı bireycilik anlayışı, bireyin kitleler karşısında kolaylıkla yönlendirilmesine olanak sağlayarak yalnızlaştırır. Toplumsal bağlamda günden güne daha da izole hale gelen birey, devletin sık sık gündelik hayatın işleyişine müdahil olmasına karşı koyamaz (Kraynak, 1987: 1180; Keane, 2004: 78-79).

Tocqueville, bireycilik ile bencilliği ayırtırmaya özen gösterir. Bireycilik demokrasi kaynaklı yeni bir kavramdır. İnsanların kendilerini gruplar halinde ifade ettikleri ve her bir grubun kendi çıkarını gözettiği aristokrat/feodal sistemde ise bu bireycilik kavramına ihtiyaç yoktu (de Tocqueville, 2004: 168). Bireycilik, bireyin kendi hayatını, mahrem alanını oluşturmak için yaptığı bir düzenlemedir. Demokratik eşitlik çağında her insan kendi görüşünü kendi içinde arar, bütün ilgilerinin merkezinde kendisi bulunur. Bireycilik, yeni fikirler getiren yeni bir ifade tarzıdır. Bireycilik topluluğun her bir üyesini kitleden/toplumdan ayırarak arkadaşları ve ailesiyle bir kenara iten sakin ve olgun bir histir. Bireyselleşmiş insanın kendine küçük bir yaşam alanı kurmayı başarabilmesi, onun toplumdaki ayrılmasını daha da kolaylaştırır. Bencillik, içgüdülere yenik düşmenin ürünüdür. Bireycilik ise içgüdülerden değil, yanlış değerlendirmelerden ortaya çıkar. Bireycilik, uzun vadede bencillığe dönüşebilir. Bencillik insanlık tarihi kadar eski ve her türlü toplumlarda görülen bir olgudur. Bireycilik ise, koşullarda eşitliğin ortaya çıkardığı çağdaş demokratik toplumlara özgüdür. Koşullarda eşitliğin artışı bireyciliği de tehlikeli hale getirebilir (de Tocqueville, 2009: 280-281). Eşitlikten

kaynaklanan kötülüklerle mücadele etmenin tek yolu, sivil örgütlenme özgürlüğüdür. Bireysel olarak zayıf ve özgürlüklerini korumada yetersiz vatandaşlar diğer vatandaşlarla bir araya gelerek örgütlenmeyi öğrenmezlerse, despotizm eşitliğin artışına paralel bir artış gösterecektir. Burada sözü edilen siyasal değil, sivil hayattaki örgütlenmedir. İnsanlar gönüllü olarak birbirlerine yardım etmeyi öğrenmezlerse, bir yetersizlik durumuna düşeceklerdir. Tocqueville, dünyanın en demokratik ülkesinin insanların kamusal sorumlulukla kamusal işleri gönüllü olarak gerçekleştirmiş olduğu ülkeler olduğunu belirtir. Demokratik bir toplumun ayakta kalabilmesi için gündelik yaşamda işbirliği yapmayı, siyasal haklara sahip olmaktan daha gerekli bulur (de Tocqueville, 2009: 303-304) Tocqueville' ye göre, sivil toplum kuruluşlarında gerçekleşen etkileşim ve işbirliği, bireysel Amerikalıları birbirine bağlayan sosyal bir yapıştırıcı özelliktir. Amerikalılar eşitliğin bireyleri tecrit durumunda tutma eğilimine karşı sivil toplum kurumlarını geliştirmişlerdir ve farklı toplumsal tabakaların bir araya gelebilmelerini sağlamışlardır. Bu birliklerde zenginler ile yoksullar ortak bir amaç etrafında bir araya gelir (de Tocqueville, 2009: 398).

Tocqueville; yoksullara yönelik yardımların yoksulluğun artmasındaki en önemli sebep olduğunu belirtir. Özel yardım dernekleri ile kamu yardımlarını karşılaştırır ve özellikle kamu yardımlarının toplumdaki yoksulluğun artmasına neden olduğunu belirtir. Tocqueville, özel yardımları desteklemektedir, çünkü yardımlar karşılıklıdır. Yardım veren kişi alan kişinin yardımları nerede ve nasıl kullandığına dair denetleme hakkı vardır. Onun için yardımlar kamuda olduğu gibi sürekli değildir. Yardımı alan ile veren arasında karşılıklı bir ilişki kurulmaktadır. Zengin yoksulun sorunlarını azalttığı için bundan haz duymakta, yoksul da zengine karşı minnet duymaktadır. Tocqueville' in özel yardımları kamu yardımlarına tercih etmesinin bir nedeni de belirsiz olmasıdır. Oysa kamu yardımları insanların geleceğe yönelik belirsizliğini ortadan kaldırmaktadır. Yani bir başka deyişle kamu yardımlarının hiçbir koşula bağlı olmadan sürekli olması, yardımı gelecekte belirli hale getirmektedir. Bu da Tocqueville' ye göre yardım alan kişileri daha fazla tembelliğe itmektir. Oysa özel yardımların hep bir koşulu vardır ve zaman içinde devam edip etmeyeceği yardımı alacak kişinin verimli çalışıp çalışmayacağına, o belirlenen koşulları sağlayıp sağlamayacağına bağlıdır. Dolayısıyla yardım otomatik ve

sürekli değildir, kesilebilir (Gürbüz, 2014). Bu nedenle sosyal yardım alanı, sivil toplumda, gönüllük temelinde olmalıdır.

1.2.3. Modern ve Günümüz Sosyoloji Yaklaşımlarında Dayanışma

1.2.3.1. Talcott Parsons: Toplumsal Sistem Olarak Dayanışma

Parsons'a göre işbölümünün ve ekonomik gelişmenin günden güne arttığı modern toplumlarda sosyal dayanışma ve bütünleşmeyi sağlamak adına teşvik edici, caydırıcı ya da zorlayıcı ve ikna edici başlıklarıyla anılan üç yönetim aracı vardır. Bu noktada teşvik edici araç olarak para, caydırıcı ya da zorlayıcı araç olarak siyasal güç ve ikna edici araç olarak da din kurumu ve kimi toplumsal otoritelerin telkinleri karşımıza çıkmaktadır. Bu araçlar aynı zamanda sosyal ilişkileri düzenlemekte ve bireyler arasındaki iletişim ve dayanışmayı da biçimlendirmektedir (Parsons, 1982: 201). Ona göre sosyal sistemle bütünleşmenin³ en önemli aracı ise vatandaşlıktır. Sosyal bütünleşmeyi ise konsensüsü merkeze alan politik düşünce ve Durkheimci bir bakış ile mekanik ve organik dayanışma üzerinden açıklamaktadır. Parsons mekanik ve organik dayanışmayı sosyal bütünleşmenin iki toplumsal biçimi olarak değil, sosyal sistemle bütünleşmenin iki eksenini görmektedir. Buna göre mekanik dayanışma; eşit bir şekilde sisteme dâhil olan birimler arasındaki işbirliği iken organik dayanışma

³ Parsons'a göre toplum, üç sistemden oluşmaktadır ve bu sistemler; sosyal sistem, kişilik sistemi ve kültürel sistem şeklinde ifade edilmektedir. Sosyal sistem, karşılıklı beklentiler aracılığıyla bir araya getirilen, birbirleriyle bağlantılı olan statü ve pozisyonları kapsayan bir yapıdır. Sosyal sistemler sürekli olarak bir denge ve istikrara ulaşma eğilimindedir. Özellikle çok farklı normların ve rollerin bulunduğu modern toplumlarda, sosyal sistemin bütünleşmesine olanak yaratan ve bütünlüğü koruyan temelde denge olmaktadır. Parsons, "çatışmanın yaşanmadığı, tüm bireylerin kendisinden yani rollerinden ne beklendiğinin farkında olduğu ve bu beklentilerin devamlı bir biçimde karşılandığı" toplumun denge durumunda olduğunu dile getirmektedir (Cuff vd., 1989:46). Parsons, eylemi veya toplumsal sistemlerdeki rolleri sınıflandırma araçları olarak kalıp değişkenler kavramını geliştirmiştir. Beş kalıp belirleyen Parsons, toplumsal sistemlerin çözümlenmesinde onları teorisinin ana iskeleti haline getirmiştir. Kalıp değişkenler geleneksele karşı modern olanın ölçütlerini verir. Sosyal sistemin altsistemleri ve bu alt sistemlerin fonksiyonel zorunluluğu olan uyum, amaca ulaşma, bütünleşme ve gizil kalıpların korunması bütün yaşayan sistemlere özgü dört tane işlevsel zorunluluktur (Sevim, 2007: 37). AGIL şemasını bir sosyal sistem olarak topluma uyarlayan Parsons; toplumun yerine getirdikleri işlevler açısından dört alt sistemden oluştuğunu ifade etmektedir (Parsons, 1971:5). Ekonomi; emek, üretim ve tahsis-dağıtım yoluyla çevreye uyum (adaptasyon) sağlama ve çevreyi dönüştürme işlevini üstlenen alt sistem; politika ise toplumsal amaçları takip ederek ve aktörleri bu amaçlara ulaşmaları için harekete geçirerek ulaşma işlevini yerine getirir. Sosyal topluluklar ise bütünleşme işlevini üstlenerek toplumun çeşitli parçalarını koordine eder. Ayrıca sosyal topluluklar kolektif bir kimlik ve aidiyet duygusunun gelişmesini sağlayarak çatışmayı ve sosyal bölünmeyi engelleyerek bütünleşmeyi sağlamaktadırlar. Kısacası, bütünleşme işlevini yerine getiren sosyal topluluklar arasında toplum üyelerinin uymak zorunda olduğu kuralları sağlayan kanunlar ve normlar bulunmaktadır.

farklılaşmış birimler arasındaki işbirliğidir. Dolayısıyla bu her iki eksen de sosyal sistemle bütünleşmeyi sağlamaktadır. Dolayısıyla Parsons'a göre sosyal evrim ise dayanışmanın bu biçimlerinin farklılaşmasıdır. Parsons Batı toplumlarında mekanik dayanışmanın; tüm bireylere eşit olarak uygulanan vatandaşlık kurumundan kaynaklandığını organik dayanışmanın ise en açık şekilde farklılaşmış çıkar ve rollerin işbirliği ve değişimini ifade eden toplumsal sözleşmede görüldüğünü belirtmektedir. Dolayısıyla modern sanayi toplumunda organik dayanışma; bireylerin; evrensel değerler ve bireysel başarı üzerine temellenen bir dünyada geleneksel olarak atfedilen kimliklerinden kurtulmasıdır (Parsons, 1971, 1975).

1.2.3.2. Jürgen Habermas: İletişimsel Eylem Olarak Dayanışma

Habermas'ın iletişimsel eylem kuramı, kapitalizmden ve kapitalizmin günümüzde yaşanmakta olan toplumsal, ekonomik ve sosyal etkilerinden hareketle ortaya konan bir kuramdır ve modern toplum açısından da bir dayanışmadır. Habermas; Durkheim'ın "dayanışma sosyal bütünleşmeyi nasıl sağlamlaştırır?" sorusunu detaylı bir şekilde ele alır ve bu konuda iletişimsel eyleme büyük rol atfeder ve bu da yaşam dünyası içinde gerçekleşir. Yaşam dünyası toplumsal hayatı öznelerarası ilişkiyle yaşamak anlamına gelir. Buna göre bir toplumun içinde öznelerarası bir şekilde üretilen bir gerçeklik ve bu gerçekliğin paylaşımı söz konusudur. Yaşam dünyasına katılmak demek, o toplumda biriktirilmiş, kültürel olarak aktarılan bilgi birikiminin hem taşıyıcısı hem de kullanıcısı olarak sahip olmak ve bu toplum içinde yer alabilmenin koşulu bulunan geçerli toplumsal ve ahlaki normları tanımak demektir. Yaşam dünyası bireylerin karşılıklı uzlaştığı ve iletişimsel eylemin gerçekleştiği alanı ifade eder.. Yaşam dünyası kültürün nesilden nesile aktarılmasını biçimleri; bilginin yeniden üretimiyle bilginin tutarlılığı ve rasyonalitesi pekiştirilir (Giddens, 1997; Dinçkol, 2001; Habermas, 2001; Benhabib, 2005). Yaşam dünyasındaki öznelerarasılık toplumsal dayanışmanın ve grup kimliğinin yaratılmasını ve bunun parçası olan değer ve normların tanınmasını ve toplumsal bütünleşme ve toplumsallaşma süreçlerine karşılık gelen yaşam dünyasının yapısal kurucuları kültür, toplum ve kişiliktir. Diğer yandan, sistem alanı, para ve iktidar mekanizmalarının hâkim olduğu, araçsal eylemin etkinliğinde bulunan alandır. Yaşam dünyası da öznelerin kendilerini biçimlendirdiği alan olarak, toplumun, kültürün ve kişiliğin yerleştiği alandır (Habermas, 2001: 579). Yaşam dünyası, rasyonelleşme

sürecinin kolonizasyon baskıları altında, cinsiyet, deri rengi, yaş grubu, komşuluk ilişkileri vb. kriterler çerçevesinde karşı kurum işlevi gören cemaat yapıları oluşturur. Modern toplumlarla birlikte yeni örgütlenme biçimleri gelişmiş ve yeni ihtiyaçlar ortaya çıkmıştır. Aile, okul vb. geleneklere dayalı etkileşim alanları ile piyasa, şirket, yönetim vb. eylem sistemleri yeniden yapılanırken, ortaya çıkan ihtiyaçlar bağlamında hukuk kurucu etken haline gelmeye başlar. Gelişen kapitalist sisteme bağlı olarak yetki esaslı bir biçimde örgütlenen devlet hukuksal bağlam kurumsallaşmaya yönelmiştir. Dolayısıyla da hukuk ve ahlakın işlev ve etkinlikleri değişmiştir. Etkili bir hukuksal yapılanma içinde hakların ve bu haklardan yararlanacak hak sahibi kesimlerin tanımlanması gerekmektedir. Birey olmanın sadece toplumsal yapı içinde mümkün olması nedeniyle Habermas, bireylerin hak sahibi olabileceklerini ve doğuştan getirilen hak olmayacağını belirtmektedir. Bu noktada hukuk sisteminin temelini eşit vatandaşlık ilkesi olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, bireyler sahip oldukları haklar sayesinde bireysel çıkarlarını takip edebilmektedirler. Hakların tanınması beraberinde hakların etkin bir biçimde kullanılabilmesi açısından güvence altına alınmasını gerektirmektedir. Bir diğer ifade ile hakların kullanımına bir müdahale söz konusu olduğunda karşı çıkacak bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmaktadır. Yasalarla hakların sınırları belirlenmektedir. Bu noktada tüm bireylere eşit oranda sağlanan eylem özgürlüğünün diğer bireylerin özgürlüğü ile uyumlu olması sağlanmalıdır (Habermas, 1998: 138; Sancar, 2001: 14; Timur, 2012: 212). Haklar Habermas açısından göre beş genel kategori altında değerlendirilebilir. Hakların ilk üçü temel negatif özgürlüklerden oluşmaktadır. Bunlardan ilki, temel kişisel haklardır ve olabildiğince geniş bir biçimde tanımlanarak tüm bireylere eşit ölçüde sağlanmaktadır. Üyelik hakları olarak adlandırılabilen ikinci hak; gönüllü olarak politik birliğe üye olan herkesin kanunla karşısında eşit olmasına imkan veren eşit üye statüsü haklarıdır. Üçüncü hak, özel özerkliği güvence altına almakta olan usul haklarıdır. Bu haklar tanınmış bulunan hakların yasal olarak uygulanabilirliğini ve bireylerin yasalar tarafından korunmasını mümkün kılmaktadır. Adı geçen bu üç hak bireylerin kendi istekleriyle politik bir birlik kuran vatandaşların kendi aralarındaki ilişkileri düzenlemeye yöneliktir ve bireyi devlete karşı korumaya yönelik liberal işlevleri yoktur. Dördüncü hak kamusal anlamda özerkliği güvence altına alan politik katılımdır. Habermas, ilk üç hakkın bulunmadığı durumda özel bir özerklikten de söz edilemeyeceğini ifade etmektedir. Bu kategoride yer alan haklar

vatandaşların siyasal anlamdaki özerkliklerini düzene koymaktadır. Bu hakların varlığı, vatandaşların meşru hukukun oluşturulması sürecine eşit bir biçimde fikirlerini belirterek katılabilmelerini sağlamaktadır. Son kategori sosyal haklar adı altında ele alınmaktadır. Bu haklar; belirli koşullar bağlamında (sosyal ve ekonomik) sivil ve politik hakların kullanımı sonucunda gerekli olmuştur. Tüm bireyler bu haklar sayesinde birbirlerini eşit statülerde görmektedirler. Bu haklar, öznel özerkliklerin koruma altına alınmasını sağlamaktadırlar. Dördüncü kategori altında yer alan haklar özgür ve eşit vatandaş statüsünü ortaya çıkarmaktadırlar. Hukuka dayalı olan bu haklar, soyut bir biçimde hukuki ilkeleri de yansıtmaktadırlar. Bireylerin hangi haklara sahip olduklarının belirlenebilmesi için bu hakların somut olarak tanımlanması gerekmektedir. Somut olarak tanımlayabilmek ise kamusal özerkliğe dayanan bir yasama ile mümkün olabilmektedir (Habermas, 1998: 123-124).

Sayılan ilk dört haktan eşit oranda yararlanma olanağının zorunlu sonucu olarak beşinci kategoride yer alan ve bireylerin yaşam koşullarından kaynaklanan sosyal haklar ortaya çıkmaktadır. Bu hakları diğer haklardan ayıran özelliği arz edilmiş haklar olması ve tanınma ve uygulanma açısından devlet otoritesine gönderme yapılıyor olmasıdır. İlk dört kategori altında yer verilen haklar devletin sınırlarını belirlerken; sosyal haklar belli koşullar dahilinde savunulabilir konumda yer almaktadırlar (Habermas, 1998: 123; Bilgen, 2007: 76).. Habermas; haklar kuramının, yaşam koşullarını dikkate alarak korumaya yönelik olması gerektiğini dile getirmektedir. Bu noktada da haklar kuramının tutarlı olması önem taşımaktadır (Rasmussen, 1994: 28-29). Gerek özel gerekse kamusal olsun tüm özerklik haklarını mutlak biçimde savunulması gereken hakla şeklinde ele alan Habermas; sosyal hakları da koşullara bağlı olarak göreceli ve uygulamaya açık haklar şeklinde değerlendirmiştir. İlk dört hakkın karşılık bulması açısından fırsat eşitliğinin sağlanması koşuluna bağlı olan sosyal haklar; gereksiz görülürse ya da işlevsizleştiği sonucuna varılırsa kaldırılabilir. Ona göre, refah devletinde hukuk kuralları toplumsal açıdan üretim araçlarının eşit dağıtılmasına ve adalet anlayışı da dağıtıcı adalet anlayışına indirgenmiştir. Bu indirgeme de birçok alanda devlet müdahalesini gerekli kılmaktadır. Habermas, refah devleti politikaları aracılığıyla devletin özel alana yönelik yaptığı yoğun müdahaleler sonucunda bu ayrımın kalmadığını ve kamusal alanın da yapısal bir dönüşüme uğradığına işaret etmektedir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında devletin

topluma yönelik olarak müdahalesinin artmasına paralel biçimde özel örgütlerin de yönetim üzerindeki etkilerini artırmaları ve bürokrasinin özel menfaatler aracılığıyla tarafından yönlendirilmeleri birlikte devlet ile toplum arasındaki ayırım belirsizleşmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse; eleştirel özelliğini kaybeden kamusal alan da artık devlet ile sivil toplum arasında yerine getirdiği dolayım işlevini yitirmektedir (Habermas, 1997: 343-344).

Habermas, hem özel ve hem de kamusal özerkliği sağlayan hakları diyalektik bir bütünlük çerçevesinde ele almaktadır. Dolayısıyla özel ve kamusal alanlarda bu haklar yerleşik bir biçimde yer aldığından; bu alanlar da birbirini beslemektedir (Habermas, 1998: 94, 121-122). Devletin, kamusal alanda konumu dışsaldır yani hukuksaldır. Devlet, kamusal alanı, hukuki müdahaleleriyle belirlemez. Devlet, hukuk ve kamusal alan arasındaki ilişki kamusal alanın genişleyerek devletin etkinlik alanına daraltmaya yönelik olduğu gibi, hukukta devletin etkinliğinin sınırını oluşturur. Bu nedenle hukuk, kamusal alanın varlığı için zorunlu bir unsurdur. Habermas'a göre kompleks toplumlarda kamusal alanın varlığı ve onun koşulları olan *eşit haklar ve eşit katılım haklarının* garanti altına alınması ve etkin bir şekilde işlemesi için "hukuk ve demokratik anayasa" zorunludur (Wheeler, 2001: 177).

1.2.3.3. Ulrich Beck: Refleksif/Düşünümsel Dayanışma

Beck, bireyselleşen toplumda artan riskleri dayanışma boyutunda ele alır ve sanayi modernitesinden düşünümsel moderniteye geçiş sürecini analiz eder (Beck, 1992; Ritzer, 2011: 556-559). Toplumsal değişmeyi modern öncesi, basit modernleşme ve düşünümsel modernleşme olarak üç aşamada ele alan Beck (2011), düşünümsel modernleşmenin de içinde iki aşamayı barındırdığını ifade etmektedir. Bu iki aşama; genel olarak sanayi toplumundan risk toplumuna geçilen dönemde çeşitli biçimlerde yansımaları olan risklerin fark edilmediği dönem ve fazlasıyla yan etkide bulunmalarına karşın risklerin farkına henüz varılmadığı dönem şeklinde ele alınmaktadır (Çuhacı, 2004: 94).

Sanayi toplumu, kendi içinde kuralları, sorunları, onlara uygun çözüm yolları olan ve belli ölçüde tehlikeleri içinde barındıran bir toplum olarak tanımlanmaktadır. Sanayi toplumunun son dönemlerinde farklılaşan bilim, teknik, kültür, ekonomi, yaşam

koşulları, değişen sorunlar, boyut değiştiren riskler ve tehditler belirgin bir değişim sürecine işaret etmektedir. Risk toplumundaki güç yapısı riskleri üreten, onlardan fayda sağlayanlar ve onların sonuçlarından etkilenenler şeklinde ikiye ayrılmıştır. Ancak riskler ve sonuçları ulusal değil, küreseldir. Kozmopolit hareketlerin, dünya partisinin oluşması ve güçlenmesi insanların bu sorunu düşünüp ele almalarıyla birleşip dünya vatandaşı olmalarıyla gerçekleşebilir (Beck, 1999: 18). Beck, risk toplumu kuramında iki ayrı toplumun iç içe geçtiği süreci ele almaktadır ve bu süreci iki aşamalı olarak tanımlamaktadır. İlkinde tehditler ortaya çıkmıştır ancak bu tehditler siyasetin ve siyasi çatışmaların konusu olmamaktadır. İkincisinde ise sanayi toplumu içindeki kurumlar bu tehlikelerin üreticileri haline gelmekte ancak tehlikeleri kontrol edememektedirler. Bu süreçte, bir taraftan toplumlar sanayi toplumuna uygun kalıp ve yapılar çerçevesinde karar almakta ve yaşamaktayken; diğer taraftan toplumsal yapıdaki kurumlar risk toplumunun ortaya çıkardığı problemlerle karşı karşıya kalmaktadır (Beck, 1994: 5).

Beck; birinci modernite şeklinde adlandırdığı sanayi toplumunun sahip olduğu toplumsal ilişki ağlarının ve farklı toplulukların, aynı ülke içinde olduğu anlaşılan ulus-devlet tarzı toplumlara dayalı olduğunu dile getirmektedir. Beck ikinci modernite şeklinde adlandırılan dönemde ise beş sürecin yaşandığını vurgulamaktadır. Bu süreçler; bireyselleşme, küreselleşme, toplumsal cinsiyet açısından yaşanan devrim, işsizliğin artması, küresel anlamda ortaya çıkan ekolojik/finansal krizler adı altında anılan küresel çaplı riskleri ifade etmektedir. Beck'e göre; birinci modernite olarak adlandırılan döneme ait temel kavramlar olan güvenlik, denetlenebilirlik ve kesinlik kavramları anlamını yitirmektedir ve diğer dönemlerden farklı bir biçimde yeni kapitalizme bağlı olarak ekonomik, toplumsal ve özel hayata dair yeni oluşumlar oluşmaktadır. İkinci moderniteye ait olan bu oluşumlar yalnızca Batı toplumlarında değil diğer toplumsal yapılarda da görülmektedir (Beck, 1999: 1-2). Beck, modernite ile düşünümsel modernleşme arasında var olan temel farkın bilinç olgusunda gizli olduğunu ifade etmektedir. Sanayi toplumundan kaynaklanan risklerle birlikte belirsizliklerin de gün yüzüne çıkması sonucunda bilinç ve bilgi gibi kavramlar meydana gelmiştir. Risk toplumunun egemen olduğu dönemde bilgisiz olmak; bireysel ve toplumsal açıdan teknoloji, bilim ya da sanayi açısından yaşanacak gelişmelere müdahale edememe v eleştiri yapamama yoksunluğu yaratacağı için tehlikeli görülmektedir. Bilgisizlik kadar, yüksek oranda

bilginin var olmasının ve bu bilgilerin sorgusuz sualsiz kullanılmasının da tehlikeli olduğuna dikkat çeken Beck; aslında sanayi toplumunun karşı karşıya olduğu en önemli sorunun da bu olduğunu ileri sürmektedir. Bilinçsizce bilgi kullanılmasının toplumsal ve çevresel açıdan felaketlere ve geri dönülemeyecek tehlikelere yol açabileceğini dile getirmektedir. Sanayi toplumu; eleştirmeden, düşünmeden ve sorgulamadan sadece ilerlemeyi ön plana çıkartmaktadır ve bu süreci Beck bilinçsizlik şeklinde tanımlamaktadır. Modernliğin kusurlarından biri olarak değerlendirilen bilinçsizlik kavramını Beck; bilmek adına yaşanan isteksizlik ve risk olgusunun yanlış değerlendirilmesi olarak tanımlamaktadır (Beck, 1999: 31-32). Bu bağlamda düşünümsel modernleşmenin temelde sanayi toplumuyla birlikte ortaya çıkan yenilenme sürecinin eleştirisi olduğu ifade edilebilir. Çünkü, sanayi toplumu tarafından oluşturulan bütün yenilenme süreçleri her defasında sanayileşmeyi biraz daha arttırmakta ve bilinç yoksunluğunu derinleştirmektedir. Bu yüzden, sanayileşme sürecinde ortaya çıkan tüm yenilenmeler (siyaset, teknoloji, çevre sorunları, yoksulluk vb.) tekrar gözden geçirilmelidir (Beck, 2005: 59).

Risk toplumunun en belirgin özelliklerinden birisi de risklerin dağıtımı ve paylaşımıdır. Batı toplumları kendi yaşadıkları toplumsal süreçleri diğer dünya toplumları için de ortak bir kadar olarak görmeye devam etmektedir. Beck'e göre zenginlik dağılımı sınıf kalıplarına bağlı kalırken risk dağılımı, zengin ve yoksul arasında fark gözetmemektedir. Bu aynı zamanda dünyadaki zengin refah ülkeleri ile diğer ülkeler arasındaki ayrımın da ortadan kalktığına göstergesidir. Daha önceden meşru kılınan görünmez yan etkiler, birdenbire görünür olmuştur. Riskleri üretenler ve ondan fayda sağlamaya çalışanlar, riskleri kendilerinden uzağa fırlatıp atsalar da bir şekilde bu tehlikeler döngüsüne yakalanmaktadır. Riskler bir bumerang etkisiyle er ya da geç onları üreten ve onlardan fayda sağlayanlara geri dönecektir (Beck, 2011: 50-52)

Beck'e göre modernleşmeyi önceki dönem modernliklerden ayıran en belirgin özelliği refleksive/dönüşümsel oluşudur (Beck, 2011: 36-37). O, düşünümsel modernleşmeyi üç aşamada açıklar. Birinci aşama, toplumun daha da modernleşmesi, toplumun kurumları, yapıları, dinamikleri ve çatışmaları hakkında daha fazla bilgi edinmesidir. İkinci aşama daha fazla bilgi edinmesine bağlı olarak ve bilgiler ışığında belli uygulamalara girmesiyle eski yapıların yıkılıp yerine bilgi ile temellendirilmiş

bilimsel küresellikten oluşmuş, yeni toplumsal yapı ve kurumların oluşmasıdır. Üçüncü aşamada ise bilginin karar vermeye zorlaması ve yeni hareketler için yollar açmasıdır. Bu aşamada bireyler yapısallıktan ayrılır ve düşünümsel modernleşme stratejileriyle hareketlerini yönlendirir. Bu aşamada bilinçlenen bireyler artık eskinin kalıplarından ayrılmışlar ve söz sahibi olmuşlardır. Dolayısıyla ikinci aşamayı geride bırakan bireyler sadece mevcut durum için değil, gelecek hakkında da karar verecek durumda olacaklardır (Beck, 1999: 109)

Beck, birinci modernlik ve ikinci modernlik olarak adlandırdığı iki süreç arasında net bir ayrım olmadığını da belirtir. Ona göre birinci modernlik ulus devlet modeline, sınıf, aile gibi verilmiş toplu kimliklere bağlı, işsizlik probleminin görüldüğü ve üretimin doğanın yıkımını öngördüğü bir süreçtir. İkinci modernlik sürecinde ise yapılmaya çalışılanın sadece kişisel ilişkiler gibi küçük değişiklikler olmadığını, bunun yanı sıra kapitalizmin değişik bir şeklinin, yeni bir küresel düzenin, günlük yaşantının farklı bir türünün oluşturulmasının gerekliliğini savunmaktadır (Beck ve Beck Gernsheim, 2002: 206). Birinci modernlikte ulus devletler üzerinde etkili olan uluslararası ilişkiler ikinci modernlikte etkisini kaybetmiştir ve önemli olan vatandaşın toplumsal, politik ve ekonomik düzenlemelerine hizmet etmektir. Küreselleşme devlet kurumlarını ve görevlerini erozyona uğratmamış ancak kökten bir değişime neden olmuştur. İkinci modernlik eskisinden çok daha farklı ve güçlü, devletsiz bir dünya toplumu meydana getirmekte, küresel çağda ulus devletler dünya toplumu olmadan, dünya toplumu da ulus devlet olmadan var olamayacaktır (Beck, 2000: 104).

Beck'e göre modernlikle birlikte geleneksel, süregelen kesinlik kavramı kaybolmuş, kanunlarla da desteklenen bir bireysellik ortaya çıkmıştır. İkinci modernlik döneminde, topluluk, grup ve kimlik kavramları güç kaybetmiştir; politik, sosyal ve kültürel demokratikleşme ile birlikte aile, cinsiyet ilişkileri, aşk ve gizlilik kavramları değişmiştir. Birinci modernliğe ait olan formüller geçersiz olmuş ve toplumdaki her türlü kurum ve oluşumlar için değişim kaçınılmaz bir gereklilik haline gelmiştir (Beck, 1999: 10). Bu aşamada toplumsal sınıflar, toplumsal eşitsizliklerin bireyselleştirilmesi sonucunda çözümlenmesine olanak vermeden kültürel ön koşullarını devralır. Bu bir yandan toplumsal sınıfların yok olması ve toplumsal eşitsizliklerin aşılmasının birbiriyle örtüşmediği anlamına gelir. Hatta toplumsal sınıfların belirsizleşmesiyle toplumsal

eşitsizlik keskinleşmiş, eşitsizlik, artık sınıfsal konumlar çerçevesince değil, zaman, mekan ve toplumsallık açısından parçalanmıştır. Sınıflı toplumun itici gücü “Açım!” şeklinde özetlenirken, risk toplumunun harekete geçirdiği devinimde “Korkuyorum!”a dönüşmüştür. Böylece ihtiyaç ortaklığının (dayanışmanın) yerini “endişe ortaklığı” almıştır. Risk toplumu modeli, bu anlamda endişeden kaynaklanan dayanışmanın ortaya çıktığı ve siyasi güç haline geldiği toplumsal bir dönemi betimler (Beck, 2011: 71).

1.2.3.4. Anthony Giddens: Aktif Güvene Dayalı Dayanışma

17. yüzyıldan başlayıp bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimi olarak modernleşme sürecinde Giddens’a göre geleneksel toplum, tümüyle ortadan kalkmamakta, aksine modernlik, dünyanın insan müdahalesi ile dönüştürüldüğü, iktisadi örgütlenme olarak endüstriyel üretim ve pazar ekonomisi, ulus devlet ve kitle demokrasisi dolayısıyla belirlenen kurumların toplamı haline gelmektedir (Giddens ve Pierson, 2001: 83). Giddens modernliği, güvenliğe karşı risk ve güvene karşı risk kavramları etrafında tartışmaktadır (Giddens, 2004: 16). Ona göre, modern toplumda güven ve risk, zaman ve uzamın örgütlenmesi ile ilgili olarak ele alınmalıdır. Giddens ve Pierson’a göre güven; toplumsal olarak var olan insan öznesinin veya sistemin güvenilirliğine, belirli sonuçlar ve olaylar karşısında duyulan itimat olarak tanımlanırken risk ise geçmişe referansla değil geleceğe yönelik tasarımlarımızın ürünüdür (2001: 90). Güven, karşılıklı bir ilişkide bir tarafın, diğer tarafın onun zayıflığından faydalanmaya çalışmayacağından emin olması anlamına gelmektedir. Bir ilişkide aktör ya da eşlerden birinin diğerinin güvenine layık olması onun güvenilir olması demektir. İlişkide güven layık olduğu düşünülen taraf diğer bireylerin zayıflıklarından faydalanmaya çalışmayacak olan kişi olmaktadır. Güven, aktörler arasında yaşanmakta olan ilişkiye dair bir özellikken, güvenilir olma ilişkideki aktörün bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır (Korczynski, 2003: 65). Güven bireylerin psikik yapılarına özgü bir duygu ve özellik olduğu kadar, gerek diğer bireyler açısından güvenilir bulunmak gerekse diğer bireylere güven duymak başlı başına sosyolojik bir olgudur.

Modern öncesi toplumlarla modern toplumlar arasında güven ve riskin doğasına ilişkin belirli karşıtlıklar bulunmaktadır. Modern öncesi toplumlarda zaman-uzam uzaklaşması düşük niteliktedir. Dolayısıyla modernlik koşulları zamanı yerden

koparmaktadır ve aynı zamanda modern öncesi toplumlara göre risk ve tehlike anlayışları yere bağımlı değildir. Aksine modern öncesi toplumlar risk ve tehlike biçimlerinin yerle sıkı sıkıya ilişkili olduğu toplumlardır. Modern öncesi toplumlarda güven bağlamı zaman ve uzam içerisinde ilk olarak akrabalık ilişkilerinin istikrarlı toplumsal ilişkiler düzeni oluşturması bağlamında modern toplumdan farklı özelliklere sahiptir. İkincisi; aynı toplumsal grubun üyeleri içerisinde yaşamının vermiş olduğu güven bağlamıdır. Yerel etkileşim alanları bu anlamıyla modern toplumdan farklı olarak zaman-uzam aralıklarının dar olduğu toplumlar içerisinde hakim bir özelliktir. Üçüncüsü, doğa içerisinde hakim bir özelliktir. Üçüncüsü, doğal dünyanın anlamlandırılmasında etkili olması anlamında dinsel kozmolojilerin etkililiğidir. Dünyanın anlamlandırılmasına olanak tanıyan özellikleriyle dinsel kozmoloji kişinin güven duygusunu oluşturan ahlaki ve pratik var olma duygusunu biçimlendirir. Dördüncüsü ise gelenektir. Gelenek daha öncede belirttiğimiz gibi icat edilmiş ve icat edilen özellikleriyle zaman-uzamda geçerli olan düzenleme biçimleridir. İnsanın toplumsal ilişkilerini düzenleyen özellikleriyle geçmişe referansla bağlantılı olarak geleceğin inşa edilmesi sürecidir. Modern öncesi toplumlarda geleneğin geçmişle olan bağı modernlik koşullarında şuanda yaşamının geçmiş ve gelecekte yaşamaktan daha önemli hale gelmesi bağlamında modern toplumların bir özelliği konumdadır (Giddens, 2004: 104-105).

Giddens'a göre modern toplumlarda güven, öznenin zaman ve uzam içerisindeki bulunuşuyla ilgilidir. Toplumsal sistemlerin yapılaştırmacı niteliği olarak zaman ve uzam, orada bulunuşla, bulunmayış arasındaki ikiliğe atıfla mevcudiyet kazanmaktadır. Bu anlamıyla belirli yer ve zamanda bulunmak, onunla ilgili tüm bilgiye sahip olmayı da beraberinde getirmektedir. Modern toplum zaman ve mekân uzaklaşması dolayımı ve yerinden çıkarıcı düzeneklerin varlığı ile öznenin zaman ve mekanda sürekli dolaşımını olanaklı kılmaktadır. Dolayısıyla, sürecin tamamı üzerinde bilgi sahibi olmak mümkün değildir. Bu anlamıyla güven, bilgisine tam anlamıyla sahip olamadığımız süreçler hakkında bizim eylemlerimizi yönlendiren bir kavramdır (Giddens, 2004: 39). Modern toplumla birlikte güven önemli bir şey haline dönüşmüştür. Modern toplumlar bu anlamıyla soyut sistemlere güven duymayı gerektiren toplumsal bir dünya meydan getirmiştir. Uzman sistemlere güven teknik bilgiler konusundaki yeterliğine işaret eder ve temelde teknik özellikli bilgi, uzmanların modern toplumda önemli niteliklerine vurgu

yapar. Dolayısıyla modern toplumda güven, birincisi, zaman uzam uzaklaşmasının temelini meydan getirir. İkincisi; sistemlere güven insanların teknik bilgilere karşı örtülü bağlılıklarını oluşturur, üçüncüsü; kişilere karşı duyulan güven görünür bağlılıkları içerir ve kişiler arasındaki güven ilişkilerini kapsar. Dördüncüsü; mevcut ilişkilerin varlığı ve bu ilişkilerin yeniden yerleştirimi dolayısıyla mevcut olur ve beşincisi; bireylerin soyut sistemlerin uygulayıcılarına ulaşım olanaklarının, yerlerinin mevcut olması üzerinden belirlenir (Giddens, 2004: 91).

Modern öncesi toplumlar zamanla uzamı birbirine bağlayan toplumsal yapılardır. Zaman; bu toplumlar için gündelik hayatın düzenlenmesini kolaylaştıran, hasat zamanını belirleyen doğal olaylarla tanımlanmaktadır. Belirli bir yerde olma zamanı ifade eden bir olgudur. Dolayısıyla zaman ve uzam yer mantığı etrafında düşünülmektedir. Giddens'a göre modern toplumlar zaman ve mekanın birbirinden ayrıldığı toplumlardır. Zamanın ve mekanın birbirinden ayrılması mekanın ayrıcalıklı konumunu yitirmesi ve boş zaman boyutunun ortaya çıkmasıyla mümkün olmuştur. Toplumsal süreçlerin modern toplumla birlikte ulaşılmış olduğu koşullar özellikle zaman ve mekânın ayrılması dolayısıyla ve yerin belirleyici özelliklerinin ortadan kalkması üzerinden bir araya gelmesi belirleyicidir (Giddens, 2010: 31-32). Zamanın ölçülebilir bir biçimde örgütlenmesi modern toplumda zamanın metalaşmasını beraberinde getirmiştir. Gündelik hayatın düzenlenmesinde fabrikalarda ve okullarda oluşturulan zaman çizelgeleri zaman disiplini olanaklı kılmıştır. Dolayısıyla modern toplum zamanı yerden kopardığı gibi, uzak mesafeler dolayısıyla bir araya gelemeyen insanların ortak hareket edebilme yeteneği kazanmasına olanak tanınması bağlamında mekânı yerden koparmıştır (Tomlinson, 2004: 75-78). Modernliğin sonucunda meydana gelen yaşam tarzlarından dolayı, insanlar geleneksel toplumsal düzen sağlama unsurlarından daha önce hiç görülmemiş oranda uzaklaşmışlardır. Bu süreçte ortaya çıkan dönüşümler, gerek yaygınlık gerekse yoğunluk bakımından önceki dönemlerde yaşanan değişimlere oranla çok daha güçlüdürler. Yaygınlık açısından bakıldığında ortaya çıkan bu dönüşümlerin küresel anlamda toplumsal bağlantı ağlarının kurulmasında etkili oldukları görülmektedir. Yoğunluk çerçevesinde ele alındığındaysa bu dönüşümlerin gündelik hayatın en temel ve kişisel özelliklerini değiştirebilecek aşamaya geldikleri görülmektedir (Giddens, 2010: 12).

Giddens modern toplumsal yapılarda yer alan kurumlarla geleneksel toplumsal yapıları birbirinden ayıran süreksizlikleri şu şekilde sıralamaktadır: Bu süreksizliklerden ilkinin modern çağla birlikte harekete geçen değişim hızı olduğu belirtilmektedir. Geleneksel uygarlıklar modern öncesi dönemde var olan diğer sistemlere oranla daha hareketli olsalar da modern dönemin değişim hızı oldukça yüksektir. Bu hız en kapsamlı biçimde teknolojik alanda fark edilse de diğer alanlarda da fazlasıyla belirgin olmuştur. Yaşanan ikinci süreksizlik ise değişim alanında yaşanmaktadır. Dünya ölçeğindeki farklı bölgeler birbirleriyle bağlantı kurdukça toplumsal dönüşüm de tüm dünyayı etkisi altına almaktadır. Karşımıza çıkan üçüncü süreksizlik modern kurumların doğal yapısına özgüdür. Ulus devlete dair siyasal yapı, üretimin canlı olmayan güç kaynaklarına bağımlı hale gelmiş olması veya elde edilen ürünlerin ve emeğin meta haline getirilmesi şeklindeki modern topluma özgü gelişmelerle tarihin önceki dönemlerinde karşılaşılmamaktadır. Kent örneğinde olduğu gibi diğer biçimler ise kendinden önce var olan düzenlerle aldatici bir süreklilik yaşamaktadırlar. Modern kentsel yerleşim alanları, geleneksel yapıdaki kentin havzası ile birleşmekte ve sadece bu alandan yayılarak genişleme eğilimindeymiş şeklinde karşımıza çıkmaktadırlar. Günümüz modern kentçiliği, daha önce yaşanan dönemlerde modern öncesi kenti kırsaldan farklı kılan ilkelerden farklı olan ilkeler çerçevesinde düzenlenmektedir (Giddens, 2010: 13-14).

Giddens (2010: 89-94) modern toplumlarda güvenin temel dayanağının modernitenin ortaya çıkardığı kurumlar olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda modern toplumları, geleneksel toplumlardan ayıran en önemli özellik ise ulus devlettir. Çünkü geleneksel devletlerden politik, ekonomik, askeri ve yönetsel bakımdan oldukça farklı bir sisteme sahip olarak ortaya çıkan ulus-devletler; toplumsal yapıyı da değiştirmiştir (Giddens, 2000:146). Ulus-devletleri ortaya çıkaran üç ana faktör bulunmaktadır: Birincisi, doğanın insan müdahalesi ile dönüşümüne olanak tanıyan özelliği ile sanayileşme, ikincisi; kapitalist dünya ekonomisinin oluşması, üçüncüsü ise askeri aygıtların dönüşümüdür (Giddens, 2008: 356).

Sanayileşme, üretim sürecinin cansız kaynakların kullanımıyla belirlendiği, malların üretimi ve dolaşımını dönüştüren bir olgudur. Ayrıca makineleşmeyi, maddi gücün cansız kaynaklar tarafından düzenli bir biçimde işlenmesi olarak açıklayan Giddens sanayileşmenin insan emeğinin kullanımını içerdiği gibi iş süreçlerinin

mekanizasyonunu ve iş gücünün karşılıklı bağımlılığını da gerektirdiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla, maddi dünyanın yeniden üretimi bu anlamıyla hem insan hem de maddi gücün organizasyonu dolayısıyla belirlenir (Giddens, 2008: 187-188). Geleneksel toplumlar üretimin mekânsal olarak hane içerisinde gerçekleştiği ve bu anlamıyla evle iş yeri arasında herhangi bir ayrımın olmadığı toplumlar iken; modern toplumun ev ile üretim sürecini birbirinden ayıran özellikleriyle birlikte üretimin merkezlerde toplandığı iktisadi düzenekler meydana gelmiştir. Ev ile işin mekânsal dönüşümü aynı zamanda çalışmanın da belirli bir sözleşme dâhilinde gerçekleşmesini olanaklı kılmıştır (Giddens, 2008: 252).

Giddens ulus devletin sanayi toplumdaki çok kapitalist toplum olarak ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda kapitalist toplumda bütün toplumsal ilişkiler, nüfusun tamamının katılımıyla gerçekleşen mal ve hizmetlerin üretimini esas almaktadır. Ayrıca ekonomik olanın politik olandan bağımsızlaşması ve ayrılması süreci gözlenen ulus devlette ekonomik faaliyetlere yönelik devlet müdahalesinin gerilemesi ile üretim aletlerine sahip olan sermaye ile şiddet araçlarına sahip olan devlet arasında bir ikilik oluşmaktadır. Ayrıca kapitalist toplumlarda ekonomik ve politik alanın ayrışması aynı zamanda kamusal-özel ayrımını ve özel mülkiyetin de kurumsallaşmasını sağlamaktadır (Giddens, 2008: 183-185). Modern dönem öncesi toplumda kutsal olana, geleneğe ve topluluğa oldukça sıkı bir şekilde bağlı olan birey, moderniteyle birlikte ulus-devlete bağlanmıştır. Ulus devlet çerçevesinde yurttaş veya vatandaş statüsü bağlamında kendini tanımlayan birey, aynı zamanda politik bir karakter kazanmıştır. Bu bağlamda sosyal güvenlik, aslında yurttaşlığı teminat altına almak; zengin ve yoksulları aynı şekilde topluma bağlamak için tasarlanmıştır (Giddens, 2001: 11). Benzer şekilde, ideolojik bazı toplum tahayyülleri sunan üst-anlatılar da bireyde politik bir karakter yaratma bakımından oldukça etkili bir işlev yüklenmekteydi. Bu politik karakterin etkisiyle hareket eden birey, siyasal iletişim aracılığıyla kamusal bir topluluk oluşturmakta ve böylece 'toplumsal' kamunun varlığı aracılığıyla inşa edilmekteydi. Moderniteyle birlikte insanın özgürleşmesi projesi beraberinde aslında insanın yalnızlaşmasını getirmiştir. Birey toplumsal olanla bütünleşmesini sağlayan geleneksel biçimlerden kopararak yeni bütünleşme biçimlerine (ulus devlet ve üst-anlatılara) eklemlenmiştir. Geç modern çağda ulus-devlet ve üst anlatıların yıkılmasıyla birey bu yeni biçimlerini de kaybetme

tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. (Giddens, 2010). Giddens'a göre; birey ve kurumlara karşı duyulan itimadın göstergesi olan güven, günümüzde değişikliğe uğrayarak bireylere güven duyma sürecinin yerine soyut sistemlere ve kurumlara duyulan güven ve itimat geçmiştir. Bu bağlamda güveni biçimlendiren etkenler çözülme sürecine girmiş, küresel bir dünyada yaşamaya başlayan bireyle hiç karşılaşmadıkları ve fiziksel olarak çok uzakta yaşayan bireylerin etkisi altında kalmaya başlamışlardır. Günümüz toplumlarında güven soyut yapılara karşı duyulan itimat anlamına gelmektedir (2008: 159).

Furedi; toplumsal yaşamda bireyin giderek atomize olması ve kendi özel alanına kapanması nedeniyle topluluğa hitabet açısından geleneksel görüşler önemini ve etkinliğini kaybetmektedir. Diğer bireylerle ilişki ağları zayıflayan ve atomize olan bireylerin azmi de güçsüzleşmektedir. Bireysel anlamda özerklik toplumsal bütünlüğün zayıflamasına paralel bir biçimde azalmaktadır. Bu nedenle kendine güven duyan birey değil hayatta kalabilmeyi beceren birey imgesi günümüz toplumları tarafından olumlanmaktadır. Bireylerin kendisini sınırlaması en az topluluklar kadar bireylerin de yardıma ihtiyaç duyduğunu göstermektedir ve bireyin yükseldiğine dair yaşanan yanılsama da anlaşılır bir olgu şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal dayanışmanın zayıflamasına ve bireyselleşmenin artmasına bağlı olarak sınır tanımayan egoizmin karşısında çıkan her ne varsa yok ettiği izlenimi doğmaktadır. Bu izlenim bir ölçüde doğrudur ancak gerçekte tedbirli olmayı isteyen ve yenilikçiliği benimseyemeyen toplumlar, atomize olmuş bireyi geri planda tutmakta ve sınırlamaktadır (Furedi, 2001: 185-211).

Risk ve belirsizlik ortamı kapitalist sistemin doğasında bulunmaktadır. Yeni kapitalizm bu yüzden devamlı bir biçimde riskleri ve belirsizlikleri bilinçli olarak yeniden üreterek topluma yaymakta ve toplumsal ilişkileri dönüştürmektedir. Kapitalizmin sıklıkla kullandığı “uzun vade yok” söylemi insanlar arası ilişkilere uyarlandığında; bırakıp gitme, fedakarlık yapma vb. sürekli olarak risk altında bulunmadan kaynaklı bir kayıtsızlık hali ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda yeni kapitalizmin en belirgin özelliğinin belirsizliği ve riski demokratik hale getirmesi olduğu söylenebilir. Kapitalizm açısından riskle ve belirsizlikler kapitalist girişimci ile özdeş kılınırken, günümüzde tüm insanlar bu kavramlarla iç içedir. Bu sürecin en önemli yansımalarından biri, başarısız olma durumunun, yalnızca en çaresiz bireylerin ve yoksul kesimlerin kaderi olmanın ötesinde

orta sınıf kesiminin de sıklıkla karşılaştığı bir duruma dönüşmesidir. Sennett'in ifadesiyle, toplumsal elitlerin günden güne azalması başarıyı daha zor elde edilir bir konuma getirmiştir. Eğitimli insanlardan oluşan oldukça geniş bir kesim, kazananın her şeyi aldığı mantığına sahip olan rekabetçi piyasa nedeniyle başarısızlığa mahkum olmaktadır. Kapitalizmin önceki evrelerinde emekçi kesimin yaşadığı işten çıkarılma ve yeniden yapılanma şeklindeki olumsuzlukları günümüzde orta sınıf mensupları da yaşamaktadır (Sennett, 2002: 125).

Yeni kapitalizm dezavantajlı grupları oluşturan işsiz, yaşlı, kadın, çocuk vb. kesimlerden risk grupları üretmekte ve kapsamlarını günde genişleterek riskin sürekli canlı kalmasını ve geniş kitlelere yayılmasını sağlamaktadır. Böylelikle risk tüm toplumsal kesimler tarafından sürekli taşınan bir yük haline gelmiştir. Kapitalizmin olağan bir özelliği haline gelen risk günümüzde herhangi büyük çaplı bir olay yaşanmadan var olmuştur (Şimşek, 2005: 68). Esnekliğin döngüsel çevrimine dahil edilen hane ve aile gibi yapılar da bu döngünün akışında çözülmektedir. Aile açısından oldukça büyük önem taşıyan fedakârlık ve güven benzeri değerler yok olmakta ve aile mahremiyeti zarar görmektedir. Giddens (2002: 12-14), içinde bulunduğumuz dönemi geç ya da üst modern çağ şeklinde nitelendirmekte ve öncelikle gelişmiş ülkeleri sonrasında ise tüm dünyayı etkisi altına aldığı düşünüşü üç gelişmeden bahsetmektedir. Bu gelişmelerden ilki etkisi giderek artan küreselleşme, ikincisi gelenek sonrası olarak adlandırılan yeni bir toplumsal düzene geçilmesi ve üçüncüsü de düşünerek davranma eyleminin giderek yaygınlaşması şeklindedir. Çok boyutlu ve karmaşık bir süreç olan küreselleşme geç/üst modern toplum üzerinde fazlasıyla etkili olan birinci temel değişikliği ortaya çıkarmaktadır. Küreselleşme gelişen iletişim ve ulaşım araçlarının gelişmesine paralel olarak zaman ve mekanı da dönüştürürken, gündelik faaliyetlerimizin dünyanın herhangi bir yerinde gerçekleşen olaylardan bile etkilenmesi sonucunu doğurmaktadır. İkinci gelişme, bir ölçüde küreselleşmenin de etkisiyle ortaya çıkan gelenek sonrası toplumsal düzenin giderek yaygın bir biçim kazanmasıdır. Toplumsal yapılarda gelenekler önceki etkinliğini kaybetmekte, ortadan kalkmasalar da konumları ve etkinlikleri değişmektedir. Bu süreçte gelenekler insanlar tarafından gelenek olmalarından kaynaklı olarak değil tercih edildikleri için kabullenilmektedirler. Üçüncü ve son değişim ise; geleneklerin çözülmeye yüz tuttuğu bir süreçte her şeyin süzgeçten

geçirilerek kabullenilmesinin yani düşünerek davranmanın yaygın hale gelmesidir. Bireyler yaşamlarına devam edebilmek adına yaşamakta oldukları çevreden çok daha geniş bir çevreyle ilişki kurmak zorundadırlar ve uzmanlar tarafından üretilen bilgiler, insanların günlük yaşantılarında yorumlanmakta ve uygulanmaktadır.

Giddens (2010: 15) yaşadığımız geç modern çağın, önceki kuşakların karşılaşmak zorunda olmadığı risklerle yüklü olduğuna dikkat çekmektedir. Örneğin, nükleer silahların ve bunları üretecek bilginin varlığını sürdürmesi, bilim ve teknolojinin silah yapımında kullanılması, kitlesel ölçekte savaş riski taşımaktadır. İnsanlığın doğada yarattığı tahribatlar nedeniyle, çevre felaketi riski gündelik yaşamımızın bir parçası haline gelmiştir. Küresel ekonomilerin çökmesi ya da totaliter nitelikli büyük devletlerin kurulması vb. yüksek riskler de bulunmaktadır.

Geleneksel ve modern kültürde güven ortamının oluşumunu sağlayan genel bağlam, aynı zamanda bu toplumların genel risk ortamlarının da belirleyicisidir. Buna göre geleneksel toplumda risk ortamının oluşumu, bulaşıcı hastalıklar ve iklim gibi doğadan kaynaklanan faktörler ile yağmacı ordu, hırsızlar ve eşkıyalar gibi insan kaynaklı tehditlerle şekillenmektedir. Modern toplumun risk ortamı, bizzat modernliğin kendisinin düşünömselleşmesinden, yani kendi oluşturduğu risklerden, endüstrileşmiş savaş makinelerinden ve modernliğin oluşturduğu anlamsızlık tehdidinden oluşmaktadır (Yılmaz, 2010: 60).

1.2.3.5. Zygmunt Bauman Toplumun Atomizasyonunda Dayanışma

Bauman, dayanışma olgusunu bireyselleşme ve tüketim toplumu üzerinden açıklar (Bauman, 2003: 13). Modernlik öncesi çağda güvenlik, aile, akrabalık ve köy/kasaba cemaati gibi bir dizi toplumsal dayanışma aracılığıyla sağlanmaya çalışılıyordu. Bu dayanışma katmanları tıpkı bir kentin surları gibi tehlikeli dışarı ile çeşitli biçimleriyle insanları birbirine bağlayan içerisi arasındaki sınırı belirlemekteydi. Ancak moderniteyle birlikte ortaya çıkan kent yaşamı, içerisi ve dışarı arasındaki sınırların belirsizleşmesine yol açmıştır (Bauman, 1996: 50- 51). Modern öncesi toplumlarda herkes birbirinin kontrolü altındadır ve gelenekler bireylerin yaşamlarını düzenleyip, etkilemektedir. Modern döneme gelindiğinde ise toplumsal kontrol ortadan kalkarak bireyler birbirine yabancılaşmış ve kontrol de yapay etik yaptırımlarla sağlanmıştır (Bauman, 2000).

Modern zihniyet, Bauman'a göre cemaatleri, gelenekleri ve yerel yaşam biçimlerini baltalamış, kendilerini yeniden üretmelerini imkânsız kılmıştır (Bauman, 2003: 139). Bauman bu modern zihniyeti eleştirerek, kültürlerin hepsinin kendi içinde değerli olduğunun ve hiçbir kültürün, başka kültürlerden üstün olamayacağını altını çizer. Bauman, kültürü bir yaşam biçimi olarak görmektedir. Ona göre postmodernizmin çoğulcu dünyası, bütün yaşam biçimlerine izin vermektedir (Bauman, 2003: 131). Ona göre, modernlik tarafından birey üzerinde yaratılmış olan yoğun vurgu sonucunda toplumsal kurallar ve cemiyet yok edilmiştir. Cemiyetin yerin boş bir kavram olan özgürlüğü seçen birey; bu özgürlüğün etkisiyle kendi kendini tanımlama çabasına girmiştir. Cemiyetin birçok alanda koruyucu ve kollayıcı olan mekanizmaları, bireyi kısıtlama ihtimali nedeniyle ya terkedilmiş ya da göz ardına atılmıştır. Cemiyetin çözülmesiyle birlikte yalnızca özgürlük değil güvenlik de bir sorun haline gelmiştir. Bu çözülmeye bağlı olarak, bireyle cemaat ve özgürlükle güven arasındaki gerginlik, günümüzde modernliğin gergin dualitesi olarak eleştirel söylemler içinde yer almışlardır. Bauman, bu söylemlere bağlı olarak cemiyeti içinde kendimizi güvenli ve rahat hissedeğimiz “yitik cennet” olarak tanımlamakta ve bir cemiyet içinde yer almanın iyi bir durum olduğunu ifade etmektedir (Bauman, 2001: 3). Özgürlüğe ve birey olma hakkına ket vurabilecekmiş gibi algılanan cemiyet aslında güvenlik vaadi sunmaktadır. Aralarında asla uzlaşma sağlanamayacak ancak bir ölçüde de olsa denge kurulabilecek iki olgu olan özgürlük ve güvenlik; modernlikle birlikte zıt kutuplara çekilmiştir. Bireyselliğin oluşturulmasında güvenlik ile özgürlük mübadele değeri olan iki olgu halinde gelmiştir (Bauman, 2001: 22). Cemaatten destek alamadığı için çaresi durumda kalan ancak sözde özgürlük adı altında kendisini yeniden var edebilmek durumunda kalan modern birey, elde ettiği sahte özgürlük karşısında terk edilmişlik, yalnızlık, huzursuzluk ve yersiz yurtsuz kalma hislerine sahip olmuştur. Dönem dönem yaşanan bir şanssızlık olan yalnızlık, çalışma hayatının devam ettirilebileceği stabil bir durum haline gelmiştir (Bauman, 1991; 2000). Günümüz tüketim toplumlarında genel kabul gören değer algısı, tüketicilerin hiçbir şeyi kesin olarak benimsememesi, herhangi ihtiyacın karşılanmış olduğunun kabul edilmemesi ve hiçbir isteğin son olarak değerlendirilmemesidir. Tüm bağlılık sözleri ikinci emre kadar geçerlidir. Genel olarak kabul edilen tek olgu, tüm bağlanma biçimlerinin geçici olduğudur (Bauman, 1999: 42).

Modernite, özerklik ve özgürlük üzerinden eşit bireylerden oluşmuş, evrensel birlikteliğin olduğu bir toplum arzu eder. Bu eşit ve özgür yurttaşlar birlikteliği, Bauman' a göre kısmen coğrafi olarak Batı Avrupa toplumları için gerçekleşmiş olsa bile, dünyanın geri kalanı için aynı sonucu doğurmamıştır. Yani modernitenin birleştirmeyi amaçladığı evrensel ortaklık yerine; daha da parçalanmış küresel bir dünya meydana gelmiştir (Bauman, 2010: 68-69). Küreselleşme süreçleri, bir yandan mekânı giderek bölmeye, insanları ayırma ve dışlamaya devam etmektedir. Diğer yandan günden güne artan bir biçimde küresel ve yurtsuz bir hâle gelen elit kesimle, geride kalmış olan “yerelleşmiş” kesim arasındaki yüksek oranda iletişim kopukluğunu ortaya çıkarmaktadır (Bauman, 2010: 9). Bauman bütünleşme ve parçelleme, küreselleşme ve yurtlaştırmanın karşılıklı olarak birbirini tamamlayan süreçler olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre; sentez ve dağılmanın, bütünleşme ve çözülmenin denk düşmesi ve iç içe geçmesi rastlantıdan başka bir şey değildir (Bauman, 2010: 81). Evrenselciliği, farklılığın düşmanı ya da baskı yapmayı içeren bir anlatım olarak görmeyen Bauman, “ortak hareket etme” ama aynı zamanda “farklı da hareket etme” olasılığının olduğunu söyler. Yani -kültürel farklılıklara rağmen bir arada yaşama imkânı olarak- ortak hareket etme; ama aynı zamanda -her kültürün özünü koruması, farklılığını da yaşayabilmesi imkânı- anlamında farklı da hareket edebilmedir (Bauman, 2000: 211). Modern çağın evrenselliğe verdiği anlam dışında, farklı bir anlamının olabileceğini de ifade eden Bauman, insanların bir arada yaşama, ortak duygular paylaşabilme anlamında tek çözümün, evrenselciliği sürgünden geri çağırmak olduğunu ifade eder (Bauman, 2000: 199-206).

Bauman'a göre insan hakları, artık farklılığın haklarıdır. Yani savunmamız gereken şey insan hakları değil, farklı olanların haklarıdır (Bauman, 2009: 164). Bauman, insan haklarını savunulması gereken bir değer olarak görmemekte ve insan haklarının gerçekte “insan” hakkı değil de “insan ve insan olmayanı ayırt eden haklar” olduğunu belirtmektedir. Çünkü ona göre insan hakları, aynı zamanda yurttaş haklarıdır. Başka bir ifadeyle Bauman, kişinin insan haklarına sahip olmasının, yalnızca yurttaşı olduğu bir devlette edinebileceğini ifade eder (Bauman, 2009: 174-178). Modernitenin birey için oluşturmak istediği ve özgürlüğü buna feda ettiği güvenli dünya ideali yerini daha az güvenliğin daha çok özgürlüğün olduğu bir dünyaya bırakmıştır. Ancak bu özgürlük dünyası herkesin kendi başının çaresine bakması gereken postmodernitenin piyasa

dünyasıdır. Bu dünyada güvenlikten daha önemli olan risk alabilme kapasitesidir. (Bauman, 2001: 15). Modernitenin hoşnutsuzlukları, bireysel mutluluk arayışı sürecinde oldukça dar kapsamlı bir özgürlüğe tahammül edebilen güvenlik anlayışı nedeniyle ortaya çıkıyordu. Postmodernitenin hoşnutsuzlukları ise, yok denecek kadar az bireysel güvenliğe izin veren haz arama özgürlüğünden kaynaklanmaktadır (Bauman, 2000: 10).

Postmoderniteyle birlikte modern toplum müphemliğin hâkim olduğu bir tüketim toplumuna dönüşmüş ve eleştirel aklın hâkim olması istenen modernite ideali yerini belirsizliklerle dolu bir pazara bırakmıştır. Sistemsel açıdan bütünleşmenin bir aracı olarak pazar, sisteme dair akla gelebilecek tüm meşrulaştırmalar üzerinde tahakküm kurma ve kendi bünyesinde eritme yönelimine sahiptir (Bauman, 2010: 224). Pazar; toplumsal bütünleşmenin ve ontolojik varlığının merkezi halini almıştır. Sistemsel açıdan bir meşrulaştırma bulunmadığında, pazar aynı zamanda toplumsal bütünleşmeyi sağlayan temel mekanizma konumuna geçmektedir. Pazarın bu tarz role sahip olması toplumun üyelerinin keskin bir biçimde bireyselliğe yönelmesini desteklemektedir. Bu tarz bir bireyselliği oluşturma özelliği aynı zamanda bireyselliği tüketim kalıpları açısından da tanımlama sorumluluğunu vermektedir. Bu noktada pazar, toplumsal yapıda var olan tüm üyeleri tüketici konumuna getirmektedir. Bireysel tüketimin artması aynı zamanda sistemin irrasyonel özelliklerini kapattığı için sistemin meşru kılınması üzerindeki baskı da hafifletmekte, bütüncül bir rasyonel planın olmayışından kaynaklanan gerilimler yer değiştirme eğilimine girmektedir. Bu bağlamda tüm bu gerilimler tüketim kalıplarına kanalize olmakta ve tüketimin ihtiyaç duyduğu tüm metaların arttırılması güdüsü ortaya çıkmaktadır. Bireysel anlamda özerklik olarak şekillendirilen modernite projesi, pazar tarafından tanımlanan ve yönlendirilen tüketicilerin seçme özgürlüğü tarafından tahakküm altına alınmıştır (Bauman, 2010: 225).

Modernitenin oluşturmaya çalıştığı eleştirel akla sahip özgür ve özerk bireyden pazara mahkûm, tüketen birey meydana gelmiştir. Çünkü tüketim yoluyla belli bir yaşam tarzı ve kimlik inşa edilmektedir (Bauman,1997a:166). Bir tüketici olan birey açısından modernliğin başarısız olmasının ortaya çıkaracağı sonuçlar öncelikle asla azalmayan meta edinme dürtüsüne karşılık gelmektedir. Önceleri kişisel anlamda özerklik, gerçek bir yaşam veya bireysel açıdan mükemmellik olarak ele alınan bireysel ihtiyaçların tümü günümüzde pazarın sunduğu tüm ürünlere sahip olarak tüketme çabası haline gelmiştir

(Bauman, 2010: 225). Bauman, modern devletin bireyleri siyasal hak sahibi vatandaşlar ve bu hakları olmayan yabancılar şeklinde ayırırken; günümüzdeki piyasa toplumlarının ise bireyleri tam teşekküllü tüketici ve tüketici olmayanlar veya eksik tüketiciler şeklinde ikili bir gruba ayırdığını belirtmektedir. Modern toplumlarda üretime katılmayanlar, tembeller vb. dışlanırken günümüz toplumlarında yeterince tüketemeyenler dışlanmaktadır (Bauman, 2001:266).

Günümüzde birey artık diğerleriyle birlikte var olma düşüncesinden ayrılıp kendi başına var olma savaşımına girmiştir. Birey, özel alanın kamusal alanı işgal ettiği bir dünya düzensizliğiyle karşı karşıya kalmıştır. Özel alanın kamusal alanı bu şekilde işgal etmesi kamusal sorunların tartışılmasına veya bunlara çözüm üretilmesine engel olmaktadır. Özel alandaki sorunların temelinde olan kamusal güvenliğin zayıflamasını önlemeye yönelik yapılacak adımlar kamusal problemlerin bireyin özel problemi olarak dönüştürülmesiyle birlikte ideal bir yaşamın ya da düzen oluşturma tartışmasının önüne de set çekmektedir (Bauman, 2010: 227). Modern dönemde insanların birçok bireysel sorumluluğu ve kaygısı vardır. Bireysel özgürlük ve belli bir kimlik taşımanın ötesinde bireyler, buldukları yeri koruma ve sahip çıkma konusunda endişe taşımaktadırlar. Artık belli kimlik ve statülere sahip olmaktan öte, bunları elde tutabilme kaygısı yükselmektedir (Bauman, 2010, s. 228).

1.2.3.6. Sosyal Sermayenin Güçlenmesi Olarak Dayanışma

Günümüz modern toplumlarında karmaşıklaşan ve bir o kadar da bireyselleşen insanlar arası ilişkiler, iletişim ve sosyal hayat; bireyleri, sığınabilecekleri, sosyal hayatın karmaşıklığından ve sosyal sistemin bireyi tüketici etkilerinden koruyacak oluşumlar aramaya mecbur etmiştir. Bu bağlamda, modern toplumda hali hazırda var olan sosyal ilişki ve biçimlerin bireylerin ve toplumun ihtiyaç duyduğu donanımı sağladığı yeniden fark edilmiştir. Kökenlerinin Durkheim ve Marx'a dayalı olduğu ifade edilen sosyal sermaye kavramının farklı şekillerde uygulama alanları olduğu görülmektedir. Sosyal sermaye kavramı, yirminci yüzyılın ortalarına doğru sosyal bilimler literatürüne girmesine rağmen, asıl yoğun tartışma zeminini 1960'lardan sonra bulmuştur. Bilgi ve enformasyonun yoğun olarak üretilip sosyal alanda hızla sirküle edildiği günümüz modern toplumlarında, sosyal biçimlerin öneminin daha da belirgin hale gelmesi, buna

ek olarak modern toplumların giderek daha da keskin bir şekilde bireyselleşmesi ve bunun sonucu olarak zayıflayan sosyal biçimleri ve beraberinde getirdiği yabancılaşma olgusu, sosyal sermaye tartışmalarının yoğunluğunun toplumsal biçimlerin git gide zayıfladığı bir zamana denk gelmesini açıklamaktadır. Sosyal sermaye temelde kişilerin ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Aslında sosyal sermaye gerek kalite gerekse de yapısı açısından sosyal ilişkileri betimleyen çok boyutlu bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal sermaye açısından hem ilişki biçimlerinin yapısı hem de ilişkilerin kalitesinin çeşitli sonuçlara ulaşmak için önemli olduğu belirtilmektedir (Stone, Gray, ve Hughes, 2003: 3; Field, 2006: 4). En genel anlamıyla sosyal sermaye; en az iki kişi arasında güvene dayalı olarak sağlanabilen iletişim; toplumu oluşturan bireyler, sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumları arasındaki koordinasyonu kolay hale getirerek toplumsal üretkenliği arttıran, güven, norm ve iletişim ağı özellikleri şeklinde tanımlanmaktadır (Temple, 2002).

Sosyal sermaye; dışsal ve içsel olarak ikiye ayrılmaktadır. Fukuyama, Putnam ve Coleman'ın çalışmalarında içsel sosyal sermaye kavramı sıklıkla görülürken; Bourdieu, Vacquant, Burt ve Baker'ın çalışmalarında ise dışsal sosyal sermaye kavramıyla karşılaşılmaktadır (Özen Aslan, 2006). Dışsal sosyal sermaye kavramıyla bir aktörün diğerleriyle ilişkileri işaret edilirken; içsel sosyal sermaye kavramıyla bir arada bulunan aktörlerin ilişkileri ele alınmaktadır. Dışsallık; odak noktada bulunan aktörle diğer aktörler arasında kurulan ağa bağlı bir kaynak şeklinde sosyal sermayeyi ele almaktadır. Bu bağlamda sosyal sermaye bir bireyin ya da grubun elde ettiği başarıyı açıklayan bir etken şeklinde değerlendirilmektedir. Bu anlayışta yer alan aktörlerin sosyal sermayelerini inceleyebilmek adına, aktörün yer aldığı sosyal ağın ne kadar büyük ve yoğun olduğuna, aktörün bu ağ içinde ne zamandır bulunduğu ve ilişkilerine dikkat edilmektedir (Burt, 1992, 1997, 2004, 2005a, 2005b). İçsel sosyal sermaye anlayışındaysa, sosyal sermaye içinde bulunulan kolektivitinin içsel özelliği şeklinde görülmekte ve sosyal sermayenin topluluğa bir bağlılık kazandırarak ortak hedeflerin gerçekleştirilebilmesini kolaylaştırdığı ifade edilmektedir (Gulati vd., 2002:282-286; Gulati ve Gargiulo, 1999).

Günümüzde yaşanan bireyselleşme ve sekülerleşme süreçleri sonunda ortaya çıkan sosyal sermaye kavramı dayanışmanın yeniden kurulmasına yönelik bir çaba olarak ele alınabilir. Ancak görüldüğü üzere sosyal sermaye yaklaşımı klasik sosyologların

dayanışma kavramına ilişkin çözümlerinden farklı olarak bir çözümleme yapmaktadır. Aslında sosyal sermaye kavramı dikkatleri mikro düzeyde bireysel deneyimler ve günlük aktiviteler, orta düzeyde kurumların, derneklerin ve toplumun arasındaki bağ üzerinde toplamakta ve ayrıca bu bağlantıları da bir sermaye biçimi olarak tanımlamaktadır (Field, 2008: 9). Kısaca “ne bildiğin değil kimi tanıdığın önemlidir” ifadesiyle açıklanan sosyal sermaye yaklaşımında sosyal bir ağda yer alıyor olmak şartıyla iş, barınma ve gelir koşulları güvence altında tutulmakta, bir sosyal ağda yer alamama ya da dışlanma ise yoksul olmayı açıklayan temel özelliklerden biri olarak görülmektedir (Woolcock ve Narayan, 2000; Wilson, 1997).

Bu bağlamda yoksulluk, sosyal sermayenin varlığına ve birikimine bağlı olarak boyutları belirlenen bir durum şeklinde değerlendirilmekte; üretim süreçleri ve sınıf ilişkilerinin dışında tutulan bir bağımlı değişken şeklinde ele alınmaktadır. Bu noktada sosyal sermaye, toplumsal yapının dezavantajlı kesimlerinin önünde duran engelleri aşabilmek adına oldukça değerli bir çıkış yolu olarak gösterilmektedir (Fox ve Gershman, 2000). Bu yaklaşım yoksulların ve zenginlerin farklı sermayelerden beslenmesi gerektiğini öngörmektedir. Bu bağlamda farklı sermaye türlerinin ilişkileri göz ardı edilmekte, refah önlemleri de piyasa koşullarının belirlemiş olduğu güç dengeleri ve eşitsizliği devam ettirme bağlamında hazırlanmaktadır

1.2.3.6.1. Sınıf Temelli Sosyal Sermaye Olarak Dayanışma

Bourdieu (1986) ekonomik, kültürel ve sosyal şeklinde sermaye ayrımı yaparak bu sermaye türlerini sınıf mücadelesi zeminine oturtmaktadır. Bu bağlamda sermayeyi yalnızca somut bir içerik sahibi olarak değil; beraberinde soyut bir içerik sahibi olarak da ele almak gerektiği vurgusunu yapmaktadır. Bu üç sermaye de sosyal açıdan etkindir ve sahiplikleri sembolik sermayenin aracılığı ile meşruiyet kazanmaktadır (Siisiäinen, 2000:1). Bourdieu, ilk çalışmalarında sosyal sermayeyi; ihtiyaç duyulduğunda yarar sağlayan toplumsal ilişkilerin, saygınlık kazanmanın ve onurlu olmanın sermayesi şeklinde ele almıştır (1977: 503). İleriki dönemde yaptığı bir çalışmada ise ilk yaptığı tanımı değiştirmiştir. Bu çalışmasında sosyal sermaye kavramını; karşılıklı olarak tanıyan olmaya dayalı, bir ölçüde kurumsallaşmış ve uzun süreli iletişim ağı bulunması sebebiyle,

birey ya da grubun sahip olduğu kaynaklar toplamı Şeklinde tanımlamıştır (Bourdieu ve Wacquant, 1992: 119).

Marksist Sosyoloji'den oldukça etkilenen bir dűŐünceyi benimseyen Bourdieu, sosyal sermayeyi sınıf stratejisi, gűŐ ve egemenlik kavramları aŐısından ele almıŐtır. Ekonomik sermayenin, diđer sermaye tűrlerinin kűkeninde olduĐunu ve bu sermaye tűrűnűn eŐitsizlik oluŐturmak ve yeniden üretmek iŐin diđer sermaye tűrleri ile birleŐtirildiĐi biŐimleri sorgulamaktadır. Sosyal sermaye, ekonomik ve kűltűrel sermaye ile benzer Őekilde araŐsal bir doĐaya sahiptir. Toplum iŐerisindeki gűŐlerini, statűlerini koruma ve kuvvetlendirme arayıŐı iŐerisinde olan rasyonel aktűrler tarafından kullanılmaktadır (Field, 2008: 18). Bourdieu, sosyal sermayenin sűrekli iŐleyen bir aĐ ile iliŐkili tűm reel ve potansiyel kaynakları iŐerdiĐini ifade etmektedir. Kűltűrel ve ekonomik sermayesi bűyűk oranda var olan grupların kurdukları sosyal iliŐki ve aĐların geliŐmesine paralel olarak sosyal sermayenin de gerŐekleŐme ve birikim olanaklarının artacaĐına vurgu yapmaktadır (Bourdieu, 1986: 248-252). Bourdieu'ya gűre, bireyin veya bir kurumun sahip olduĐu sosyal sermayenin derecesi, bu bireyin veya kurumun etkin olarak kullanabileceĐi iliŐki biŐimlerinin ۆlŐűsűne baĐlıdır. Bir baŐka ifadeyle sosyal sermaye, grup űyeliĐinde ve sosyal biŐimleride yer alan bir kaynaktır. Gruplardaki űyelik ve sosyal biŐimlere katılım, aktűrlerin ŐeŐitli alanlardaki sosyal pozisyonlarını gűŐlendirebilir. Sendikalar, siyasi partiler, dernekler, sosyal sermayenin yer aldıĐı modern ۆrneklerdir. Bu tűr biŐimlerde yer alan bireylerin ekonomik ve kűltűrel sermayesi Őarpan etkisi ile aktűrlerin sahip olduĐu sosyal sermayenin derecesini etkilemektedir (EŐki, 2009: 11; Aydemir, 2011: 52; ۆĐűt vd, 2009: 13).

Sermayenin farklı eylemliliklerle farklı gűrűnűmlere sahip olabilen bir olĐu olduĐunu vurgulayan Bourdieu'ye gűre;

- Bireylerin sahip olmak isteyecekleri Çok sayıda mal ve birikimlerini sağlayabilecekleri kaynaklar bulunmaktadır.
- Bunlar farklı toplumsal ilişkilerden anlam kazandıkları işin ۆnlenemez bir biÇimde toplumsaldır.

- Sermaye birikim sürecinde verilen mücadele tek başına yeterli değildir ve yeniden üretim süreci farklı dönüştürme biçimleriyle sermayeyi etkilemektedir (Calhoun, 2007: 107).

Sosyal sermaye ile sosyal ilişkiler ağını ilk birleştiren ve sosyal sermayenin bünyesinde rekabeti de içeren özelliklere sahip olduğunu öncelikle dile getiren kişi Bourdieu'dur. Bourdieu'ya göre iletişim biçimleri içerisinde dayanışma olasıdır çünkü tüm üyeler hem maddi hem de sembolik olarak yararlılığa önem vermektedirler. Bu durumda komşuluk, aynı işyerinde çalışma ve hatta rastlantı sonucu oluşmuş akrabalık ilişkilerinde bile devamlılığı sağlamak, bunları kısa ya da uzun vadede doğrudan kullanılabilir sosyal ilişkiler haline getirmeyi amaçlayan “bireysel ya da kolektif yatırım stratejileri” geliştirmek gerekmektedir. Bunların uzun vadede etkili olabilmesi için de kişisel olarak hissedilen uzun süreli yükümlülükler içermesi gerekmektedir (Bourdieu, 2004; Özdemir, 2007).

1.2.3.6.2. Rasyonel Tercih Olarak Sosyal Sermaye ve Dayanışma

James Coleman çalışmalarında sosyoloji ve ekonomiyi bir arada kullanan ve böylelikle farklı disiplinleri bünyesinde barındıran bir sosyal bilim anlayışı geliştirmeyi amaçlamıştır (Field, 2008: 28). Buna bağlı olarak sosyal sermayeyi de “toplum içerisindeki bireylerin sosyal yapısında bir kaynak” olarak ele almıştır. Coleman sosyal sermaye yaklaşımında rasyonel tercih kuramını kullanmıştır. Coleman; sosyal sermayenin, bireylerin kendi çıkarlarına maksimum oranda uygun görülen rekabet sürecinde dahi işbirliği yapma sürecinin nedenlerini ve koşullarını açıkladığına vurgu yapmaktadır (Field, 2008: 29-30).

Coleman sosyal sermayenin, sosyal ilişkilerin veya ilişki ağlarının karşılıklı bir biçimde yükümlülük, beklenti ve anlaşmalar tarafından oluşturulan edilen kişilerarası ilişki ağlarının gücüne; bilgiye ve normlar ile etkin yaptırımlara dayanan bir yardımın dayanağını oluşturduğunu dile getirmektedir. Dolayısıyla sosyal sermayeyi aile ilişkilerinde ve toplumsal kurumlarda bulunan ve bir bireyin toplumsal ve bilişsel açıdan gelişimine katkı sağlayan bir kaynak olarak ele almaktadır. Bu kaynakların bireyden bireye farklı özellikler sergilediğini ve insan sermayesini güçlendirmek adına avantaj sağladığını dile getirmektedir (Coleman 1990: 334, 1994: 300). Toplumsal yapı içinde

oluşturulabilecek sosyal sermaye; sosyal kuralların desteği ile bireysel menfaatlerin ortadan kaldırılması ve toplumsal açıdan ortak çıkarlar çerçevesinde davranılabilmesiyle kurulabilir. Sosyal kurallar ve normlar; toplumsal açıdan desteklenerek ve sosyal statü ya da benzeri pekiştiricilerle ödüllendirildiğinde, aile bireyleri kendi çıkarlarını önemsemeyip ailesinin çıkarlarına yönelik davranışlar sergileyerek aileyi güçlendirecektir. İçinde bulunulan gruplar açısından da gruba yönelen ve karşılıklı ödül mekanizmalarını kullanan üyeler sayesinde, toplumsal hareketler kolaylıkla gelişecek ve bireyler büyük oranda kamusal faydayı sağlamak adına çalışma eğilimine gireceklerdir (Coleman, 2010: 93-94).

Sosyal ilişkilerde bulunan yer alan sorumluluk ve beklentilerle bilgi ve normlardan oluşan sosyal sermaye; sosyal yapının bir özelliğidir. Bu özelliği ile içsel boyutta sosyal sermayeyi tanımlayan Coleman, sosyal sermayenin sahibinin bireyler değil, topluluklar veya gruplar olduğunu ifade etmiştir (Coleman, 1988: 101-102). Ona göre sosyal sermaye, kendisi yokken gerçekleştirilemeyen ya da çok yüksek bedeller karşılığında hayata geçirilebilen hedef ve amaçlara kolay bir biçimde ulaşılabilmesini sağlamaktadır. Coleman, kamusal bir olgu olarak ele alınan sosyal sermayeden sadece onu oluşturmak için çabalayanların ve ortaya çıkaranların değil tüm toplumsal kesimlerin yararlandığına işaret etmektedir (Coleman, 1988: 117). Ayrıca, sosyal sermayenin toplumsal dezavantajları en aza indirebilmek ya da yok edebilmek için kullanılabileceğini vurgulamaktadır. Bunun sağlanabilmesi için sosyal sermaye; komşuluk ve akrabalık ilişkileri, aile, din, sosyal ilişkiler, toplumsal kurallar vb. etkenlerle yeniden oluşturulabileceğini de ifade etmektedir (Aydemir, 2011: 53). Coleman'ın geliştirdiği teorinin güçlü yanlarını; sosyal sermaye ile sosyal yapıların bağlantısını kökenlerine kadar inerek ilişkilendirmeye çalışması, sosyal sermayenin yalnızca bir ayrıcalık mekanizması olarak ele almaması ve toplumun dezavantajlı grupları açısından da değer taşıyabileceğini görünür kılması ve iletişim ağlarının çalışma tarzlarına duyduğu ilgi oluşturmaktadır (Field, 2008: 40).

1.2.3.6.3. Sosyal Ağlarda Dayanışma

Putnam, bireyi ileri sürdükleri görüşlerin odak noktasına koyan Coleman ve Bourdieu'den fazlasıyla etkilenmiş olmakla birlikte; sosyal sermaye olgusunu farklı bir

biçimde ele alarak toplumsal temele yerleştirmiştir. Ona göre sosyal iletişim ağları bir değere sahiptir. Aynı zamanda sosyal ilişki ağları bireylerin ve grupların verimliliği üzerinde de etkilidir. Sosyal sermaye, bireyler arasındaki sosyal ilişki ağları ile karşılıklılık ve güvenilirlik temelli normların oluşturduğu bağlantılar sayesinde oluşmaktadır (2000: 18-19). Coleman sosyal sermayenin, fiziksel ve beşeri sermayedeki yatırımların faydalarını arttırdığını ifade etmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında sosyal sermaye; birey, şirket ve kurum bazında ve daha da ötesinde tüm toplum bazında başarı elde edilmesini sağlayacak ve böylelikle ekonomik açıdan kalkınma da gerçekleştirilecektir (Ergin, 2007: 9; Çalışkan, 2010: 12). Bu anlamıyla sosyal sermaye; “ben”i “biz”e dönüştürmektedir (Aydemir, 2011: 67). Ben ile biz arasında var olan mesafe azaltılarak bireysel fayda yerine kolektif faydanın getirilmesi ve beraberinde ortak çıkarlarla uyumlu bireysel tercihlerin varlığı, içinde bulunulan yapı açısından sosyal sermayenin özünü aydınlatır niteliktedir. Bu sayede gerek bireysel gerekse toplumsal bir fayda sağlayan sosyal sermaye ortaya çıkabilir (Putnam, 2000: 20). Bu kolektif hareketin temelini oluşturan işbirliğinin oluşabilmesi ise karşılıklılık ve güven temel şarttır. Biçimler ve normlar; güvenin ön şartı iken, güven de biçimlerin ve normların bir sonucudur (Putnam, 2000; Eşki, 2009; Tüysüz, 2011).

Putnam; toplumsal anlamda kurulan ilişkiler aracılığıyla bireylerin ortak eğilim ve tercihlere yönelmeleri, ortaklaşa hareket etme yetenek ve olanaklarının artmasıyla sivil bir katılımı da gerçekleştirildiğini ifade etmektedir. Sivil katılımın gerçekleşmesiyle aynı zamanda bireyler arasındaki karşılıklılık temelli sosyal normlar da gelişmekte ve şekillenmektedir. Bu sosyal normlar sayesinde bireyler ileriki süreçlerde karşılığını alacağını bildiğine güvenerek iyilik yapabileceklerdir. Dayanışma temeli güvene dayanan bir ilişki biçimidir. Bu süreçte sivil katılımlar karşılıklılık normlarının güçlenmesine ve güven düzeylerinin artmasına yaramaktadır (Putnam, 1993b: 1). Putnam açısından sivil katılım süreçleri sosyal sermayenin en temel dinamiklerinden biridir. Bir toplumun ilişkilerinin güçlü olması o toplumu oluşturan bireylerin ortak yararlarına ulaşılabilmesi konusunda işbirliği kurmaya eğilimi olduğunu göstermektedir (Putnam, 1993a: 173). Amerikan toplumunun katılım, gönüllülük, sosyalleşme araçları ve ortamları, iletişim gibi birçok konuda duyarsızlaştığını ve sosyal sermaye yitimine uğradığını belirten Putnam (1995; 2000); sebeplerini ise şu şekilde açıklamaktadır: Ona göre saf meşguliyet

ve annelerin de çalıştığı ailelerle ilgili baskılar, özellikle kadınların topluma dâhil olmak için sarf edebilecekleri zamanı ve diğer kaynakların miktarını azaltmıştır. Ayrıca büyük metropol sakinlerinin bir araya gelmek için artan miktarda zamana gereksinim duymaları sonucunda sahip oldukları biçimleri daha fazla parçalı hale gelmektedir.

Putnam sosyal sermayeyi; aile üyeleri ve yakın arkadaşlıklar gibi nispeten homojen gruplar içindeki güçlü ilişkiyi ifade eden bağlayıcı sosyal sermaye ile mesafeli arkadaşlar, üyeler ve iş arkadaşları gibi nispeten daha zayıf ve daha az yoğun ilişkileri ifade eden köprü kurucu sosyal sermaye olarak iki şekilde ele almıştır. Bağlayıcı sosyal sermaye; seçkin kimliklere destek olmak ve homojenliği sürdürmek eğilimine sahiptir. Köprü kuran sosyal sermaye ise çeşitli sosyal gruplar içinden seçilecek bireyleri bir araya getirme eğilimini taşımaktadır. Her bir sermaye türü farklı gereksinimlerin bir araya gelmesi açısından yararlıdır. Özgün kimliklere destek olmak ve grup içi sadakati güçlü tutmak adına “sosyolojik bir yapışkan çeşidi” gibi işlev sağlayan bağlayıcı sosyal sermaye, belli karşılıkları desteklemek ve dayanışmayı sürdürebilmek açısından oldukça elverişli görülmektedir (Putnam 2000: 22- 23; Field, 2008: 45, 92) .

Putnam’ın sosyal sermaye kuramı, Durkheimci dayanışma düşüncesiyle benzerlikler göstermektedir. Ona göre bir dayanışma kaynağı olarak akrabalık, hem tanışıklıktan hem de oldukça farklı ve ayrıksı küçük gruplardan bireyleri bir araya getirebilen paylaşılmış ikincil dernek üyeliklerinden daha az önemlidir (Putnam, 1993). Putnam ayrıca bireyler ve devlet kurumları arasındaki “dikey” biçimlerin, bireylerin kendi aralarındaki “yatay” biçimlerden daha az faydalı olacağını ileri sürmüştür. Putnam teorik olarak hem Durkheimci analizin karşılıklı biçimlerini hem de rasyonel tercih kuramından gelen aktörlerin “rasyonelliğini” vurgulayan seçici bir yazardır (Misztal, 2000).

1.2.3.6.4. Sosyal Sermaye Kaynağı Olarak Güven ve Dayanışma

Fukuyama; günümüzde toplumsal anlamda yaşanan çözülmeyi temel alarak sosyal sermaye yaklaşımını açıklamaya çalışmaktadır. Ona göre bireycilik kültürü aşırı boyutlara ulaştığında toplumsal anlamda tüm otorite figürlerini aşındırmakta ve aile, komşuluk ve hatta ulus gibi yapıları zayıflatmaktadır (Fukuyama, 2009: 20). Günümüzde sıklıkla kullanılan özgürleşme ve sınırları ortadan kaldırma söylemi, bireyleri birbirine

yakınlaştıran ve bir arada tutan değerleri ve ahlaki normları yıpratmıştır. Ancak bu süreç, bireylerin içgüdüsel olarak topluluk halinde birlikte yaşamaya yönlendiren ahlaki normları ortaya çıkaran varlık olma durumları ile çelişki yaşanmasına neden olmaktadır (Fukuyama, 2009: 21). Ona göre, insanların sağlıklı ilişkiler kurmasına ve devam ettirmesine olanak sağlayan normların yerine aşırı bireycilikle oluşturulmuş değer ve düşüncelerin geçmesi, en genel anlamıyla toplumsal düzenin bozulmasına yol açmıştır.

Fukuyama; Güven, dayanışma, ahlak kuralları, değerler vb. bireyleri bir araya getiren ve bunun devamlılığını sağlayan unsurların aynı zamanda sivil toplumun da temelini oluşturduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda sivil toplum; örgütlü bir seviyede ve kurumsal bir yapı bünyesinde bir araya gelmiş bireylerden çok, toplumsal olarak birbirini koruyan, güven ve birliktelik anlayışının güçlü olduğu, toplumsal değerlerin dayanışma ilişkilerinin temelini kurduğu, bireysel alışkanlık ve ahlaki erdemlere dayalı, akılcı bir toplum olarak ele alınmalıdır (Fukuyama, 2001; 2005; 2009).

Fukuyama sosyal sermayenin, bir sosyal yapı içindeki bireylerin paylaşmakta olduğu ve dayanışma ilişkisi kurmalarına olanak sağlayan değerler ve kurallardan oluştuğunu söylemektedir (2009: 34). Bir diğer ifadeyle, sosyal sermaye, bir toplumun tümünde ya da kimi bölümlerinde hakim olan güven duygusundan kaynaklanan bir yetidir (Fukuyama, 2005: 42). Bu anlamda sosyal sermaye bireysel değerlerden çok sosyal değerlerin hâkim olmasıdır.

Fukuyama, sosyal sermayenin bir ölçütü şeklinde ele aldığı güven kavramının karşılıklı kuralları ve sivil örgütlenme sayesinde oluştuğunu ifade etmektedir. Aynı zamanda, toplumların karşılıklı olarak güven ilişkisine dayandıklarını ve bu ilişki olmadan toplumların kendiliğinden var olmadıklarını belirtmektedir (Fukuyama, 1995: 25-26). Fukuyama geleneksel toplumların zayıf biçimlerinden yoksun olduğunu ve çoğunlukla parçalı olup köy ya da kabile gibi içine kapalı, oldukça fazla sayıda sosyal birimleri içerdiğini belirtirken; modern toplumların ise tersine, çoğul üyeliklere ve kimliklere nüfuz eden birbiri üzerine çakışan oldukça fazla sayıdaki sosyal gruplardan oluştuğunu ifade etmektedir. Geleneksel toplumları oluşturan parçalar arasındaki zayıf biçimlerin az oluşu, bu toplumlarda bilginin, yeniliğin ve insan kaynaklarının daha az aktarılmasına neden olduğunu belirtirken sosyal sermayeyi oluşturan birçok geleneksel

grubun da, değişime karşı direnç gösterdikleri için kalkınma önünde engel oluşturabildiğinden bahsetmektedir. Bu durumda ihtiyaç duyulan öge Fukuyama'ya göre, sosyal sermayenin yaratıcı yıkımı ve güvenin çapının modern organizasyonlar boyutunda genişlemesidir (Fukuyama, 2002:34; 2001: 9-10).

Günümüzde ekonomik, politik ve sosyal yapıların hızla değiştiiği bir çağ yaşanmaktadır. Özellikle 20. Yüzyılın ortalarından itibaren hızlanan sanayileşme, kentleşme, modernleşme süreçleriyle birlikte toplumsalın yeniden inşasına tanıklık etmekteyiz. Dolayısıyla toplumsalın ne olduğu ve toplumsal aktörlerin konum ve rollerinin neler olduğu soruları yeniden gündeme gelmiştir. Yaşadığımız dönem her ne kadar farklı terminolojilerle (risk toplumu, sanayi sonrası toplum, postmodern toplum vb) açıklanmaya ve anlaşılmaya çalışılsa da bu terminolojilerin ortak noktası birey- toplum ilişkisinde yaşanan dönüşümü ortaya koymaya çalışmalarıdır. Bu terminolojiler yakından incelendiğinde ise yaşanan dönüşüm sürecine ilişkin tartışmaların merkezinde dayanışma kavramının ele alındığı görülmektedir.

Başlangıç noktası Avrupa olan ve on yedinci yüzyılda ortaya çıkan, sonraki dönemlerde ise neredeyse tüm dünyayı etkilemeye başlayan düşünsel bir sistem olan modernleşme süreci (Giddens, 2004: 19), toplumsal yaşamın her alanında olduğu gibi dayanışma ilişkilerinde de kökten bir dönüşüme neden olmuştur. Feodal toplumda aidiyetinin bulunduğu topluluk ile birlikte var olabilen birey, Sanayi Devrimi ile birlikte farklı bir kimlik kazanarak üretim süreçlerindeki sosyal rolüne göre tanımlanmaya başlamıştır. Yaşanılan bu hızlı dönüşüm cemaate beslenen duyguları ve dayanışma ilişkilerin formel ve birincil ilişkilere dönüştürmüş; bireylerin diğerleriyle birleştirici bağlarını korumaları, ülkelerin kendi siyasal birliklerini kurmalarını ve ulus devlet yapılarına geçmeleri hayati önem taşıyan bir mecburiyet haline gelmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE DAYANIŞMAYA VE DÖNÜŞÜMÜNE YOKSULLUK ÜZERİNDEN BAKMAK

2.1. DÜNYADA YOKSULLARLA DAYANIŞMANIN BİÇİMLERİ VE DÖNÜŞÜMÜ

Bu bölümde dünyada yoksulların dayanışma biçimlerinde yaşanan dönüşüm ele alınmaktadır. Modernleşme, kapitalistleşme ve kentleşme süreci ile birlikte görünürlüğü iyice artan yoksulların enformel- formel dayanışma biçimlerinde yaşanan değişime genel hatlarıyla açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

2.1.1. Sanayi Devrimi Öncesi Yoksullarla Dayanışma

Sanayi Devrimi’ne kadar olan dönemde özellikle aile odaklılık, dinsel ve mesleki birliklerin yoksullarla dayanışması daha çok enformel dayanışma üzerinden olmuştur. Özellikle Hıristiyan düşüncesi egemenliğinde düzenlenen ekonomik ve sosyal hayatta hayırsever anlayış çerçevesinde gerçekleşen bir dayanışma göze çarpmaktadır. Bu bağlamda enformel dayanışmanın kurumsallaşma süreci 16. Yüzyıla kadar kilise sandıkları üzerinden gerçekleşmiştir (Yazgan, 1977: 10). Bir başka ifadeyle, feodal toplumun temel üretim biçimi olan tarımsal üretim geleneksel kurumlar üzerinden dayanışmayı belirlemiştir. Toplumsal eşitsizliklerin meşrulaştırılmasında dinsel değerler önemli rol oynamıştır. Bu çerçevede yoksul kesimlerin yapması gereken yaşadıkları eşitsizlikleri kader olarak görüp kabullenmeleri; zenginlerin yapması gereken ise acıma duygusundan hareketle yoksullara sadaka vermek/yardım etmek ve böylelikle cennete gitme yolunu garantilemektir. Ortaçağ dini inanışına göre; yoksulların varlığı Tanrı’nın bir armağanıdır ve zenginlere düşen, onlara yardım etmek suretiyle günahlarından arınmaktır. Yoksulluğu bir erdem olarak gören Hıristiyan ahlak anlayışında, özellikle yoksulluğun “takdiri ilahi” olarak görülmesi ve yoksulların “öteki dünyada

kazanacağı”nın kabul edilmesi düşüncesi yoksullarla yardımlaşmayı hayırseverlik üzerinden inşa etmiştir (Bauman, 1999; Rappaport, 2002).

16. yüzyılda tarımın ticarileşmesine bağlı olarak tarımsal yapıların çözülmesi, kırsal alandan kente yönelen göçlerle birlikte ulaşım, ticaret ve imalat sektörlerindeki istihdamın düzenli olmayan yapısı yoksulluğu arttırmıştır (Jütfe, 1981). Bu gelişmeler, yoksulluğa atfedilen anlamı değiştirmiş, yoksullar bu süreçte bir işgücü olarak görülmeye başlanırken (Buğra, 2008), yoksullarla olan dayanışma formel biçime, yani rasyonel piyasa süreç ve dinamiklerine göre belirlenmeye başlamıştır. Özellikle formel dayanışmanın geleneksel biçimi olan loncaların yerine, işgücü üzerinden dayanışma örüntüleri olan modern sosyal güvenlik kurumları ortaya çıkmaya başlamıştır.

16. Yüzyılın sonu, 17. Yüzyılın başlarında yoksullarla olan dayanışmada ailenin dönüşümü ve sınıfsal yapıdaki dönüşümlerle beraber geleneksel toplumsal değer ve kurumsal yapılar zayıflamaya başlamıştır. Formel dayanışma anlamında sosyal güvenlik, özellikle sanayileşmenin başladığı ülkelerde ortaya çıkan ve giderek artan yoksullaşmaya yönelik geçici çözümler sağlamak ve üretim sürecine ucuz işgücü olarak yeniden kazandırmayı hedeflemiştir. Bu süreçte formel dayanışmada devlete düşen sorumlulukta merkezi devlet sorumluluk almamış, yoksullarla dayanışma bir yük olarak görülmüş, parish adı verilen yerel yönetimlere sorumluluk yüklenmiştir (Arkell, 1987; Alcock, 2008; Baldock, 2012).

1601 tarihli Elizabeth Yoksulluk yasası ile ilk kez, yoksullarla devletin dayanışma süreci yerel bağlamda başlamıştır. Sosyal yardımın temel çerçevesini çizen yasa, engelliler, engelli olmayanlar ve çocuklar olmak üzere yoksulları üç gruba ayırmıştır. Engelliler ve çocuklara yardım parasal olarak yapılırken; çalışabilir durumda olan yoksullara ise yardım çalışma evlerinde çalışmanın karşılığı olarak verilmiştir. Yasanın temel amacı toplumsal düzeni bozan yoksulları zapt etmek, istihdam ederek, formel rasyonel, kapitalist dayanışma içine dahil etmektir (Blaug, 1963; Slack, 1990; Polanyi, 2010).

1795 tarihli Speenhamland Yasası ile herkese asgari geçim hakkı tanınmıştır. Bu yasa zamanla işverenlerin ücretleri yükseltmemesine ve işçilerin dahi yardımla geçinir hale gelmelerine neden olduğundan yoksul sayısı daha da artmıştır (Polanyi,2010;

Rosanvallon, 2004). Speenhamland Yasasına son veren 1883 tarihli Yoksullar Yasası, çalışabilecek durumda olan yoksulların yardım amacıyla çalışma evlerine gönderilmesi; sadece hasta, yaşlı, yatalak ve küçük çocukları olan dullara yardım yapılması ve toplumdaki en düşük işçi ücretinin altında yardım yapmak gibi düzenlemeler içermiştir. Bu dönemde bireylerin güvencesi başta aile olmak üzere dinsel ve yerel kuruluşlar ile hayırsever kişilerin gönüllüğü temelinde sağlanmıştır. Ancak toplumsal sınıfların değişimi ve ulus devlet süreci, siyasal dayanışma temelinde formel dayanışmanın modern kurumlarının gelişmesine olanak tanımıştır (Driver, 1989; Englander, 2013).

2.1.2. Siyasal Dayanışma: Yurttaşın Yoksulla Dayanışması Olarak Ulus-Devlet

Ulus-devlet, feodalitenin çözüldüğü dönemde rekabet dışında kalan iç pazarı oluşturarak burjuva kesimini güçlendirme ihtiyacından ortaya çıkmıştır. Fransız Devrimi sonucunda kazanılan siyasal ve medeni haklara paralel olarak sınırları genişleyen vatandaşlık anlayışı, pek çok ülkede ulus devletin coğrafi sınırları ile birlikte ulusla özdeşleşmiştir (Gross, 1999; Üstel, 1999; Faulks, 2000).

Geleneksel ya da feodal toplumun kan bağına veya hemşehriliğe dayanan dayanışmasından farklı olarak, ulus devletin vatandaşlık temelli dayanışması, topluluk üyeleri arasında siyasal bir dayanışmayı sağlayan ana ögedir ve bütün kimlikleri birleştiren bir üst toplumsal ve politik statüdür (Marshall,1999: 412–413). Özellikle Fransız Devrimi sonucunda ortaya çıkan milliyetçilik kavramı, ulus devletlerin oluşumunda temel anahtar kavram olmuştur. Ulus olgusu; ortak dil, kültür, tarih ve köken gibi öğelerle beraber dayanışmanın duygudaşlık kaynağını siyasal otoritede, devlette bütünleştirmiştir. Dolayısıyla ulus, aynı dili konuşan, aynı kültürel ve tarihi birikimi paylaşan kısacası ortak bir kimliğe sahip topluluk olarak ele alınmıştır (Leca, 1998; Habermas, 2002). Ulus devletin demokratik gelişimi sonucunda modern vatandaşlık ortaya çıkmış, özellikle Fransız Devrimi ile ulusal vatandaşlık fikri temel bir özellik kazanmıştır (Marshall, 2000; Friedman, 2002). Giddens'a göre, vatandaşlık her şeyden önce bir dizi hak ve görevle ilişkilidir. Pozitif bir yasal statüdür ve beraberindeki hak ve görevleri getirir (2001; 211). Hak ve sorumlulukların toplumun tüm katmanlarına yayılması daha önceleri dikkate alınmayan bireyleri vatandaşa dönüştürürken, topluma atfedilen ayırt edici nitelikler vatandaşlık temelinde birliği ve dayanışmayı sağlar. Ayrıca

modern liberal vatandaşlık, topluluk fikrinin aksine, toplumsal dayanışmayı dışsal ve sözleşmeye dayalı bir şekilde kurgular (Oldfield, 1990: 178-179).

Vatandaşlığın statü, kimlik, etniklik ve toplumsal dayanışma olmak üzere dört farklı biçimde kullanılabileceğini ifade eden Kymlicka ve Norman (2000)'a göre de, ilk üç boyut vatandaşlığın bireysel düzleminde yer alırken, siyasal topluluk düzeyinde yer alan dayanışma modern toplumun özünü oluşturur. Sanayileşmenin giderek yaygınlaşması ve 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren artan kentleşme ve sınıfsal dönüşümler, burjuvaziye karşı işçi sınıfının örgütlenmesi, refah devletinde çalışanların yanında yoksullarla olan dayanışmayı da güçlendirmiştir. Sosyal güvenlik sistemi içinde gelişen sosyal yardımlar, devleti, dayanışmanın odağına çekmiş ve formel dayanışmayı yoksullar için temel biçim haline getirmiştir.

2.1.3. Refah Devletinde Cisimleşen Formel Dayanışma

Özellikle sanayileşme süreciyle başlayan kitlesel işçileşmenin yanında yaşlı, genç, hasta ve engellilerden oluşan ve satabilecek “emek gücünden yoksun olduklarından dolayı sosyal risklere daha açık hale gelen bir toplumsal grubun” varlığı, yoksulların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Akduran, 2010: 32). Aynı zamanda bu süreç fabrikaların ihtiyaç duyduğu işgücünün kırsal alandan sağlanması ile artan sosyal ve fiziksel mobilitayı, yani kentleşmeyi de hızlandırmıştır (Wilensky ve Lebenaux, 1958: 230). Bu süreç 1929 Ekonomik Krizi ve II. Dünya Savaşı sonucunda piyasa ekonomisinin derinleştirdiği yoksulluğu ve sosyal sınıflar arasındaki eşitsizliği daha da artırmış ve Batı Avrupa’da devlet temelli sosyal risk yönetimine dayanan Keynesyen refah anlayışıyla dayanışmanın formel boyutta sağlanması düşüncesi benimsenmiştir. Piyasaya giremeyen ve/veya toplumun dışında kalarak marjinalleşen kesimler, toplumsal anlamda kabul edilen ortak değer ve paydalar çerçevesinde, kolektif bilinç ve ulusal dayanışma bağlamında formel dayanışmanın odak noktasında ele alınmıştır. (De Haan, 1998; Bhalla ve Lapeyre, 1999; Lister, 2004, Özdemir, 2007).

II. Dünya Savaşı’nın ardından oldukça geniş bir uygulama alanına kavuşan refah devleti, temelde sosyo-ekonomik yaşama kamunun yoğun ve doğrudan müdahalesini içermektedir. Savaşların ve ekonomik krizlerin ortaya çıkardığı sorunların ortadan kaldırılması için devlet müdahalesiyle refah programlarının oluşturulması bir zorunluluk

haline gelmiştir. Bu dönemde ekonomik alanla sosyal alanın birbirinden ayrı değerlendirilemeyeceği kabul edilmiş, Keynesyen politikalara geçilmesine paralel olarak bazı risklerin toplumun tüm kesimlerince paylaşılması gerektiği düşüncesi benimsenmiştir. Bu noktada temel tartışma konularından biri devletlerin sosyal boyutlarının nasıl kurgulanacağı olmuştur. Refah devleti; vatandaşların ekonomik ve sosyal haklarla desteklenerek, belirli bir yaşam seviyesini koruyarak yaşamaları ve negatif haklardan tam anlamıyla yararlanabilmelerinin sağlanması gerektiği düşüncesi üzerine kurulmuştur. Bu bağlamda Keynesçi politikaların kurumsallaşması açısından sosyal sigorta ve sosyal güvenlik sistemi oldukça büyük önem kazanmış; toplumsal dayanışma ve adaletin arttırılarak sağlanması açısından önemli role sahip olmuştur (Barr, 1998; Gilbert, 2002; Leimgruber,2008).

Devlet, sosyal sigorta sistemiyle çalışanları toplumsal ve ekonomik risklere karşı koruma altına alırken; sosyal yardım programları aracılığıyla da diğer toplumsal kesimleri sosyal güvenlik sistemine dahil etmiş onlara da temel bir yaşam standardı ve koruma sağlama sorumluluğunu almıştır. Temelde refah devleti uygulamaları ile bireylerin ekonomik ve sosyal risklerden korunmaları amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde, barınma ve istihdam sorunlarının çözülmesi, genel ya da mesleki eğitim olanaklarının sağlanması, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinin sunulması, ekonomik olarak verimliliğin arttırılması ve böylelikle toplumun tüm bireyelerinin refah seviyelerinin yükseltilmesi hedeflenmiştir. Yoksullarla olan dayanışma hak eksenli olarak, tam ve eşit katılımın temelinde “yurttaşlık” odaklı olarak benimsenmiştir (Taylor-Gooby, 1991; Culpitt, 1992; O’connor, 1993).

Refah devleti temelde; serbest piyasa ekonomisinin ekonomik gelişmeyi tek başına sağlayacak yeterlilikte olmadığına devlet müdahalesinin de ekonomik alan müdahale etmesi gerektiği görüşünü savunmaktadır. Bireylerin ihtiyaç duyduğu refah hizmetleri ve bunları karşılayan dayanışma kurumları; kamu, aile ve piyasadan oluşur (Esping-Andersen, 1990; Sallan Gül, 2004). Refah devletinde devlet, yani kamu bu üç alanı bünyesinde barındırarak gelişmiştir. Bu bağlamda ilk olarak toplumdaki tüm ailelere ve bireylere asgari de olsa gelir garantisi sağlamak; ikinci olarak hastalık, işsizlik, yaşlılık vb. riskler karşısında bireylere bu risklerden kaynaklı sorunlarını çözmeye yardımcı olmak; üçüncü olarak da tüm vatandaşlara sosyal refah hizmetleri sunumunu sağlayarak

en iyi yaşam standartlarını oluşturmak hedeflenmektedir. Bu kapsamda mal ve hizmetlerin paylaşımının eşitlik odaklı olmasını gözeten bir evrensel kamu hizmeti sunumu benimsenmiştir (Sallan Gül, 2009; Şaylan, 2003).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından devletin sosyo-ekonomik süreçlere yoğun müdahalesini içeren refah devleti anlayışı geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Bu bağlamda birçok ülke hazırladıkları yeni anayasalarda ayrıntılı ve kapsamlı bir biçimde sosyal haklara yer vermiştir (Şaylan, 2003: 93-94,100-101; Göze, 2005: 150). Toplumun tüm üyelerinin yoksulluk korkusundan ve gelecek endişesinden kurtulma hakkının bulunduğu; kişileri bu korku endişelerden kurtarma ve sosyal güvenliği sağlama sorumluluğunun devletin görevi olduğu dile getirilmiştir (Göze; 2005: 150-151). Refah devletinde en temel vatandaşlık haklarından biri olarak sosyal refah programlarından faydalanma hakkı görülmüştür. Serbest piyasanın işleyişiyle bireysel hak ve özgürlüklere müdahalede bulunmayan devlet anlayışının yerine doğrudan sorumluluk olarak tüm vatandaşların ihtiyaçlarını asgari düzeyde de olsa karşılama çabasındaki devlet anlayışının geçmesi; refah devletinin gelişim sürecini de özetler niteliktedir. Riskler sosyal haklarla birlikte sosyalleşirken; yükümlülük sahibi olan ve koruyucu devlet ile hak sahibi olan birey arasında kurulan ilişki, devletin tarafsız olması ilkesi çerçevesinde ve devlet odaklı dayanışma anlayışı ekseninde tekrar kurulmuştur (Donzelot, 1988: 403). Tüm toplumu kapsayacak biçimde sosyal ve ekonomik eşitliği sağlayarak sosyal adaleti gerçekleştirmek, sosyal refah programlarının temel amacıdır. Refah devleti, adil gelir dağılımını ve fırsat eşitliğini gerçekleştirerek, vatandaşlarının sosyal ve ekonomik açıdan refah içinde olmalarını sağlamak, korumak ve sürdürmek açısından anahtar bir role sahiptir. Serbest piyasa sisteminin ortaya çıkardığı eşitsizlikleri hafifletmeye çalışan, iyi bir yaşam için gerekli düzeyde olanaklara sahip olmayan bireylere karşı kamusal sorumluluk taşıyan ve sosyal koruma kurumlarını bünyesinde barındıran devlet yapısı sosyal ya da refah devleti olarak adlandırılmaktadır (Sallan Gül, 2004: 148; Gökçeoğlu Balcı, 2007: 22; Koray ve Topçuoğlu, 1995:24; Kleinman, 2006: 160; Sezen, 1999, 42-43).

Refah devleti; vatandaşların ekonomik durumlarının düzeltilmesini, siyasal ve sosyal haklarının güvence altına alınmasını onların siyasal katılımlarının ön koşulu olduğu anlayışına sahiptir. Bu bağlamda, vatandaşların haklar yoluyla sisteme dahil

edilebildiği oranda toplumsal yaşama dahil olacakları öngörüsü bulunmaktadır. Haklarının tanınmaması halinde bireylerin toplumsal süreçlere katılım göstermeyecekleri ve marjinalleşecekleri ifade edilmektedir (Kymlicka, 2004: 401). Bir güç dengesi gözetilerek sağlanan refah anlayışı, sosyal yardımlara ihtiyaç duyan vatandaşları da içerdiğinden yüksek düzeyli bir toplumsal uzlaşma sağlanması mümkün olmuştur (Harvey, 1997: 155).

Refah devleti aile ve piyasa ile birlikte, sosyal riskleri kontrol eden üç kaynaktan biri olmuştur. Bu çerçevede refah devleti toplumsal sorunları hafifletmek ve temel riskleri yeniden dağıtmak gibi işlevlerin ötesinde bir anlama sahiptir. Bu anlam birey ve devlet arasında bir sosyal sözleşmeye dayanarak nüfus dağılımı ile risk yapısı arasında sürekli bir dengenin kurulmasına dayanmaktadır. Bu nedenle refah devleti ve sosyal politikayı aynı anlamda kullanma şansımız çoğu zaman yoktur. Sosyal politikalar refah devleti olmaksızın var olabilirken, sosyal hakların tanımlanmadığı ve sosyal politikaların sistematik bir risk planlamasına dayanmadığı yapıları refah devleti olarak tanımlamak mümkün değildir (Andersen, 2006: 336). Bir başka ifade ile refah devleti, klasik koruyucu devletin derinleştirilmesi ve uzantısı olarak ifade edilebilir (Rosanvallon, 2004: 22). Refah toplumunda bireyler farklı sosyal riskler açısından eşit olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla bu risklerin gerçekleşmesi durumunda meydana gelecek örneğin sağlık, gelir kaybı gibi sorunların bertaraf edilmesi anlayışı bir başka ifadeyle risklerin kolektifleştirilmesi anlayışı ile vatandaşlar arasında dayanışmanın sağlanmasıdır (Gökçeoğlu, 2015; Rosanvallon, 2004). Bu dayanışma, toplumdaki tüm bireylerin ihtiyacı anında yararlanabileceği, tüm dezavantajlı grupları (hasta, yaşlı, çocuklu, işsiz vb.) kapsayan bir yapıdadır. Refah devleti, bireyler ve gruplar arasındaki ilişkilerin yerini alan, dayanışmayı düzenleyen ve yeniden dağıtımını organize eden bir ara unsur şeklinde hareket etmektedir. Bir başka ifadeyle bireyin toplumsal dayanışma ilişkilerindeki sorumluluk alanını çalışmaya dayandıran kapitalist toplum modelinde refahın sağlayıcısı birey kabul edilmekte ve bu bireyin toplumsal ilişki ve dayanışma içinde devletin yerinin özellikle formel dayanışma kurumlarının süreçteki rolü, aile ve diğer enformel dayanışmaya olan etkileri, hatta kamusal formel dayanışmanın niteliği ve dönüşümü sorgulanmaktadır.

2.1.4. Formel Dayanışmadan Aile ve Piyasa Odaklı Dayanışmaya

1970'lerin sonlarında yaşanan ekonomik (petrol krizi ve deflasyon), politik olaylar (Ortadoğu krizi) ve demografik baskılar (yaşlılık, tek ebeveynli ailelerin artması gibi) refah devletlerinin artan savunma maliyetinin karşılanmasında devletin sosyal masraflarına yönelik eleştirileri arttırmıştır. Refah devletinin genişleyen sosyal güvenlik sistemine ve yoksullara yönelik formel dayanışmanın mali yüküne olan eleştirilerin yanında enformel dayanışma kurumlarına olan etkileri tartışılmaya başlanmıştır (Esping-Andersen, 1996; Calabrese ve Burgelman, 1999; Sallan Gül, 2006; Şaylan, 2003). Refah devletinin egemen olduğu 1930-1970'li yıllarda Batı Avrupa toplumlarında demografik yapı değişirken; vatandaşların beklentileri yaşlılık, tek ebeveynli aile sayısındaki artış ve değişen aile yapıları karşısında büyük ölçüde farklılık göstermiştir. Refah devletinin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde önemli bir yere sahip olan sendikalar, işsizlik ve sosyal dışlanmanın hızlı artışı karşısında güçsüzleşmiştir. Aynı zamanda küresel rekabet bağlamında refah devleti engel olarak görülmeye başlanırken; bölgesel ve uluslararası kuruluşların refah hizmetlerinin en düşük oranda sunulması gerektiği konusunda uzlaşmaları, ekonomik ve sosyal alanda refah devletinin meşruiyetini krize sokan gelişmeler olmuştur (Esping-Anderson,2006; Taylor-Gooby, 2002; Lindbeck,2008).

2.1.5. Yurttaş Dayanışmasından Yeni Sağ Dayanışmaya: Güvenin ve Otoritenin Ataerkil İnşası

En yoğun eleştiriler yeni sağ olarak adlandırılan politik alandan gelmiş ve kamusal sosyal yardımların yoksulları devlete bağımlı hale getirerek, piyasa dayanışması olan çıkar birliği ve bireysel sorumlulardan uzaklaştırdığı ve enformel dayanışmanın temellerini yok ettiği üzerine yoğunlaşmıştır. Yeni sağ anlayış çerçevesinde bireylerin; taşıdıkları fizyolojik risklerin yanı sıra sosyal veya ekonomik risklere karşı da sosyal güvenliklerini kendilerinin sağlaması gerektiği ileri sürülmüştür. Ayrıca, refah devletinin bireyleri tembelliğe teşvik ettiği, çalışma arzusunu olumsuz yönde etkilediği belirtilmiştir. Dolayısıyla sosyoekonomik risklere yönelik olarak, devletin sağladığı güvenlik mekanizmalarının ortadan kaldırılması ya da bu güvenlik mekanizmalarından yararlanma sürelerine ve hak kazanma şartlarına sınırlama getirilmesi gerektiği öne sürülmüştür. Yeni sağ, refah devletinin öngördüğü gibi bireylerin her birinin üzerinde

uzlaşacağı varsayılan ortak amaçlar ve kolektif risk yönetimi olamayacağı düşüncesiyle “toplumsallığı amaçlar değil, araçlar üzerinden uzlaşılan bir zemin” olarak tanımlamıştır. Yeni sağın bileşeni olan yeni liberalizm, piyasa dayanışmasına odaklanırken, yeni muhafazakârlık aile ve geleneksel dayanışma kurumlarının etkileri üzerine dikkat çekmiştir (Gamble, 1988; King 1987; Maydell, 1994).

Refah devleti anlayışında siyasal yurttaşlık kavramı temel kimlik olarak bireyi tanımlarken; muhafazakâr anlayış geleneksel özellikler taşıyan aile, din vb. toplumsal kurumlar aracılığıyla bireylerin kimlik kazandığını ifade etmiştir. Yeni muhafazakârlar toplumsal yapının temelini oluşturduğu düşünülen din, ahlak, aile, uyum ve dayanışma gibi geleneksel değerleri ön plana çıkarmışlardır. Kadınlara verilen sosyal yardımların onların refah seviyelerini yükselttiği, bu nedenle tek ebeveynli aile sayılarının ve çocuk sahibi olma oranlarıyla çocuk sayılarının arttığı, buna bağlı olarak da toplumsal yapıdaki yoksul oranının yükseldiği dile getirilmiştir (Murray, 1994; Mead, 1986). Toplumsal düzenin yeniden inşasının ve dayanışmanın kurucu ögesinin “aile, din, millet temelinde geleneksel değerlere” dönmek olduğunu öne sürmüşlerdir (Türk, 2008; Uluç, 2014). Muhafazakâr anlayış; insanların doğası gereği ahlaki açıdan bozuk, bencil, açgözlü ve iktidar hırsına sahip olduklarını ifade etmektedir. Bu nedenle düzenin devamlılığının sağlanabilmesi için güçlü bir devletin ve kanunların yanı sıra katı cezai yaptırımlara da ihtiyaç duyulmaktadır. Cezai yaptırımların yanı sıra polislerin yetkilerinin de arttırılması gerektiği dile getirilmektedir. Siyasal dayanışma içinde ulusal değerler ve milliyetçilik gerekli olan koşullar olarak görülmüş ve pekiştirilmeleri savunulmuştur. Benzer biçimde muhafazakâr anlayış mülk sahipliğini de oldukça önemli bir yere yerleştirmektedir. Bunun temel nedeni olarak, mülk sahipliğinin bir yandan bireylerin yasalara ve diğer bireylerin mülkiyetlerine saygı göstermesini sağladığını, diğer yandan da bireylere devletten bağımsızlık düzeyi ve güvenlik sağlaması gösterilmektedir (Heywood, 2013: 77- 78). Bu nedenle düzen ve dayanışmayı bu temelde benimser ve ataerkil toplumsal ve siyasal yapıyı temel alır.

Yeni sağın liberal siyaset bilimcilerinden olan Heywood, refah devletinin formel dayanışmacı sürecinde insanların nerde duracaklarını bilmediklerini belirtmektedir. Ona göre, güven hissi, otoritenin ve dayanışmanın gerekli önkoşullarıdır ve refah devletinde insanlar güveni piyasada yitirdikleri için devlete bağımlı hale gelmişlerdir (2013: 88– 89).

Yeni sağın liberal kanadı refah devletinin insanları, özellikle yoksulları, kendi geçimini sağlama sorumluluğundan uzaklaştırdığını ve piyasanın kendine güven, tam üyelik ve girişim gibi değerleri geliştirmesi nedeniyle gerekli olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca piyasanın farklı bireyleri ve farklı kültürleri piyasa aracılığıyla birbirine yaklaştırdığı ve kendiliğinden bir uzlaşma sağlayacağı belirtilmiştir (Gray, 2003; Kymlicka, 2004).

Heywood (2013)'a göre, 1960'lı yıllarda piyasa koşullarında ortaya çıkan kötümserlik sonucunda toplumsal düzeni sağlayan baba, öğretmen, işveren ve hukuk kuralları gibi otorite figürleri etkinliklerini yitirmeye başlamış ve bu nedenle toplumsal düzen de bozulmaya başlamıştır. Yeni sağın aile ve toplumdaki dayanışma ve otoritesinin merkezinde Tönniesci toplulukçu ve ataerkil değerler ve kurumlar savunulmuştur. Yine yoksullara yönelik geliştirilen refah programları aile bağlarını zayıflatmış, evlilik dışı birlikte yaşamayı ve evlilik dışı genç yaşta çocuk sahibi olmayı teşvik ederek ahlaki yapıyı olumsuz etkilemiştir. Yaygın eğitim olanaklarına karşın, yoksul çocuklar arasında okulu terk edenlerin sayısı artmış, toplumsal gruplar arasında yaşanan eşitsizliği azaltmak adına hayata geçirilen pozitif ayrımcılık politikaları da fırsat eşitliği anlayışına olumsuz etkide bulunmuştur (Murray, 1994; Mead, 1986).

Yeni muhafazakârlar otorite odaklı güvenin tekrar sağlanabilmesi ve dayanışmanın geleneksel inşası için aileyi ve değerleri güçlendirmek istemişlerdir. Bunda değişen demografik yapı ve kapitalizmin krizleri önemli rol oynamıştır. Refah devletinin krizini aşmada, “daha az devlet, daha çok piyasa”, anlayışındaki yeni liberal ideoloji hayata geçirilmiştir. Refah devletinin kolektif dayanışmaya dayanan sosyal güvenlik sisteminde yerel otoritelere ve yardımlara ihtiyaç duyan, vergi ve katkı payı ödemeyen nüfusun hızlı artışı karşısında refah devleti krize girmiştir. Refah devleti anlayışında, devletin müdahale etmesiyle bireylerin yoksulluklarının önlenmesi, ekonomik ve sosyal açıdan güvence altına alınmaları hedeflenirken; devlet daha da bürokratik hal almış ve vatandaşların özel alanlarına müdahale etmeye başlamıştır (Çelik, 2005; Yürekli, 2007).

Yeni sağın yeni muhafazakâr yaklaşımı; refah devletinin eşit ve kolektif olarak ele aldığı toplumsal yapının temel kavramı olan “yurttaşlık hakkı”na karşı çıkararak, bu kavramın toplumsal yapıyı ve düzeni zedelediğini ifade etmiştir. Bu bağlamda devlet de, zor kullanma aracı ve özgürlüğe yer vermeyen alan olarak görülmüş, kolektivizm/formel

dayanışmanın bireysel inisiyatifi kısıtladığı ve öz saygıyı azalttığı ileri sürülmüştür (Murray, 1984; Heywood, 2013). Sosyal güvenlik sistemi kapsamında yoksullara yönelik yapılan yardımların, sosyal eşitliği sağlama çabasındaki sendikaların ve tek ebeveynli ailelere, kadınlara ve annelere yönelik oluşturulan sosyal güvenlik mekanizmalarının ailenin ve toplumun uyumuna zarar verdiği iddia edilmiştir. Geleneksel değerlerle ve tarihsel birikimle uyumlu olursa siyasal referanslar anlamlı görülmüştür (Sallan Gül, 2004; Özipek, 2007).

2.1.6. Zorunlu/Kamusal Dayanışmadan Vazgeçişin Yoksullara Bedeli: Dayanışmanın Dışına İtilmek

1980'lerle birlikte egemenliği artan ve 2000'li yıllarda doruğa ulaşan yeni sağ anlayışında; politik ve toplumsal alanda ekonomik amaçlar ve bireysel/enformel dayanışma vurgusu öne çıkmış, devletin piyasaya müdahaleci yönü azaltılırken, sosyal alandan çekilmeye başlayan devlet, sosyal güvenlik sistemlerini piyasaya açmıştır (Bosanquet, 1983: 84). Kamusal sosyal güvenlik sistemi yerine muhafazakar değerlerle yeniden inşa edilme sürecinde güven ilişkisi; enformel (aile, topluluk vb) ve formel sosyal sermaye (sivil toplum, uluslar arası örgütler vb) ve aile merkezli bir dayanışma biçimi şeklinde geliştirilmiştir. Bu doğrultuda kadınlar ve diğer yoksul gruplar, yoksullukla mücadele siyasalarında kurtarılması gerekenlerin başında gösterilirken, programların içerik ve süreçlerinde yoksullukla mücadelenin öznesi olmak yerine, nesnesi konumuna düşürülmüştür (Kurtz,2002; Sallan Gül, 2005; Baccaro ve Howell, 2011).

Yeni sağ anlayışla birlikte refah devleti kapsamında sınıf temelli sosyalist mücadelede önemli yer tutan toplumsal cinsiyet, ırk, mezhep gibi kavramlara dayalı mücadeleler yerini kimliğe dayalı siyasete ve dayanışma ilişkilerine bırakmıştır (Öngen, 2000). Toplumsal cinsiyet, etnisite ve din temelli kimliklerin örgütlenmeleri ve kendi dayanışma ağlarını oluşturarak toplulukçu dayanışmanın güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Yeni sağla beraber piyasa kurallarının işlediği özel alanın genişlemesi toplumsal sorunları derinleştirmiştir. Esnek bir zaman ve mekan anlayışına sahip, kalifiye işgücüne gereksinim duyan ve geniş çaplı bir ürün yelpazesi bulunan yeni üretim tarzında ihtiyaç duyulan nitelikleri taşımayan kesimler istihdam süreçlerinin dışında kalmışlardır. Yeni sağda yoksulların çalışma etiği sorgulanmış, dürüst yurttaşlar gibi çalışmayı tercih

etmeyip, sosyal yardımlardan yararlanma yolunu seçerek kolay ve basit bir yaşam tarzını seçen kesim tehlikeli sınıf, hatta bunun da ötesinde sınıf dışı olarak tanımlanmıştır (Mead, 1986; Murray, 1994; Friedman, 2001–2002). Dolayısıyla devletin, tüm yurttaşlar adına zorlayıcı gücüyle formel dayanışmaya katkıda bulunulmasına karşı çıkılmış, sosyal yardımların devlete olan bağımlılığı artırırken, bireysel ve gönüllük temelli geleneksel dayanışmanın dayandığı güven temelli duygudaşlığın yitimine yol açmıştır. Kapitalizmin yeni biçimini biçimlendiren yeni sağın birey ve çalışma odaklı refah anlayışında devletin “hakkı olan yoksul yurttaşından hak eden ‘gerçek’ yoksula” geçişle beraber, çalışamayacak olanlar (fiziksel nitelikleri nedeniyle piyasaya giremeyecekler) asalak sayılmıştır. Hatta yoksullar, kamusal sosyal yardımların yararlanıcıları olmaları nedeniyle toplumun tehlikeli sınıfları olarak görülmüşlerdir (Zarakolu, 1987; Gül ve Sallan Gül, 2008).

Benzer biçimde erkek egemen anlayış doğrultusunda oluşturulan refah programları, programlardan yararlanan kadınları refah programlarının, yani kamusal dayanışma araçlarından olan sosyal yardımların, ana yararlanıcı grubu haline getirmiştir. Yeni ataerkil sağın sosyal refah programları kadınları; çocuklardan, yaşlılardan, hastalardan ve engellilerden sorumlu kişilerine dönüştürmüş, yani evin bakıcıları haline getirmiştir. Kadınlar toplumun bebek bakıcıları konumuna gelmişlerdir. Kadınların, ailenin tüm bakım hizmetlerini yerine getirenleri olarak görülmeleri kapitalist piyasa ilişkilerinde ayrımcılığa uğramalarına neden olmuş, piyasalarda kadın emeği erkek emeğine oranla oldukça düşük ücretlerle karşılık bulmuştur. Bir yandan kadınların iş ve aile yaşantılarında ortaya çıkan rol çatışmaları bir yandan da çocuk bakım hizmetlerinin erişilebilirliğinin oldukça kısıtlı olması nedeniyle kadınla sosyal yardımlara yönelmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte toplumsal cinsiyet faktörünün tüm uygulamalarında yer aldığı bir sosyal politika yaklaşımı geliştirilmiş ve kadınların erkeklere olan ekonomik bağımlılığının dönüştürülmesi amaçlanmıştır. Aile, modern toplumlarda ve refah toplumlarında devlet dışındaki refahın ana ögesi olarak görülmüş, yaşlı ve çocuk bakımı sorumluluğunun yerine getirilmesi ile işgücüne yönelik yeniden üretim görevi yurttaş sorumluluğu olarak kadınlardan beklenmiştir. Çalışmak zorunda kaldıkları durumlarda da kadınların haklar alanı doğurganlıklarını koruyabilmek adına oldukça geniş tutulmuştur. Ayrıca erkek eşin evi geçindirebilme durumu göz önüne alınmaksızın,

kadınların aile kurumu içindeki rolleri destekleyici gelir programları aracılığıyla desteklenmiştir. Kadınların kamusal alanlardaki ve aile dışındaki rol ve statüleri annelik statüsünden altta değerlendirilmiş, böylelikle kadınların siyasal ve ekonomik anlamda sosyal hak alanlarından uzaklaşmaları/uzaklaştırılmaları sağlanmıştır (Roche, 1992). Yoksulluğun dezavantajlıktan hareketle verilen sosyal yardımlar bağlamında değerlendirilmeye başlanması nedeniyle yoksullukla mücadele konusunda eşit olmayan toplumsal cinsiyet rollerini güçlendiren yaklaşımlar ön plana çıkmıştır (Philips, 2001; Razavi, 2009). Bu durum kadınların; refah devletinin, kapitalizmin ve erkek egemen toplumsal yapının hizmet eden bireyleri şeklinde algılanmasına yol açmıştır. Bu da refah devletinin, kapitalizmin ve erkek egemen kültürün gereksinimlerine hizmet edenleri olarak kadınların görülmesine neden olmuştur. Böylece kadınlar, ya asgari yaşam standardına ya da kamusal sosyal yardımlara bağımlı bir şekilde yaşantılarını devam ettirmeye zorlanmışlardır (Pearce, 1990; Philips, 1995). Diğer yandan bu gelişmeler, yeni sağ tarafından refah devletindeki kolektivist dayanışmanın kadınları çalışma yaşamından uzaklaştırdığı iddialarını gündeme taşımış ve piyasacı kalkınma söylemiyle, kadınların sosyal yardımların dışına itilerek, girişimcilik teşvikleriyle yoksulluğun önlenmesi programları geliştirilmiştir. Böylece yoksulların dayanışması bireysel bir mesele olarak görülerek, dayanışmanın yitirildiği düşünülen geleneksel biçimi ve onun dayanağı olan değerlerin ve kurumsal yapılarının canlandırılması hedeflenmiştir.

Yeni sağ politikalarla devletin çekildiği sosyal alanda yoksullarla formel dayanışmanın azalması ve karşılıklılık ilkesi, yani piyasada çalışma koşuluna bağlanması, yoksulluğu bir sefalet haline getirirken, özellikle yoksul kadınların ekonomik bir değer olarak görülmesine yol açmıştır. Bu bağlamda çalışabilir olma çerçevesinde engelliler, yaşlılar vb. toplumsal kesimler hak eden yoksul kategorisinde değerlendirilirken; işsiz erkekler, göçmenler, kadınlar, çocuklar vb. toplumsal kesimler de hak etmeyen yoksul kategorisinde ele alınmıştır (Sallan Gül, 2005; Rose, 1995; Rahnema, 2009). Önceleri ulus devlet vatandaşlarının temel bir hakkı olarak görülen yoksulluktan kurtulma hakkı; çalışma sorumluluğu kapsamında bir vatandaşlık görevi olarak görülmeye başlanmıştır. Hak etmeyen yoksul kategorisinde ele değerlendirilen ve refah anneleri olarak adlandırılan kadınlar, işgücüne dahil olmaya zorlanmış (Gül, 2000); babaların nafaka takibi çocuk yardım programlarının yerini almaya başlamıştır (Murray, 1994).

Razavi ve Hassim'e göre ise ataerkil özellikler taşıyan bu reformlar, yoksul kadınları evlilik ve akrabalık ilişkileri çerçevesinde anne ve bakım rolleriyle tanımlayarak, erkek egemen koruma kapsamında eşitlik elde edebilmek için aile refahından faydalanmak zorunda bırakılmaktadır. Yüksek gelir dağılımı eşitsizliği bulunan, aile ve akrabalık bağlarının güçlü olduğu, merkezi devlet anlayışını geleneksel değerlerle dinin şekillendirdiği toplumsal yapılarda; gelir dağıtımına yönelik eşitlikçi değerleri göz önüne almayan toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışının başarılı olması mümkün değildir (2006: 30-39).

2.2. TÜRKİYE'DE YOKSULLARLA DAYANIŞMANIN DEĞİŞEN BİÇİMLERİ

Batı toplumlarındaki modernleşme sürecinden farklı olarak Türk modernleşmesi oldukça kısa sürede gerçekleşen bir toplumsal değişme sürecidir. Cumhuriyetle birlikte modernleşme süreci; üretim biçiminden sosyal hayata kadar birçok alanda, mekânsal ve sınıfsal anlamda farklılaşmalara ve dolayısıyla toplumsal bir dönüşüme neden olmuştur. Devlet eliyle inşa edilen ulus olma özelliğiyle Batı modernleşmesinden farklı yönü olan Türk modernleşme

2.2.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Dayanışma

Türkiye'de tarihsel olarak aile ve soya bağlı dayanışma oldukça önemli olmakla birlikte, kamusal nitelikli sosyal yardımlaşma ve dayanışma 18. yüzyıl sonuna kadar, geleneksel dayanışma ilişkileri temelinde ele alınmıştır. Modernleşme sürecinde önce yarı kamusal formel dayanışma kurumları olan Ahilik Teşkilatları, Lonca Birlikleri ve vakıflar önemli rol oynamıştır. 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren de, sosyal yardımlaşma ve dayanışma anlayışı devletin müdahil olduğu kurumsal yapılanmalarla sağlanmaya çalışılmıştır (Sallan Gül, 2004: 264). Modern formel kurumsal dayanışma örgütleri çalışanlara yönelik olarak gelişirken, yoksullara yönelik dayanışma alanı geleneksel dayanışma ve yarı kamusal nitelikli örgütsel yapıların tali işlevleri arasındaki yerini korumuştur.

Osmanlı Devleti'nde dayanışma kavramı, "içtimai muavenet" (sosyal yardım) kavramı olarak ifade edilmiş (Yüksel, 2014: 37), devlet toplumsal dayanışma alanına

doğrudan müdahil olmadan, finansal destekte bulunmuştur. Yardımlaşma alanı daha çok vakıf sistemi ve gönüllük temelinde oluşturulan cemiyetler-dernekler aracılığıyla yürütülmüştür. Özellikle 14-18. Yüzyıllar arasında meslek birlikleri olan Ahilik teşkilatı, çalışanların karşılaştıkları/karşılaşabilecekleri risklerden korunmaları ve ihtiyaç duyabilecekleri konularda destek olunması konusunda etkin faaliyet göstermiş ve 1727 yılından itibaren ise lonca teşkilatına dönüşmüştür. Esnaf ve sanatkârların örgütlenerek bünyesinde yer aldıkları ve ekonomik yapı özellikleri taşıyan Ahi birlikleri; aynı zamanda özellikle İslami ve Şaman anlayışının sahip olduğu ahlaki, dini ve geleneksel değerleri de bünyesinde barındıran bir yapı olarak işlev göstermiştir (Dilik, 1992; Özdek, 2002). Aynı zamanda yoksulların farklı ihtiyaçlarının karşılanması geleneksel dayanışmanın ekonomik örgütsel yapıları içinde dini nitelikli bir yardımlaşmaya dayanmıştır.

Anadolu'daki esnaf ve sanatkâr birliği olan Ahilikte, ahinin kazancının, geçiminden arda kalanını bütünüyle yoksullara ve işsizlere yardım için kullanmaları ahlak kuralı olarak benimsenmiş (Öztürk, 2002:7) ve Anadolu'daki yoksulların ihtiyaçlarının yerli malla karşılanması gereği benimsenmiştir. Ahi Birlikleri, aynı zamanda, aile üyelerinin hastalık, sakatlık, yaşlılık ve ölüm durumlarında yardım eden orta/teavün sandıklarıyla yoksullara yardımı da temel almış, önemli işlevler üstlenmişlerdir (Tokol, 2000; Özerkmen, 2004; Kesgin, 2012).

Babil ve Sümerlerden itibaren varlığı kabul edilen vakıflar, özellikle İslamiyet'in kabulünden sonra toplumsal hayatı etkilemiştir. Devletin yerine getirmekle yükümlü olduğu neredeyse tüm kamusal hizmetler, vakıflar tarafından yerine getirilmiştir. 15. ve 16. yüzyıllarında yaygınlık kazanmaya başlayan vakıflar da, Osmanlı döneminde eğitim, sağlık ve sosyal yardım gibi hizmetlerde etkin rol oynamışlardır. Vakıflar; yoksullara yemek temini, yolculuk edenlerin barınmaları için kervansaraylarda kalma olanağı, hac yolculuğu sırasında parasız kalan kişilere para yardımı ve konaklama, dul ve yetimlerin hayatlarını idame ettirebilmeleri için ekonomik destek, kimsesizlerin, yaşlıların ve çocukların temel ihtiyaçlarını ve barınma sorunlarını gidermek vb. işlevleri yerine getirmişlerdir. Osmanlı döneminde dini bir görüntü sergileyen vakıflar, günümüzde devletin sağladığı bakım hizmetlerini kısmen de olsa yerine getirmişlerdir (Dilik, 1992: 34-38). Vakıfların yanı sıra, büyük kentlerde yetimlere ve güçsüz kesimlere hizmet veren yurtlar, hastaneler, Kızılay vb. kuruluşlar da hasta kişilere, muhtaç durumda olanlara ve

geçimini sağlamada sıkıntı yaşayan kesimlere destek olmuşlardır. Sosyal yardım ve sosyal güvenlik alanında vakıfların, kimsesiz, düşkün ve yoksullara ayni ve nakdi yardım yapmışlardır. Bazı vakıflar sınırlı da olsa yoksula, özellikle sakatlara ve kimsesiz yaşlılara aylık bağlamıştır. Kimsesiz ve yetimleri gözeten Avarız vakıfları, uzun yıllar devam etmekle birlikte 1876-1877 tarihinden itibaren devlet tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Tanzimat'a kadar olan dönemde dini öğelere dayalı olarak işleyen vakıflar hayır, şefkat ve himaye gibi kavramlar çerçevesinde ihtiyaç sahiplerine destek olmuşlardır (Sallan Gül, 2000; 2004: Özbek, 2002; Yüksel, 2014).

Vakıflarda, özellikle yoksul kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere hayır sahipleri tarafından kurulan "avarız vakıfları"nda aşevlerinde yoksulların, öğrencilerin ve yolcuların yemek ihtiyaçlarının karşılandığı "imarethaneler" açılmıştır. Yine en yaygın vakıflardan olan "Darü's-Şifalar"da da yoksulların sağlık ihtiyaçları karşılanmıştır Dini bir görünüme sahip olan vakıflar; devletçe bakılma ilkesini bir ölçüde karşılayan kurumlar olmuşlardır (Dilik, 1992: 34-38; Sallan Gül, 2000; 2004: 261; Bayatan, 2008). Adem-i merkeziyetçi bir anlayış içerisinde varlıklarını sürdüren vakıflar, 19. Yüzyıldan sonra merkezileşmiştir. Ancak bu merkezileşme vakıfların hem sayısal olarak hem de sağladıkları sosyal yardımlarda bir azalmaya yol açmıştır (Çizakça, 2002: 28). Ayrıca Tanzimat sonrasında, kapitülasyonlar çerçevesinde yabancı devletlere sağlanan imtiyazlar, esnaf ve zanaatkâr örgütlenmelerini olumsuz olarak etkilemiş ve loncalar işlevsizleşmeye ve yoksullara yönelik yardımlarını azaltmaya başlamışlardır. Bu dönemde savaşlarda kaybedilen genç ve üretici gücün etkisiyle ailenin küçülmesi ve üretimin zayıflaması; ailenin dayanışma ve yardımlaşma dolayısıyla sosyal güven anlamında güçsüzleşmesine yol açmıştır. Ailenin yanı sıra komşuluk, akrabalık ve dini öğelere dayalı dayanışma/yardımlaşma ağları da zayıflamıştır. Aynı şekilde kaybedilen savaşlar beraberinde toprak kayıplarına neden olmuş, bu durum vakıflara tahsis edilen varlık ve gelirlerin de azalmasına yol açarak vakıfların etkinliğini azaltmıştır (Özbek, 2016: 25). Bu dönemde vakıfların ancak %1020'si halka (reaya) ve dolayısıyla yoksullara yönelik dayanışma içine girebilmiştir. Özellikle orta/teavün sandıklarının güçsüzleşmesi sosyal dayanışma işlevlerini de yok etmiştir (Sallan Gül, 2000: 60; Alper, 2011: 297).

Tanzimat döneminde başlayan modernleşme çabaları ile birlikte formel dayanışma yani sosyal güvenlik ve sosyal yardım alanlarında yeni düzenlemeler

hayata geçirilmiştir. Sağlık alanında karantina teşkilatının açılması, yetim çocukların vasiliklerinin devlet tarafından üstlenilmesi; aile alanında dul ve yetim maaşlarının düzenlenmesi, kız ve erkek çocuklar için pek çok şehirde ıslah evlerinin açılması bu amaçla atılmış adımlar arasında gösterilebilir. II. Abdülhamit döneminde eğitim olanakları kasaba ve köylere kadar götürülmüş, pek çok ilde devlet hastaneleri kurulmuştur. Ayrıca II. Meşrutiyet döneminde Fransa sosyal yardım uygulamaları örnek alınarak yoksul maaşı gibi düzenlemeler gündeme gelmiştir. Ancak kapsamlı bir hal almamış ve yaygınlaşmamıştır (Özbek, 2002: 16-19). 19. Yüzyıl ortalarından itibaren devlet memurlarını kapsamına alan ve süreç içinde kurumsal bir özellikle kazanan emeklilik sistemi; “tekaüt” kavramıyla ifade edilmiştir. II. Mahmut döneminde hız kazanan merkezi teşkilattaki reformlar sonucunda bürokrasi ve dolayısıyla memur sayısında bir artış olmuştur. Buna bağlı olarak da 1838 yılından itibaren memurlara; rüşvet ve yolsuzluğu ortadan kaldırmak amacıyla maaş bağlanmıştır. Ancak maaş sisteminin bürokrasinin tümüne uygulanamaması emeklilik sisteminin gecikmesine neden olmuştur. 1869’da yayımlanan Daire-i Umumiye-i Vilayat Nizamnamesi ile bürokraside yer alan tüm devlet memurlarının görev, yetki ve sorumlulukları belirlenmiş; maaş, harcırah ve dul-yetim aylıkları gibi konular yeniden düzenlenmiştir. Askeriyeden başlamak üzere, mülkiye ve ilmiye sınıflarının emeklileri için düzenlemeler yapılarak tekaüt sandıkları uygulamasıyla emeklilik sistemi bir düzene oturtulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu dönemde devlette sürekli ve ücretli memur statüsünde çalışanların ve fabrika ve madenlerde işçi statüsünde çalışanların sayısının artması, tüm çalışanları kapsayacak biçimde olmaktan öte; her işkolu için ayrı ayrı tekaüt sandıklarının kurulmasına yol açmıştır. Artık yeni sosyal güvenlik kurumları olan sandıklar yoksulları değil, çalışanları kapsayacak biçimde örgütlenmeye başlamıştır (Özdemir, 2004:289). Bu bağlamda kurulan kurumlar şu şekildedir:

- Askeri Tekaüt Sandığı
- Amele Perver Cemiyeti
- Sivil Memurlar Emekli Sandığı
- Seyri Sefaün Tekaüt Sandığı

- Askeri ve Mülki Tekaüt Sandıkları
- Şirketi Hayriye Tekaüt Sandığı

Görüldüğü üzere 19. Yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı'da karmaşık ve çoklu bir yapı sergileyen tekaüt sandıkları bulunmaktadır. Kurulan bu yardımlaşma ve emeklilik sandıkları genel olarak asker ve sivil memurları kapsamış ve çalışan diğer kesimleri büyük ölçüde dışarıda bırakmıştır. Bu kurumların temel amacı belirli risklere karşı korumak olmuştur (Çelebi, 1977; Dilik, 1992; Sallan Gül, 2000). Bu kurumların yanı sıra çalışanları korumaya yönelik düzenlemeler de hayata geçirilmiştir. Bu düzenlemelerden bazıları Dilaver Paşa Nizamnamesi (Ereğli Madeni Hümayün Nizamnamesi), Maadin (Maden) Nizamnamesi, Askeri Fabrikalar Nizamnamesi, Tersane-i Amiriyeye Mensup İşçi Vesairenin Tekaüdiyesi Hakkında Nizamname, Hicaz Demiryolu Memur ve Müstahdemlerine Yardım Nizamnamesi olarak sıralanabilir (Koray ve Topçuoğlu, 1995: 58-59; Yüksel, 2014: 26-38).

Ayrıca savaşlarda yaralanan askerlere destek olmak amacıyla "Mecrutin ve Mardayi Askeriyyeyi İmdat ve Muavenet Cemiyeti" kurulmuştur. İstanbul esnafı bu dönemde yanlarında çalışan çırakların eğitimini sağlamak adına "Dar-üş Şafaka"yı kurmuştur. Yine bu dönemde sayıları oldukça artan dilencilik önlemek ve insanları dilenmekten kurtarmak amacıyla "Dar'ül Aceze" kurulmuştur. Ancak Darülaceze kent yoksullarından sadece dilencilere değil; kimsesiz genç, özürlü, yaşlı ve terk edilmiş bebeklere de bakım hizmeti vermiştir (Karatay, 2007: 119-120). Başkente gelen göçmen ve kimsesiz çocukların barınması için Hamidiye Etfal hastanesi, öksüz ve yetim müslüman çocukları korumak ve eğitim vermek adına Darülhayr-ı Ali ve yetim çocuklara hizmet etmek amacıyla "Dar'ül Eytam" çocuklar yurdu hizmete sokulmuştur (Yıldırım, 1997: 33; Alper, 2011: 297-298). Çalışamayacak durumda olan kişilerin, çocukların ve kimsesi olmayan kadınların dilenmeleri ve sosyal yardım almaları olumlu karşılanırken; çalışabilecek durumda olan kişilerin dilenmelerine ve sosyal yardım talep etmelerine olumsuz bakılmıştır (Özbek, 2002: 17). II. Abdülhamit döneminde ayrıca iş kazası sonucu sakat kalanlar ve engelliler için kurulan emeklilik fonlarının sayısında da artış görülmüştür (Karakaş Özbayrak, 2011: 66). Başka bir ifadeyle 19. yüzyılda siyasi, ekonomik ve sosyal alanda yaşanan dönüşümler karşısında Osmanlı İmparatorluğu'nda,

devletin rolü de değişerek sosyal devlet anlayışına benzer uygulamalar hayata geçirilmiştir. Tanzimat sonrası dönemde kurumsal kimlik kazanan sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler II. Abdülhamit döneminde etkin, etkili ve merkezi hale gelmiştir. Ayrıca bu dönemde modernleşen sosyal kurumların yanında padişahın hediye ve bağışlarından oluşan bir yardım sistemi de ön plana çıkmıştır. Monarşik refah sistemi sayesinde padişah, popüler ve paternalist bir karaktere bürünmüş, bu bağlamda padişahla yoksul halk arasında bir yakınlık hissettirilmeye çalışılmıştır (Kesgin, 2012: 65-66; 2013: 161-162).

Aileden sonra ön plana çıkan ikinci aktör; dini anlayışın etkisinde gelişen ve cemaat özellikli sosyal yaşam tarzının bir sonucu olarak ortaya çıkan, tanıma-bilme faktörüne bağlı sosyal yardımlaşma ve bununla ilgili kurumlar olmuştur. Bu dayanışma ve yardımlaşma ağının temelini komşuluk, akrabalık ve hemşerilik bağları oluşturmuştur. Özellikle mahalle koruması Osmanlı açısından oldukça önemli bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı'da komşuluk ilişkilerinin örgütlenmesi olarak ifade edilen mahalle örgütlenmesi bulunmaktadır. Süreç içinde kurumsallaşan mahalle örgütlenmesi üzerinden yoksulluk sorununa çözüm aranmıştır. Bir diğer ifade ile yoksullara yardım konusu öncelikle mahalle sorunu olarak algılanmıştır (Alper, 2011: 294). Ancak tüm dünyada etkili olan milliyetçilik anlayışı çerçevesinde kurulan ulus devletlere karşılık, Osmanlı'da farklı etnik kökenlerden gelseler bile ortak tarih, ortak toprak gibi özelliklerin devlete bağlılık için yeterli olacağı düşünülmüştür. Osmanlı vatandaşlığı fikrinin oluşumunu sağlamak adına özellikle II. Abdülhamid döneminde tüm halka standart hizmet veren sosyal refah kurumları oluşturulmuştur (Özbek, 2002; 2016; Demirci Akyol, 2013).

2.2.2. Cumhuriyet Döneminde Yoksullarla Dayanışmanın Değişen Biçimleri

2.2.2.1. 1923'ten 1940'lara Ulus Devletin Geleneksel Dayanışmayı Modernleştirmesi

Kurtuluş Savaşı döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında yeni çıkmış savaşın getirdiği olumsuzluklar, devletin vergi ve gelirlerinin yetersiz olması, sanayileşme ve ekonomik büyüme hızının düşük olması gibi nedenler; sosyal dayanışma ve yardımlaşma alanında devletin formel çabalarını hayata geçirme olanaklarını kısıtlamıştır (Gökbayrak,

2010; Kesgin, 2013). Osmanlıdan devralınan vakıf sistemi, 2 Mayıs 1920 tarihinde Şer'iyye ve Evkaf Vekâlet olarak adlandırılmış ve Mart 1924'te Başbakanlığa bağlanmıştır. 30 Haziran 1921'de Ankara'da kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti başta olmak üzere, sosyal yardım dernekleri ile dinsel hayırseverlik ve yardımlaşma ilişkileri ile modern aile kurumu toplumsal dayanışmanın ana kaynakları olmuştur (Sallan Gül ve Alican, 2014).

Cumhuriyet döneminde dayanışmanın kurumsal örgütlenmesi politik dayanışmayla başlamıştır. Bu anlamda 1920 yılında kurulan Birinci Büyük Millet Meclisi ile ulus devletinin inşası ve Marshallcı bir anlamda dayanışmanın siyasi boyutu olan yurttaşlık geliştirilmiştir. Cumhuriyetin ilanına kadarki kamusal dayanışma anlamındaki tek uygulama; 1921 yılında Ereğli'de çalışan maden işçilerine yönelik yasa çıkartılmasıdır. Kısaca "Kömür Tozları Yasası" olarak anılan yasa ile birlikte Zonguldak ve Ereğli'de kömür üretiminde elde edilen tozların satılması ve edinilen gelirin maden işçileri için kullanılması sağlanmıştır. 1924 yılında bu yasanın tüm maden işçilerine aynı hakları tanınması uygulaması hayata geçirilmiştir. Yine 1921'de çıkarılan "Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Mütteallik Yasa" ile birlikte bireysel olarak iş ilişkileri ve sosyal sigortalarla ilgili bazı kurallara yer verilmiştir. Bu bağlamda, gerek işçilerin gerekse işverenlerin katkı sağlamasını zorunlu kılan yardımlaşma sandıklarının örgütlenerek Amele Birliği kurulması öngörülmüştür. Bu birlik; yaşlılık, kaza, hastalık ve ölüm gibi durumlarda üyeleri ve aileleriyle dayanışma ve yardımlaşma içinde olmuştur. Amele Birliği Türkiye'de ilk kamusal formel dayanışma yani sosyal sigorta uygulaması olmuştur (Koray ve Topçuoğlu, 1995: 60; Tokol, 2000: 12-14; Sallan Gül, 2004: 265; Gökbayrak, 2010: 144).

Cumhuriyetin ilanını izleyen dönemde temel amaç her alanda ulusal kalkınmanın sağlanması olmuştur. Öncelik ekonomi politikalarına verilmiş ve 1923 yılında düzenlenen İzmir İktisat Kongresi'nde ekonomik liberalizasyonun sağlanması, yerli sermayenin kurulması, ulusal sanayinin güçlendirilmesi ve özel teşebbüse destek verilmesi adına koruyucu bir gümrük politikası geliştirilmesi gerektiği benimsenmiştir. Yeni kurulan devlet, sosyal dayanışmadan çok cumhuriyetin prensiplerini yaymak ve benimsetmek, ulus devlet inşa etmek ve ulusal sanayiye geliştirmek konularına ağırlık vermiştir (Sallan Gül, 2004: 264-265). Dinsel temalardan ve etno-kültürel motiflerden

beslenen ulusal kimlik olgusu, Türk devletinin ulusundan ayrılmazlığı vurgusu ile devlet tarafından yukarıdan empoze edilen bir anlayışla ortaya çıkmıştır. Hak temelli olmaktan çok vazife temelli bir kimlik/vatandaşlık kurgusu oluşturulmuş ve “öteki” tanımlamalarından hareketle ulusal dayanışma sağlanmaya çalışılmıştır (Kadioğlu, 2008: 174-177). Yeni Cumhuriyet tarafından benimsenen “halk” kavramı, eski düzene karşı tüm toplumsal güçlerin birliğini ifade etmektedir. Bu birlik, tüm toplumsal güçler arası dayanışmayı öngörmektedir. Sınıfsız toplum söyleminin ideolojik arka planını oluşturan halkçılık anlayışı ise halkı millete indirgemekle kalmamış; aynı zamanda sistemin varlık ögesi haline getirmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun %75’inin kırsal alanda yaşaması, tarımın basit ve geleneksel yöntemlerle yapılması, tarımsal üretimin yalnızca aile ihtiyaçlarını karşılaması ve tarımsal üretimin veriminin tamamen mevsim şartlarına bağlı olması gibi sebeplerle verimliliğin sağlanamaması ve neredeyse hiçbir kamusal hizmetin ulaşamaması nedeniyle modernleşme çabaları ilk olarak kırsal kesimden başlatılmıştır.

Kırsal alanda başlayan ekonomik ve sosyal modernleşmenin toplumsal dönüşümü sağlayacağı inancıyla öncelikle tarım sektöründeki dönüşümlerle diğer sektörlerin gelişmesi için gerekli altyapı oluşumuna katkı sağlayacak politikalar uygulamaya konulmuştur (Yıldız ve Yıldız, 2012: 357). Bu bağlamda ilk olarak 18 Mart 1924’te kabul edilen Köy Kanunu ile köyün tanımı yapılarak, yapısı ve işleyişi açıklığa kavuşturulmuştur. Ayrıca köy, en küçük yerel yönetim birimi olarak tüzel kişiliğe sahip olmuştur. Kanuna göre nüfus bazında nitelendirmeler yapılmıştır. Bu bağlamda 2.000’den aşağı nüfusa sahip olan yerleşmeler köy, nüfusu 2.000 ile 20.000 kişi arasında olan yerleşmeler kasaba ve nüfusu 20.000’den fazla olan yerleşmeler de şehir olarak nitelendirilmiştir. Köye tanınan özerklikle birlikte, seçilen yönetsel organlara ve köy halkına gerekli alt yapı ve benzeri hizmetleri yapma ve daha iyi yaşam koşulları yaratma yükümlülüğü getirilmiştir (Yılmaz ve Yılmaz, 2012; Sarı, 2014; Kaya vd., 2015;). Köy Kanunu’nun amaçları arasında tarımın geliştirilmesi, gerektiğinde sosyal yardımın sağlanması, yolların yapımı gibi hedefler yer almıştır. Dolayısıyla Türkiye’nin modernleşme çabalarında köy ve tarımsal üretim ana özne olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda 1924 tarihinde çıkarılan kanunla İtibar-ı Zirai Birlikleri kurulmuştur. Hükümetin ödenekleriyle çalışan ve Ziraat Bankası denetiminde olan bu birlikler, hiçbir

teminatı olmayan yoksul köylüye, şahsi itibarına ve tarım faaliyetine dayanılarak kredi verilmesi imkânı sağlamıştır. Bu kanunla ilk kooperatif 1927 yılında İzmir’de “İtibarı Zirai Birliği” adıyla kurulmuştur (Üner, 1992: 17). Ayrıca köylüyle devletin dayanışmasına yönelik olarak 1925 yılında bütçe gelirlerinin %25’ini oluşturan aşar vergisi kaldırılarak çiftçinin vergi yükünden kurtulması sağlanmıştır. 1926 da çıkarılan medeni kanunla da devlete ait toprakların mülkiyetinin çiftçilere devredilmesinin önü açılarak topraksız çiftçilerin toprak sahibi olmaları sağlanmıştır (Dilik, 1985). Bu gelişmeler sonucunda 1938 yılında gelindiğinde 3,7 milyon dekar arazi halka dağıtılmış ve ayrıca meralar da tarıma açılmıştır. 1929 yılında çıkarılan Zirai Birlikleri Kooperatifi Kanunu ile kabul edilen tarım kredi kooperatiflerinin de kurulması, finansal sorunların çözümüne katkı sağlamayı amaçlamıştır (Osmanağaoğlu, 2007: 32).

Yeni seküler ve ulusal kimlik anlayışının kitlelere ulaşabilmesi için eğitime büyük bir önem verilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında mevcut 40 bin köye toplam 6000 öğretmen düşmekte ve köylerin ancak 1/7’si devletin eğitim sisteminden faydalanmaktaydı. Okul yaşına gelen çocukların okula gitme oranları incelendiğinde ise kentte çocukların 1/14’ü okula giderken, köyde ise bu oran 1/39’a çıkmaktaydı. 1926 yılında çıkarılan “Maârif Teşkilatı Hakkında Kanun” ile ilkokul parasız ve zorunlu hale getirilmiştir. Bu uygulamanın temelinde; genç devletin cumhuriyetin gerektirdiği uygulamaları ve modernleşmeyi halka anlatabilmesi ve ulus devlet bilincinin yerleştirilmesi çabalarının yattığı söylenebilir (Sallan Gül, 2004: 265; Demirtaş, 2008: 161; Akyüz, 2009: 330). 1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre toplam nüfusun %10’u okuryazar iken kırsal kesimde yaşayanların ise %94’ü okuryazar değildir. 1928 tarihinde onaylanan Millet Mektepleri Yönetmeliği ve 1929 yılında çıkan Millet Mektepleri Kanunu ile birlikte en büyük okuma-yazma seferberliği başlatılmıştır. Buna göre okulların dışında tüm devlet kurumlarında, hatta hapisane ve köylerde açılan Millet Mekteplerinde 16-45 yaş aralığında bulunan tüm vatandaşların okuma yazma kurslarına katılımı zorunlu tutulmuştur. 1928-1929 yılları arasında 199 bin 534’ü kadın, olmak üzere toplam 597 bin 10 yetişkine okuma-yazma öğretilmiştir (Yüceer, 2002; MEB, 2016).

1927 yılında kanunlaşan Teşvik-i Sanayi Kanunu, ülkenin sanayileşmesi adına atılan önemli adımlardan biridir. Sınıflar arası denge gözetilerek çıkarılan kanun ile yerli sanayi burjuvazisi önemli imtiyazlar kazanmıştır. Ancak özel sektöre verilen teşviklere

karşın kanun başarılı olmamıştır. 1927 yılı sanayi sayımında ülkede toplam 65.000 dolayında işletme olduğu; bu işletmelerin ise %43,5'nin tarım grubunda yer aldığı saptanmıştır. Hem ülkenin iktisadi yapısı hem de 1929 yılında yaşanan ve geniş çaplı etkisi hissedilen ekonomik kriz nedeniyle liberal ekonomik düzene duyulan güven sarsılmış ve devlet ekonomik hayatta aktif olarak görev almış ve yol gösterici olarak özel teşebbüslerin yanında yer almıştır (Sağlam, 1981; Boratav, 1982). Bu dönemde kamusal formel dayanışma yaklaşımının merkezinde nüfus sorunu yer almıştır. Ancak nüfus rakamsal bir olgudan çok, ulusun iktisadi gücünün temeli olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda erken Cumhuriyet döneminde kamusal sağlık uygulamaları formel dayanışmanın ana öğelerinden birisi olmuştur. Özellikle yıllarca devam eden savaşların ortaya çıkardığı insani kayıplar ve nüfusta yaşanan azalmalar, aynı zamanda mevcut nüfusun yaşamakta olduğu sağlık sorunları nedeniyle üretim kapasitesinin sınırlı olması erken cumhuriyet döneminde baş edilmesi gereken sorunlardan en önemlisi olmuştur. 1930 yılında çıkarılan 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'yla devletin, gerek halkın gerekse de çalışanların sağlığını koruması hedeflenmiştir. Kanun, halkın sağlığını koruma sorumluluğunun, tamamen devlete ait olduğunu ve asli görevi olarak ele alınması gerektiğine dikkat çekmektedir. Kapsamı dar tutulan bu kanunla memur ve emekli sandıkları birleştirilmiş, askeri ve sivil devlet memurlarıyla dul ve yetimler için bir sandık kurularak, sandığın gelirlerinin devlet bütçesi tarafından karşılanması yöntemi hayata geçirilmiştir. Aynı zamanda kanun, işçi sağlığının korunması ve tedavi giderlerinin karşılanmasını da hedef edinmiştir. Büyük önem verilen sanayileşme sürecinde etkisi olan bu uygulamanın temel kaygısı iş güvenliği, sosyal yardım ve dayanışmayı sağlamanın ötesinde; çalışmanın sürekliliğinin sağlanarak korporatist ve sınıfsız toplum içinde çalışma hayatını düzenlemek olmuştur (Talas, 1995; Özbek, 2002: Gül, 2004; Topak, 2012).

1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı yasa ile yerel yönetimlere sosyal yardımlaşma ve dayanışma alanında yetki ve sorumluluk verilmiştir. Yasa kapsamında yerel yönetimler; bakıma muhtaç kişi olarak tanımlanan yaşlılara yönelik olarak yükümlülük altında bırakılınca, farklı illerde aceze evleri, güçsüzler yurdu, düşkünler evi ve huzurevi adları altında yaşlılara hizmet veren yatılı kuruluşlar açmışlardır. Yerel yönetimler ayrıca; 1580 sayılı yasanın 15. maddesi kapsamında sosyal hizmetler alanında önlemler almakla

sorumlu tutulmuşlardır. Bu bağlamda; yetimhane yapmak, yoksullarla ücretsiz tedavi-ilaç-cenaze hizmeti sağlamak, engellilere ücretsiz ulaşım ve sosyo-kültürel amaçlı hizmetler sunmak, kütüphane açmak, meslek kursları açmak, yoksul ve kimsesiz çocuklara ayni ve nakdi yardımlarda bulunmak, kimsesiz kadın ve çocukları korumak gibi formal dayanışma araçlarını hayata geçirmek yerel yönetimlerin sorumluluğunda yer almıştır (Kesgin, 2012: 148-149).

1933-1939 döneminde devletçilik politikası özel sektörün yerine uygulamaya konulmuş ve devletin istek ve ihtiyaçları çerçevesinde temel ihtiyaçlara cevap veren tesisler kurulmasına karar verilmiştir. İhracatın %85'i tütün, üzüm, zeytinyağı, pamuk, fındık, gülyağı gibi tarım ürünlerinden oluşmaktadır. Dokuma, giyimi sanayi ürünleri ve şeker gibi temel tüketim kalemlerini oluşturan mallar ise ithal edilen ürünlerdir. Hammaddelerimizin değerlendirilmesi gerektiği düşüncesinden hareketle tesisleşmeye gidilmesi, ithalatın durdurulması ve ithal edilen ürünlerin ülke içinde üretiminin sağlanmasıyla yurtdışına döviz ödenmemesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda sanayi alanında devlet tarafından yapılacak girişimlerin tamamının dayandığı bir plana ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla ilk olarak 1934 yılında I. Beş Yıllık Sanayi Planı uygulamaya konulmuştur. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda tarım ve hizmet sektörlerine yer verilmediğinden; plan ulusal makro plan özelliği taşımamaktadır ve sadece sanayi sektörüne yönelik bir plan olarak hayata geçirilmiştir (Tokgöz, 2009: 78; Ünlü Soylu ve Yaktı, 2012). Plana göre öncelikle ham maddeleri bulunan veya sağlanabilecek olan sanayinin kurulması amaçlanmıştır; ancak büyük sermaye ve ileri teknolojiye ihtiyaç duyulan sanayinin kurulması ise devlete bırakılmıştır. Bu ilkelere dayanarak beş alt sanayi dalında fabrika kurma kararı alınmıştır. Bu bağlamda dokuma, maden, selüloz, seramik, kimya alanlarında kamuya ait 20 kadar tesisin kurulması karara bağlanmıştır (İnan, 1972; Parasız, 1991). İthal malların ikamesine dayanan sanayileşme stratejisi gereği öncelikle temel tüketim (özellikle un, şeker, tuz) mallarının üretimine öncelik tanınmıştır (Tezel, 1986; Başkaya, 1994).

1939-1940 eğitim-öğretim yılının başında "Köy İlkokul Programı Projesi" uygulamaya konmuştur. Bu proje köy okullarında yer alan programlarda bazı değişiklikleri ve hedefleri içermiştir. Bu bağlamda köy hayatıyla ilgili uygulamalı derslere yer verilmiştir. Ayrıca programda yer alan Türkçe, Aritmetik, Geometrik, Tarih,

Coğrafya, Yurt Bilgisi, Tabiat Bilgisi, İş ve Ziraat derslerinin içerikleri de köy hayatına uyumlu bir hale getirilmiştir (Tazebay vd. 2000: 59). Bu proje ile köylerde yaşayan çocukların kendi yaşam alanlarında geleceğe hazırlanması, milli, medeni ve insani düşünce ve duygularla yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca yoksul çocukların eğitim-öğretim olanaklarına kavuşturulması için köy okullarının kurulması ve öğretmen yetiştirilmesi dönemin eğitim alanındaki önemli uygulamalarından birini oluşturmaktadır. Bu kapsamda 1933 yılında 3704 Sayılı “Köy Öğretmen Kurslarıyla Köy Öğretmen Okullarının İdaresine Dair Kanun”, 1937 yılında 3238 Sayılı “Köy Öğretmenler Kanunu” ve 1940 yılında çıkarılan 3803 Sayılı “Köy Enstitüleri Kanunu” yoksul kesimlerin eğitime olanak tanınması adına hayata geçirilen formel dayanışma mekanizmaları olarak karşımıza çıkmaktadır (Sallan Gül, 2013: 26-33).

1930’lardan itibaren yaşanan sanayileşme süreciyle birlikte işgücü yapısında da önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bunlardan en önemlisi ise işgücünün sektörel dağılımıdır. Sanayileşme süreci içinde istihdam oranları içinde tarımın payı azalırken, sanayinin payı ise artmıştır. 1924 yılında sanayinin toplam istihdamdaki oranı % 4,6 iken 1929 yılında bu oran % 6,2 ve 1939 yılında ise % 8’e ulaşmıştır. Sanayinin istihdam oranının artmasıyla birlikte bu sektörde çalışanların karşılaştıkları sorunlar ve çalışma koşulları daha fazla görünür hale gelmiştir. İşçiler oldukça sağlıksız koşullarda ve uzun süreli (12 saat ve daha fazla) çalışmakta ve yetersiz ücret almaktaydılar. Ayrıca fabrikalarda çok sayıda iş kazası meydana gelmekte ve sağlıksız çalışma koşulları nedeniyle işçiler hastalanmaktaydılar. İş kazası ve hastalık sonucu işçiler, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu uygulanmadığından işlerini kaybetmekteydiler. Bunun dışında sanayide ücretlerin düşüklüğü; çalışanların sosyal güvenliğinin olmaması ve çalışma koşullarının kötülüğü gibi nedenler vasıflı ve sürekliliğe sahip işgücünün yaratılmasını da engellemekteydi. Ek olarak tarımsal faaliyetle bağlarını koparmamış olan işçiler açısından geçici istihdam biçimleri ise daha güvenceli bir yaşam olanağı sunmaktaydı. İşçiler aynı zamanda küçük tarım üreticisi olma vasıflarını sürdürdükleri için de kötü hasat dönemlerinde ya da tarlada çalışmadıkları dönemlerde ek gelir kaynağı olarak sanayide geçici işlerde çalışmaktaydılar (Makal, 2007; Yiğit, 2012).

1936 yılında 3008 sayılı “İş Kanunu” çıkartılarak çalışanların hakları ve çalışma koşulları düzenlenmeye çalışılmıştır. Yasa devletçi ekonomik politikaların etkisini

taşımaktadır ve işçi-işveren ilişkilerinde devlet, tek düzenleyici otorite olarak görülmektedir. Bu bağlamda iş hayatını izleme, denetleme, kontrol etme görevinin devlete ait olduğu belirtilmiştir. Yasada çalışma saatleri, kıdem tazminatı, deneme süresi ile kadın ve çocuk işçileri koruma gibi konulara yer verilmiştir. Yasada sendikalardan bahsedilmemiş, grev ve lokavt yasaklanarak olası sorunların devlet eli ile korunması gerektiği hükme bağlanmıştır. Dolayısıyla yasa; sınıfların ve/veya sınıf mücadelelerinin inkârı üzerine kurulan halkçılık anlayışını yansıtmaktadır. Ayrıca yasa tarımda çalışanlar, deniz ve hava nakliyatında çalışan işçiler ile ev işlerinde çalışanları kapsamamaktadır. Yasanın en önemli eksikliklerinden biri; özellikle toplam istihdamın %85'ini oluşturan tarımsal kesimin ve çoğunluğunu kadın ve çocukların oluşturduğu ev işlerinde çalışanların kapsam dışında bırakılmasıdır. Yasa, iş ilişkisi çerçevesinde; işçi yararına ve işçiyi koruyucu birçok hükme yer vermiştir. Bu gelişmeler sonucunda devlete ait sanayi kuruluşlarında çalışanların sayısı 1938 yılında 70 bin 445 iken on yıl sonra yani 1948 yılında ise % 109'luk bir artışla 146 bin 902'ye yükselmiştir (Dilik, 1985; Makal, 2002; 2002b; 2003; Özbek, 2006). Bu bağlamda çalışma sürelerinin sınırlandırılması, fazla çalışmanın kurallara bağlanması, gece çalışmanın düzenlenmesi, asgari ücret, çocuk ve kadın işçileri koruyucu hükümler bir bütün olarak ilk kez İş Kanunu'nda yer almıştır. Ayrıca iş kanunu ile modern sosyal sigorta sisteminin kuruluşu öngörülmüştür. Kanun kurulacak sigorta kollarını, uygulama alanı ve kapsamı gibi birçok konuda genel ilke ve esasları belirtmiştir ve sosyal sigortaların gelişiminde bu ilkeler baz alınmıştır. Dolayısıyla bu yasa ile çalışma yaşamına ilişkin kamusal formel dayanışmanın ilk temelleri atılmıştır. 28 Haziran 1938'de çıkarılan "Cemiyetler Yasası" ile de sınıf esasına dayalı dernek kurulması yasaklanmıştır (Güzel, 1986; Talas, 1995; Koray ve Topçuoğlu, 1995; Tokol, 2000; Sallan Gül, 2004; Makal, 2007; Alper, 2011; Kesgin, 2012; Yüksel, 2014).

Dezavantajlı gruplar içinde pozitif ayrımcılığı öncelikli olarak hak eden gruplar arasında yer alan çocuklar için hayata geçirilen sosyal refah hizmetlerine yönelik faaliyetler 1920'li yıllara kadar götürülebilir. Kurtuluş Savaşı'na katılan kişilerin çocuklarına yönelik eğitim ve bakım odaklı hizmet veren Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin adı 1935 yılında Çocuk Esirgeme Kurumu olmuştur. 1937 yılında kamu yararına hizmet veren bir kurum olarak kabul edilmiş ve ülke genelinde kurumsallaşmıştır. Kurum 1983

yılına kadar bu isimle faaliyetlerine devam etmiş ve kuruluşundan itibaren yoksul çocukları korumayı amaç edinmiştir (Çengelci, 1996: 45; Alper, 2011: 303) . Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin temel amacı; şehit çocukları ve savaş nedeniyle yoksul olan çocukların bakımını sağlamak ve korumaktır. Ayrıca bebek ölüm oranlarını düşürme, ilköğretim çocuklarının ihtiyaçlarını karşılama, hamile kadınların doktor kontrolünü sağlama gibi işlevleri de yerine getirmiştir. Himaye-i Etfal Cemiyeti, sosyal yardım alanında kapsamlı bir faaliyet yürüten Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ile birlikte, hükümet politikalarını destekleyici ve tamamlayıcı bir çerçevede varlık göstermiştir. Sosyal politika alanında doğrudan devlet kurumlarıyla, gönüllü veya yarı resmî bir nitelik taşıyan bu iki kuruluşun faaliyetleri de birbirini tamamlamıştır. Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1923 yılında alınan kararla Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti olarak faaliyet göstermeye devam etmiş ve 1947 yılında da Türkiye Kızılay Derneği adını almıştır. Hilal-i Ahmer Cemiyeti; yoksullara yardım, yoksullar için aşevlerinin açılması, yoksul çocukların korunması, göçmenlere yardım, doğal afetlerle mücadele, salgın hastalıklarla mücadele gibi çeşitli alanlarda faaliyetlerde bulunmuştur (Özbek, 2006; Karal Akgün, 2012).

Bu dönemde sanayileşme çabalarına ne kadar önem verildiyse, bu süreçte en çok sıkıntı yaşayan işçi ve köylüler de o kadar göz ardı edilmiş ve onların yaşamlarını iyileştirici-koruyucu herhangi bir önlem alınmamıştır. Köylüler, yoksullar ve tüm dezavantajlı diğer kesimlerin sorumluluğu geleneksel dayanışma ve yardımlaşma kurumlarına bırakılmıştır. Bu süreçte yoksul, köyünde yaşayan köylü olarak görülmüş ve kendi kaderine bırakılmış, kendi üreten/tüketen ve yoksulluğa kendi olanaklarıyla çözüm bulmaya çalışan kesim olarak adlandırılmıştır (Sallan Gül, 2004: Buğra, 2008; Yolcuoğlu, 2012). Kentte çalışanlara yönelik uygulamalar hayata geçirilirken kıyın göz ardı edilmesi; Türkiye'de yapılan kent-kır dikotomisi temelli tartışmaların ana etkenlerinden biri olmuştur. Tarımsal faaliyetlerin temel üretim biçimini oluşturduğu ülkede savaşın getirdiği olumsuzlukları yok etme ve cumhuriyetin getirdiği prensipleri benimsetme kaygısı ağırlık taşımaktadır. Köylüler bu süreçte vergi verme ve askere gitme konularında ön plana çıkmaktadır. Köylüler açısından geçimlik üretim söz konusu iken; geleneksel dayanışma ağlarından olan aile ve akrabalık dayanışması göze çarpmaktadır (Kesgin, 2013: 168)

2.2.2.2. 1946'dan 1980'lere Çözülen Enformel Dayanışma Karşısında Devletin Yoksula Uzanan Himayeci Eli

İkinci Dünya Savaşı neredeyse tüm dünya için ekonomik ve sosyal anlamda çöküş yılları olmuş ve formel kamusal dayanışmanın alanı genişleyerek hükümetlerin gündeminde yer almıştır. Dolayısıyla iki savaş arası dönemde yaygınlaşan ve derinleşen yoksulluğa yönelik sosyal devlet uygulamaları, 1945'ten itibaren hayata geçirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemde cumhuriyet rejimi sosyal dayanışma ve yardımlaşma uygulamalarını yeni bir ulus yaratma projesi ekseninde şekillendirmiş ve ağırlığı eğitim ve sağlık alanına vermiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin ekonomik ve siyasal anlamda dünya sistemine bağlanmaya yönelmesiyle sendika ve derneklerin kurulmasına izin verilmiş, çok partili siyasal yaşama geçiş gerçekleşmiştir. Bu çerçevede asker ve bürokratik elitler dışında toplumun diğer kesimlerinin de karar süreçlerine dâhil olmasına paralel olarak oldukça önemli toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel gelişmeler yaşanmıştır. Ekonomik ve siyasal değişimlerin yanı sıra çalışma ilişkileri alanında önemli dönüşümler yaşanmıştır. Bu süreçte formel dayanışma mekanizmaları büyük bir hızla ve ardı ardına hayata geçirilmiştir (Özbek, 2002: 21; Makal, 2007: 217; Gökbayrak, 2010: 144-145; Bayri, 2013: 22-23). Bir diğer ifade ile Türkiye'de sosyal güvenlik sistemi büyük oranda 1945-1973 yılları arasında oluşturulmuştur da denilebilir (Sallan Gül ve Gül, 2008: 366). Her ne kadar Türkiye savaşa katılmasa da savaşın etkilerini ciddi bir şekilde yaşamıştır. Savaş yıllarında dış ticarete önemli bir oranda azalma yaşanmış, ayrıca tarımsal ürünlerin hem üretiminde hem de ihracatında önemli derecede bir düşüş yaşanmıştır. Mal kıtlıkları sonucu ortaya çıkan sıkıntıları azaltmak amacıyla çıkarılan Milli Korunma Kanunu ile sanayi kuruluşlarında ve tarımda hangi ürünlerin üretileceği, ne miktarda üretileceği gibi konularda yaptığı düzenlemelerle birlikte devlet, ekonomiye aktif bir biçimde müdahale etmiştir (Tuna, 1939; Çoban Karabulut, 2015). Enflasyonla mücadele etmek açısından tedavülden para çekmek, savaş yıllarındaki sıkıntıları fırsat bilerek çok para kazanmış olanlardan vergi almak ve devlet gelirlerini arttırmak amacıyla 1942 yılında Varlık Vergisi yürürlüğe girmiştir. Varlık vergisi ticaretle uğraşan azınlıklar ve Türk-Müslüman kesime de uygulanmıştır. Ancak Türk-Müslüman kesime zaman içinde uygulanan vergi indirimleri ve ödeme kolaylıkları nedeniyle, bu kesim işlerini tasfiye etmeden ya da mal

ve mülklerini satmadan mükellefiyetlerini yerine getirebilmişlerdir (Akandere, 1998: 177-178). Ayrıca seferberlik nedeniyle ulaşım araçlarına el konulması ürünlerin pazara nakillerinde sorun yaşanmasına neden olurken aynı zamanda tarımda işgücü eksikliği yaşanmış ve bu gelişmelerin sonucunda emek sorunu baş göstermiştir. Bütün bunların sonucunda fiyat artışı ve özellikle kentlerde yoksulluk ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Yoksulluk sorununa yönelik olarak karneyle ekmek uygulaması 1942 yılında başlamıştır. Ayrıca bu dönemde devlet düşük fiyatlı odun ve kömür satışı yapmış ve yoksullara ücretsiz olarak odun kömürü dağıtmıştır. Bu yardımların yanında bakkallar aracılığıyla pirinç, peynir, sabun, şeker gibi ürünler de dağıtmıştır (Özbek, 2006). Bu dönemde geniş bir kitlenin yoksulluk sürecine girmesi ve sermaye birikiminin belirli bir kesimde toplanması sonucunda bu toplumsal kesimlerin de kendi çıkarları doğrultusunda taleplerde bulunmasına neden olmuştur.

Ayrıca CHP ve DP dâhil olmak üzere siyasi partilerin büyüyen işçi sınıfını potansiyel seçmen olarak görmelerine bağlı olarak, bir yandan çeşitli vaatlerle işçi sınıfını kendilerine çekmeye çalışırken diğer yandan da örgütlenme çabalarını engellemeye çalışmışlardır. Sendikaları siyasi iktidarın denetimi altına almak amacıyla 1947’de çıkarılan 5018 sayılı Kanun, sendikalara toplu sözleşme ve grev hakkı tanımamıştır. Ancak yasa; özgür bir sendikacılık hareketine olanak sağlamaktan çok, emek üzerinde sosyal kontrol sağlayan düzenlemeleri içermesi nedeniyle eleştirilmiştir (Makal, 2007; Tören, 2007; Güzel, 2016). 1946’dan sonra kurulan sendikaların birçoğunu işyeri sendikaları oluştururken, bazıları da belli yörelerdeki işçilerin üye olduğu yerel sendikalardır. Bu değişikliklerle siyasal partiler kurulmasının yanı sıra sınıf temeline dayalı oluşumların da önü açılmış ve yasal olarak sendika yasağı rejiminden sendika özgürlüğü rejimine geçilmiştir. 1948 yılında ülkedeki sendika sayısı toplam olarak 73 iken sendikalı işçi sayısı ise 52 bine ulaşmıştır (Güngör, 1996; Koray, 1994; Ekin, 1996; Özkiraz ve Talu, 2008). Bu bağlamda çalışanlara ve çalışma hayatına yönelik uygulamalar genel olarak şu şekilde sıralanabilir: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın kurulmasının (1945) ardından iş kanunu kapsamında çalışanların sosyal güvenliğini garanti altına almak üzere İşçi Sigortaları Kurumu (1946) kurulmuştur. Bu kurumun ardından sosyal sigortalara ilişkin yasalar hayata geçirilmiştir. 4772 sayılı kanunla “İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları ile Analık Sigortası” (1946), 5417 sayılı kanunla “İhtiyarlık Sigortası”

(1950), 5502 sayılı kanunla “Hastalık ve Analık Sigortası” (1951), 6900 sayılı kanunla “Maluliyet, İhtiyarlık ve Ölüm Sigortaları” (1957). 1965 yılında 506 sayılı “Sosyal Sigortalar Kanunu” çıkarılmış ve sosyal sigorta sağlayan tüm yasalar birleştirilmiştir. İşçi Sigortaları Kurumu’nun adı da Sosyal Sigortalar Kurumu olarak değiştirilmiştir. Bu süreçte İş Kanunu kapsamı dışında kalan serbest çalışanlar, tarım işçileri, ev hizmetlerinde çalışanlar, ev kadınları ve sanatçılar gibi kesimler de SSK kapsamına alınmışlardır (Koray ve Topçuoğlu, 1995; Sallan Gül, 2004; Buğra, 2008; Yüksel, 2014).

II. Dünya Savaşı süresince oldukça ağır şartlarda çalışan ve var olan ekonomik sistemden olumsuz etkilenen işçiler ile tarım ürünlerine yönelik düşük alım fiyatları nedeniyle köylüler, tek partili rejime karşı olumsuz bir tavır içine girmişlerdir. Türkiye bu koşullar altında çok partili siyasal yaşama geçişi kolaylaştıracak adımlar atmıştır. İlk olarak CHP dışında siyasal parti kuruluşuna engel olan Cemiyetler Kanunu değiştirilerek ön izin sistemi kaldırılmış ve hemen ardından hızlı bir şekilde sendikalar ve sol siyasal partiler kurulmuştur. Bu bağlamda Demokrat Parti bir yandan yoksul köylüleri “jandarma dipçiğinden kurtarma” vaadi diğer yandan da işçilere grev hakkının tanınacağı şeklindeki propagandaları ile geniş bir kitlenin desteğini almıştır. 1950 yılında yapılan seçimde oyların % 53’ünü alan Demokrat Parti tek başına iktidar olmuştur. DP süreç içerisinde gittikçe liberalleşmiş ve işçi sınıfına yönelik politikalara önem vermiştir. Dolayısıyla da 1957 seçimlerine kadar işçiler DP’yi desteklemişlerdir. DP’nin sermayeyi güçlendirerek ve sanayi yatırımlarını özendirerek ekonomik büyümeyi hızlandırma politikası aynı zamanda hükümet-işçi sınıfı arasındaki ilişkinin de olumlu ve sağlıklı bir şekilde ilerlemesi adına girişimlere neden olmuştur. Bu bağlamda sosyal refahı yaymak ve sosyal adalet ilkelerini başat hale getirmek adına ekonomik ve sosyal alanda formel dayanışmayı güçlendirici uygulamalar hayata geçirilmiştir. (Sanal, 2002: 13). Ayrıca 1950 yılından itibaren sanayileşme sürecinde gözlenen artışa bağlı olarak yaşanan kentleşme ve göç olgusu sonucunda ortaya çıkan dönüşüm süreci aynı zamanda savaş öncesinde uygulanan refah rejiminin yetersizliğini gün yüzüne çıkarmıştır. Dolayısıyla 1950’lerden itibaren formel dayanışma uygulamaları aynı zamanda toplumsal kalkınmanın önemli bir biçimi olarak da görülmeye başlanmıştır. Böylece erken cumhuriyet döneminde var olan sosyal yardım ve gönüllülük temelli anlayış yerini, devlet kontrolü altında yer alan sosyal politikalara yani kamusal formel dayanışma anlayışına bırakmıştır.

Savaş sonrası dönemde Batıyla siyasi ve ekonomik anlamda bütünleşmenin sağlanması adına Türkiye önce Birleşmiş Milletlere ardından da IMF ve Dünya Bankası'na üye olmuştur. 1948 yılından itibaren resmi olarak uygulanmaya başlanan Marshall Planı ile ABD'nin yardımlarından yararlanabilmek için Türkiye'nin ekonomi politikasında köklü değişiklikler yapması gerekmiştir. Bu doğrultuda ekonomide kamu girişimciliğin azaltılması; özel sektörün hızlı bir şekilde gelişebilmesi için gerekli olanakların sağlanması ve ağır sanayi yerine ise tarım, orman, hayvancılık gibi sektörlere dayalı sanayileşmeye öncelik tanıyan yasal düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. 1948-1949 ve 1949-1950 yılları arasında Türkiye, Marshall Planı dâhilinde 59'şer milyon \$ direkt yardım almıştır. Yardımların % 60 gibi büyük bir kısmı tarımda kullanılmıştır. Bu bağlamda 1936 yılı verilerine göre traktör sayısı 1308 iken 1949 yılında 11 bin 729 ve 1952 yılındaki traktör sayısı ise 31 bin 143'e yükselmiştir (Güler, 2004; Ertem, 2009; MOMENT- Expo, 2011).

Kırsal alanların itici yaşam şartları, toprak verimsizliği ve yetersizliği, Marshall yardımları, tarımda makineleşme gibi olgular sonucunda kent nüfusunda bir artış gözlenmiştir. Tarımdaki makineleşme, nüfusu kırsal alandan kentlere doğru iterken aynı zamanda toprak birikimine de neden olmuştur. Makineleşmenin tam verimli olabilmesi için geniş arazilere ihtiyacın olması nedeniyle büyük arazi sahipleri sınır durumundaki küçük tarla sahiplerinin zararına büyümüştür. Dolayısıyla teknolojik gelişmelerden yararlanabilen toprak sahiplerinin arazilerinin genişlemesiyle, küçük köylüler topraksızlaşarak, ya tarım işçisi olmak ya da tarımdan tamamen ayrılmak zorunda kalmışlardır (Kıray, 1969: 28; Sencer, 1979: 59). Başka bir ifadeyle tarımda makineleşme sonucu işsiz kişi sayısında bir artış görülmüş ve geniş bir işgücü topraktan kopmuştur. 1927 yılında % 24,2 oranında olan kentli nüfus, 1950 yılında % 25 ve 1960 yılında ise % 30,54'e yükselmiştir. Dolayısıyla 1950-1960 yılları arasında, ilk kez yoğun ve hızlı bir kentleşme süreci yaşanmıştır. Özellikle sanayi yatırımlarının özellikle İstanbul, Ankara, Adana ve İzmir gibi büyük kentlerde kurulması, kırsal nüfusun bu kentlere göç etmesine neden olmuştur (Tümertekin, 1973).

Yaşanan hızlı kentleşme ve imarlı arsa sunumunun arttırılamayışı sebebiyle tüm kentlerde arsa fiyatları oldukça yükselmiş ve buna bağlı olarak da artan konut talebinin karşılanamamasına neden olmuştur. Kırdan kentte göç eden, düzenli bir işi ve geliri

olmayan kesimler konut ihtiyaçlarını gecekonduyla karşılamışlardır. 1948 yılında 2530 bin arasında gecekondu varken bu sayı 1953 yılında 80 bine çıkmıştır. 1950'li yıllarda gecekondu enformel bir çözüm mekanizması olarak konut sorununa çözüm olmuşlardır. Genellikle fabrikalara ve iş sahalarına yakın bölgelerde gelişen gecekondu aynı zamanda kendi içlerinde enformel bir üretim ve istihdam alanı da yaratmışlardır. Kısaca ifade etmek gerekirse, sosyal bir konut politikasının olmadığı dönemde gecekondu oldukça önemli bir çözüm aracı olarak ortaya çıkmıştır (Buğra, 2008; Keleş, 2008; Tekeli, 2009; Yolcuoğlu, 2012). Ancak sahip olunan toprak mülkiyeti hakları ve ailenin köyde kalan üyeleri kentle köy arasındaki bağın kopmasını engellemiştir. Bu bağın varlığını sürdürüyor olması; kentlerde kötü koşullarda çalışıyor olmanın ve sosyal güvencesizliğin yaratabileceği bireysel sorunların hafif yaşanmasına yol açmıştır. Ayrıca kentte iş bularak çalışan aile bireylerinin köydeki yakınlarına parasal destek sağlaması da küçük toprak mülkiyetinin korunmasını kolaylaştırmıştır. Genel olarak ifade etmek gerekirse; köyden kente gelip güvencesiz çalışmaya başlayan nüfusun, yaşam stratejilerini her iki mekan arasında kurma şansına sahip oluşu, formel dayanışma ve yardımlaşma kanallarının olmayışını tolere edebilmiştir (Buğra, 2008: 166-167). Çünkü gecekondu ailesi, toplumsal değer ve alışkanlıkları bakımından bir ucu köyde, diğer ucu kentte yer alan iki aile tipi arasında bir geçiş durumu sergilemektedir (Yasa, 1970: 10).

Gecekondu olgusu sosyal yardımlaşma ve dayanışma ağları açısından da oldukça önemlidir. Tampon kurumlar yaklaşımı da gecekondu olgusunu bu bağlamda ele almakta ve kentlere göç eden kesimlerin barınma sorununa bir çözüm aracı olarak ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre gecekondu aynı zamanda, göç sonucu kente gelen kesimlerin kentsel bütünleşmesini kolaylaştıran mekanizmaları da bünyesinde barındırmakta ve kente uyum sürecini sağlamak konusunda işlevsel bir özellik taşımaktadır (Gökçe vd., 1993: 15; Özer, 2004: 78). Türkiye'de kentleşme üzerine yapılan çalışmalar genel olarak; gecekondulaşma, kırdan kente göç, kentlerde kurulan enformel ilişkiler ve yakın zamanda da kent yoksulluğunu ele almaktadır. Bu çalışmaların sonuçlarına göre; kente yeni gelen kesimleri istihdam etme konusunda kentsel formel piyasaların yetersiz kalması nedeniyle; kente yeni gelen kesimlerin yaşamlarını idame ettirebilmek için hemşerilik, akrabalık vb. enformel ilişki ağlarına yönelerek enformel piyasa süreçlerinde yer aldıkları görülmektedir. Genel olarak gecekondu araştırmaları adı

altında ele alınan bu çalışmalar, kente yeni gelen kesimlerin öncelikle barınma sorununu çözme ve kente eklenme konularında dayanışma ilişkilerine ihtiyaç duydukları sonucunu ortaya koymaktadır (Erder, 1996: 17-18). Kentleşme sürecinde kente yeni gelen kesimlerin özellikle de ekonomik açıdan güçsüz olan yoksulların hem göç sürecinde hem de göç ettikten sonraki dönemde barınma, istihdam ve diğer sorunlarını çözme konusunda aile, akrabalık ve hemşerilik temelli kökene dayalı dayanışma ve yardımlaşma ağlarını sıklıkla kullandıkları görülmektedir (Gökçe vd., 1993: 257-266). Kıray ise sosyal değişme sürecini açıklamak için tampon kurum kavramını kullanmaktadır. Kıray; tüm sosyal yapıların bir bütün olduğunu ve bu yapıları meydana getiren insan ilişkilerinin, kurumların ve bu ikisinin etkileşiminden ortaya çıkan değerlerin birbirlerini karşılıklı olarak etkilediklerini ifade etmektedir. Sosyal yapıların değişen bir tempo ve hızla değiştiğini dile getiren Kıray; yaşanan bu değişim sürecinin sorunsuzca yaşanmasını ve olası çatışmaların önlenmesini sağlayan kurumları “tampon kurum/mekanizma” şeklinde adlandırmaktadır. Ona göre bu kurumlar/mekanizmaların varlığı sayesinde sosyal değişme sürecinde toplum denge halinde varlığını devam ettirebilmektedir (Kıray, 2000: 19-20).

Türkiye'nin kentleşme deneyiminde kentsel bütünleşme açısından gecekondulugusunun ve gecekondulugusu etrafında şekillenen ilişki ağlarının tampon mekanizma işlevini yerine getirdiği ifade edilebilir. Tarımsal üretim sürecinde toprakların küçük birimlere bölünmeye başlaması ve makineleşmenin artması nedeniyle işsiz kalan kesimler kentlere yönelmişler ancak kentlerin göç eden kesimlere sanayi ve hizmetler alanında yeterli olanağı sağlayamaması sonucunda barınma sorununu çözmek adına gecekondulug inşaat etme yoluna gitmişlerdir. Süreç içinde gecekondulug bölgeleri yaşam biçimine dönüşmüştür. Bu bağlamda bireylerin kente uyum sağlaması ve kentle bütünleşmesi açısından önemli bir role sahip olan gecekondulugunun tampon kurum işlevi gördüğü ifade edilebilir (Kongar, 1982: 31).

Kaynakların öncelikli olarak sanayileşmeye yönlendirilmesi, kentsel altyapı ile birlikte tüketime ayrılan kaynakların oldukça sınırlı kalmasına yol açmıştır. Oldukça hızlı ve yoğun bir biçimde yaşanan göç sonucunda kentsel hizmetler ve altyapı açısından aşırı bir talep ortaya çıkmıştır. Kentsel yatırımlara sınırlama getirilmesi nedeniyle bu süreçte ortaya çıkan taleplerin birçoğuna karşılık verilememiştir. Bu taleplerin karşılanmasına

yönelik ihtiyaç duyulan çözümlerin bulunması yerel topluluklara bırakılmıştır. Devletin kamusal anlamda sorumluk olarak çözüm mekanizmaları geliştirmeye yönelmemesi sonucunda, kente yeni gelen kesimler kendi çözüm mekanizmalarını oluşturmaya yönelmişlerdir. Bu bağlamda yerel toplulukların çözüm mekanizmaları olarak informel sektör ve gecekondu gibi çözüm araçları ortaya çıkmıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1999; Kongar, 2000; Şengül, 2005; Gül, 2006; Tekeli, 2008).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada refah devleti anlayışının ortaya çıkmasıyla birlikte, uluslararası anlamda sürdürülen tartışmalar ve önerilen uygulamalar Türkiye’yi de etkilemiştir. Çok partili hayata geçişle birlikte temeli atılan sosyal güvenlik sistemi ikili bir yapı ortaya çıkarmıştır. Bir yandan memurları ve formel sektörde istihdam edilen işçileri kapsayan korporatist bir sistem yerleşiklerken diğer yandan sisteme dahil olamayanların ihtiyaçları ise formel dayanışma konusu haline gelememiştir. Bu süreçte 1960’a kadar süren Demokrat Parti iktidarı süresince hayırseverlik olgusu azalsa da ortadan kalkmadan varlığını sürdürmüştür. 1960 sonrasında ise bu olgu yerini sağ siyasetin de kabul ettiği sosyal devlet anlayışına bırakmıştır. Yine de bu dönemde de formel sektörde yer alanların sosyal kazanımları güçlenerek artarken, dezavantajlı grupların sorunlarına yönelik çözümler patronaj ilişkilerine dayalı enformel devlet müdahalelerine ve kişisel dayanışma/yardımlaşma ilişkilerine kalmıştır (Buğra, 2008: 158).

1950 yılında yürürlüğe giren 5434 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu” ile memurlar için kurulmuş olan çok sayıdaki dayanışma ve yardımlaşma sandıkları birleştirilmiştir. Bu bağlamda kamu adına çalışan tüm sivil ve askeri personel Emekli Sandığı çatısı altında sosyal güvenlik kapsamına alınmıştır (Sallan Gül, 2004: 269, 273; Alper, 2011: 300-301; Topak, 2012: 200). 1955 yılında çıkarılan “Hastaneler Talimatnamesi” kapsamında sigortalı kesimler için tedavi hizmetlerine ulaşım bir hak olarak görülürken, yoksul kesimlere yoksul kâğıdına sahip olmaları durumunda tedavi hizmeti verilmesi şartı öne sürülmektedir. Yoksulluk kâğıdına sahip olmayanların ücretsiz tedavi edilebilmesi başhekimin yetkisine bırakılmıştır (Buğra, 2008: 168, Kesgin, 2012: 83). 1961 yılında çıkarılan 224 sayılı “Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun”, sosyal adalet anlayışı çerçevesinde sağlık hizmetlerinin ülke çapında devletçe yaygınlaştırılmasının sağlanmasına olanak tanımıştır (Alper, 2011: 304; Topak,

2012: 207). Bu yasayla birlikte sağlık hizmetlerine dair tüm finansmanın genel btçeden karşılanması ve yasal süreci takip eden herkese sağlık hizmetlerinin ücretsiz verilmesi ngrlmştir. Ayrıca tüm illerde sosyalleştirme uygulamasının tamamlanmasıyla, herkesi içeren bir sosyal sağlık güvencesi modelinin oluşacağı fikri benimsenmiştir (Güvercin, 2004).

1960'lı yıllarda ekonomide planlı kalkınma fikri benimsenmiş ve Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. 1980 öncesinde 1963-67, 1968-72, 1973-77 ve 1978-82 yıllarını kapsayan 4 tane beş yıllık kalkınma planı hazırlanmıştır. Bu dört plan sosyal dayanışma ve yardımlaşma çerçevesinde sosyal refah açısından oldukça önemli ifadelere yer vermektedir. Genel olarak bakıldığında planlarda öncelikle sosyal refahın sağlanması açısından sosyal güvenlik, sosyal yardım, sosyal hizmetler, sağlık ve eğitim hizmetlerinin önemine vurgu yapılmıştır. Ayrıca gelir seviyesi düşük ve korunmaya muhtaç gruplar ele alınmıştır. Fırsat eşitliği ve sosyal adalet ilkeleri ön planda tutularak; kişi başına düşen geliri arttırma, farklı gelir grupları ve bölgeler arası dengeli gelişmeyi sağlama ve istihdam yaratma konularına değinilmiştir. Sosyal yardım ve dayanışma alanında, sosyal sigortalar gibi formal mekanizmaların dışında kalan kişilere, çocuklara, kadın ve yaşlılara öncelik verilmesi gerektiği vurgusu yapılmıştır. Ekonomik kalkınmanın sosyal kalkınmayla eş zamanlı gerçekleştirilmesi ve dengeli yürütülmesi gerektiği, sosyal güvenliğin yaygınlaştırılması, özel/dezavantajlı grupların belirlenmesi ve korunması ifadelerine sıklıkla başvurulmuştur (Koşar, 2000: 67). 1961 Anayasasının 48. maddesi, herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğunu ifade etmiştir. 1960'lı yıllardan sonra sosyal sigortaların sağladığı sosyal güvenlik garantisinin yanında daha yüksek bir sosyal güvenlik garantisi sağlamak adına oluşturulan tamamlayıcı sosyal güvenlik kurumları ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında 205 sayılı kanunla kurulan "Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK)", 1327 sayılı kanunla 1970 yılında kurulan ve kamuda çalışan sivil memurlar için dayanışma ve yardımlaşma sağlayan "Memur Yardımlaşma Kurumu (MEYAK)", kamu ve özel sektör işçilerini kapsayan "İşçi Yardımlaşma Kurumu (İYAK)" sayılabilir. MEYAK 1982 yılında tasfiye edilirken; İYAK düşünce aşamasında kalmış ve hayata geçirilememiştir. 1943 yılında 4357 sayılı kanunla kurulan "İlkokul ğretmenleri Sağlık ve Sosyal Yardım Sandığı (İLKSAN)" da üyelerine ek sosyal güvence sağlayan bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir genel müdürlük statüsü

taşıyan kurum; öğretmenlere yardım sağlamanın yanı sıra dinlenme tesisleri ve öğretmen evlerini de işletmektedir (Alper, 2011: 304-305).

Cumhuriyet sonrası dönemde sosyal yardımlaşma ve dayanışma ilişkilerinin temelinde olan yoksulluk sorununun bütüncül sosyoekonomik ulusal kalkınma anlayışı içinde çözüleceği düşünülmüştür. Devletçi kalkınma modeli çerçevesinde 1970’li yıllara kadar yoksullarla dayanışma modernleşmiş enformel dayanışma kurumları ve ilişkileri içinde ele alınmıştır. Sivil alandaki örgütlenmeler olan dernekler ve vakıflar bu süreçte formel dayanışmanın temel biçimi olmuştur. 1928 yılında Yardım Sevenler Derneği adıyla kurulan ve 1935 yılında Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu’na dönüştürülen kurumla kimsesiz ve bakıma muhtaç çocukların devletçe korunması uygulaması dışında devletçe kamusal sorumluluk alınmamıştır. Güvencesiz ve bakıma muhtaç yoksullara yönelik gelir desteğini hedefleyen ve ilk kez kamusal olarak devletin doğrudan sorumluluk aldığı program olan 1976 yılında çıkarılan 2022 sayılı “65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun” ile gerçekleştirilmiştir. Bu yasa ile 65 yaşını doldurmuş, kimsesiz, yoksul ve özürlü Türk vatandaşlarına maaş bağlanmış ve devlet hastanelerinden ücretsiz faydalanma hakkı tanınmıştır. Kanuna göre bir kişinin yardıma hak kazanabilmesi için öncelikle muhtaç olması ve vatandaş olması esası benimsenmiştir (Sallan Gül, 2005; Gül vd., 2007; Kesgin, 2013; 2012).

2.2.2.3. 1980’lerden Günümüze Yoksullarla Dayanışmanın Değişen Biçimleri

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki dönemde kurumsallaşan formel dayanışma Türkiye’de toplumsal uzlaşma temelinde şekillenmiş ve bu süreçte toplumsal kalkınma ve tam istihdam eksenli düşüncenin hakimiyetinde, toplumun oldukça geniş kesimini kapsayan formel dayanışma kurumları çalışanlara ve kimsesiz çocuklara yönelik olarak oluşturulmuştur. Aslında Türkiye’de sosyal devlet, geç endüstrileşmenin getirdiği ekonomik dinamiklerin yanında paternalist devlet anlayışından dolayı sınırlı kalmıştır. Ancak 1980 yılından itibaren gelişen kriz sonucunda refah devleti ve dolayısıyla da formel dayanışma kurumları etkilenmiş ve bir dönüşüm sürecine girmiştir. Sosyal devletin formel dayanışma kurumları olan sağlık, sosyal güvenlik, sosyal yardım ve emeklilik gibi uygulamalarının devletin harcamalarını arttırdığı, yatırım ve istihdam

alanlarında olumsuz etki yaratarak adaletsizliğe neden olduğunu ifade eden yeni liberaller bu bağlamda eleştirilerini de kamusal formel dayanışma üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Bu süreçte bir yandan emek hareketine yönelik kontrol ve baskı mekanizmaları devreye sokulurken bir yandan da esnek birikime özgü uygulamalar geliştirilmeye başlanmıştır (Savran, 1988, 52; Sallan Gül, 2004: 1-2; Yıldız, 2008: 31; Topak, 2012: 211).

Sosyal devlet anlayışında devlet; vatandaşlarını korumak ve temel bir yaşam seviyesi sağlamak adına bazı sorumluluklar almıştır. Bu bağlamda; sosyal sigorta sistemiyle çalışanları, sosyal yardım programlarıyla da toplumun diğer kesimlerini toplumsal risklere karşı sosyal güvenlik sistemi içine almıştır. Avrupa’da olduğu gibi Türkiye’de de yeni sağ iktidarlar kamu hizmetlerinin ticarileştirilebilir olduğunu ve özel sektör tarafından da sunulabileceğini öne sürmüşlerdir (İnsel, 2005: 161). Devletin kamu hizmeti olarak yerine getirdiği eğitim, sosyal güvenlik, sağlık vb. hizmetler kamusal olarak görülmemeye başlanmış ve bu hizmet alanlarında özelleştirme ve deregülasyon adı altında reformlar hayata geçirilmiştir (Aktan, 2003: 159). 1980’li yılların başlarında siyasal, sosyal ve ekonomik olarak yeni bir dönemin başladığı ifade edilen Türkiye yeni liberal ekonomi politikalarını hayata geçirmeye başlamıştır. Hükümet, 12 Eylül askeri darbesini izleyen dönemde 24 Ocak kararları olarak anılan yeni bir ekonomik politikayı 24 Ocak 1980’de uygulamaya başlamıştır. Bu politikaların uygulanması ise uluslararası sermayenin Türkiye’ye yönelmesi ve ülkenin uluslararası alanda önem kazanması anlamına gelmektedir (Sallan Gül, 2004: 282-283 Koray, 2005: 53). 24 Ocak Kararları ve 12 Eylül Darbesi’nin ardından hazırlanan 1982 Anayasası; sosyal refah anlayışındaki yeni liberal yönelişin ilk donelerini paylaşmaktadır. Anayasada yurttaşlığa bağlı sınırsız haklar yerine sosyal ve ekonomik hakların birikim sürecinde yer alması gerektiği vurgulanmaktadır (Topak, 2012: 214-215).

Özal, ilk hükümetinin (1983-1987) programını paylaşırken hükümetinin; “sosyal adaletçi, rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisini temel alan, milliyetçi ve muhafazakâr” yapıda olduğunu ifade etmiştir. Hükümetin sosyal yardım ve sosyal güvenlik politikasının çalışmamayı teşvik edici şekilde değil, muhtaçların korunması, gelişmesi ve yararlı hale gelmesine yönelik olacağını vurgulayan Özal; sosyal adalet ilkesinin de tüm uygulamalarda olduğu gibi yeni liberal anlayışla ele alındığını göstermektedir (Sallan Gül, 2004: 284).

1983 yılında Özal ve Anavatan Partisi iktidara geldiğinde uygulamaya koyduğu yasal düzenlemeler, iktidarın emek konusundaki görüşlerini ortaya koymaktadır. Bu yasal düzenlemelerden 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu ve 2822 Sayılı Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunu; sermaye birikiminin istikrarını sağlamaya yönelik özellikler taşımaktadır. Her iki kanun da grev, toplu sözleşme vb. konularda kolektif hakların kısıtlanmasına olanak sağlamaktadır. Aynı yıl çıkarılan Dernekler Yasası ve 2939 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası da emekçi kesime yönelik baskıcı nitelik taşımıştır. Yeni sağın otoriter anlayışıyla istikrarı sağlamaya yönelik olarak ortaya çıkabilecek arızı ve olağandışı hareketlerin bastırılması ve önlenmesi öngörülmüş, böylece işçi hareketi politik müdahalelerle bölünmüştür (Topak, 2012: 217; Buğra, 2008: 200). Devletin emek rejimine yönelik bir başka uygulaması da 1984 yılında 233 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin çıkarılması ve bu kapsamda sözleşmeli personel uygulamasının başlatılması olmuştur. Böylelikle; işçilerin sahip olduğu grev ve toplu sözleşme haklarından ve memurların sahip olduğu sosyal güvence gibi kazanımlardan yoksun olan bir kitle ortaya çıkarılmıştır. Bu uygulamanın temel hedefinin devletin işgücü maliyetlerini düşürme girişimlerini desteklemek olduğu söylenebilir (Topak, 2012: 219).

Özal hükümetinin sosyal adalet anlayışı, bireysel tasarrufların ve girişimciliğin serbest piyasa koşulları içinde desteklenmesi şeklindedir. Bu bağlamda tasarruf boyutu ön plana çıkarılırken, ekonomi politikaları doğrultusunda iç tüketimin kısılması salık verilmiştir. Temel birim olarak da muhafazakâr değerlerin bir yansıması olarak birey değil, aile görülmüştür. Toplumsal yeniden üretimin sağlanmasında devlet zayıflamaya başlamış; refahın sağlanması sorumluluğu geleneksel dayanışma mekanizmalarına ve özellikle de aileye devredilmeye başlanmıştır. Özal'a göre aile, toplum ve birey açısından sosyal güvenliğin en önemli teminatıdır. Ayrıca gönüllü sosyal dayanışmanın ve geleneksel sosyal dayanışma kurumlarının aile ile birlikte desteklenmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Sallan Gül, 2004; Yılmaz, 2012).

Özal hükümetleri döneminde yeni liberal anlayış doğrultusunda sosyal yardım ve hizmet alanlarında yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu doğrultuda kamunun yeniden yapılandırılması, üretim, sağlık, sosyal hizmet vb. alanlarda özelleştirmenin yaygınlaşması ve devletin bu alanlardan çekilerek temel hedef olan devletin küçültülmesi ve hizmet sunumunda rekabet koşullarının oluşturulması amaçlanmıştır (Sallan Gül,

2004: 290; Topak, 2012: 211). Bu süreçte özel sektör eğitim alanında desteklenmiş ve eğitimin her kademesinde özel okul sayısı hızla artmıştır. Kamu sosyal güvenlik harcamaları içinde en düşük pay sağlık alanına ayrılmış, sağlık alanında kamu yatırımları azalırken özel sektör yatırımları bu alanda da artmıştır. Bu süreçte kamu yatırımları altyapı, ulaşım ve enerji sektörlerinde yoğunlaşmıştır (Gül ve Sallan Gül, 2007; Gökbayrak, 2010). 1983 yılında, 1976'da çıkarılan 2022 sayılı sosyal güvenlik kurumlarından hiçbir geliri olmayan ve muhtaç durumda olanlara aylık bağlanmasına ilişkin kanunda da değişiklikler yapılmıştır. Kanundan yararlananların sayısını azaltan önlemler almak adına muhtaçlığın ispatlanması yeni liberal anlayış doğrultusunda ele alınmıştır. Muhtaçlığın yerel düzeyde belirlenmesi kararlaştırılarak, belediye ve muhtarlıklardan belge alınması ve bu sürecin denetlenmesinin de ilgili kuruluşların taşra temsilcilerine bırakılması yoluna gidilmiştir. Bu belgeleme uygulaması hiçbir geliri olmayan yaşlı nüfusa destek olmak amacıyla başlamış olsa da süreç içinde Türkiye'de yoksulluğun belgesi haline dönüşmüştür (Sallan Gül, 2004: 297; Gül ve Sallan Gül, 2007: 19; Topak, 2012: 222-223).

2.2.2.4. Yoksullarla Dayanışmada Formel/ Yarı Formel Dayanışmanın Kurumsallaşması

Türkiye'de yoksul, özürlü ve kimsesizler için geliştirilen sosyal yardım ve hizmetlerde de 1980 sonrasında yeni sağın liberal piyasa odaklı refah anlayışına dayanan düzenlemelere gidilmiştir. Sosyal yardım ve hizmetler alanında en etkin kurum 1986 yılına kadar "Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu" (SHÇEK) olmuştur. Özal döneminde 1983 ve 1984 yıllarında çıkarılan bir dizi yönetmelikle kurumla ilgili düzenlemelere gidilmiştir. 1983 tarih ve 2828 sayılı kanunla tüm kamusal sosyal yardımlar tek elde toplanmış; bu kanunla SHÇEK Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na ardından 1989 yılında çıkarılan 356 sayılı kanun hükmünde kararname ile de Başbakanlığa bağlanmıştır (Sallan Gül, 2004: 297; Kutlu, 2015:149). Bu yapı yine Osmanlı döneminde olduğu gibi finansal olarak kaynağını devletin sağladığı ama denetim dışı bıraktığı Fon sisteminde ve vakıf örgütlenmesiyle yönettiği bir yarı-formel yapıda oluşturulmuştur. 1986 yılı sonunda "muhtaç durumda bulunan vatandaşlara yardım etmek ve sosyal adaleti pekiştirici tedbirler almak, adil bir gelir dağılımı sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı güçlendirmek" amacıyla 3294 sayılı "Sosyal Yardımlaşma

ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu' çıkarılmış ve Başbakanlığa bağlı 'Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu' kurulmuştur. Kısaca Fak-Fuk-Fon olarak da adlandırılan Fon ile yoksulların maddi ihtiyaçları konusunda yardımcı olunmasının yanı sıra eğitim, sağlık, iş bulma konularında da destek olunması amaçlanmıştır. Aynı zamanda 2022 sayılı kanun kapsamında aylık alan kişilerle, sosyal güvenlik kuruluşlarında kaydı olmayan ve düzenli geliri bulunmayan ihtiyaç sahibi kişilerin de Fon yardımlarından yararlanabilmeleri sağlanmıştır (Sallan Gül, 2004, 2005; Altay, 2005; Şahin Taşgın ve Özel, 2011; Topak, 2012). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu'nun amacı ise; yasada "Fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlara yardım etmek ve sosyal adaleti pekiştirici tedbirler olarak gelir dağılımının adilane bir şekilde tevzi edilmesini sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmek" olarak belirtilmiştir. Fon'da toplanacak kaynakların yasanın amaçları doğrultusunda dağıtılması için merkezde Fon'un karar organı niteliğinde SYDTF Kurulu oluşturulmuş; uygulama ise büyük ölçüde, il ve ilçelerde oluşturulan SYDT vakıflarına bırakılarak kararların "yerel" düzeyde verilmesi amaçlanmıştır (Şenses, 1999; Sallan Gül, 2004; Kutlu, 2015). Hiçbir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmayan ve bir yardım kuruluşundan yardım almayan muhtaç durumda olduğunu ispat eden kişiler Fondan yararlanabilmektedir. Fon kapsamında sağlanan yardım türleri; periyodik yardım, sağlık, eğitim, gıda, giyecek, yakacak, burs, doğal afet, yatırımlar, aşevi, terör ve projeler şeklinde sıralanabilir (Sallan Gül, 2002:115-116; 2004). 3294 Sayılı yasa sosyal yardım alanında yer almakla birlikte, sosyal yardımın sadece devletin sorumluluğunda olamayacağı görüşünü benimseyerek, bu görüşünü geleneksel dini kurumlarından aldığı ilhamla desteklemiştir. 3294 sayılı yasa ile sosyal yardımlardan yararlanma bir yurttaşlık hakkı olarak kabul edilmiş, il ve ilçelerde kurulun vakıflar aracılığıyla, yani geleneksel formel dayanışma kurumlarıyla yardımlaşma esas alınmıştır.

Ülkemiz gerçekliğinde yoksulluk olgusunun toplumsal ve politik gündemin merkezine yerleşmesine 1980 sonrasında değişen refah rejimi ve emek ve sermaye ilişkilerinin yeni liberal düzenlemelerinin rolü oldukça büyüktür. İzlenen ekonomik politikalar Türkiye'de yoksulluk ve eşitsizlikleri artırırken, artan ve tekrarlanan krizler yoksulluğu daha da derinleştirmiştir. Yoksulluk bir yandan çalışanların emek piyasalarındaki gücünü ve örgütlenme özgürlüklerini zayıflatarak, çalışan yoksulların

sayısını artırmıştır. Diğer yandan da yoksullara yönelik sosyal yardım alanı çeşitlenmiş ve kurumsallaşmaya başlamıştır (Buğra, 2008: 206-207).

2.2.2.5. Devletin Yoksullarla Yeni Sağ Dayanışması: Geleneksel mi? Modern mi?; Dikatomik mi Esnek mi?

Yoksulluk olgusunun artan kentleşme ve kente göçe bağlı olarak görünürlüğünün artması kırsal alanlarda gelir ve istihdam yetersizliği gibi faktörler, yoksulların kentlere göç etmesi yoksulluğun görünürlüğünü artırırken; yoksullarla dayanışmada devletin rolü merkeze taşınmıştır. Kırsal alanda mülksüzleşen kitleler, 1980 sonrası kentin yeni göçmenleri olmuşlar ve sosyal yardımlar yoksulluklarını hafifletmede ana kaynak olmaya başlamıştır (Gökdayı, 2003; Keyder ve Yenal, 2013; Öztürk, 2014). 1980'li yıllarda ülkenin küresel piyasa ekonomisini benimsemesine koşut olarak kentleşme oranı hızlanmaya ve tarım nüfusu da azalmaya başlamıştır. Bu süreçte hızlı kentleşmeye bağlı olarak hızla artan kentli nüfusa yeterince istihdam alanı yaratılamaması nedeniyle işsizlik de artmış ve beraberinde yoksulluk iyice derinleşmiştir. İformel kanallar yoksullar açısından farklı alternatifler sunmasına rağmen yeterli olamamış ve yoksul kesimlerin sadece informel ilişkilerle içine düştükleri durumdan kurtulmaları mümkün olmaktan çıkmıştır (Kadioğlu, 1998; İnsel, 2004; Erdoğan, 2005).

1980'lerin ikinci yarısından sonra göç edenler arasına, hem yurt dışından hem de iç göç süreciyle, zorunlu göçler eklenmiş ve yoksulluk yeni biçimler kazanmaya başlamıştır. Önceki göçmenler kentte konut ve işe ulaşmada önemli destek mekanizması olan geleneksel ilişki ağlarını kullanabilirken, artık yeni yoksul göçmenler için bu ağlar bir yandan daha seçici olmaya başlamış, diğer yandan da dışlayıcı nitelikler ortaya çıkmaya başlamıştır. Artık dayanışmacı geleneksel aile bağlarının işlemez hale gelmesi, yoksulluğu da artık geçici bir durum olmaktan çıkarmıştır (Akgür, 1997; ;çduygu ve Sirkeci, 1999; Tekeli, 2008).

ANAP Hükümetinin hayata geçirdiği piyasa mantığına dayalı uygulamalar sağlık hizmetlerinde yoksullar için önemli sorunları ortaya çıkarmıştır. 1987 yılında yapılan düzenlemelerle hastanelerin özel sektör işletmeleri gibi yönetilmesi ve doktorlara döner sermaye üzerinden hastane karlarından pay verilmesi uygulamasına geçilmiştir. Bu uygulama sonucunda; önceleri yoksulluk belgesi olmasa da başhekimler tarafından idare

edilen yoksul hastalar, yoksulluklarını kanıtlayacak belgeleri olmaması durumunda aldıkları sağlık hizmetini ödemek zorunda kalmışlardır. Bu tarz sorunların çözümüne yönelik olarak; 18 Haziran 1992’de 3816 sayılı “Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkında Kanun” yürürlüğe girmiştir (Maral, 1995; Sallan Gül, 2003; Taşçı, 2008). Bu yasa ile; hiç bir sosyal güvenlik kurumunun güvencesine sahip olmayan ve sağlık hizmetleri giderlerini karşılayacak durumda bulunmayan Türk vatandaşlarının bu giderlerinin karşılanması amaçlanmıştır. Kanun kapsamında ödeme gücü olmayan vatandaş; hiçbir sosyal güvencesi olmayan ve aylık geliri asgari ücretin üçte birinden az olan kişi olarak tanımlanmıştır. Yeşil Kart yatarak tedavi masraflarını karşılar; ilaç ve ayakta tedavi masraflarının Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu tarafından ödenmesi öngörülmüştür. 2004 yılında 6,8 milyon kişi yeşil kart uygulamasından yararlanmış ve toplamda 1 milyar TL destek almıştır. 2008 yılında ise yeşil arttan 9,3 milyon kişi faydalanırken kullanılan kaynak ise 4 milyar TL olmuştur (Sallan Gül, 2000; Dericioğulları Ergun ve Ergun, 2011). 1990’lardan itibaren yoksullarla dayanışmanın formal biçiminde, yeni sağ anlayış çerçevesinde yerleşme ve desantralizasyon ile birlikte yerel yönetimlerin rolü öne çıkmaya başlamıştır. Belediyeler ayrı bir önem kazanmış ve yerel yönetimler yasalarla yoksullara yardım konusunda sorumlu tutulmuşlardır. (Ayman Güler, 2000: 14) Bu çerçevede belediyeler; yoksullara yönelik sosyal, kültürel, eğitime yönelik vb. birimler oluşturmakta ve gıda, temizlik malzemesi, sağlık, yakacak, giyecek, eğitim ve para yardımı yapmaktadırlar (Öksüz, 2004; Kutlu, 2015: 153).

Aslında 1983 yılında sosyal güvenlik politikaları kapsamında engellik olgusu “kimsesiz ve muhtaçlık” ölçütünde ele alınmış, sağlık ve sosyal yardımı içermiştir. 2828 sayılı SHÇEK Kanunu ile “muhtaç-kimsesiz sakat”ın bakımı ve korunması, kurumsal sorumluluk kapsamında tanımlanmış ve engellilere yönelik iyileştirme ile sağlık hizmetlerinin işleyiş ve kurumsal çerçevesi belirlenmiştir (OZİDA, 2010). 1997 yılında kurulan Özürlüler İdaresi doğrudan para transferi yapmıyor olmakla birlikte “özürlü kimlik kartı” vererek özürlü vatandaşlara yardım yapılmasını sağlamıştır. Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik hükümleri çerçevesinde, SHÇEK’in yeterli geliri bulunmayan özürlülere bakım desteği

vermesi sağlanmıştır. 1990'lı yıllarda engelli ve yaşlı yoksulların yanında aileleri de sürece dahil olmuş ve bu amaçla Başbakanlığa bağlı olarak faaliyetlerini yürüten Özürlüler İdaresi, 25 Mart 1997 tarih ve 571 Sayılı Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuştur. Aslında tarihsel olarak engellilik, “muhtaçlıkla” birlikte ele alınmış, engellilik ailenin bir sorumluluğu gibi görülmeyle beraber, gönüllü yardımlaşma, dinsel hayırseverlik ve çocuk refahını kapsayan, himayeci bir bakış kabul görmüştür (WALD, 2002; Buğra ve Keyder, 2003; WB, 2003; Kesgin, 2011).

Kentsel yoksulluğun değişen biçimleri ile yoksulluk yardımlarının politizasyonu kamusal formel yardım alanını genişletmiştir. Bu kurumların şu şekilde sıralanabilir:

- Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü
- Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı
- Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü
- Yerel Yönetimler
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
- Sağlık Bakanlığı
- Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü

Kamusal kurumlar ya doğrudan doğruya sosyal yardım ve hizmet alanında ya da sosyal güvenlik alanlarına ek olarak parasal transferlerle, yoksullarla olan dayanışma sosyal yardım odaklı olarak devam etmiştir.

2.2.2.6. 2000'lerden Günümüze Yeni Muhafazakâr Hayırsever Devletin Yoksula Lütufu Olarak Dayanışma

Ak Parti Manifestosunda yer alan “devletin özellikle mağdur ve muhtaç kesimler üzerinde sosyal politikalar sürdürmesi gerekliliğine inanılmakla birlikte, özel sektör, gönüllü kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları ön plana çıkarılmaktadır” (Akdoğan, 2004) ifadesi, Ak Parti'nin yeni sağ anlayışını benimsediğini ve temel ilkelerini hedeflediğini

göstermektedir. Ak Parti'nin muhafazakârlık anlayışı kapsamında din, devlet, gelenek, otorite ve ahlak bir arada değerlendirilmekte; toplumsal değerleri ve geleneği kuşaklar arasında aktarıyor olması nedeniyle en önemli toplumsal kurum olarak aile benimsenmekte ve ailenin korunmasına yönelik politikalara merkezi bir rol yüklenilmektedir (Bora, 1998; Köker, 2004). Muhafazakârlıkta aile kurumunun devamının sağlanmasıyla, hem özel mülkiyetin korunabildiği, hem de kapitalizmin bireye verdiği zararın telafisi yoluyla istikrarın sağlanabildiği bu nedenle de aile kurumunun zorunlu olduğu iddia edilmektedir. Gelenek, ahlak ve din arasındaki ilişkinin kesişim noktasında ortak iyiye yönelik olarak yapılan vurgu aynı zamanda toplumsal açıdan organik bir kavrayışı da oluşturmaktadır (Doğanay, 2007: 67–68). Bu da Ak Parti'nin hayırsever sosyal politikalarını öne çıkarmaktadır. Yoksullar için en önemli kamusal dayanışma araçları arasında Yeşil Kart ve SYDTF'nin yardımlarının yanında, Ak Partili belediyelerin ayni ve nakdi yardımları ile dinsel temelde ve vakıf örgütlenmeleriyle faaliyet gösteren STK'lar da önemli rol oynamıştır. Ak Parti döneminde sadece merkezi hükümetin sağladığı kamusal yardımlarla değil, yerel yönetimlerin sosyal yardım uygulamaları ve özel sosyal yardım uygulamaları (Deniz Feneri, Cansuyu İsrافی Önleme Vafkı, Deniz Feneri, Kimse Yok mu? vb.) da oldukça artmıştır. Yoksullarla dayanışmada enformel ve formel yapılar, ilişkiler ve değerler yoksullara yönelik sosyal yardımları biçimlendirmiştir.

2.2.2.6.1. Kırsal Dayanışmanın Dönüşümünde Tarım Politikalarının Belirleyiciliği

2001 Krizi ve sonrasında buğday ithalatının artması, dünya fındık üretiminin yaklaşık $\frac{3}{4}$ 'ü ülkemizde yapılmasına rağmen arz fazlasından kaynaklanan sorunlar, tütün üreticilerinin ülkemizde faaliyet gösteren yabancı üreticilerle rekabet edememesi, kuru incir ve kuru üzüm ihracatındaki azalma, arpada dışa bağımlılığın artması, pamuk sektöründe çok ileri olunmasına rağmen dumpingli fiyatlarla ülkemize giren pamuğun yerli üreticiyi zora sokması gibi olumsuzluklar (Memiş, 2004; Kamacı, 2006; Ağca, 2010), tarım reformunun hayata geçirilmesine neden olmuştur. 2001 yılından itibaren uygulanan Tarım Reformu Uygulama Projesi ile tarımın uluslararası şirketlerin faaliyet alanı haline gelmesinin yani tarımın sermayenin yeni bir birikim alanı haline gelmesinin önü açılmıştır. Tarım Reformu Uygulama Projesi kapsamında ilk olarak taban fiyatı ve girdi destekleri yerine üretimden bağımsız destek grubundaki doğrudan gelir desteğinin

yaygınlaştırılması hedeflenmiş ve fındık ve tütün gibi yüksek sübvansiyon verilen ürünler yerine daha sürdürülebilir nitelikteki ürünlerin üretimi konusunda çiftçilere destek sağlanması öngörülmüştür. Bu proje kapsamında ayrıca Tarım Satış Kooperatifleri ve Tarım Satış Kooperatif Birlikleri'nin yeniden yapılandırılması ve birer anonim şirket biçiminde yapılandırılarak mali kaynaklarını sağlamada özikleştirilmesi ve çiftçi kayıt sisteminin oluşturulması hedeflenmiştir. Tarım Reformu ile temel olarak girdi üretimi ve dağıtımını, hayvancılık, et, balık ve kümes hayvanı üretimi ve dağıtımını kontrol eden ve tarımsal ürünlere yönelik fiyat istikrarını sağlamakla yükümlü olan kamu iktisadi girişimlerinin özikleştirilme sürecini hızlandırmış ve Dünya Bankası'na, tarımsal destek sistemine, fındık ve tütün üretimine doğrudan müdahale edebilmenin araçlarını sağlamıştır (Akder, 2007; Çakmak, Dudu ve Öcal, 2008; Aydın, 2010). Ayrıca Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (2001), Şeker Kanunu (2001), Tütün Kanunu (2001), Tarım Kanunu (2006) ve Tohumculuk Kanunu (2006) gibi değişiklikler ile Türkiye tarımında uluslararası tarım-gıda şirketlerinin faaliyetlerini serbestçe sürdürebilmesi kolaylaşmış, devletin tarım politikalarında boşalttığı alanlar piyasa tarafından doldurulmuştur. IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla Türkiye'de uygulanan tarım politikalarında en çok üzerinde durulan konu, var olan tüm tarımsal desteklerin ortadan kaldırılarak Doğrudan Gelir Desteği (DGD) sistemine geçilmesi olmuştur (Çavuş, 2009: 31).

2001 Yılı Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nda tarımsal reformların ve Tarımda Yeniden Yapılanma ve Destekleme Politikalarının ivedilikle hayata geçirilmesi için yapılan baskılar artmıştır. Bu politikalar çerçevesinde, 2001 yılından itibaren; tüm tarımsal fiyat desteklemelerinin tamamı ve girdi sübvansiyonları kaldırılarak, Doğrudan Gelir Desteği Sistemine (DGDS) geçilmiştir (Memiş, 2004; Kamacı, 2006; Ağca, 2010).

2006 yılı ve sonrasında uygulanması planlanan tarımsal politikaların genel hatlarının çizildiği Tarım Stratejisi Belgesinin (2006-2010) onaylanmasının ardından 2006 yılında 5488 sayılı Tarım Kanunu çıkarılmıştır. Tarım Kanunu bağlamında; "iç ve dış taleple uyumlu tarımsal üretim yapılması, doğal ve biyolojik kaynakların geliştirilmesi ve korunması, gıda güvenliğinin güçlendirilmesi, üretici örgütlerinin geliştirilmesi ve verimliliğin artırılması, tarım piyasalarının güçlü hale getirilmesi ve kırsal kalkınmanın sağlanması, böylelikle de genel olarak tarım sektöründe yer alan tüm kesimlerin refah düzeyinin yükseltilmesi" öncelikli olarak ele alınan konular olmuştur

(Tan vd., 2014). Doğrudan gelir desteği ödemeleri; tarımsal üretim amacıyla işlenen araziler üzerinden her yıl tespit edilen dekar başına ödeme üzerinden yapılmıştır. Doğrudan gelir desteğinin toplam destekler içindeki payı, 2003 yılında % 80 iken bu oran 2009 yılında % 30'lara gerilemiştir. Üretim miktarına dayalı olarak en çok pamuk, buğday, yem bitkileri, süt, ayçiçeği ve mısır desteklenen ürünler olmuştur. Ayrıca 2000'li yıllara kadar gübre fiyat desteği, önemli bir politika aracı iken 2000'den sonra ise girdi fiyat desteklerinin yerine alana bağlı sabit ödemeler almıştır (Çakmak ve Dudu, 2011). Doğrudan gelir desteğinden çiftçi kayıt sisteminde kaydı bulunan üreticilerin tümü, ekim yapmak şartıyla yararlanmış ve dolayısıyla doğrudan gelir desteği üretim yapan çiftçileri desteklemekten öte tarla sahiplerini destekleyen bir mekanizmaya dönüşmüştür. Önceleri ödeme yapılacak arazi büyüklüğü 200 dekarken, 2003 yılı sonrasında bu büyüklük 500 dekara çıkartılmıştır. Yine önceleri dekar başına 16 TL ödenirken, 2006 yılında bu miktar dekar başına 10 TL'ye ve 2007 yılında da 7 TL'ye indirilmiştir. Doğrudan gelir desteğine ayrılan %78 oranındaki bütçe payı da 2008 yılında %45'e indirilmiş ve 2009 yılında da bu uygulama kaldırılmıştır. Doğrudan gelir desteği kapsamında verilen destek ile elde edilen ürün miktarının tutarsız olması ve ödemelerin 1 yıla varan gecikmelerle yapılması tepkiye neden olmuştur. Bu nedenle tarımsal destekleme uygulamaları tekrar gözden geçirilmiştir. Bu bağlamda tarımsal alanın büyüklüğü yerine ürün miktarına göre destek yapılacağı vurgulanmıştır. 24.02.2011 tarih ve 27856 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 2011 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemelere İlişkin Kararla; tarım havzalarında desteklemenin, ürün bazlı olarak kg. başına ödeme şeklinde yapılacağı ifade edilmiştir.

Kırsal kesimin temel uğraşı alanı olan tarıma yönelik kamusal desteklerin yetersizliği, kamusal hizmetlere yeterince ulaşamama ve demografik dönüşümler nedeniyle kırsal alanda yaşayanlar yoksullukla karşı karşıya kalmaktadır. Kırsal yoksulluk, özellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşan, eğitim düzeyleri düşük ve çok çocuklu ya da tek kişilik aile yapısına sahip bireylerde daha fazla görülmekte, özellikle yaşlılar ve kadınlar yoksulluktan daha fazla etkilenmektedir. Türkiye'de tarımsal istihdam, 2000'li yıllara kadar, toplam istihdam içinde önemli bir paya sahip olmuştur. 1965 yılında toplam istihdamın % 72'si; 1975'de ise toplam istihdamın % 65,2'sini tarım sektörü oluştururken, bu oran 1980 yılında % 58 ve 2000 yılında ise % 48'lere gerilemiştir. Ayrıca uygulamaya konulan tarım politikaları; tarımsal istihdamın

küçülmesine, fazla işgücünün ise geçici, güvencesiz, esnekleştirilmiş emek piyasasına dâhil olmasına neden olmuştur. 1990’larda 8,7 milyon olan tarımsal istihdam, 2000 yılına gelindiğinde 7,8 milyona gerilemiş, 2006 yılına gelindiğinde toplam istihdam 6,1 milyona düşmüştür. 2014 yılında tarımsal istihdam 5 milyon 10 bin kişi, yani toplam istihdama oranı % 19,5 olarak belirlenmiştir (TUİK, 2015). Bir başka ifadeyle tarımda yaklaşık olarak 2,7 milyon üzerindeki kişi, 2000’den sonra tarımsal faaliyeti yapamaz hale gelmiştir.

2.2.2.6.2. Muhafazakâr Devletin Yoksulları Piyasa Dayanışmasına Yönelme Çabaları

1990’lı yıllardan itibaren artan iç göçe tarım sektöründe azalan sübvansiyonlar ve düşük ücretler neden olurken, kentlerdeki işsizlik oranları yükselmiştir. Bu süreçte istihdam alanında tarım sektöründen sanayi ve hizmet sektörlerine doğru kayma yaşanırken, kent ekonomilerinde yeni iş pozisyonları yaratılmış, ancak kırsal alanlarda büyük ölçüde istihdam konusunda kayıplar yaşanmıştır. Sanayi sektörü başta olmak üzere sürekliliği olan bir yatırım miktarının sağlanamaması ve tarımsal üretim süreçlerinde ortaya çıkan işgücü fazlasının diğer sektörlerde yeterince istihdam edilememesi bu döneme ait temel özellikler olarak ön plana çıkmıştır. 2001 kriziyle yükselen işsizlik oranları kronik hale gelmiştir. 2000–2006 arası dönemde çalışabilir yaş olarak kabul edilen 15+ yaş nüfusta yılda 800 bin ila 1 milyon dolayında artış olmuş ve bu durum işsizlik üzerindeki yükü daha da arttırmış ve çalışan yoksulların oranlarında önemli artışlar söz konusu olmuştur. Yeni sağ iktidarların işsizliğin nedeninin bireysel yetersizlik olduğu ve bunun da bireyin beceri ve niteliğinin geliştirilmesiyle çözümleneceği öngörüsü sosyal politikalara yön vermiştir (Savul, 2008).

Türkiye’de yaşanan yoksulluğun ana nedenleri olarak büyüme ve istihdam ilişkisinin kırılma, kayıt dışı ekonominin büyümesi, sosyal risk durumunda devreye giren geleneksel sosyal yardım mekanizmalarının etkinliğini yitirmesi, akrabalık ve hemşehrlik bilincine dayanan sosyal yardımlaşma ve dayanışma anlayışının eski işlevlerini yerine getirememesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde artan terör ve çatışma ortamı nedeniyle kırdan kente göçün yapısında ortaya çıkan değişim sayılabilir (TESEV, 2005). Yoksulluk riski taşıyan sosyal gruplar da “etnik azınlık grupları, kadınlar, engelliler, kadınlar, uzun süre iş bulamayan kesimler, kırsal kesimde yaşayanlar,

çok nüfuslu ailelerdeki çocuklar ile yukarıda adı geçenler arasında kurulan çeşitli kombinasyonlar” şeklinde tanımlanabilir (TESEV, 2005: 2). 2002 yılından itibaren siyasal iktidarı elinde bulunduran Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) artan yoksullukla beraber yoksullarla olan dayanışmayı Dünya Bankasının önerileri doğrultusunda yeniden şekillendirmiştir. Muhafazakar bir parti olarak bir yandan yeni sağın hak yerine hayırseverlik odaklı anlayışını devreye sokmuş, diğer yandan da yoksulları piyasaya dahil edecek istihdam odaklılığı benimsemiştir. İstihdam alanındaki katkısı kurum içi istihdamı geçmeyen ve eski adı “İş ve İşçi Bulma Kurumu” olan iş bulma kurumu 2003 yılıyla birlikte İş-Kur’a (Türkiye İş Kurumu) dönüştürülmüştür. Böylelikle kurum istihdam yaratma süreçlerinde aktif rol oynamaya ve işgücü piyasası politika araçlarını etkin bir şekilde kullanmaya başlamıştır. Akabinde işsizlik sigortası fonu da İş-Kur’a devredilince, kurum işgücünü istihdama hazırlama ve yönlendirme odaklı politikalar ortaya çıkarma olanağına kavuşmuştur. Ülkemizde çalışma ilişkilerin yeni liberal dönüşümünde 4857 sayılı İş Kanunu önemli bir basamak olmuştur. Kanun ile birlikte taşeron uygulamasının kapsamı genişletilerek yasal bir zemine kavuşmuştur. 2002 yılında 360 bin olan taşeron işçi sayısı 2014 yılında ise 1 milyon 482 bin 690’a yükselmiştir (İMC, 2015). Yeni iş yasası işçi odaklı değil, işyeri odaklı iş hukuku anlamına gelmektedir. Dolayısıyla yasayla getirilen esnek-kuralsız çalışma, çalışma hayatının enformelleşmesine ve sendikalaşmanın zayıflamasına neden olmaktadır. Bu yasa ile iş ve işçi bulma konusunda Türkiye İş Kurumu’ndan ayrı olarak Özel İstihdam Bürolarının kurulması öngörülmüş ve bu sayede işçi kiralamanın önü açılmıştır (Çelik, 2003;2010; Basın-İş, 2011).

Taşeron çalışma sisteminin genel özellikleri; iş değiştirme sıklığının fazla olması, düşük ücretle ve ağır çalışma koşullarında çalışma, yaygın sosyal güvencesizlik ile kendini gösteren ciddi düzeyde sosyal hak kayıplarıdır. Taşeronlaşma aynı zamanda aynı işi yapan çalışanların birbirilerinden farklı uygulamalara tabi olması nedeniyle çalışma hayatının bireysel ilişkiler çerçevesinde şekillenmesine ve dayanışmanın bir türü olarak karşımıza çıkan sendikalaşmanın da zayıflamasına neden olmaktadır. Sendikasız, iş güvencesiz ve sosyal güvencesiz çalışan kesim, dolayısıyla yaşadığı belirsizlik ve risk durumunda teslimiyetçi bir duruş sergilemiş ve çalışan yoksulların sayıları artmıştır (Koç, 2001; Şafak, 2004; Tiyek, 2014; Yücesan Özdemir, 2010).

2008 yılında istihdamı arttırmak ve emek piyasalarındaki olumsuzlukları gidermek üzere “istihdam paketi” olarak da bilinen, İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun kabul edilmiştir. Bu kanun ile birlikte emek piyasalarında, esnekliği arttırıcı önlemler içeren düzenlemeler yer almıştır. Bu düzenlemelerin başında özel sektör işverenlerinin vergi ve sigorta primi yükünden kaynaklanan maliyetlerini azaltıcı tedbirler yer almıştır. Dolayısıyla kanunla birlikte işverenin yükleri azaltılırken; işçilerin sosyal hakları ve dezavantajlı grupların istihdamını azaltacak hükümler yer almaktadır (Üstündağ, 2008; Kölmek, 2014).

Ekonomik krizler sonrasında gelir eşitsizlikleri daha da artmış ve sonuç olarak yoksulluk, özellikle kentsel yoksulluk oranında ciddi artışlar yaşanmıştır. 2001 Ekonomik Krizi, yoksulların kendi başlarına üstesinden gelemeyeceği bir sosyal risk ortamı yaratmıştır. Dolayısıyla yaşanan ekonomik krizin yoksul haneler üzerindeki etkisini azaltmak ve yoksulların ileriki süreçte oluşabilecek benzer risklerle başa çıkma kapasitelerinin iyileştirmek amacıyla 2001 yılında “Sosyal Riski Azaltma Projesi” adı altında Dünya Bankası’ndan, 2001-2006 yıllarını içerecek biçimde 500 milyon Dolar kredi alınmıştır. Sosyal yardım alanı kadınlar içinde sosyal riski azaltma projeleri kapsamında istihdama yönlendirici bazı uygulamalara yer verilmiştir. Ama hem ayrılan proje bütçeleri ve hem de iş kollarının çoğunluğunun kadının eviçi konumunu ve bakıcılık stratejisini desteklediği için, sözde girişimcilik olarak adlandırılan işlerde kayda değer bir başarı sağlanamamıştır (Sallan Gül, 2005, 2007; Buğra ve Keyder, 2008; Buğra, 2010).

2.2.2.6.3. Yoksulların Sosyal Sermayelerini Arttırmaya Yönelik Dayanışma: ŞNT

Neo-liberal politikaların etkinliğini arttırması nedeniyle sosyal sermaye ve insan sermayesini geliştirmeyi hedefleyen politikaların geliştirilmesi, devletin kamusal sosyal yardım konusunda etkinlik alanının daraltılması beraberinde aile içinde öncelikli olarak kadın ve çocukları hedef alan yardımları ön plana çıkarmıştır. Böylelikle öncelikli olarak yoksul kesimlerin çocuklarını kapsayan temel eğitimi yaygın hale getirmeye çalışan ve eğitimde ortaya çıkan toplumsal eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı hedefleyen projelerin uygulanması hız kazanmıştır.

1980 yıllardan sonra yeni liberal anlayış doğrultusunda hayata geçirilen politikaların belirgin özelliklerinden biri olan devletin kamusal sosyal yardım alanının

daraltılması uygulamaları, farklı ülkelerde hayata geçirilen şartlı nakit desteği programlarının hedef kitesinin özellikleri bakımından benzerlik göstermektedir. Aynı şekilde yoksullukla mücadele alanında Dünya Bankası'nın da son dönemde küçültülmüş hedef kitlelere öncelik verdiği görülmektedir. Bu bağlamda nakit gelir desteği programlarında hedef kitle olarak, en yoksul kesimler içinde en savunmasız ve muhtaç durumda olan çocuklar seçilmiştir. Temel hedef kitlesi çocuklar olan bu yardım programının temel amacı; yoksul çocukların bireysel kapasitelerini arttırarak gelecekte ailelerinin yaşadığı sıkıntıları yaşamayan ve kendi yaşamsal tercihlerini yönlendiren bireyler yetiştirmektir. Sosyal Riski Azaltma Projesinin bileşenlerinden biri olan Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) kapsamında yoksulluk nedeniyle çocuklarını okula gönderemeyen veya okuldan almak zorunda kalan; okul öncesi çocuklarını düzenli olarak sağlık kontrollerine götüremeyen ailelerin veya düzenli sağlık kontrollerini yaptıramayan gebelerin ekonomik yönden desteklenmesi amaçlanmıştır (DPT, 2007: 30). Yoksullara yönelik bir uygulama olan ŞNT programının en genel ifadeyle mutlak yoksulluk sınırında olan ailelerin çocuklarını hedef aldığı söylenebilir. Bu kesim, ŞNT programı kapsamında genel nüfusun %6 oranında olan en yoksul kesimi olarak ifade edilmektedir. Program çerçevesinde verilen yoksulluk yardımları sağlık, eğitim ve beslenmeden oluşmakta ve bu yardımlar sayesinde yoksul çocukların insan sermayelerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Program kapsamında, okul çağındaki çocukların düzenli olarak okula gitmeleri ve okul çağına gelmemiş 0-6 yaş çağındaki çocukların da düzenli sağlık kontrollerinin yaptırılması şartıyla düzenli bir biçimde yoksul ailelere nakit desteği sağlanmaktadır (DPT, 2007: 30-31).

Türkiye'de ŞNT programı eğitim, sağlık ve gebelik yardımı şeklindeki üç ana bileşenden oluşmaktadır. Şartlı Nakit Yardımları okula devam etme şartı ile birlikte hedef grubunda yer alan ilköğretim öğrencilerinin annelerine verilmektedir. Şartlı Nakit Yardımı'nı alanlar, hibe almaya devam edebilmek için en az yüzde 80 okula devam etmek zorundadırlar. 2015 yılında program kapsamında ilköğretimdeki erkek öğrenci için 35 TL, kız öğrenci için 40 TL ödenmiştir. Ortaöğretimde ise bu rakamlar erkek öğrenci için aylık 50 TL ve kız öğrenci için 60 TL olmuştur. 2015' yılında toplamda 2 milyon 18 bin öğrenciye 664 milyon TL ödenmiştir. Ayrıca şartlı sağlık yardımı kapsamında çocuk için aylık 35 TL, hastanede doğum için 75 TL, gebelik dönemi için 35 TL ödenmiştir. Yine

2015 yılında toplamda 1 milyon 67 bin çocuk için 344 milyon lira ve 202 bin kadın için 19 milyon lira ödeme yapılmıştır (Kıvanç ve Akça, 2016)

Şartlı nakit transferleri uygulamalarında öncelikli olarak ele alınan temel hedefin yoksul ailelerdeki bireylerin insan sermayesi birikimini oluşturabilmek olduğu ifade edilmektedir. Ancak uygulanan programlarda hedeflenen, yoksulluğun azaltılması, çocuk işçiliğinin önlenmesi veya kriz dönemlerinde bir sosyal güvenlik ağının oluşturulması gibi uygulamaların farklı özellikler taşıyabildiği vurgulanmaktadır (Altay, 2005:173). 2003 yılında, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı ve Ziraat Bankası arasında yapılan protokolle “Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi” başlatılmıştır. 2004’de SYDT Fonunun yeniden yapılandırılması çabalarında, yoksulların gelir ve istihdamını artırıcı projelere verilen önem, harcamalarda ve vakıfların proje kapasitelerinin geliştirilmesinde de kendini göstermiştir.

2.2.2.6.4. Engellilerin Formel Dayanışması

2002 yılında iktidara gelen Ak Parti ile birlikte ekonomik, siyasal ve toplumsal alanda yeni bir dönem başlamıştır. 2005 yılında ise, Avrupa Birliği uyum sürecinde 5378 Sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Böylece ilk kez engellilik, bağımsız bir sosyal politika alanı ve kamusal bir sorumluluk olarak kabul edilmiştir. Engelliler ve ailelerin yararlanacakları sosyal hizmet ve yardım alanları yurttaşlık hakları bağlamında tanınmıştır. Ancak aynı zamanda sosyal hizmet sunumunda evde bakım odaklı programlar ve sosyal yardım anlayışı hâkim olmuştur. Kanunla engelliliğin fiziksel/tıbbi belirlenimleriyle beraber mekânsal düzenlemeler yer almıştır. Yasada engellinin iyileştirilmesi/rehabilitasyonu ve bakım hizmetleri ile sosyal yardımlar dolayımı sosyal haklar ve dezavantajlılığın giderilmesi esas alınmıştır. Engellilerin ulaşım sorunlarını çözmek için 2002 yılında engelli indirim olanağı sağlanırken, 2004 yılında da 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’na eklenen hükümle yapılan düzenleme uyarınca, büyükşehir belediyelerinde engellilerle ilgili bilgilendirme, bilinçlendirme, yönlendirme, danışmanlık, sosyal ve mesleki rehabilitasyon hizmetleri vermek üzere özürlü hizmet birimlerinin oluşturulması esası benimsenmiştir (Çağlar, 2009b; 562). Türkiye’de engelliler politikasındaki en somut yasal adım olarak 2005 yılında çıkartılmış olan ve

engellilik konusunda çerçeve kanun niteliği taşıyan “5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun” görülmektedir.

2010 yılından itibaren engelli ailelerine yönelik kamusal politikalar evde bakım odaklı hale gelmiş ve ilgili programlar geliştirilmiştir. Evde engellisi olan yoksul ailelere bakım gelir destek programları çeşitlenmiştir. İlki 1976 yılına dayanan yaşlı, muhtaç ve engellilere gelir desteği sağlayan 2022 sayılı yasadır. Bu yasanın kapsam alanına engelliye bakan kişi, yani aile de dahil edilmiştir. Ayrıca 2006 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı engelli yakını bakım ücreti uygulaması başlatmıştır. Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın 2012 yılı faaliyet raporunda; korunmaya, yardıma ve bakıma muhtaç kişilere kurum bakımına alternatif hizmet olarak, evde, aile yanında bakım olanağının sunulduğu belirtilmiş ve ekonomik yetersizlikten kaynaklanan nedenlerle kurum bakımı hizmeti almak isteyen kişilerin aile yanında sosyal yardımlarla destekleneceği ifade edilmiştir (ASPB, 2012: 47). Kurumsal bakım hizmetleri de bir sosyal hizmet olmaktan çok, bir sosyal yardıma dönüşmüştür. Özünde evde bakım temelli bu yaklaşım, sakat, yaşlı, süregen hastalığı olan veya iyileşme dönemindeki bireylerin, buldukları ortamda aile içinde bakılmasını ve hane üyelerine psiko-sosyal, fizyolojik ve tıbbi destek hizmetlerin verilmesini içeren bir sosyal hizmet bakım modelidir. Evde bakım hizmetleri kapsamında; evde takip hizmetleri, ev sağlık hizmetleri, sürekli bakım, yemek servisi, telefonla yardım servisi ve evlere bakım onarım hizmetleri gibi hizmetler sunulur. Türkiye’de ise, evde destek hizmetleri oldukça yetersiz olup, bazı belediyelerin sunduğu sınırlı hizmetler söz konusudur. 2014 yılında bakımı evde yapılan engelli sayısı 418.645’e; evde engelli yakınına bakan kişi sayısı ise 418.571 olmuştur. Evde engellisine bakan hane üyelerinin toplumsal cinsiyet perspektifinden %91,4’nü ise, kadınlar oluşturmaktadır (ASPB, 2015).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. İZMİR YOKSULLARININ SOSYO-DEMOGRAFİK VE SOSYO EKONOMİK ÖZELLİKLERİ

Çalışma kapsamında İzmir’de yaşayan ve sosyal yardım almış/alan 20’si kır ve 20’si de kent yoksulu olmak üzere toplamda 40 yoksulla görüşülmüştür. Bu bölümde görüşülen yoksulların yaşları, eğitim durumları, doğum yeri, göç süreçleri ve yaşadıkları mahalle temelinde toplumsal-coğrafi belirlenimleri ile hane özellikleri ve gelir ve çalışma durumları açıklanmaktadır. Sosyo-demografik ve ekonomik değişkenler, kır-kent yoksullarının karşılaştırıldığı tablolar halinde verilmekte, görüşmecilerin yoksulluk ve dayanışma biçimleri (enformel ve formel) arasındaki ilişkiye olan yansımaları en belirgin olan özellikleri bağlamında değerlendirilmektedir.

Tablo 2: İzmir Kırsal Yoksullarının (Bergama- Zeytinadağ Mahallesi) Sosyo-Demografik Özellikleri

Görüşmeci	Cinsiyet	Yaş	Eğitim	Medeni Durum	Hanedeki Kişi Sayısı	Çocuk Sayısı
B1	Kadın	58	Lise	Evli	3	1
B2	Kadın	36	Ortaokul	Evli	6	5
B3	Kadın	32	İlkokul	Evli	6	4
B4	Erkek	50	İlkokul	Evli	7	5
B5	Erkek	48	Lise	Evli	3	1
B6	Erkek	61	İlkokul	Evli	2	3
B7	Erkek	65	İlkokul	Evli	4	2
B8	Kadın	78	Okuryazar	Dul	2	2
B9	Kadın	72	İlkokul	Dul	3	4
B10	Kadın	73	Okuryazar Değil	Dul	1	2
B11	Kadın	86	Okuryazar	Dul	2	4
B12	Erkek	85	İlkokul	Evli	2	1
B13	Kadın	95	Okuryazar Değil	Dul	1	4
B14	Erkek	75	İlkokul	Dul	4	3
B15	Kadın	73	İlkokul	Bekâr	1	0
B16	Kadın	71	İlkokul	Evli	2	3
B17	Kadın	77	Okuryazar	Dul	2	5
B18	Kadın	90	Okuryazar Değil	Dul	1	2
B19	Kadın	89	Okuryazar Değil	Dul	1	3
B20	Kadın	72	Okuryazar Değil	Evli	2	2

Araştırma kapsamında Bergama ilçesi Zeytinadağ Mahallesi'nde yaşayan 14'ü kadın, 6'sı erkek toplam 20 kişi ile görüşülmüştür. Yaş aralıkları, 32-95 aralığında değişen görüşmecilerin, eğitim seviyelerinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Medeni durumları açısından bakıldığında, 10 kişi evli ve 1 kişi bekâr iken 9 kişinin ise

eşi vefat etmiştir. Hanedeki kişi sayısı açısından bakıldığında ise, çekirdek aile profili öne çıkmaktadır.

Tablo 3: İzmir Kent Yoksullarının (Karabağlar-İhsan Alyanak Mahallesi) Sosyo-Demografik Özellikleri

Görüşmeci	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Medeni Durumu	Hanedeki Kişi Sayısı	Çocuk Sayısı
K1	Kadın	27	Okuryazar Değil	Evli	5	3
K2	Kadın	40	İlkokul	Evli	7	5
K3	Kadın	55	Okuryazar Değil	Evli	6	4
K4	Erkek	48	İlkokul	Evli	3	
K5	Erkek	49	Okuryazar	Evli	3	4
K6	Erkek	38	İlkokul	Evli	4	2
K7	Kadın	33	Lise	Evli	4	2
K8	Erkek	60	Okuryazar	Evli	8	6
K9	Kadın	32	Okuryazar	Evli	4	2
K10	Kadın	40	Okuryazar	Evli	4	2
K11	Erkek	55	Okuryazar	Evli	4	2
K12	Kadın	40	İlkokul	Dul	2	1
K13	Kadın	68	Okur-yazar Değil	Dul	1	2
K14	Kadın	37	Ortaokul	Evli	5	3
K15	Erkek	35	Okuryazar	Evli	4	2
K16	Erkek	43	İlkokul	Evli	5	3
K17	Kadın	34	İlkokul	Evli	5	3
K18	Kadın	38	Lise	Evli	4	2
K19	Erkek	42	İlkokul	Evli	5	3
K20	Kadın	35	İlkokul	Evli	4	2

Çalışma kapsamında Karabağlar İlçesinin İhsan Alyanak Mahallesinde ise 12'si kadın 8'i erkek olmak üzere toplam 20 kişi ile görüşülmüştür. Görüşmeciler, 27-60 yaş aralığındadır. Eğitim durumları açısından bakıldığında ise 8 kişi ilkokul mezunu, 6 kişi ise ilkokul terk yani okur-yazar iken 2 kişi lise mezunu 1 kişi ise ortaokul mezunudur.

Ancak 3 kişi ise hiç okula gitmemiş ve okur-yazar olmayan yaşlı kadınlardır. Çoğunluğunu evli kişilerin oluşturduğu görüşmecilerin çocuklu ailelerden de oluştuğu, eğitim seviyesi daha düşük olan ailelerde çocuk sayısının arttığı görülmektedir.

3.2.1. Görüşülen Yoksulların Yaşları Ve Cinsiyetleri

Tablo 4: Görüşülen Yoksulların Kıra/Kente Göre Yaş Dağılımı

Yaş	Kent/ Karabağlar		Kır/ Bergama		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
25-35	6	30,0	1	5,0	7	17,5
36-45	8	40,0	1	5,0	9	22,5
46-55	4	20,0	2	10,0	6	15,0
56-65	1	5,0	3	15,0	4	10,0
66 yaş ve Üstü	1	5,0	13	65,0	14	35,0
Toplam	20	100,0	20	100,0	40	100,0

Cinsiyet bakımından incelendiğinde, örneklem dâhilinde kır ve kent yoksullarının çok da ayrışmadıkları görülmektedir. Çalışma kapsamında görüşülen Karabağlar ilçesinin İhsan Alyanak Mahallesi'nde yaşayan kent yoksullarının 12'si kadın 8'i erkek iken, Bergama ilçesinin Zeytindağ Mahallesi'nde yaşayan kır yoksullarının 14'ü kadın, 6'sı erkektir. Kent yoksullarıyla kır yoksullarının yaşları bakımından karşılaştırıldıklarında ise birbirlerinden ayrıştıkları görülmektedir. Kent yoksullu olan görüşmecilerin yaşları 27-68 aralığında iken, kır yoksulu görüşmecilerin yaşları 32-95 yaş aralığındadır. Bu bağlamda kır yoksullarının daha yaşlı oldukları görülmektedir. Kırsal alanda görüşülen % 80'i yani 16 kişi 56 yaş ve üzeri yaş aralığındadır. Yaşlılık, dayanışma biçimlerine en ihtiyaç duyulan dönemlerden biridir.

Günümüzde genç nüfusun yoğun olduğu ülkemizin, hızla yaşlandığı, mutlak yaşlı sayısının ve ortanca yaşı giderek yükseldiği nüfusunun hızla yaşlandığı ifade edilmektedir. 65 yaş ve üzeri nüfusun oranı 2013 yılında % 7.7 iken bu oranın 2050 yılında % 17,6'ya ulaşacağı tahmin edilmektedir (TUİK, 2015). İzmir nüfusunun yaş

gruplarına göre dağılımında dikkat çekici nokta ise Türkiye geneliyle kıyaslandığında daha yaşlı bir nüfusa sahip olmasıdır. 2012 yılında 0-14 yaş grubunda yer alan genç nüfus oranı ülke genelinde % 24,9 iken, İzmir'in genç nüfus oranı ise % 19,5 olarak belirlenmiştir. Aynı şekilde 2015 yılında İzmir'in genç nüfus oranı ise % 19,02 olarak (Türkiye % 24) tespit edilmiştir. Buna karşın, 65 ve üzeri yaş grubunun toplam nüfus içerisindeki oranı 2012 yılında Türkiye'de % 7,5 iken, İzmir nüfusunun % 9,1'ni ise 65 yaş ve üzerindeki kişiler oluşturmaktadır. 2015 yılı verileri incelendiğinde ise ülke nüfusunun % 8,2'sini yaşlılar oluştururken, İzmir'de bu oran % 10'lara yükselmektedir. Görüldüğü üzere İzmir ili, Türkiye'ye göre daha yaşlı bir nüfusa sahiptir. Yapılan nüfus projeksiyonlarında da hem Türkiye'de hem de İzmir'de yaşlı nüfusunun artacağını göstermektedir.

Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (2009)'na göre kırsal alanda yaşayan yaşlı nüfus oranı % 10,3 iken kentsel alanda yaşayan yaşlı nüfus oranı ise %5,6'dır. Ayrıca 2012 yılında kentsel alanda yaşayan nüfusun % 6,3'ünü yaşlılar oluştururken kırsal alanda yaşayan nüfusun ise %11,7'sini yaşlılar oluşturmaktadır. Aynı şekilde 15-64 yaş arasındaki nüfusun oranı ise kentsel alanlarda daha yüksektir. Bu durum ise bize çalışma çağındaki nüfusun kırdan- kentte göç ettiğini göstermektedir (TUİK, 2013). Yaşanan kırdan kente göç süreci aslında kırsal alandaki nüfusun yaş yapısını da dönüştürmüştür. Yaşlı nüfusun önemli bir kısmı kırsal alanda yaşamlarını sürdürürken aynı zamanda kırsal alanın ekonomik, fiziki, sosyal ve kamusal anlamda dezavantajlı konumundan da yoğun olarak etkilenmektedir (TKB, 2011). Dolayısıyla kırsal alanda yoksulluk ve yoksunluklar kentlere göre daha yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. TUİK verilerine göre ülkemizde 65 yaş ve üzeri nüfusta yoksulluk oranı 2012 yılında % 18,7 olarak belirlenmiştir. Bu oran 2013 yılında ise % 17,9'a düşmüştür. 2013 yılında ülkemizin yoksulluk oranı ise % 22,4'dür. Yoksul yaşlıların cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde ise yoksul yaşlı erkek oranı % 17,4 iken yoksul yaşlı kadın oranı ise % 18,2 olduğu saptanmıştır. Sosyal yardımlardan yararlanan yaşlı nüfus oranı 2012 yılında %76,6; bu oran yaşlı erkeklerde %71,4 ve yaşlı kadınlarda %85 olarak belirtilmiştir (TUİK, 2014). Görüldüğü üzere yaşlılık dönemindeki bireyler, ciddi bir yoksulluk sorunuyla karşı karşıyadır.

Sanayileşme ve kentleşmede yaşanan artış ve bireyselleşme ailenin dönüşümüne ve toplum içinde yaşlıların statüsünün azalmasına neden olmaktadır. Geniş ailenin

çözülerek çekirdek aileye dönüşmesi sonucunda yaşlı birey geniş aile içindeki konumu kaybetmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada olduğu gibi yaşlı bireylerin yalnız yaşadığı hane modelleri ortaya çıkmıştır. Aközer vd.(2011) yaptığı çalışmada ülkemizde tek kişilik hanelerde yaşayan kişilerin %50,5'ini yaşlı bireyler oluşturmaktadır. Ayrıca 65 yaş üzeri nüfusun %12'sinin yalnız yaşadığı belirtilmektedir. Sosyal bir risk olarak yaşlılık dönemi; enformel ve özellikle de formel dayanışma biçimlerine en çok ihtiyaç duyulan yaş dönemidir. Artan ve kronikleşen sağlık sorunları, fiziksel yetersizlikler ve buna bağlı olarak ortaya çıkan bakım ihtiyacı ülkemizde aile odaklı olarak çözümlenmeye çalışılmaktadır. Aközer vd. (2011: 161)'in ifade ettiğine göre yaşlıların her konuda yardım aldığı kişiler, yakın aile bireylerinden oluşmaktadır. Ancak yaş ilerledikçe aileden destek alma tercihi azalmakta ancak devletten destek alma tercihinde bir artış olmaktadır.

Ülkemizde yaşlılara yönelik olarak uygulanan kamusal sosyal yardım ya da formel dayanışma biçimi ise 2022 sayılı yasa kapsamında yaşlılara verilen “yaşlı aylığı”dır. Ancak bu yasada yaşlılara yönelik yardım konusunda “kendisine kanunen bakmakla mükellef kimsesi bulunmayan” ibaresinin olması, yaşlılara yönelik sosyal yardımın aslında aile merkezli olarak ele alındığının bir göstergesi olarak görülebilir. Bu bağlamda 2022 kapsamında 2015 yılında aylık 145,81 TL ödenmiş ve evinde yaşlı aile üyesine bakan kişiye ise aylık 300 TL ödeme yapılması; yaşlının aile içinde bakımını destekleyen girişimlerdir.

3.2.2. Görüşülen Yoksulların Eğitim Durumları

Tablo 5: Görüşülen Yoksulların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

	Kent/Karabağlar		Kır/ Bergama		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Okuma Yazma Bilmiyor	3	15,0	5	25,0	8	20,0
Okur Yazar	5	25,0	0	0,0	5	12,5
İlkokul Mezunu	10	50,0	13	65,0	23	57,5
Lise Mezunu	2	20,0	2	20,0	4	10,0
Toplam	20	100,0	20	100,0	40	100,0

Yoksulların eğitim durumları bakımından incelendiğinde yarısından fazlasının (%57,5) ilkokul düzeyinde olduğu görülmektedir. İlkokul mezunu olanların dağılımı kent yoksullarında, Karabağlar'da %50 iken kırdaki, Bergama'da bu oran % 65'e ulaşmaktadır. Karabağlar ilçesinde görüşülenlerin neredeyse hepsinin Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden göç ederek gelmesi yoksulluk/yoksunluk nedeniyle erken yaşta çalışma yaşantısına dâhil olmak zorunda kalması ve ailelerinin eğitime ayıracak gelirlerinin olmaması gibi nedenler eğitim hizmetlerine ulaşmalarını engellemiş olabilir (Ercan, 1998; Ünal ve Özsoy, 1998). Toplumsal cinsiyet bağlamında ise, özellikle eğitimde kırsal alanda kadınlar daha dezavantajlı durumdadır. Görüşülen kır yoksullu kadınların Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden göçle gelen kadınlar olması ve eğitime erişimlerinin önünde cinsiyetlerinin engel oluşturması, çalışma kapsamında kadınların eğitim düzeyinin düşmesinin temel nedeni olarak öne çıkmaktadır. Bu açıdan görüşmeciler incelendiğinde Karabağlar ve Bergama ilçesinde okuma yazma bilmeyen görüşmecilerin tamamının kadın olması eğitim alanında yaşanan toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gözler önünde sermektedir. Kırsal alanda yaşama, yoksulluk, zorunlu göç ve engellilik gibi birden fazla dezavantaja sahip olan kız çocukları, eğitime erişim konusunda en sorunlu yoksul grubunu oluşturmaktadır. İzmir kırsalında yaşayan 73 yaşındaki dul bir kadın görüşmeci (B10), eğitim-yoksulluk ilişkisini şöyle ifade etmiştir: *"Hep bayanlar yoksul. Kız çocuğu ne yapacak deyip okutmadılar. Kadın kısmı ne*

yapacak dediler... Tütün koçanlarını da üzerine yapmadılar. Yapsalardı şimdiye emekli olurum, kimseye muhtaç olmazdım...”.

3.2.3. Görüşülen Yoksulların Coğrafi Temelde Toplumsal Kökenleri ve Göçmenlik Deneyimleri

Tablo 6: Görüşülenlerin Doğum Yerlerine Göre Dağılımı

	Kent/ Karabağlar		Kır/ Bergama		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
İzmir	0	0,0	17	85,0	17	42,5
Ağrı	3	15,0	3	15,0	6	15,0
Elazığ	4	20,0	0	0,0	4	10,0
Iğdır	3	15,0	0	0,0	3	7,5
Tunceli	2	10,0	0	0,0	2	5,0
Erzincan	2	10,0	0	0,0	2	5,0
Kars	2	10,0	0	0,0	2	5,0
Van	1	5,0	0	0,0	1	2,5
Sivas	1	5,0	0	0,0	1	2,5
Manisa	1	5,0	0	0,0	1	2,5
Bitlis	1	5,0	0	0,0	1	2,5
Toplam	20	100,0	20	100,0	40	100,0

Karabağlar ilçesinde görüşülenlerin doğum yerlerine göre dağılımına bakıldığında tamamının doğum yeri İzmir dışı illerdir, bir başka ifadeyle İzmir'in nüfusu en yoğun ilçesi olan Karabağlar'da kent yoksullarının çoğu İzmir'e göçle gelmiş kişilerdir. Ülkemizde yaşanan iç göç hareketinin Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgelerinden ülkenin Batısına doğru olduğu belirtilmektedir (Akan ve Arslan, 2008: 20). Araştırmada görüşülen kent yoksullarının da Türkiye örneklemini yansıttığı ve göç edenlerin çoğunluğunu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi doğumlularının oluşturduğu görülmektedir.

İzmir kırsalı bağlamında görüşülenlerin 3'ü Ağrı doğumlu olup, diğerleri İzmir doğumludur ve İzmirli kır yoksulları göçle gelenlere karşı da olumsuz bir bakış açısına sahiptirler. Özellikle Doğu kökenli göçmenlere karşı, özellikle yaşlı kır göçmeleri etnik

ayrımcılık düzeyine varan bir söylem içindedirler. Örneğin 89 yaşındaki kadın (B19) görüşmeci, kadınlar için gündelik yaşamda hayati önem taşıyan komşuluk ilişkilerine/enformel dayanışmaya, etnik farklılığın etkisini şöyle ifade etmiştir; “*Komşu kalmadı ki. Sağım solum kürt doldu. Bakkala gönderecek çocuk kalmadı...*”. Benzer biçimde yine 71 yaşındaki kadın (B16) görüşmeci, bu etkiyi “*2-3 komşu var. Onlar da akşamüzeri kapı önünde oturup konuşuyoruz. Gerisi Kürt onlara girip çıkmıyoruz. Zaten köy kürt doldu. Yakında bizi kovacaklar. Ev oturmasına çok gidemiyoruz...*” sözleri ile dile getirmiştir.

Tablo 7: Görüşülen Kişilerin Göç Etme Nedenlerine Göre Dağılımı

	Kent/ Karabağlar		Kır/ Bergama		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Aile Göçü	5	25,0	2	10,0	7	17,5
İş Bulma Umudu	12	60,0	1	5,0	13	32,5
Akrabalar	3	15,0	0	0,0	3	7,5
Göçmen Olmayanlar	0	0	17	85,0	17	42,5
Toplam	20	100,0	20	100,0	40	100,0

Görüşülen kent yoksulunun göç etme nedenleri incelediğinde %60’ının daha iyi bir yaşam için iş bulma umuduyla geldikleri görülmektedir. Görüşmecilerin 10-20 yıl öncesine dayanan göç öykülerinde de kentte iş bulma umudunun ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Nitekim 49 yaşındaki erkek görüşmeci (K5) bu durumu şöyle açıklamıştır;

“İğdir’den 20 yıl oldu İzmir’e geleli, iş var dediler geldik. Burada evler ucuzdur ondan burayı tercih ettik. İğdir’de durumumuz yoktu, bir umut her şey iyi olur sandık geldik. Ama olmadı. Sıfırdan başlamak çok zor. Herkesin de durumu kötü, herkes yardım bekliyor. Gittikçe kötü oluyor. Şimdi yardımlaşma bitti. Önce paraya sıkışsan alırdın, şimdi nerde?”

Benzer biçimde 55 yaşındaki kadın görüşmeci (K3) de kente geliş öyküsünü şöyle anlatmıştır:

“10-11 yıl önce ucuz diye İzmir’e geldik ama her şey gittikçe kötü oluyor. 3 çocuğum okula gidiyor, masraf çok. Kızım boşandı geldi, psikolojik sorunları var ama para yok ki doktora götüreyim. Sadece bu gecekondumuz var, başka hiç bir şeyimiz yok. Gelen para elektrik, suyu ancak karşılıyor. Üstüne borçlanıp az harcıyıp idare ediyoruz. Çocuklarıma harçlık falan vermiyorum. Paramız varsa sebze, meyve alırsak, yoksa kuru etmek yeriz. Eşim hurdacı, hurdadan çıkanları giyiyoruz. Çok yoksuluz biz. Parasızlıktan çamaşır makinemi sattık. Sürekli evde kavga ediyoruz, çocuklar evden soğuyor. Eve gelmek istemiyorlar...”

Yukarıdaki ifadelerde de görüldüğü gibi kente iş bulmak ve daha iyi bir yaşam umuduyla gelen kent yoksulları için göç süreci beklentilerini karşılayamadığı gibi, yoksulluklarını kente taşıyarak daha da derinleştirmiş, onları daha kötü duruma düşürerek yoksulluk yardımlarına sığınan bir hayat yaşamaya başlamaya, formel dayanışmaya ihtiyaç duymaya itmiştir. 38 yaşındaki kadın görüşmeci (K18) bu durumu şöyle ifade etmiştir; *“Yoksuluz. Aldığımız parayı yetirmeye çalışıyoruz. Herkes yoksul durumu belli. Yoksul yardım almasın olsun mü?”*

Ülkemizde 1950 sonrası yaşanan ekonomik ve toplumsal dönüşümlerle birlikte göç süreci başlamıştır. Tarımsal üretimdeki makineleşme ve tarımsal üretimin artması ile oluşan işgücü fazlalığı; kentlere doğru göç etmiştir. 1960 yılına kadar olan süreçte kente göç edenler doğrudan piyasaya entegre olmuştur (İçduygu vd., 1998:234). Bu süreçte kente göç etmenin en temel sebebi ise sürekli ve güvenceli bir iş bulma umududur. Dolayısıyla bu süreçte kente göç edenler genç yaşta bireylerden oluşmaktadır (Kıray, 2007:21).

Kentleşmenin ve dolayısıyla gecekondulaşmanın arttığı 1960-1980 döneminde ise kentler; göçle gelenleri istihdam edemeyecek duruma gelmiş ve dolayısıyla marjinal ve enformel sektörler ortaya çıkmıştır (İçduygu vd., 1998:234-235). Dolayısıyla ülkemizde sanayileşmeye dayanmayan kentleşme süreci, kente göçle gelenlerin enformel sektörde istihdam edilmesine yol açmıştır. Özellikle kırsal alanlardan kente gelenlerin istihdam edildiği enformel sektör aynı zamanda büyük kentlerin ekonomisine de yön vermiş ve aynı zamanda kayıt dışı istihdam kırdan - kente göçün sürekliliğini sağlamıştır (Kalça, 1999:130; Kaya, 2007:85-86).

1980’li yıllarda başlayan göç dalgası ise kentten- kentte yönelik olmasıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde göç edenlerin diğer dönemlere göre daha nitelikli bir işgücü olduğu ifade edilmektedir (İçduygu vd., 1998:235-236). TÜİK (2005) göç istatistiklerine göre 1995-2000 yılları arasında toplam 6 milyon 692 bin 263 kişi göç etmiştir ve ilden- ile göç oranı ise %57,8’dir. İller arası göç eden nüfusun göç nedenleri incelendiğinde %20 oranıyla iş bulma ilk sırada yer almaktadır. Aile fertlerinden birine bağımlı olarak göç edenlerin oranı ise %26 olarak saptanmıştır. Pazarlıoğlu (2007)’nin yapmış olduğu çalışmada ise İzmir’e göç edenlerin % 48,2’sinin ekonomik nedenlerden kaynaklı olarak göç ettiği belirtilmiştir. İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından gerçekleştirilen İç Göç Entegrasyon Projesi kapsamında ise 1970’lerden itibaren İzmir’e yönelik göç oranlarının azaldığı ifade edilmiştir. Projenin araştırma sonuçlarına göre göç etme nedenleri arasında % 21,3 ile işsizlik ve iş bulamama ilk sırada yer almaktadır. İzmir’e göç edenlerin %46.3’ü bir başka il merkezinden, % 25.3’ünün ilçe merkezinden, %27.4’ünün de bucak ya da köyden göç ettiği ifade edilmiştir

3.2.4. Görüşülen Yoksulların Göç Sonrası Deneyimleri

Tablo 8:Görüşülenlerin Yaşadıkları Yerdeki İkamet Süresi

	Karabağlar		Bergama		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
1-5 Yıl	1	5,0	0	0,0	1	2,5
6-10 yıl	1	5,0	1	5,0	2	5,0
11-15 yıl	3	15,0	1	5,0	4	10,0
16-20 yıl	9	45,0	0	0,0	9	22,5
21 yıl ve üzeri	6	30,0	18	90,0	24	60,0
Toplam	20	100,0	20	100,0	400	100,0

Geçmişten günümüze İzmir il nüfusu sürekli bir artış göstermektedir. İzmir ilinde ikamet eden nüfusun doğum yeri incelendiğinde ise ilçeler bazında farklılıklar gözlemlenmektedir. Bayraklı ’da ikamet eden nüfusun % 75’inin doğum yeri Manisa, Erzurum, Konya ve Mardin olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı şekilde Çiğli Karabağlar ve Narlıdere ilçelerinde de doğum yeri İzmir dışındaki iller olan nüfusun oranı %

75'lerdedir. Karabağlar'da Mardin ve Konya doğumlular; Çiğli'de Erzurum doğumlular ve Narlıdere'de ise Diyarbakır ve Ağrı doğumlular ilk sıralarda yer almaktadır. Süreç içinde göçle gelen nüfusun ağırlıklı olarak gelip yerleştiği Karabağlar yerleşiminin nüfusu da hızla artmıştır. Karabağlar İlçesi'nin kurulduğu 2008 yılında ilçe nüfusu 443.159 kişidir. 2012 yılına gelindiğinde Karabağlar İlçesi'nin nüfusu %5,15 oranında artış göstermiş (22.864 kişi) ve 4 yıl içinde 466.023 kişiye çıkmıştır. 2015 yılına gelindiğinde ise ilçe nüfusu 473.741 kişiye çıkararak %1,8 oranında artış göstermiştir.

Göç hareketleri açısından bakıldığında Karabağlar'a yerleşme süreci ağırlıklı olarak 1970 yılından sonra hız kazanmıştır. Daha sonraki dönemlerde kentin diğer alanları ile olan ulaşım bağlantılarının gelişmesi, özellikle İzmir-Aydın Otoyolunun hizmete açılmasının etkisiyle Karabağlar bölgesinin çekiciliği artmış ve nüfusun yoğun olarak yerleştiği bir alan haline gelmiştir (ÇŞB, 2015). 1970'lerden bu yana göç alma potansiyeli yüksek bir yer olan Karabağlar'ın tarihsel deneyimine paralel olarak görüşmecilerin yaklaşık olarak % 75'inin, uzun bir süre deneyimi olarak kabul edilebilecek olan 16 yıldan daha fazla bir süredir Karabağlar ilçesinde yaşamakta olduğu görülmektedir. Görüşmeciler arasında ilçeye yeni göç edenlerin de olması, hala ilçenin göç almaya devam ettiğinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bergama ilçesinin nüfusu da 2013 sonrasında 100 bandını aşmıştır. Ancak ilçenin daha çok İzmir ve çevresinden göç almış olması burada yaşanan sürenin uzun olmasına yol açmaktadır.

Türkiye'nin girdiği hızlı kentleşme süreci İzmir'de de etkili olmuş ve bu dönemden sonra kentte hızlı bir nüfus artışı yaşanmıştır. 1927 yılında 153 bin 845 olan kent merkezi nüfusu 1950 yılında 239 bin 616'ya ulaşmıştır (Sevgi, 1988: 39). 1935-1940 yılları arasında %7 olan nüfus artışı 1945-1950 döneminde ise %14 oranına yükselmiştir (Südaş ve Mutluer, 2013). 1955-1960 döneminde İzmir'e toplam 33 bin 298 kişi göç etmiştir. İş bulmak amacıyla göç eden ve ağırlıklı olarak erkekler; zincirleme göç yapısı içerisinde kente yerleşmişlerdir (İBŞB,1998: 17). İzmir, 1965 yılına kadarki süreçte büyük ölçüde özellikle yakın çevre illerden ve Konya ile Erzurum gibi uzak illerden göç alırken, 1965'den itibaren ise Doğu, Güneydoğu ve İç Anadolu Bölgesinden göç eden nüfusta bir artış yaşanmıştır (Aydar ve Altınçekiç, 1988; Ercan, 1989). 1975-1980 döneminde İzmir'in net göçü 120.000 olarak saptanmıştır. Bu oran 1985-1990 döneminde 146.000 olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla İzmir, net göç değeri en yüksek

olan ikinci il konumunda olmuştur (Işık 2009). Ancak 1990 yılından itibaren Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri'nde yaşanan olaylar nedeniyle ortaya çıkan zorunlu göç; ilk olarak daha güvenli merkez kentlere doğru yaşanmış sonraki süreçte ise Adana, Mersin, İstanbul, İzmir, Bursa başta olmak üzere daha batıdaki kentlere doğru kaymıştır. 1990 yılı verilerine göre İzmir kent nüfusunun doğum yerleri incelendiğinde % 12,54'ünün Ege Bölgesi, % 10,15'nin ise Doğu Anadolu Bölgesi doğumlu olduğu görülmektedir (Peker vd., 1997; Sönmez, 2001). 1997 yılında ise kent nüfusunun % 35'i İzmir doğumlu olup, % 17,1'i ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi doğumludur (İBŞB, 1998; Kaygalak, 2006). 1975-1990 arası dönemde İzmir'e yönelik göçlerde Doğu Anadolu Bölgesi ilk sırada yer almaktadır. 1995-2000 yılları arasında İzmir'e gerçekleşen göçlerde Doğu Anadolu Bölgesi ikinci sıraya gerilemiş ve ilk sırada ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi özellikle Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa illeri yer almıştır. 1995 sonrası dönemde gerçekleşen göçlerde dikkat çekici nokta ise Ege Bölgesi illerinin İzmir'e yönelik göç oranlarının % 20'lerden % 12 gibi bir orana düşmesidir (Işık, 1999; 2009). 2008-2009 döneminde ise İzmir nüfusunun %4'ü göç etmiştir İzmir'den göç eden ve İzmir'e göçle gelen nüfusun büyük çoğunluğu ise İstanbul ve Ankara gibi büyükşehirler ile İzmir ili yakın çevresinde yer alan Manisa ve Aydın gibi illeri tercih etmektedir. Bu dönemde İzmir'in verdiği göçün yaş gruplarına bakıldığında % 17,6'sını 20-24 yaş grubu oluşturmaktadır. İkinci sırada ise % 15,3 oranında 25-29 yaş grubu yer almaktadır. İzmir'in 2000 yılında binde 40 civarında olan net göç hızı, 2012 itibariyle binde 2,5 oranına gerilemiştir. Aynı dönemde Ege Bölgesi'nde de göç oranı büyük ivme kaybederek binde 22,7'den binde 2,6 seviyelerine düşmüştür. Bu durumun ortaya çıkmasında, İzmir'in göç alma kapasitesinin daralmasının payı olduğu düşünülmektedir (İZKA, 2014). İzmir göç verileri incelendiğinde 2011 yılında aldığı göç kadar verdiği göçle karşımıza çıkmaktadır. 2011-2012 dönemi için, İzmir'in göç aldığı iller arasında İstanbul birinci, Manisa ikinci ve Ankara üçüncü sırada yer almaktadır. Ancak bu dönemde yaşanan deprem sonrası Van'dan da yoğun olarak göçle gelen olmuştur.

Tablo 9: Yoksulların Göç Sonrası Süreci Değerlendirmeleri

	Karabağlar		Bergama		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Yoksulluğu Buraya Taşdı	5	25,0	3	15,0	8	20,0
Gittikçe daha kötü oluyor	9	45,0	0	0,0	9	22,5
Maddi olarak zorlanma artıyor	3	15,0	0	0,0	3	7,5
Köyden iyi	3	15,0	0	0,0	3	7,5
Göçmen Olmayanlar	0	0,0	17	85,0	17	42,5
Toplam	20	100,0	20	100,0	40	100,0

Ülkemizde sanayileşme sürecini tamamlayamayan ve artan kentsel nüfusun ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalan kentlere göç; başta yoksulluk olmak üzere birçok sosyal soruna neden olmaktadır (Tümtaş ve Ergun, 2014). Çoğunluğu kentte iş bulma umuduyla gelen ve büyük çoğunluğu uzun yıllardır Karabağlar'da yaşayan görüşmecilerin büyük çoğunluğunun (%85), göç sonrasında buldukları enformel işlerin düşük kazancı ve düzensizliği nedeniyle İzmir kentsel alanında yoksulluğu yeniden deneyimledikleri görülmektedir. Görüşmeciler göç sonrasında hayatlarında herhangi bir değişiklik olmadığını, yoksulluklarının devam ettiğini ifade ederken, göç sonrasında kente gelirken dayandıkları akrabalarının da kendilerinden giderek uzaklaştıklarını belirtmişlerdir. Örneğin 48 yaşındaki erkek görüşmeci (K4) bu ilişkiyi şöyle ifade etmiştir: “Eskiden köyde çobanlık yapıyordum. Bizi kente getirdiler... İzmir’de nerde ne yapcan, ben de kamyon şoförlüğü yapıyorum. Geçinemiyoruz. Akrabalar bizden uzaklaştılar. Borç isteriz diye...”

Kente göçle gelen yoksulların yaşadıkları ekonomik dezavantajlılık ve dışlanma iç içe geçerek sürmekte ve kente göçte akrabalar arası yaşanan dayanışma başlangıçta bilgi paylaşımı, iş bulma, hatta gecekondü yapımı gibi konularda olumlu işleve sahip iken, yoksulluğun sürekliliği enformel dayanışmayı zayıflatmaktan bir durum olarak öne çıkmaktadır. Örneğin 32 yaşında, kadın görüşmeci (K9) kente göçte akrabalarıyla dayanışma ilişkisini şöyle açıklamıştır; “Bizden önce gelen akrabalar burada

oturuyorlardı. Burası bedava gel dediler. Gel de sana da beraber ev yapalım, gir içine dediler. Sonra da bizi yalnız bıraktılar...”. Benzer biçimde 38 yaşında, erkek görüşmeci de göç sürecinde var olan ve sonrasında zayıflayan akrabalık dayanışmasını şöyle ifade etmiştir (K6): “19 yıl oldu geleli. Akrabalarım burada diye geldik. Hazine malı nasıl olsa bedava deyip yerleştik, Sonra mı ayda bir telefonla görüşüyoruz...”.

Tablo 10: Görüşülen Yoksulların Mahalleyi Seçme Nedeni

	Karabağlar		Bergama		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Akrabaların Varlığı	8	40,0	3	15,0	11	27,5
Gecekondu Sahibi Olma İmkânı	7	35,0	0	0,0	7	17,5
Uygun Kira Fiyatları	5	25,0	0	0,0	5	12,5
Göçmen Olmayanlar	0	0,0	17	85,0	17	42,5
Toplam	20	100,0	20	100,0	40	100,0

Kente göçle gelen ve ekonomik ve sosyal yönden kentle bütünleşme çabasında olan bireylerin özellikle kendi gibi olan insanlarla birlikte olmak, yardımlaşmak ve aynı çevrede yaşamak gibi tercihleri kente uyum sağlamada bir tampon sistem olarak işlev görmektedir. Dolayısıyla kente göçle gelenler için aile ve akrabanın varlığı birinci sırada önemli olurken, yaşadıkları bölgede hemşehrilerinin bulunması da önemlidir. Bir başka ifadeyle göç sürecinde köyde yer alan ağalık sistemi kentte yerini aile içi ve hemşehri dayanışmasına bırakmaktadır (Kıray,1995: 64). Gerek göç esnasında gerekse göç sonrasında özellikle yoksullar iş bulma, konut ve karşılaşılan diğer sorunlara yönelik çözümlerde aile, akrabalık ve hemşehrilik gibi kökene dayalı enformel dayanışma biçimlerini sıklıkla kullanmaktadırlar (Gökçe vd.,1993:257-266). Aksan (2015)’a göre yoksullar ikamet ettikleri mahalle tercihlerinde enformel dayanışma biçimlerini göz önüne almakta; özellikle akrabalarına yakın yerleri tercih etmektedirler. Karabağlar’da görüşülenlerin ikamet ettikleri mahalleyi tercih etme nedenleri sorulduğunda %40’ı

akrabalarının olmasını belirtirken, %60'ının düşük kira ve gecekondü yapma imkânı gibi kendileri için uygun barınma koşulları nedeniyle yaşadıkları mahalleyi seçtikleri görülmektedir. Gecekondü; hemşehri ve akraba kümelenmesi olarak da tanımlanmaktadır ve dolayısıyla gecekondü dayanışma, destek ve paylaşım anlamında da gelmektedir. Dolayısıyla görüldüğü üzere akraba ve hemşehrilerinin varlığı ve dayanışma ilişkileri göçle gelenler için oldukça önemlidir. Araştırma örnekleminde de göçün nedenleri incelediğinde bu dayanışma ilişkilerinin işlevselliğinin öne çıktığı görülmektedir.

3.2.5. Görüşen Yoksulların Hane Yoksulluk Profili

Tablo 11: Görüşülen Yoksulların Hane İçinde Yaşadığı Diğer Aile Üyeleri

	Kent/ Karabağlar		Kır/Bergama		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Eşi ve Çocukları ile	18	90,0	6	30,0	24	60,0
Tek Başına	1	5,0	5	25,0	6	15,0
Çocuğu ile	1	5,0	4	20,0	5	12,5
Eşi ile	0	0,0	4	20,0	4	10,0
Çocuğu- gelini ve torunu ile	0	0,0	1	5,0	1	2,5
Toplam	20	100,0	20	100,0	40	100,0

TÜİK Aile Araştırması (2014)'na göre ülkemizdeki hanelerin % 54'ünü çocuklu çiftlerden oluşan haneler, %15,8'ini çocuksuz çiftlerden oluşan haneler ve % 13,5'ini ise üç kuşağı içeren geniş haneler oluşturmaktadır. Bu çalışmada da görüşülen yoksulların hane profilleri İzmir ili örneğinde Türkiye gerçekliğini yansıtmaktadır. Görüşülen kent yoksullarının hane dağılımına bakıldığında % 90'ının çekirdek aileden oluştuğu, kır yoksullarında ise, farklı aile türlerinin olduğu görülmektedir. Araştırma kapsamında Bergama kırsalında görüşülen kır yoksullarının %30'u çekirdek aileye, % 25'i ise tek kişilik aileye karşılık gelmektedir. Kırsal alanda yaşayan yoksullar içinde görece daha genç hanelerde yaşayan kişi sayısı fazla iken, özellikle tek kişilik haneler çoğunlukla yaşlı ve kadınlardan oluşmaktadır. Birlikte yaşanan aile üyelerinin varlığı geçindirmekle

yükümlü olunan kişilerin var olduğu anlamına gelmekte, tek başına yaşayanların ise yaşlı kadınlar olması da her iki hane profilinde de yoksullukla mücadele ve dayanışma ihtiyacını ön plana çıkarmaktadır.

Tablo 12: Görüşülenlerin Toplam Hane Aylık Geliri

	Kent/ Karabağlar		Kır/ Bergama		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
500 TL'den az	2	10,0	7	35,0	9	22,5
501-1000 TL	8	40,0	6	30,0	14	35,0
1001- 1500 TL	8	40,0	7	35,0	15	37,5
1500- 2000 TL	2	10,0	0	0,0	2	5,0
Toplam	20	100,0	20	100,0	40	100,0

Araştırmanın saha sürecinin gerçekleştirildiği yıl olan 2014 yılında yapılan TÜİK'in *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması* sonuçlarına göre, Türkiye'de göreceli yoksulluk oranı⁴ % 15'dir. Günde 4,3 doların⁵ altında harcama yapanlar, toplam nüfusun %1.62'si iken günde 2.15 doların⁶ altında kalan fert oranı ise %0.03 olarak tespit edilmiştir. TÜRK-İŞ (2014) dört kişilik bir ailenin açlık sınırını 1.177,31 lira olarak belirlerken, yoksulluk sınırının ise 3.834,90 lira olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bir kişinin yaşam maliyetinin de 1.401 lira olduğu belirtmiştir. Karabağlar' da yaşayan görüşmecilerin % 80'i, Bergama'da yaşayanların ise %65'i 500-1500 TL arası aylık gelire sahiptir. Bergama'da aylık geliri 500 TL'den az olanların da %35 oranının önemli bir orana karşılık geldiği görülmektedir. Bu bulgulardan hareketle kırsal bölgede yaşayan görüşmecilerin yoksulluğu kente yaşayanlara oranla daha yoğun yaşadıkları, bu bağlamda da her türlü dayanışma biçimine daha çok ihtiyaç duydukları ifade edilebilir.

⁴ Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin yüzde 50'sinin altında gelire sahip fert oranı. 2014 yılı için eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert medyan geliri yıllık 14 bin 553 TL.

⁵ 2014 yılı için dolar ortalama 1.20 olarak alınırsa, günde 5,6 TL, ayda 154 TL

⁶ Günde 2.58TL, ayda 77 TL

Tablo 13: Görüşülen Yoksulların Gelir Kaynakları

	Kent/ Karabağlar		Kır/ Bergama		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Eşinin Yevmiyesi	4	20,0	0	0,0	4	10,0
Eşinin Emekli Aylığı	1	5,0	0	0,0	1	2,5
Kendi Maaşı	6	30,0	2	10,0	8	20,0
Eşinin Maaşı	5	25,0	1	5,0	6	15,0
Çocuklarının Engelli Aylığı	2	10,0	0	0,0	2	5,0
Kendi Yevmiyesi	1	5,0	2	10,0	3	7,5
Dul Maaşı	1	5,0	2	10,0	3	7,5
Çocuğunun Aylığı	0	0,0	1	5,0	1	2,5
Eşinin Yevmiyesi ve Kendi Engelli Maaşı	0	0,0	1	5,0	1	2,5
Dul Aylığı ve Çocuğunun Yevmiyesi	0	0,0	1	5,0	1	2,5
Yaşlı Aylığı ve Çocuğunun Yevmiyesi	0	0,0	4	20,0	4	10,0
Bakım Aylığı	0	0,0	1	5,0	1	2,5
Yaşlı Aylığı	0	0,0	5	25,0	5	12,5
Toplam	20	100,0	20	100,0	40	100,0

Görüşülenlerin gelir kaynaklarının neler olduğuna bakıldığında; üç farklı kaynağın öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan en fazla kullanılan kaynak hem kentte hem de kırdaki, engelli aylığı, bakım aylığı, yaşlı aylığı gibi sosyal yardımlardan oluşmaktadır. Sosyal yardımlar Türkiye’de formel dayanışma biçimlerinin önemli bir

ayağını oluşturmaktadır. SYDVF'nin 2015 yılı Faaliyet Raporuna göre Türkiye'de toplam 3 milyon 17 bin 969 kişi sosyal yardımlardan yararlanmaktadır. Bunlardan 1 milyon 272 bin 38'i 2022 sayılı yasa kapsamında yaşlılık ve engellilik maaşı alanlardır.

Görüşmecilerin gelir kaynaklarının ikinci ayağını ise yevmiye, eşin ya da kendisinin maaşındır. Ancak yevmiye usulü çalışma gündelik, düzensiz ve geçici bir gelir türüne karşılık gelmektedir. Üçüncü gelir kaynağı olarak ise sosyal güvenlik kapsamında yer alan emekli maaşı karşımıza çıkmaktadır. Görüşülenlerden yalnızca biri, sosyal güvenlik kapsamına girmiş ve emekli maaşı almaya hak kazanmıştır. Bunun temel nedeninin, kentte ve kırdan enformel çalışmanın yaygın olmasının olduğu söylenebilir. Formel çalışma biçimine dâhil olamayan yoksullar buna bağlı olarak sosyal güvenlik kapsamına da girememektedir. Sosyal güvenlik anlamında formel dayanışma, bireylerin yaşamsal ekonomik kriz anlarında sıklıkla kullanılan bir araçtır. Formel dayanışmanın bir türü olan sosyal güvenlik ile bireyler yaşamsal risklere karşı kendilerini daha güvende hissetmekte ve böylece, üçüncü kişilerle kurulan Giddensci anlamda riskin kolektifleşmesi süreci ortaya çıkmaktadır. Özellikle sosyal güvenlik sistemi içinde yer alamayan, düzenli gelir elde edemeyen ve ekonomik dışlanmışlığı yoğun olarak yaşayan yoksul, engelli ve yaşlı gibi dezavantajlı gruplar için sosyal yardımlar tek gelir kaynağı ve formel dayanışmanın en önemli sağlayıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özellikle küreselleşme, gelir düzeylerinde ve yaşam standartlarındaki eşitsizlikler, bir yandan daha az üretken olan tarım işçilerini kentlere göçe zorlarken ve diğer yandan da, az gelişmiş ,ülkelerdeki işgücünü sanayileşmiş ülkelere doğru göçe zorlamakta ve yeni yoksulluk biçimleri yaratmaktadır (Sallan Gül, 2001) . Başka bir ifadeyle yeni yoksulluk; bireyselleşen, istihdam piyasası içinde yer alsa bile geçimini sağlayamayan kişileri tanımlanmak için kullanılmaktadır (Erder, 1998; Chossudovsky, 1999; Castel, 2004) . ise düzenliSallan Gül ve Gül (2008)'in yapmış olduğu araştırmaya göre; sosyal yardım yararlanıcıları sigortasız ve geçici enformel işlerde çalışmakta; düzensiz ve yetersiz gelirleri nedeniyle yoksulluktan kurtulamadıkları içinde sosyal yardımlara başvurmaktadır.

Günümüzde, toplumun sınıflı yapısını gizleyen bir örtü işlevi gören neoliberal ideolojinin yoksullukla mücadele alanında da hâkimiyet kurması, tüm dünyada

zenginlerin daha zengin ve yoksulların daha yoksul hale geldiği bir süreçle büyük ölçüde örtüşmektedir. Yoksulluk sorununu bireyselleştirdiği ve sosyal adaletsizliği kişisel yetersizliklere bağladığı ölçüde neo-liberalizm, yoksullukla mücadeleyi formel alandan hane halklarına, kadınlara, çocuklara doğru daraltıp bireysel girişim olan ev içi tüketim amaçlı geçimlik üretimin yoksulların hayatta kalma stratejilerinin temel eksenini olmasını da sağlamaktadır. 1980’li yıllarla birlikte ülkemizde de sosyal yardım alanında neoliberal bir dönüşüm süreci yaşanmaya başlamıştır. Bu bağlamda devlet düzenleyici bir role kavuşmuş ve buna bağlı olarak da sosyal harcamalar ve sosyal haklar azaltılırken sosyal yardım harcamalarında ise oldukça büyük bir artış yaşanmıştır (Buğra ve Keyder 2006, Koray 2005). 2002 yılında sosyal harcamaların GSYH’da oranı % 0,5 iken 2013 yılında %1,47’ye çıkmıştır (ASPB, 2013). Sosyal yardımlarda yaşanan bu artışın vatandaşlık hakları bağlamında değil, yoksulluğun kontrol altında tutulması ve sisteme zarar vermesini önleme adına geliştirilen “yoksulluğun yönetimi” olarak tanımlanabilecek bir strateji içerisinde değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir (Gökbayrak 2009:55-82, Özbek 2002:7-33). Özüğurlu (2003); sosyal yardımlarda gözlenen bu artışın hedef kitleye yönelik sosyal politika oluşturulması anlamına geldiğini belirtmektedir. Bu bağlamda yeni sosyal politikanın başka bir ifadeyle kamusal formel dayanışmanın yeni hedef kitlesini ise yardıma ihtiyaç duyan muhtaçlar oluşturmaktadır.

Tablo 14:Görüşülen Yoksulların Sosyal Güvence Durumları

	Karabağlar		Bergama		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Sosyal Güvencesi Yok	5	25,0	0	0,0	5	12,5
Yeşil Kart	15	75,0	20	100,0	35	87,5
Toplam	20	100,0	20	100,0	40	100,0

Sağlıksızlık ile yoksulluk arasında döngüsel bir ilişki vardır. Ekonomik yetersizlik, sağlıksız çevre, sosyal güvencenin olmayışı, sınırlı eğitim, ağır çalışma koşulları, dışlanmışlık vb nedenlerden dolayı; yoksullar daha sağlıksız olmalarına karşın sağlık hizmetlerine daha zor ulaşırlar, daha niteliksiz ve daha az sağlık hizmeti alırlar (Dedeoğlu, 2004: 51-52). Genel olarak işsiz olan ya da enformel sektörlerde çalışma olanağı bulan yoksul kesim, sosyal güvenlik ve sağlık olanaklarına sahip değildir. Formel iş piyasasında yerleri olmadığından, resmi ya da özel bir sosyal güvenlik çatısı dışındadırlar. Bu nedenle de sağlık sorunlarını yoğun biçimde yaşasalar da, gündelik yaşam içinde sağlık harcamalarına pay ayıramamakta ve sağlık harcamasını lüks olarak görmektedirler (Aytaç ve Akdemir, 2003: 64). Bu bağlamda yoksulların sağlık hizmetlerine erişiminin sağlanmasında yeşil kart önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma kapsamında görüşülen yoksulların neredeyse tamamı yeşil kartlıdır. Bunun temel nedeni Genel Sağlık Sigortası uygulaması nedeniyle yoksulların, özellikle sosyal yardım alan yoksulların sosyal güvencelerinin yeşil kart kapsamında olmasıdır. Bu bağlamda, özellikle kırsal alanda yeşil kart uygulaması, formel dayanışmanın en önemli aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde 1992 yılında başlatılan yeşil kart uygulaması ile herhangi bir sosyal güvencesi olmayan yoksullara ücretsiz sağlık hizmeti vermeye başlanmıştır (Sallan Gül, 2003). 2012 yılından itibaren ise ödeme gücü olmayan kişiler Genel Sağlık Sigortası kapsamına alınarak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla yaklaşık olarak 14 milyon 500 bin kişiye gelir testi uygulanmış ve bu kişilerin % 71,7'sinin ise gelirin asgari ücretin üçte birinden az olduğu tespit edilmiştir (SYGM, 2013). Ortalama geliri brüt asgari ücretin (2016 yılı için 1.647,00 T.L) 1/3'ünden (549,00 TL) az geliri olan kişiler yeşil kart sahibi olabilmektedir. TÜİK 2016 verilerine göre İzmir ilinde GSS primi devlet tarafından ödenen kişi sayısı 181.746'dır.

3.2. YOKSULLARIN DAYANIŞMA BİÇİMLERİ VE DÖNÜŞÜMÜNÜN NİTEL ANALİZİ

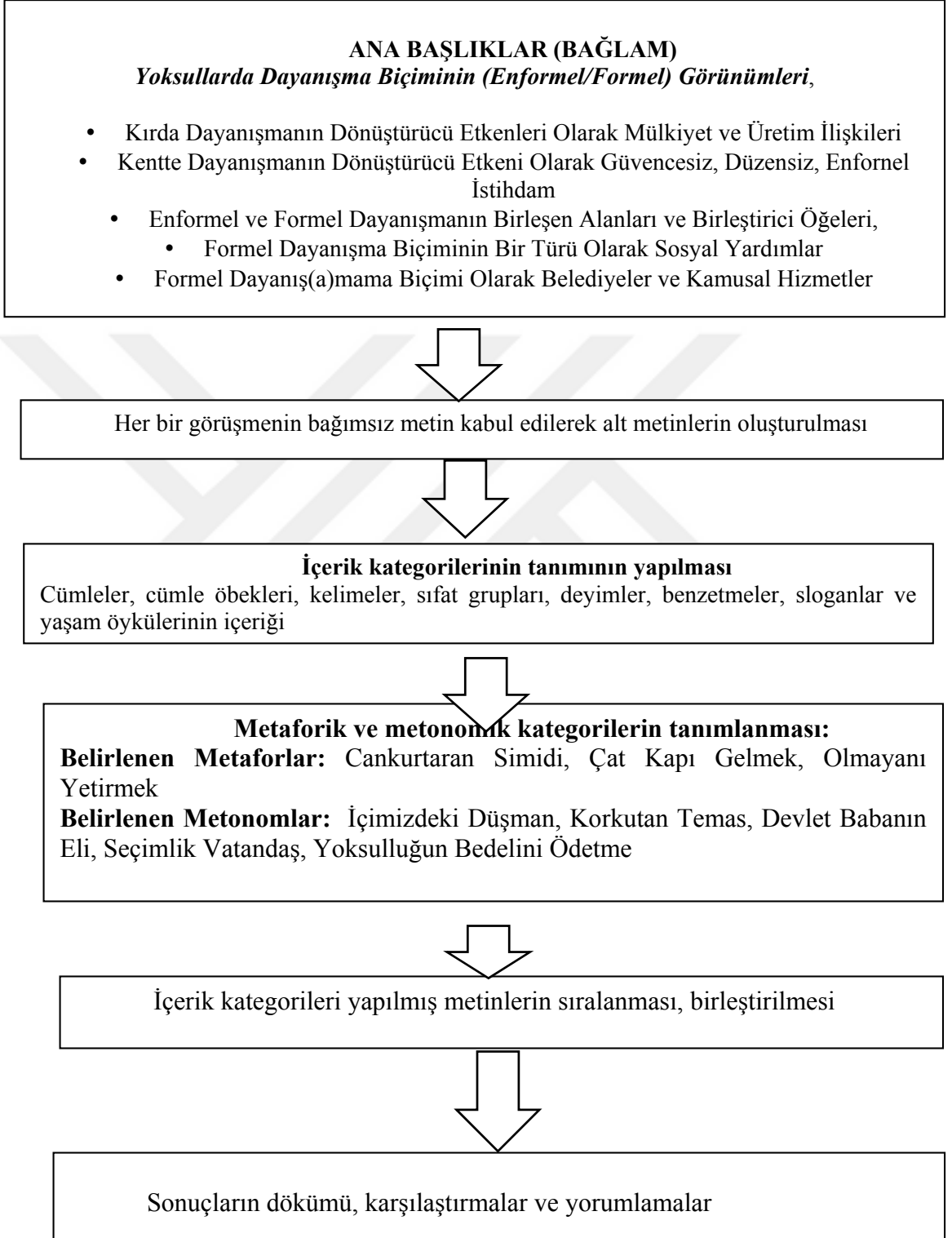
Klasik sosyolojide toplumsalın dönüşümünü açıklamada temel kavram olarak kullanılan dayanışma; gelenekselden moderne, kırdan kente ya da enformelden formele doğru gerçekleşen bir dönüşüm süreci olarak ele alınmıştır. Toplumsalın kuruluşundaki ana etken ve insanları bir arada tutan bir bağ olarak tanımlanan dayanışma kavramının;

geleneksel toplumdandan-modern topluma geçiş surecinde kapitalizmin krizleriyle birlikte tanımı ve anlamı değişmiştir. Geleneksel toplumun mekan kurgusu olan kırsal alan, üretim biçiminde tarıma ve toplumsal ilişkilerde de bireylerin birincil ilişkilerine dayanan dayanışma biçimi olan enformel dayanışmayı temel alır. Enformel dayanışma birbirini tanıyan; aile, arkadaş, akraba ve komşular arasında oluşan dayanışma biçimine karşılık gelir.

Modern toplumun üretim ilişkilerinin, sanayinin mekanı olan kentlerde ise, enformel dayanışma biçimlerinin zayıfladığı ve buna bağlı olarak da formel dayanışmanın sosyal yardım niteliğinin arttığı görülmektedir. Bu bağlamda kırdan yoğun olarak gözlenen enformel dayanışma birbirini tanıyan ve güvenen insanlar arasında oluşan; aile, akrabalık, komşuluk ya da hemşehrilik çerçevesinde gerçekleşen dayanışma türü iken, kentsel alanlarda ise kalabalık ve heterojen yapı nedeniyle enformel dayanışma biçimlerinin yetersiz hale geldiği ve üçüncü şahıslarla yani birbirini tanımayan insanlar arasında kurulan formel dayanışmanın öne çıktığı belirtilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde İzmir örneğinde bu dikotomik yapının geçerliliği tartışılmakta; kırdan ve kentte dayanışmanın tanımlanma biçimleri; kırdan ve kentte enformel ve formel dayanışmanın görünümleri; ayrıca bu dayanışma türlerinin kesişen ve ayrışan boyutları kategorik içerik analizi perspektifi tekniği aracılığıyla kategoriler çerçevesinde değerlendirilmektedir. Kategorik içerik perspektifinin analiz modelinin ana şeması aşığıdaki gibidir:

MODEL

Kategorik İçerik Perspektifi

İlk olarak dayanışma kavramı bağlamında ana başlıklar (bağlam) oluşturulmuştur. Ardından, çalışmanın sorularına verilen yanıtlar, her bir görüşmenin bağımsız metni kabul edilerek alt metinler oluşturulmuştur. Üçüncü adımda, cümleler, cümle öbekleri, kelimeler, sıfat grupları, deyimler, benzetmeler ve yaşam öykülerinin içeriğine dayanan içerik kategorilerinin tanımları yapılmıştır. Üçüncü adımda ortaya çıkan analize dayalı olarak dördüncü adımda, görüşmecilerin ifadelerinden yararlanarak metaforik ve metonomik ifadeler tanımlanmıştır. Devam eden aşamada, içerik kategorileri yapılmış olan metinler sıralanarak birleştirilmiş, son olarak ise sonuçların dökümü, karşılaştırmalar ve yorumlamalar yapılmıştır.

3.2.1. Kır Yoksullarının Değişen Dayanışma Biçimleri: Enformel Dayanışmadan Formel Dayanışmaya

3.2.1.1. Kırdaki Enformel Dayanışma Biçiminin Görünümleri

Kırdaki Enformel Dayanışma		
Görüşmeci No	Cümle/Cümleler	Yorum/Açıklama
B5	<i>"Paraya sıkışınca eşten, dosttan isterim, borç alırım. Akrabalarla ye iç, bir şey isteme. Akrabalar ne olduğunu ister, ne öldüğünü. Onlarla sadece düğünde, bayramda, ölümden görüşürüz. Bir şey istemem".</i>	Hem maddi hem de manevi anlamda akrabalık dayanışmasının zayıflaması
B7	<i>"En çok eş dosttan yardım görüyoruz. Onlardan borç alıyoruz. Akrabalar bir şey istemez diye gelmiyor".</i>	
B8	<i>"Dört çocuğum var, her şeye onlar koşarlar. Akraba senin evde yiyem içem, benim evde oynaşam havasında".</i>	
B18	<i>"Adları batsın. Akraba değil, akbaba onlar".</i>	
B6	<i>"Kimden ne isticen kızım. Herkes zora düşün diye bakıyor. Yüzüne gülüyorlar, arkadan iyi oldu diyorlar. Kimseden fayda yok".</i>	Yakın çevrenin de içinde bulunduğu zor yaşam koşullarından dolayı dayanışma ilişkilerinin zayıflamasının meşrulaştırılması
B9	<i>"Çocukların her biri kendi âleminde. Oğlanlar evlenince el olduk. Bir şey isteyeceğiz diye korkuyorlar. Herkesin durumu belli, hayat pahalı".</i>	
B17	<i>"Hastalıkta, ölüm, evlenmede herkes koşturur. Yardım eder işlere. Ama para kimsede yok ki. Herkesin durumu belli".</i>	
B16	<i>"İhtiyacım olsa kimden isteyeyim. Aylığı yetirmeye çalışıyorum. Çok acil bir şey olsa oğlanlardan isterim. Biz yaşlandık kimseye faydamız yok. Herkesin derdi kendine".</i>	
B8	<i>"Eldekiyle idare ediyoruz. Bir şeye ihtiyacım olsa torunum koşar. Birbirimizden başka kimsemiz yok. Kimden borç alan, kimsede para yok".</i>	
B1	<i>"Ablamlardan borç alıyoruz. Özellikle kıza para lazım olunca. Eşim aylığını alınca ödüyorum. Abimle telefonla görüşüyoruz. Ablamlar da burada oturuyor ama herkesin kendi derdi var".</i>	

Geleneksel dayanışmada Tönnies'in (2000) Gemeinschaft kavramı ile ele aldığı, insan birlikteliklerinin en temel ve en ilkel biçimi olan aileden başlayarak kan bağı temeline dayalı, duygusallığın, fiziksel yakınlığın ve sevginin egemen olduğu akrabalık topluluğunun dayanışmadaki yeri kır yoksullarının enformel dayanışma biçimleri açısından sorgulandığında görüşmeciler arasında ikili bir tutum sergilendiği görülmektedir. Görüşmecilerin bir kısmı akrabalar arası dayanışma ilişkilerinin zayıfladığına ve bunun nedenin ekonomik temelli kırdaki yoksulluğun artmasının olduğuna dikkat çekmekte ve B17'nin ifadesiyle "*Para kimsede yok ki. Herkesin durumu belli*" diyerek yaşam koşullarının zorluğu ve imkânların yetersizliği gibi nedenlerle akrabalık dayanışmasının azalmasını meşrulaştırmaktadır. Durkheim (2006), modern öncesi toplumlarda ya da kırsal toplumlarda; toplumsal düzenin sözlü kurallardan meydana gelen normlarla sağlandığını; baskın bir kolektif bilincin var olduğunu; kişiler arasında yüz yüze ilişkilerin yoğun olduğunu, cinsiyete dayalı işbölümü, biz duygusunun egemen olduğunu ifade etmektedir. Mekanik dayanışma olarak tanımlanan bu yapıda aile ve akrabalık ilişkileri, aynı mekânda yaşamının yarattığı mekânsal bağ ve bir arada yaşamadan kaynaklanan duygusal bağ; bireylerin karşılaştığı sorunların çözümünde başat rol oynamıştır. Görüşmecilerin akrabalık ilişkilerine ilişkin ikinci yaklaşımı ise, kırın akrabalar arası ilişkilerinde yaşanan olumsuz dayanışma biçimleridir. Özellikle ekonomik dayanışma ilişkilerinde, borç ilişkilerinin geri ödemelerinin akrabalar arasındaki suiistimali ve miras ilişkileri bu olumsuzluğu besleyen temel ilişkiler olarak öne çıkmaktadır. Kır yoksullarının büyük çoğunluğu akrabalar arasında olması beklenen dayanışmayı görmedikleri için "hayal kırıklığı" yaşamaktadır. Bunun en çarpıcı ifadesi B18'in deyişiyle; "*Adları batsın. Akraba değil, akbaba onlar*"dır.

Kırdaki enformel dayanışmanın temel aldığı diğer dayanışma biçimi komşuluktur. Ancak araştırma kırsalı olarak adlandırılan Zeytindağ'ın Bergama ilçesine yakınlığı ve 1960-2010'a kadar göç alan bir bölge olması, beraberinde kentsel bir dayanışma olan hemşeriliği de farklı düzlemlerde sorgulamaktadır. Komşuluk ilişkilerinin temelinde samimiyet, güven ve tanışık olma yer almaktadır. Dolayısıyla farklı etnik kimliğe sahip olmak, komşular arasında güvensizliğe ve ötekine dair kuşkuya neden olmaktadır. Çalışma kapsamında dayanışma biçiminin oluşumunda kimlik olgusunun önemli bir rolü öne çıkmakta, komşuluk hemşerilik ilişkisi aynı pota altında ele alınmaktadır.

Görüşmecilerin bu bağlamda kimlik temelli olarak komşuluk dayanışma ilişkisinde ayrışması söz konusudur. İlk grupta yer alan görüşmecilere göre, komşuları hemşerilerinden oluşmaktadır ve aralarında güçlü bir dayanışma ilişkisi vardır. İkinci grupta yer alan görüşmecilerde ise, komşularının farklı etnisiteden olması dayanışmayı parçalayan bir etken olarak öne çıkmaktadır. Kırsal alanda görüşülen kişilerin göç sonucu mahallelerine (köylerine) gelen Kürt kökenli vatandaşlarla minimum sosyal ilişki kurdukları ve bu kişilerle herhangi bir dayanışma/yardımlaşma ilişkilerinin olmadığı görülmektedir. Bu ifadelerde Kürt olmaya yüklenen olumsuz anlam Kürt vatandaşların **“İçimizdeki Düşman”** olarak tanımlandıklarını göstermektedir.

Kırda Dayanışmanın Sorgulanır Gelenekselliği		
Görüşmeci No	Cümle/Cümleler	Yorum/Açıklama
B15	“Annem sağken iyiydi. Annem ölünce ortada kaldım. Çocuk yok, koca yok. Evlenmeyince, kız çocuğu olunca eziyorlar seni. Sesin çıkmıyor. Allahtan hala elim, ayağım tutuyor. Annemin ölmesi beni alt üst etti, tek başıma kaldım. Akrabalar burada diye geldik, kimsenin aradığı sorduğu yok”.	Ölüm, yaşlanma gibi başkalarına ihtiyaç duyulan zamanlarda dayanışma ilişkilerinin enformel olanlarının işlevsizleşmesi
B11	“Kocam varken her şey daha kolaydı. İşleri o hallederdi. Kızım kocası ölünce geldi, pazarı, ev işleri o hallediyor. Diğerleri köyde ama sadece ararlar, başka faydaları yok”.	
B19	“Yaşlanınca her şey zorlaşıyor. Gençken ekmeğimi taştan çıkartıyordum. Şimdi fırına gidecek halim bile yok. Eskiden herkes birbirine yardım ederdi. Şimdi kalmadı”.	
B18	“Üst üste ölüm çok yaşadım. Konu komşu hiç yalnız bırakmadı. Akrabaların sadece adları var. Sesleri çıkmaz. Kimsem yok, yaşlıyım bir de. İş buyurcam diye korkuyorlar”.	
B14	“Oğlanla kazandığımızı ortak harcıyoruz. Sıkılınca kredi kartı ile alışveriş yapıyoruz. Para alınca kapatıyoruz”.	Dayanışmanın maddi boyutunda geleneksel enformel ilişkilerin tercih edilmemesi ya da yetersiz kalması durumunda özellikle finans kurumlarının devreye sokulması
B4	“Kimseden borç almam ben. Elimdeki neyse onu harcarım. Kredi kartım var. Çok sıkışırsam onu kullanırım. Düğün için de kredi çektim”.	
B2	“Düğün zamanı kredi çektik. Çok sıkışırsak abimlerden, akrabalarından Pazar parası alırız.O kadar. Hiçbir yere veresiye yazdırmam”.	
B3	“Kız okurken çok masraf oldu. Oğlan askere gitti geldi, çok sıkıştık. 4.500 TL kredi çektik”.	

Kırda var olması beklenen, geleneksel ilişkilerde yani enformel dayanışmada, özellikle bireylerin toplumsal konumu ve yaşıyla beraber gelen, gelmesi beklenen dayanışma ve özellikle yardımlaşma, yani ihtiyacın karşılanması öngörülmektedir. Görüşmecilerden sadece B8 (Kadın, 78 yaşında, dul ve iki çocuk sahibi) enformel dayanışmanın bir göstergesi olarak öne çıkan birincil ilişki ve dayanışma biçimini aile olmasa da tanışıklık üzerinden ifade etmiştir. Tanışıklık bağlamında önem kazanan güven ilişkisine dikkat çekmiş, düşüncesini “*Komşulardan isterim çok paraya sıkışırsam. Köyde herkes tanıdık, biliriz birbirimizi. Çok sıkışırsam bakkala borç yazdırırım, sonra öderim*” sözleriyle ifade etmiştir.

Görüşülen yoksullar, araştırma grubunda yer alan ağırlıklı yaşları 60-80 arasında olan kadınlar için aile dâhil, tüm geleneksel dayanışma kurumları, gündelik yaşam ve kriz dönemlerinde işlevsizleşmiştir. Özellikle yaşlılık, fizyolojik olarak kendi ihtiyaçlarını karşılayamamak gibi durumlarda, hem bedensel hem de ekonomik olarak, geleneksel toplumun dayanışma ilişkilerinin yarattığı beklentiler kırda karşılığını bulamamaktadır. Bunun en temel nedenlerinden biri, kırda yaşayanların ve yoksul yaşlıların üretim sürecinden çekilmiş olması ve kırın bir bütün olarak yoksullaşması nedeniyle aile ilişkilerinde mülklerinden de, üretim araçlarından da mahrum olmalarıdır. Bu durum onları kamusal sosyal yardımlara muhtaç hale getirmektedir. Bu da enformel dayanışma biçimlerinin ataerkil aile yapısıyla biçimlenen, sosyal ve ekonomik temellerin yitirilmesinin bir sonucudur. Bir yandan yoksulluk yardımı alan yaşlı kadınların ekonomik ve sosyal yoksunluk yaşamalarına ve dayanışma ilişkilerinden dışlanmasına neden olmaktadır. Yaşlanma ile bedensel yeti yitimi nedeniyle kendilerini yapamaz hale gelen kadınların, hem ev işi ve bakımı, hem de maddi beklentileri artmaktadır. Yoksul yaşlı kadınların ihtiyaç duyduğu enformel dayanışma ilişkileri, dayanışacağı beklenen yakın akrabaları için âdeta “*Korkutan Temas*”a dönüşmekte, ilişkilerinin esası olan güven ise sarsılmaktadır.

Kır yoksullarının neredeyse tümü enformel dayanışmanın yerini alan sosyal yardımların devletle özdeşleşen güvenin yeniden inşa edici ögesi olarak kabulüne dikkat çekmiştir. Bu ilişkide cinsiyet gibi demografik özellikler belirleyici görünmektedir. Araştırmada görüşülen ve kırda yaşayan yaşlı ve önemli bir kısmı (%60’ı) dul olan kadınlar için, toplumda dul ve yaşlı kadın olmanın yarattığı ataerkil ilişkiler, özellikle

erkek çocuklarının ve akrabalarının, sahip oldukları ekonomik kaynaklara el koymaları, kırın enformel dayanışmasını oldukça zayıflatmış görünmektedir. Türkiye açısından dul kadın olmak “hak eden” yoksul olmakla özdeşleştiğinden formel dayanışmanın bir türü olan kamusal sosyal yardımlar kadınlar için bir **“Cankurtaran Simidi”** olmaktadır.

Kadın görüşmecilerin sosyal yardımlara olan taleplerinde ataerkil değerlere vurgu yaparak devletin koruyucu, kollayıcı, sahip çıkıcı özelliklerine dikkat çektiği görülmektedir. Görüşmecilerin ifadelerinden sosyal yardımlar adeta **“Devlet Babanın Eli”** gibidir. İzmir kırsalında yaşayan 77 yaşındaki dul kadın (B17), ölen kocanın korumasını devletin yapmasını beklediğini şöyle ifade etmiştir;

“Ezelden fakirdik ama kimseye muhtaç değildik. İşe gidip geçiniyorduk. Oğlanlarım yardım ederdi, evlendi gittiler. Gençken iyiydi her şey, yaşlılık zor. Allaha şükür elim ayağım tutuyor. Kendi işimi kendim görüyorum. Allah devlete zeval vermesin, fakir aylığı alıyorum, bize baba oldu devlet...”

Benzer biçimde 86 yaşındaki dul bir kadın (B11): *“Zengin değildik ama fakir de değildik. Çalışır, kazanır bütün yıl yetirirdik. Muhtaçlığımız yoktu. Şimdi devlet veriyor onu yiyoruz. Allah Rızı olsun, bize bakıyor”* sözleri ile düşüncelerini dile getirmiştir.

Erkek görüşmeciler ise, yaş bakımından daha genç olup, çalışma yaşamının içinde yer almaktadırlar. Nitekim görüşülen erkek yoksullar 40-50 yaş arasındadırlar. Ancak çalışmalarına karşın, güvencesiz tarım işçisi olmaları, gelirlerinin düzensiz ve yetersiz olması gibi gelir yoksulluğu nedenleriyle yoksulluk yardımlarına olan talepleri fazla olmaktadır. Bu ilişkide de işlevsiz hale gelen enformel dayanışmanın yerini formel dayanışma almaktadır. Bu süreç bir yandan kişilere yönelik ayni ve nakdi kamusal sosyal yardım programlarıyla, diğer yandan da engelli bakımı gibi kendi aile ve akrabalarının bakımını üstlenmeleri için verilen gelir destek programlarıyla yürütülmektedir. Kamusal yardım ve destek program türleri yoksulların diğer formel dayanışma kurumlarıyla olan dayanışma (ihtiyaçlarını) ve ilişkilerini de belirlemektedir. Kırın formel dayanışması içinde sosyal yardım alan yoksulların, özellikle kadınların sağlık kurumlarıyla olan formel dayanışma ihtiyacı araştırmada öne çıkmıştır.

Görüşülen kır yoksulları geleneksel dayanışma biçimlerinden olan komşuluğun temel dayanışma biçimi olduğuna dikkat çekmişlerdir. Dinsel dayanışma beklentisi ise, neredeyse hiç görülmemiştir. Sadece bir görüşmeci Türkiye’de artan dinselleşme ve bunun dayanaklarından olan cemaat dayanışmasından bahsetmiş, kuşku duysa da, siyasal dayanışmanın toplumsal örgütlenme biçimi (Gülen Cemaati) olarak dile getirmiştir. *“Oğlum lise sona geçti. Üniversite sınavına girecek. Çok da çalışkandır. Gidip Bergama’ya görüşmeli. Cemaatlerin dersaneleri (Gülen) falan bedava oluyormuş. Onlarla gidip konuşayım, en azından kendini kurtarsın”* diyen 50 yaşındaki erkek görüşmecinin (B4) ifadesinden de anlaşıldığı üzere, cemaat dersaneleri tampon kurum işlevi gören dayanışma araçları olarak görülmektedir. Genel olarak ifade etmek gerekirse, kırsal alan için enformel dayanışma ya da Durkheimcı anlamda mekanik dayanışma ilişkilerinin işlevselliğini yitirdiği ortaya çıkmakta; sosyal yardımlar devlet babanın şefkat eli aracılığıyla devlet eliyle enformel dayanışmanın yeniden inşasına karşılık gelmektedir.

3.2.1.2. Kırsal Enformel Dayanışmanın Dönüştürücü Gücü Olarak Mülkiyet ve Üretim İlişkileri

Kırsal dayanışmayı ve kır yoksulluğunu ekonomik boyutta belirleyen en önemli değişken kırdaki mülkiyet ve üretim ilişkilerinin dönüşümüdür. Kırsal alanda üretim ve mülkiyet ilişkilerinde tarımsal arazinin niteliği, üretim araçları ve tarımsal destek politikaları oldukça önemlidir. Kırsal alanların geleneksel-enformel dayanışma ilişkileri ise, tarımsal üretimin aile emeğine, imeceye ve ürünlerin trampa ekonomisiyle paylaşımına dayanır.

Kırda Dayanışmanın Ekonomik Temelleri		
Görüşmeci No	Cümle/Cümler	Yorum/Açıklama
B1	“Annemden tarla miras kaldı, bölüşüldü 4 kardeş arasında. . 3-4 dönüm bir şey ama ekemiyoruz. Yaptığın masrafa değmiyor. Olursa icara veriyoruz. Bu sene boş kaldı tarla”.	Miras yoluyla mülkiyetin bölünmesi
B5	“Babam sağken zeytinlik çoktu. Ölünce zeytinlik bölündü, zeytin de para etmiyor”.	
B11	“10 dönüm tarla vardı. Eşim ölünce mirası paylaştık. 4 kız bir de ben 2 dönüm tarla düştü. İcara veriyoruz. Eskiden ekip biçiyorduk, kazanıyorduk. Buğday ekip unumuzu çıkarıyorduk, Artanını satıyorduk. Elimiz para görüyordu”.	
B1	“Şimdi millet tütün, pamuk ekmiyor. Her şeyin makinesi çıktı. Zeytin toplama makinesi çıktı. Zeytin toplamaya daha az işçi götürüyorlar. Adam yevmiye parasını az vermek için yemiyor, içmiyor, makine alıyor. Napsın zeytin toplamada kadın 40, erkek 50 lira eder. Adam 1-2 milyar verip makineyi alıyor, yevmiyeden kurtarıyor kendini”.	Tarımda artan makineleşmenin kır emeğinin gelirini olumsuz etkilemesi
B5	“Eskiden tarlalar ekiliyordu. Pamuk ekiyorlardı, sucu olarak çalışıyorduk. Şimdi adam darı ekıyor. Onu da kendi işliyor. İş yok”.	
B6	“Eskiden daha çok iş vardı. 10-15 sene önce, pamuktu, zeytindi karı-koca çalışırdık. Geçinirdik. Yevmiyeyle her gün iş çıkardı. Şimdi iş miş kalmadı”.	
B5	“Zaten 10 dönüm sınırı var. 10 dönümün aşağısına devlet destek vermiyor. Devlet 1 dönüm için 8 TL veriyor. Bu da 1,5 litre mazot yapar. Zaten tarlaya git-gel 1,5 liralık mazot yakıyor adam. Adam tarlaya nasıl eksin, nasıl baksın”.	Üreticinin yararına olmayan tarım politikaları ve yetersiz devlet desteği
B7	“Para eden bir şey kalmadı. Bir dünya masraf yapıyorsun, aldığın üç kuruş para. Pamuk, tütün eskiden para ediyordu. Millet bunla geçiniyordu. Tütüne kota geldi. Millet ekmeyi bıraktı. Pamuk desen mazotun pahalılığından, işçi masrafından kazanç sağlamıyor. Şimdi millet ekerse darı ekıyor. Yarın o da kalmaz”.	
B11	“Şimdi millet ekmiyor. Nasıl eksin mazot bir dünya para. Yevmiye desen bir o kadar. Şimdi liman olunca fiyatlar da arttı, müşteri bulunca satıyor. Çiftçiliği öldürdüler, kıymeti kalmadı artık”.	

B12	<i>“Mazot olmuş dünya, yevmiye öyle. Pamuk kilosu 5 lira. Eker mi millet? Biz tütün, pamuk, zeytinden başka bir şey yetiştirmeyi bilmeyiz. Devlet diyecek ki bize şunu yetiştir, o da yok. Neyin desteğinden bahsediyon? Devlet desteklemiyor ki. Göstermelik küçük bir tarlan varsa şansın yok. Aldığın mazot parası deve de kulak. En az masrafla nerden kazanırsa onu ekıyor ya da boş bırakıyor tarlayı”.</i>	
-----	---	--

1950’lilerde başlayan tarımda makineleşme, 1980’lerle beraber izlenen yeni liberal tarım politikalarıyla birlikte kırsal mülkiyet ilişkilerini ve üretim biçimini dönüştürmüş, küresel işbölümü, güvencesiz ücretli mevsimlik emek ve küçülen ücretsiz aile emeği⁷, kırsal yoksullarının niteliğini ve dayanışma ilişkilerini de dönüştürmüştür. Tüm bu gelişmeler kırsal demografik yapısını da dönüştürmüş, genç nüfusun kırsaldan uzaklaşmasına ve yaşlı nüfusun da üretim sürecinden dışlanmasına yol açmıştır. Bu çalışmada da görülebilen kırsal yoksulları, kırsaldaki üretim ilişkilerinin dönüşümünde değişen mülkiyet ilişkilerine ve tarım politikalarına dikkat çekmişlerdir. Örneğin 85 yaşındaki bir kadın görüşmeci (B15) tarım arazilerinin kapitalist mülkiyet ve rant ilişkileri sonucu üretimden çekilmesini şöyle anlatmıştır;

“Tarım arazilerinin üzerine fabrika kuruldu. Limana bak dönümlerce arazi gitti. Çiftçinin ektiği para etmiyor. Adam da ekmiyor. Liman nedeniyle müşteri çıkarsa satıyor. Eskiden ürün boldu. Kendi ürettiyordu, kazanıyordu. Herkese dağıtılırdı. Ne ektiyse hayır yapılırdı. Domates, karpuz, bamyaya ne varsa konu komşu dağıtılırdı. Şimdi kendi ekmiyor ki....”.

71 yaşındaki bir kadın görüşmeci (B16) ise artan tarımsal maliyete şöyle dikkat çekmiştir: *“Bizim gençliğimizde herkes tarlasına bir şey ekerdi. Buğday, pamuk, sebze, bamyaya, tütün ekilirdi ovalarda. Sonra para yetmedi. Mazot bir dünya para. Pamuk ekim desen bir dünya para harcıyorsun, 3 kuruş para alıyorsun. Artık herkes kendine göre ekıyor. Pamuk ekildiğinde işi de çok olur....”*

⁷ Bu gelişmelerin tümü Türkiye sosyal bilimler literatüründe de yoğun olarak tartışılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Oral, 2015; Keyder, 2015; Kaya, 2009; Umut, 2009; Günaydın, 2009.

61 yaşındaki kadın görüşmeci ise, devletin köylüden desteği çekmesini şöyle anlatmıştır (B6):

“Adımız köylü bizim ama şehirli gibi yaşıyoruz. Biz de her şeyimizi satın alıyoruz. Evin önüne iki bir şey ekleyeyim desen, su parası çok geliyor. 1 milyon verir, 1 kilo domates alırsanız diyorlar. Köylüye hiç bir destek yok ki..”.

Yine 48 yaşındaki kadın (B5) görüşmeci kırdaki yaşanan bu durumu şöyle açıklamıştır :

“Babam sağken zeytinlik çoktu. Ölüncü zeytinlik bölündü, zeytin de para etmiyor. Eskiden tarlalar ekiliyordu. Pamuk ekiyorlardı, sucu olarak çalışıyorduk. Şimdi adam darı ekıyor. Onu da kendi işliyor. İş yok. Çiftçinin desteklenmesi lazım. Devlet bir dönüm için 8 lira veriyor. Bu da bir buçuk litre mazot yapar. Adam tarlaya nasıl eksin nasıl baksın. Tarım kredi kooperatifi var onlarda ortak olmak için tapu istiyor. Oraya da üye olamıyorum. Müşterek yok çünkü üye olursanız mazot, gübre alıp sonra faiziyle ödüyorsunuz”.

Benzer biçimde 58 yaşındaki kadın (B1) görüşmeci tarımsal dönüşümü ve artan emek maliyetine şöyle dikkat çekmiştir;

“Annemden tarla miras kaldı. 3 -4 dönüm bir şey ama ekemiyoruz. Yaptığın masrafa değmiyor. Olursa icara veriyoruz. Bu sene boş kaldı tarla. Şimdi millet tütün, pamuk ekmiyor. Zeytin toplama makinası çıktı. Zeytin toplamaya daha az işçi götürüyorlar. Şimdi bamyaya var. Çağırırlarsa gidiyorum 30 lira yevmiye. Millet ekmiyor artık. Her şeyin makinası çıktı artık. Adam yevmiye parasını az vermek için yemiyor içmiyor alıyor. Ne yapsın zeytin toplama da kadın 40, erkek 50 lira eder. Adam 1-2 milyar verip makinaları alıyor. Yevmiyeden kurtarıyor kendini”.

3.2.1.3. Kırdaki Ekonomik Dayanışmanın Değişimi: Akraba Desteğinden Banka Kredisine

Kırsal yoksulların mülksüzleşmesi, kırsal emeğinin işçileşme süreci ve kırsal nüfusunun değişen demografik yapısı, yaşlanması gibi nedenlerin sonucunda; kırdaki yaşayan yoksulların giderek artan ihtiyaçlarının karşılanmasında yitirilen enformel dayanışmanın

yerini, ekonomik rasyonalite kurumları ve bankacılık sistemi almaktadır. Görüşülen kır yoksulları, artan ekonomik güvencesizlikleri ve hane üyelerinin artan ihtiyaçlarının karşılanmasında banka kredilerinin önemine işaret etmişlerdir.

Hane halkı kalabalık olan kır yoksulları için, için banka kredileri ve kredi kartları ekonomik güvence anlamına gelmekte, ekonomik ihtiyaçları karşılama, borç alma ilişkisinde akraba dayanışması yerine bankalar tercih edilmektedir. Çocuk evlendirme, çocukların eğitim giderleri, askerlik ve sağlık sorunları gibi hanenin gelir dengesini sarsacak büyük ölçekli nakit ihtiyaçlarında kredi sistemi devreye girmektedir. Örneğin 50 yaşındaki evli erkek (B4) bu durumu şöyle açıklamıştır;

“Kızımı evlendirirken kredi çektim. Bir de benim sağlık sorunlarıma çok para gidiyor. Kimseden borç almam ben. Elimdeki neyse onu harcarım. Kredi kartım var. Çok sıkıyorsam onu kullanırım. Düğün için kredi çektim”.

Benzer biçimde 46 yaşındaki evli kadın (B3) kendi deneyimini şöyle açıklamıştır; “Kız okurken çok masraf oldu. Oğlanın biri askere gitti geldi. Çok sıkıştık. 4,5 milyar kredi çektik.”. Yine 48 yaşında evli erkek (B2): *“Oğlanı dershaneye yazdırdık, sınava girecek diye. Dershane ücreti 2500 dediler. 250 lira taksite bağladım”.*

71 yaşındaki evli kadın görüşmeci (B16) de kendi durumunu şöyle açıklamıştır;

“5-6 sene önce gelinim beyin kanserinden vefat etti. Oğlum iki çocuğunu da alıp İzmir’e göçtü. Kızımın beyi geçen sene traktörün altında kaldı öldü. Biz yaşlandık kimseye faydamız yok. Herkesin derdi kendine.”

3.2.1.4. Kırdaki Formel Dayanışma Biçiminin Görünümleri

Kır yoksulları için dayanışma kavramı, devletle özdeşleşmiş görünmektedir. Kırdaki tarımsal dönüşümle zayıflayan enformel dayanışma ağlarının en fazla güç kaybedeni akrabalık dayanışması olmuş, formel dayanışma ise, sosyal yardımlarla özdeş görülmeye başlamıştır. Bu süreçte rol oynayan kamusal otorite ise, muhtar olmuştur. Kır için muhtar aslında hem formeli, hem de enformeli ifade etmektedir. Muhtar, kır yoksulu için hem

tanış olandır, hem de devlette onların işlerini kolaylaştıran “tampon bir kurum” niteliği taşımaktadır.

3.2.1.4.1. Enformel ve /Formel Dayanışmanın Birleştirici Ögesi: Muhtar

Kırda Formel Dayanışmaya Erişim Aracı Olan Muhtar		
Görüşmeci No	Cümle/Cümleler	Yorum/Açıklama
B5	“Kaza olup yatınca başvur dedi eş dost. O zaman eşim koştur yaptırdı. İşte 2-3 senedir yeşil kartımız var”.	Kırda Yeşil Kart ağırlıklı sosyal yardımlarda formel dayanışma sürecinde enformel dayanışma biçimlerinin oynadığı rol.
B6	“3 yıldır alıyorum. Daha önce bilmiyordum. Bir gün çok dara düştüm yine, arkadaş dedi başvur diye. O vesile oldu”.	
B13	“Valla ben pek bilmem. Okumam yazmam yok. Burada bir muhtar vardı. Dedi böyle böyle. Ben de kızuma söyledim. Gittik yeşil kartı çıkarttık. En azından ilaç yüküm olmasın kıza”.	
B18	“Komşular akıl verdi. Muhtara gittim. Dosyayı hazırladı, başvurduğum. 10 yıl oluyor herhalde. Torunlardan görmedim. Devlet kol kanat gerdi bana”.	
B9	“3 yıldır maaş alıyorum. Burada bir muhtarımız var, o, ön ayak oldu. Şimdi anneme bakım aylığı için başvurmak istiyorum. Ne yapayım çalışacak iş yok”.	

Kırsal alanda kamusal dayanışma olarak sosyal yardımlara ve hizmetlere erişimde muhtar önemli rol oynamaktadır. Muhtar; kır için hem enformel, hem de formel dayanışmanın birleştirici aktörü olmaktadır. Kırda yaşayan yoksullar için muhtar, hem mahallenin tanınmış ve güvenilir ismi, hem de devletin temsilcisidir. Kırın yaşlı, dul ve çoğunluğu kadın olan yoksulları için muhtar, kamusal dayanışmanın öncü bileşeni işlevini görmektedir. 61 yaşındaki evli kadın (B6): “Devletten kim var ki burada. Bir muhtar var. Onunda yapacağı belli. Ta Bergama’ya gideceksin. Adamını bulacaksın da işini halledeceksin de bir günde halledersen ne ala” sözleri ile; 46 yaşındaki sosyal

yardım alan (B3) kadın da *“Muhtar çok iyi. Her konuda yol gösterir. Fakire yol gösterir...”* sözleri ile muhtarın kamusal dayanışma olarak sosyal yardıma erişmedeki rolünü ifade etmiştir. Benzer biçimde 95 yaşındaki dul kadın (B 13) kamusal dayanışmada muhtarın rolünü şöyle anlatmıştır: *“Valla ben pek bilmem. Okumam yazmam yok. Muhtar geldi dedi böyle böyle. Ben de kızıma söyledim. Gittik yeşil kartı çıkardık. En azından doktor, ilaç yüküm olmasın kıza”*.

3.2.1.4.2. Kırdada Formel Dayanışma(ma) Olarak Belediye Hizmetleri

Kırsal Kamusal Hizmetlere Erişim		
Görüşmeci No	Cümle/Cümleler	Yorum/Açıklama
B7	"İzmir otobüsleri yok. Çalıştığım yer İzmir yolunda. Sabah oğlan motosikletle götürüyor, akşam gelip alıyor. Yoksa nasıl gidicem?"	Köyün yerinin şehir merkezine uzak olmasından dolayı kamusal hizmetlere erişememe
B10	"Köy yoldan içeride. İzmir'e gitmek için çatıya inmem gerek. Yol arabası gelmezse Bergama'ya gidip oradan İzmir'e ulaşmaya çalışıyorum".	
B1	"Köyün yeri kötü ulaşım açısından. Yoldan içeride olduğundan sorun oluyor. İlçeye de uzak hemen hizmet gelmiyor".	
B6	"Kendi belediyemiz kapandı. Varken en azından temizlik falan yapılırdı, kanalizasyonlara baktırılırdı. Sular kontrol edilirdi. Burada AKP vardı. İlçeye bağlanınca AKP'li diye hizmet gelmez oldu".	Belediye statüsünün kaldırılarak mahalleye dönüşmesi sonucu hizmetlerin aksaması
B5	"Eskiden çok hizmet görülürdü burada. Belediye kapandı her şey için Bergama'ya gitmek lazım. Özel gün ayırmak lazım, git gel iş bir günde bitmez ki. Kapanmasaydı iyiydi belediye".	
B15	"62 yıllık belediye kapandı. Çöpler doğru düzgün toplanmıyor. İzmir otobüsü kalktı. İzmir'e gitmek ölüm şimdi. Sivrisinekten ölüyoruz ilaçlamıyorlar".	
B16	"Bergama'ya bağımlı kaldık. Git gel 10 lira. Aliağa'ya gideyim desem burası mahalle olunca İzmir otobüsü yok. Ya yola çıkıcan yol otobüslerine binicen ya da taksi tutucan. Eskiden faturaları falan belediyeye burda yatırıyorduk. Şimdi yürü Bergama'ya".	
B5	"Belediye kapandı hizmet göremez olduk. Artık uzak diye mi gelmiyorlar başka bir şey mi bilmem".	
B11	"Her şeyi geçtim para alacaklar onu da yapmıyorlar. Aylardır su paraları okunmuyor. Belediye varken iyiydi hem okunuyordu hem buradan yatırıyorduk. Bir gelecekler toplu para çıkacak, ne yapacağız bilmiyorum".	
B2	"Aile hekimi var. Sağolsun bakıyor da. Ama benim hanımın hastanede tetkikleri var".	Sağlık hizmetlerinde aile hekimliği sisteminin yetersiz olması
B5	"Sağlık ocağı var. Doktoru da var. Ama tahlillerin hepsini yapamıyor".	
B6	"Koca köyde bir doktor var. Onu da haftanın 2 günü bulmak ne mümkün bulursan da bir iki ilaçla gönderiyor. Acil hasta olsa en yakın yer Bergama. Ambulans gelesiyse hasta mefta".	

B11	<i>“Sağlık ocağına gidip görünüyorum. Tabi doktor izinli falan değil de yerindeyse. Yoksa bekle ki biri ilçeye götürsün hastaneye, doktora”.</i>	
-----	--	--

Kamusal hizmetlerin yerel yönetim hizmetlerinden olan belediye hizmetleri formel dayanışmanın temel biçimlerinden biridir. Bu bağlamda, görüşmecilerin bu dayanışma biçiminde birtakım sorunlarla karşı karşıya kaldıkları, ekonomik, sosyal ve mekânsal bir dışlanma sürecini yaşadıkları görülmektedir. Özellikle görüşmenin yapıldığı mahallenin Bergama’ya 25 km ve İzmir’e 80 km uzaklıkta yer alması sonucunda mekânsal yoksunluklar yaşanmaktadır. İkinci bir sorun alanı, Zeytindağ örneğinde, 6360 sayılı yasa ile beldeden mahalleye dönüşmesi sonucu ortaya çıkmış, belde belediyesi tarafından sunulan birçok hizmet Bergama Belediyesi’ne aktarılmıştır. Bu durum mekânsal uzaklıkla birleşerek hizmetlere erişimde belediye yasasından kaynaklı dayanışamama durumunu beraberinde getirmiştir. 77 yaşındaki kadın görüşmeci bu konuyu şöyle yorumlamıştır (B17): *“...Belediye kapanınca her şey zorlaştı. Eskiden Belediye buradaydı. Şimdi izin olsa Bergama’ya ait 10 lira para var. Kaç aydır su parası bile ödeyemiyorum. Maaşını zaten postaneden çekiyorum. Köyde ne var ki. Bir sağlık ocağı bir eczane var. Başka da bir şey yok.”*

Kırsal alanda öne çıkan bir diğer nokta, görüşülenlerin yaşlılık ya da ciddi hastalıklar nedeniyle sağlık hizmetlerine daha fazla ihtiyaç duyması, ancak aile hekimliği sisteminden kaynaklı olarak bu hizmet biçiminde dayanışamamasıdır. İfadelere göre, aile hekimliği sisteminin doğası gereği belli günlerle sınırlı olması, her tahlili yapamaması ve her ilacı yazamaması görüşmecilerin ilçeye gitmek zorunda kalmalarına neden olmakta, bu durum da bir kez daha mekânsal dışlanmaya ve bu bağlamda dayanışamamaya neden olmaktadır.

3.2.2. Kent Yoksullarının Değişen Dayanışma Biçimleri: Duygusal Dayanışmadan Klientalist Dayanışmaya

3.2.2.1. Kentte Enformel Dayanışma Biçiminin Görünümleri

Kentte Enformel Dayanışma		
Görüşmeci No	Cümle/Cümleler	Yorum/Açıklama
K1	<i>“Eve girenden daha fazlası gidiyor, boyuna borç alıyoruz akrabalarından. Evde doğru dürüst yemek pişmiyor ocağım bile yok, amcamlar her akşam bize yemek getiriyor. Borç para, yemek... her türlü yardımı amcamlar veriyor bize. Kira da almıyor bizden.”</i>	Enformel dayanışma biçimlerinden akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin güçlü olması. Akrabalık ve komşuluk dayanışmasının varlığı.
K8	<i>“En çok konu komşuyla yardımlaşıyoruz, doktora götürme, ev taşıma gibi şeyler için.”</i>	
K9	<i>“Bu mahallede akrabalarım var onlarla yardımlaşıyoruz. Önceden buraya gelen akrabalar dediler burası bedava gel sana da beraberce ev yapalım gir içine otur. Ne bileyim belki hanımı hastaneye götürürüm çocuğa bakarlar bir süre. Onun dışında 510 lira dışında kimsenin kimseye para-pul verecek durumu yok ki.”</i>	
K10	<i>“Kocamın akrabaları var İzmir’in farklı yerlerinde. Onlarla yardımlaşıyoruz. Çocuğu hastalanır doktora falan götürürüz, işten çıksalar kocam onlara iş bulur.”</i>	
K12	<i>“Sağ olsun komşular ve akrabalar var bu mahallede. Ben temizliğe gidince sakat oğluma bakıyorlar, aklım evde kalmıyor.”</i>	

Türkiye’de kentleşme alanında yapılan çalışmalar genel olarak göç, gecekondu, kent yoksulluğu ve kentlerde kurulan informel ilişki ağları üzerine yoğunlaşmaktadır. Özellikle istihdam ve barınma sorunlarına çözüm mekanizması olarak hemşerilik, akrabalık gibi informel ilişki/dayanışma ağlarının önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda informel bir çözüm aracı olarak ortaya çıkan gecekondu kentlerde tutunabilme ve uyum sürecini kolaylaştırma açısından aracı/tampon kurum

olarak adlandırılmaktadır (Erder, 1996: 17-18; Özer, 2004: 78; Gökçe vd. 1993: 15, 257-266). Kıray toplumsal değişme kavramını açıklarken kullandığı tampon kurum kavramını, sosyal yapıda yaşanan hızlı değişme sürecinde ortaya çıkan sorunları önleyen-azaltan mekanizma anlamında kullanmaktadır (Kıray, 2000: 19-20). İformel bir çözüm aracı olarak gecekondulu olgusu da kente gelenlerin kentle bütünleşebilmesi ve uyum sağlayabilmesi için en önemli sorun olan barınma sorununu hafifletmesi açısından tampon kurum olarak adlandırılmaktadır (Kongar, 1982: 31).

Türkiye kentleşmenin bir özelliği olarak ortaya çıkan gecekondulu kentleşmenin akrabalık ilişkilerinin yoğun olarak sürdürülmesine ve yeniden üretilmesine zemin hazırladığı ifade edilmektedir (Gökçe vd.,1998:351). Yapılan araştırmalar sonucunda kente göçle gelenlerin, formel iş piyasasında kendisine yer edemediği ve kendilerini var edebilmek adına daha çok enformel dayanışma biçimlerini yani akrabalık, komşuluk ve hemşeriliği kullandıkları belirtilmektedir (Erder, 2001: 18). Kente göçle gelenler; kente uyum sürecinin ilk aşamasında akrabalık ilişkilerini yoğun olarak kullanmakta ve son aşamada ise komşuluk ilişkileri daha ağır basmaktadır (Sencer, 1979: 31). Ayrıca komşuluğun ortaya çıkmasında ise ortak ihtiyaçlar ve ortak sorunlar karşısında kişilerin paylaştığı duygu ve düşüncelerin etkili olduğu ifade edilmektedir (Nirun, 1991: 169).

Kentsel mekânlara ilişkin dayanışma ilişkilerinde göç süreci ve kentteki yaşam süresi enformel dayanışma ilişkilerinde belirleyici görünmektedir. Kent yoksulları farklı düzlemlerde de olsa, aile, akrabalık ve komşuluk dayanışmasından eskisi kadar olmasa da, gündelik yaşamın sürdürülmesinde yararlanmaya devam etmektedirler. Akrabalık dayanışması daha çok göç ve oturlan mahallenin bulunmasında bilgi paylaşımıyla öne çıkmaktadır. Örneğin 32 yaşındaki, kadın görüşmeci (K9) kente göç sırasındaki akraba dayanışmasının önemini şöyle ifade etmiştir; *“Bizden önce gelen akrabalar burada oturuyorlardı. Burası bedava gel dediler. Gel de sana da beraber ev yapalım, gir içine dediler”*. Benzer biçimde 48 yaşındaki erkek görüşmeci (K4) de değişen akraba dayanışmasının göç sürecindeki önemine şu sözlerle anlatmıştır; *“26 yıldır buradayız. Akrabalar buraya gelmişti önce. O yüzden ben de buraya geldim. İş umuduyla. İzmir’de var akrabalar. Şimdi ayda 1-2 görüşüyoruz. Yardımlaşma falan yok. Memlekettekilerle de gidip gelmiyoruz ama arada telefonla görüşüyoruz”*.

İzmir Gümüşpala ve Kadifekale’de yapılan bir araştırma sonuçlarına göre; paraya ihtiyaç duyulduğunda akrabalar, tanıdık eş-dost ve hemşerilerin önemli yer tuttuğu yani enformel dayanışma ilişkilerinin varlığı görülmektedir (Çetin, 2012: 219). Yılmaz’ın İzmir Yeşilçam Mahallesi’nde yaptığı çalışmadan elde ettiği bulgular, göç sürecinde hemşeri ve akrabaların yoğun olduğu informel dayanışma ilişkilerinin ağırlık taşıdığını göstermektedir. Göç hareketi öncesinde farklı alanlarda akraba ya da hemşerilerden yardım alındığı görülmektedir. Araştırma kapsamında görüşülen kişilerin %56’sının göç öncesinde hemşeri ve akrabaları ile dayanışma ilişkisi kurduğu bilgisi paylaşılmaktadır. Ancak kurulan bu ilişki ağının temelinde ilk önce göç eden kesimlerin yeni gelecek olanlarla maddiyata dayalı olmayan yardıma ağırlık verdikleri de ifade edilmektedir. Bu bağlamda konut ya da iş bulma ve kısa süreliğine evinde misafir etme tarzında yardımlaşma görülmektedir (2010: 142-143).

Kent Dayanışmasının Duygusallaşması		
Görüşmeci No	Cümle/Cümleler	Yorum/Açıklama
K2	<i>“Komşularla daha çok duygusal yardımlaşma var. Bir de olursa 5–10 lira alıp veriyoruz.”</i>	Geleneksel dayanışma biçimleri içinde yer alan komşuluk ve aile içi dayanışma biçimlerinin varlığı ve duygusal dayanışmanın ön plana çıkması.
K4	<i>“Eskiye göre az olsa da yine de yardımlaşma var. Genelde moral anlamında destek oluyor komşular birbirine.”</i>	
K5	<i>“Evlениp giden oğullarımla yardımlaşıyoruz. Borç para falan alıp veriyoruz. Başka da kimseden fayda yok insana.”</i>	
K6	<i>“Sadece komşularla ufak tefek para-erzak alıp veriyoruz. Onun dışında ne akraba ne hemşeri, herkes kendi derdinde.”</i>	
K13	<i>“Oğullarım yardım ediyor bana. Yemek getiriyorlar, alışverişimi yapıyorlar, faturalarımı ödüyorlar. Allah razı olsun.”</i>	
K2	<i>“Çok kötü durumdayım, çok kalabalığım. Herkesin evi böyle, kaç kişiye bir kişi bakmaya çalışıyor. Herkes aynı herkes birbirinden beter, yok farkımız. Herkes kendine yetiyor ancak. O yüzden kimseden bir şey isteyemiyoruz da veremiyoruz da... Akrabalarla sadece konuşuyoruz o kadar. Memlekette mal mülk kalmayınca bağ da kalmadı onlarla”</i>	Dayanışma biçimlerinin zayıflaması.
K2	<i>“Köyde mal varlığımız kalmadı. Tarla-tokat gitti. Şimdi hiç bağımız yok akrabalarla da. Bir şey isteriz diye korkuyorlar herhalde.”</i>	
K7	<i>“Doğruyu söylemek gerekirse kimseden kimseye fayda yok, faydası olacak durumu yok.”</i>	
K8	<i>“Bizim burada kimimiz kimsemiz yok, Yardımlaşma da yok. Maddi olarak kimse kimseye destek olamıyor, herkesin zaten kendisinin yardıma ihtiyacı var. En fazla ölsek gelip bizi gömerler.”</i>	
K11	<i>“Dayanışma ve yardımlaşma yok akrabalarla. Kimse kimsenin yüzüne bakmıyor.”</i>	

Kentte yerleşim süresi uzadıkça kentte yoksulun yaşam alanı olarak mahallerde gündelik hayatın anlık ve duygusal ihtiyaçlarının karşılanmasında birincil ilişkilere dayalı dayanışmada komşuluk öne çıkmaktadır. Özellikle dertlerin ve yoksulluğun paylaşılmasında, komşular için dayanışma “aynı duygu halinin, olmayanı yetirmenin kader ortaklığına” dönüşmekte, “**Çatkapı Dayanışması**” olarak karşımıza çıkmaktadır. 27 yaşındaki kadın görüşmeci bunu şöyle açıklamıştır (K1): “*Komşularla birbirimize gidip geliyoruz. Moral oluyor en azından. Hepimiz aynı durumdayız. Derdimizi anlatmaktan başka bir şey yapmıyoruz. Herkes geçinmeye çalışıyor. Komşular da bizim gibi yiyecek ekmeğe muhtaçlar. Ara sıra sadece 5-10 lira borç alıyoruz, veriyoruz*”.

Benzer biçimde 55 yaşındaki bir başka kadın görüşmeci de komşuluk ilişkilerini şöyle anlatmıştır (K3): “*Kimsede para yok ki borç versin. Herkesin elindeki, avucundaki belli. Herkes zor durumda, kimse kimseye ciddi bir yardımda bulunamıyor. Komşular bazen yeme-içme yardımı yapıyor, hepsi çok iyi. Sürekli gelir gideriz. Sağolsunlar. Allahtan onlar var*”.

Görüşmeciler, kendileri gibi yoksul olmaları nedeniyle başkalarından destek alamadıklarını, destek alanların ise dayanışmalarının maddi paylaşımlardan çok, kendi deyimleriyle daha çok “duygusal dayanışma” ile sınırlı olduğunu ifade etmişlerdir. Bir diğer deyişle kendileri gibi yoksul olan diğer kişiler “**Kendine Zor Yetmek**” deneyimiyle karşı karşıyadır.

İzmir Kuruçeşme-Dere Mahallesi’nde yapılan bir araştırmanın sonuçları da yardımlaşma-dayanışma ağlarının zayıflamasının yoksulluk-yoksunluk kaynaklı sorunların çözümünü zorlaştırdığını göstermektedir (Eğilmez, 2010: 621). Eğilmez’e göre; “kırsal ilişkilerin devamlılığı ve cemaat tarzı dayanışma ağlarının desteğiyle kente eklenme sürecini göreceli olarak daha az sorunla atlatan yoksul kesim, günümüzde bu ilişki ağlarını kaybettikleri için yoksulluğu/yoksunluğu daha ağır bir biçimde yaşamaktadır” (Eğilmez, 2010: 623).

3.2.2.2. Kentte Formel Dayanışma Biçiminin Görünümleri

Formel dayanışma genellikle modern gelişmiş toplumlara özgü, formel hukuk kuralları yardımıyla, rasyonel bürokratik süreçler içinde ve insanlara eşit yurttaşlık hak

ve sorumlulukları temelinde düzenlenmiş, devlet müdahalesinin söz konusu olduğu, kurumsallaşmış bir dayanışmadır. Formel dayanışma farklı boyutları olan çok boyutlu bir dayanışma biçimidir. Çalışma kapsamında formel dayanışma sosyal güvenlik, sosyal güvenliğin alt alanı olarak sosyal yardımlar ile siyasal dayanışma ve kamusal hizmetlere erişim boyutlarıyla sorgulanmıştır.

Kentte Formel Dayanışma		
Görüşmeci No	Cümle/Cümleler	Yorum/Açıklama
K3	<i>“Kocamın %40’lık Sakat raporu var ama sakat aylığı bağlamıyorlar, torpilimiz yok. Dul kızıma yeşil kart çıkardık. Bir de kışları kömür veriyorlar hepsi o. Onu da bir komşu söylemişti”</i>	Kentte maddi yardımlardan çok aynı yardımların yapılması, formel yardım süreçlerinde enformel dayanışma biçimlerinin varlığı.
K6	<i>“Herhangi bir maddi yardım almıyoruz. Sadece kışın kömür yardımı ve erzak yardımı alıyoruz. Konu komşudan öğrendik. Muhtara adımızı yazdırdık, sorunsuzca aldık.”</i>	
K8	<i>“Bakım aylığı alıyor çocuklardan 3’ü. işte bunun dışında Yeşil kart var, senelik kömür yardımı ve erzak yardımı da alıyoruz. Konu komşudan öğrendik. 6 tane engelli çocuk olunca sorun çıkmadı, rahat aldık.”</i>	
K9	<i>“Biz sadece kömür yardımı ve erzak yardımı alıyoruz. Bunların dışında para almıyoruz. Komşular dedi senin çocuklar okuyor, git başvur verirler diye. Çok fazla uğraştırmadılar.”</i>	
K11	<i>“Kızımın bakım parasını alıyoruz ve yeşil kart kullanıyoruz. Özel eğitimciler geldi, devlet değil. Özel kişiler onlar anlattı biz de yaptık. Bir zorluk çıkmadı. Bir de kömür ve erzak yardımı alıyoruz.”</i>	
K12	<i>“Dul maaşı bağladılar kocam ölünce, onun dışında Yeşilkart verdiler. Kışın da kömür yardımı yapıyorlar. Kocam ölünce akrabalar dedi bu yardımları alalım diye. Uğraştırdılar ama aldık sonunda.”</i>	

K13	<i>“Dul maaşı alıyorum. 28 torba kömür bir de 2-3 ayda bir erzak yardımı alıyorum. Oğlumun işyerinden bir arkadaşı demiş annene yardım verirler diye. Başvurduk, çok uğraştık ama aldık sonunda.”</i>	
-----	---	--

Kentte yerleşim süresi uzadıkça kentte yoksulun yaşam alanı olarak mahallerde gündelik hayatın anlık ve duygusal ihtiyaçlarının karşılanmasında birincil ilişkilere dayalı dayanışmada komşuluk öne çıkmaktadır. Özellikle dertlerin ve yoksulluğun paylaşılmasında, komşular için dayanışma “aynı duygu halinin, olmayanı yetirmenin kader ortaklığına” dönüşmekte, “**Çatkapı Dayanışması**” olarak karşımıza çıkmaktadır. 27 yaşındaki kadın görüşmeci bunu şöyle açıklamıştır (K1): *“Komşularla birbirimize gidip geliyoruz. Moral oluyor en azından. Hepimiz aynı durumdayız. Derdimizi anlatmaktan başka bir şey yapmıyoruz. Herkes geçinmeye çalışıyor. Komşular da bizim gibi yiyecek ekmeğe muhtaçlar. Ara sıra sadece 5-10 lira borç alıyoruz, veriyoruz”*.

Benzer biçimde 55 yaşındaki bir başka kadın görüşmeci de komşuluk ilişkilerini şöyle anlatmıştır (K3): *“Kimsede para yok ki borç versin. Herkesin elindeki, avucundaki belli. Herkes zor durumda, kimse kimseye ciddi bir yardımda bulunamıyor. Komşular bazen yeme-içme yardımı yapıyor, hepsi çok iyi. Sürekli gelir gideriz. Sağolsunlar. Allahtan onlar var”*.

Görüşmeciler, kendileri gibi yoksul olmaları nedeniyle başkalarından destek alamadıklarını, destek alanların ise dayanışmalarının maddi paylaşımlardan çok, kendi deyimleriyle daha çok “duygusal dayanışma” ile sınırlı olduğunu ifade etmişlerdir. Bir diğer deyişle kendileri gibi yoksul olan diğer kişiler “**Kendine Zor Yetmek**” deneyimiyle karşı karşıyadır

Kentte yaşayan ve formel dayanışma içinde yer alan yoksullar, devletle sosyal yardım aracılığıyla formel dayanışma ilişkisi içerisine girmektedir. Kentte de kırdakine benzer olarak devletle dayanışmada enformel dayanışma ilişkileri önemli rol oynamakta, maddi ihtiyaçlar ve sağlık güvencesi arayışı (yeşil kart) daha fazla öne çıkmaktadır. Özellikle gündelik yaşamın sürdürülmesindeki temel ihtiyaçlar olan gıda ve kışın da yakacak yardımı en temel beklenen yardım türü olmaktadır. Kent yoksulları için gelir

yetersizliği gıda yardımlarını önemli hale getirmektedir. 40 yaşındaki kadın görüşmeci (K2) gıda ihtiyacının önemini şöyle anlatmıştır:

“Maaş yok. Kocam ne kazanırsa, hurda işi yapıyor. Haftada 250-300. Evde başka çalışan yok. Eşim 1 hafta çalışsa 1 ay boş kalır. Ev çok kalabalık, geçinemiyoruz. Oğlanlar rahatsız çalışmıyor. Sağlıklı olsalardı çalışırlardı. O zaman daha iyi olurdu durum. Sadece gecekondumuz var, ona da işgaliye parası ödüyoruz. Başka bir şeyimiz yok. Günde 10 ekme alıyoruz. Kalabalığımız ekme, yemek yetmiyor....Elde yok avuçta yok. Elimize ne geçerse gidiyor. Çok kötü durumlar. Eve giren para aynı ama her şey pahalanyor. Gittikçe kötüleşiyoruz. Bakkala borç yapıyoruz, onu kapatamadan üstüne ekliyoruz. Boğazımız doysa diyoruz... Devletin verdiği gıda yetmese de, şükür...”

Yine 33 yaşında, kadın görüşmeci (K7) sosyal yardımların, özellikle sağlık yardımı olan yeşil kartın önemini şöyle anlatmıştır;

“Eve gelen paranın tümü harcanıyor. Kira ve faturaları ödeyince elimizde bir şey kalmıyor. Görünüyor işte, yoksuluz. İki çocuğumu da okutuyorum. Eskiye göre kötüleşiyor her şey. Alım gücümüz azaldı. Her şey sıkıntılı ve sorun yaşıyoruz. Sonunda her şey paraya bakıyor. Para yoksa huzur da yok, moral de kalmıyor Küçük kızım astımlı, ilaç ve doktora götürmek sorun oluyor. Yeşil kartımız var neyse ki....”

Formel Dayanışmanın Dayanakları		
Görüşmeci No	Cümle/Cümleler	Yorum/Açıklama
K12	<i>“Sağlık kardeşim sağlık. Benim eşim sağ olsaydı, çocuğum sakat olmasaydı çalışsaydı... Şimdi çok iyi durumda olurduk. Önce bu sorunu halletsinler, tedavi etsinler insanları”.</i>	Sağlık problemleri, yaşlılık gibi nedenlerle gelir elde edemeyecek durumda olma, formel dayanışmaya duyulan ihtiyaç
K6	<i>“En önemli sebebi işsizlik. Bazen iş bulsan da maaşını alamıyorsun. Maaş güvencesi verilmeli insanlara”</i>	Eğitim seviyesinin düşüklüğü nedeniyle vasıflı işgücü içerisinde yer alamamadan kaynaklı işsizlik, devlete olan ihtiyaç
K5	<i>“En önemli sebep eğitimsizlik. Kimse meslek öğrenemiyor o zaman da işsiz kalıyor. Eğitim verilmeli”.</i>	
K8	<i>“Eğitimsizliktir. Eğer ben cahil olmasam engelli çocuğu nasıl yapardım? Cahillik her konuda çok fena”.</i>	

Görüşülen kişilere neden yardıma ihtiyacı olduğu ve formel dayanışma biçimlerine dahil olmak istedikleri sorulduğunda temelde görüşmeciler kendi bireysel eksikliklerini ön plana çıkarmaktadırlar. Bu çerçevede eğitim, istihdam, kalifiye meslek elemanı olmama ve sağlık/yaşlılık nedeniyle ortaya çıkan sorunlar nedeniyle yoksul/yoksun ve yardımlaşma/dayanışma ilişkilerine ihtiyaç duyduklarını belirtmekte, devletin himayesine ve koruyuculuğuna olan güvenle sosyal yardım talep etmektedirler.⁸

⁸ Yoksulluk kültürüne ilişkin ilk çalışma olarak, Oscar Lewis’in Meksikalı bir ailenin otobiyografisini anlattığı “Sanchez’in Çocukları” isimli eser gösterilmektedir. Yazara göre, yoksulluk kültürü; yapısı, ana ilkeleri ve savunma mekanizmalarıyla yoksulların sürdürdükleri hayata dayanabilmelerini sağlayan pozitif bir olgudur. Yoksulluk kültürünün en önemli özellikleri; “sürekli bir yaşam mücadelesi, işsizlik ve gereği kadar ücret elde edememe, bireylerin çok çeşitli iş kollarında şanslarını denemeleri, küçük yaşta çocukların çalıştırılması, birikim yapamama, sürekli nakit sıkıntısı, evde sürekli gıda ürünlerinin bulunmaması, ikinci el eşya ve giyecek kullanmak” şeklinde sıralanabilir (Lewis, 1971: XXIII- XXV). Lewis’in yoksulları olumsuzlamaya çalışmamış olmasına karşın; birçok çalışma yoksulluk kültürü kavramını yanlış bir biçimde damgalama aracı olarak kullanmakta ve yoksulların en temel özellikleri arasında çalışma alışkanlığının olmaması, tembellik ve devlet yardımlarına bağımlılık gibi nitelikleri ön plana çıkarmaktadır. Bir diğer ifade yoksullar anomik olarak nitelendirilmekte ancak bütünsel anlamda onların yoksulluklarını oluşturan nedenler gözden kaçırılmaktadır (Sallan Gül vd., 2003; Gül ve Sallan Gül, 2008).

Formel Dayanışmada Hak Eden Olmak		
Görüşmeci No	Cümle/Cümler	Yorum/Açıklama
K1	<i>“Kimsenin durumu iyi değil, herkes aynı durumda bu mahallede. Yoksulluk normal olmuş”.</i>	İhtiyaç sahibi olanların formel dayanışma içinde yer almasının meşru görülmesi.
K5	<i>“Herkesin durumu kötü. Herkes yardım bekliyor.”</i>	
K8	<i>“Kim ne yardım alıyorsa demek ki ihtiyacı var diye düşünüyorum. Kimsenin durumu iyi değil, herkes kriz içinde”</i>	
K3	<i>“Çok yoksuluz. Yardım alanlar bizden çok daha iyi durumdalar”</i>	
K11	<i>“Çok yoksuluz, bizden kötü durumda olanlar da var biliyorum. Ama çoğu komşum ihtiyaç sahibi olmamasına rağmen yardım alıyor, yardımlar hak edilen yerlere gitmiyor. AKP'ye yakın olanlar alıyor.”</i>	
K12	<i>“Çok sefil durumdayım. Bizim herkesten, yardım alanlardan daha çok yardıma ihtiyacımız var.”</i>	

Formel dayanışma içinde yer almak, yoksullar için ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanmasıdır. Ancak bu konuda yoksullar ayrılmış görünmektedir. Bir kısmı kimsesiz, dul, yaşlıların ihtiyaçlarının karşılanmasını bir gereklilik olarak görürken, kimileri de yardımları almanın parti kayırmacılığına dayandığını belirtmişlerdir. 55 yaşında, kadın görüşmeci (K3) şöyle açıklamıştır:

“Çok yoksuluz biz. Yardım alanlar bizden daha iyi durumda. Kömür istedim vermediler. Torpilimiz yok ki yardım alalım. İhtiyacı olan, hak eden herkes alsın ama biz de hak ediyoruz. Torpili olan her işini hallediyor. Biz hak ettiğimiz yardımı bile alamıyoruz...”

Yine 49 yaşında, erkek görüşmeci (K5) de sosyal yardım hak etme ilişkisini şöyle ifade etmiştir: *“Diğer yardım alanların hak ettiklerini düşünmüyorum. Benden daha iyi durumda olanlar var. Bir şekilde ayarlayıp alıyor. Benim bir yeşil kartım var...”*.

Benzer biçimde 33 yaşında, kadın görüşmeci (K7): *“Gerçekten ihtiyacı olanlara yardım yapılmalı. Başta yoksullara devlet yardım etmeli. Sonra zenginler. Çoğu yardım alanın hak etmediğini düşünüyorum. Yardımlar hak edenin eline ulaşmıyor. Tanıdığın varsa oluyor bu işler. Kimsenin geldiği yok, hiç önemsenmiyoruz. Yardıma ihtiyacı olanlar tespit edilmiyor”*.

3.2.2.2.1. Kentte Formel Dayanış(a)mama Olarak Belediye

Kamusal Hizmetlere Erişim		
Görüşmeci No	Cümle/Cümleler	Yorum/Açıklama
K5	“Mahallenin durumu ortada. Böyle bir mahalleye dört dörtlük hizmet bekleyemezsin ama en azından yolları yapsalar. Karda çamurda perişanınız”.	Mahallenin yoksul nüfusa sahip olması nedeniyle hizmet sunumunun oldukça düşük seviyede olması
K11	“Mahallenin durumunu görmüyor musun? Yoksul mahalle burası. Çöp götürüyor mahalleyi. Her şey eksik, ne yollar yol gibi ne musluktan akan sular su gibi. Hiçbir hizmet gelmiyor ki.”	
K12	“Belediye sanki unutmuş burayı, yokmuşuz gibi davranıyorlar. Çöp götürüyor mahalleyi, kokudan durulmuyor. Garibanız sesimiz çıkmıyor diye böyle yapıyorlar”.	
K15	“Yoksul mahalle olduğu için hizmet zaten gelmiyor. Yollar bozuk, tarlada mıyız yolda mı?”	
K3	“Evlerde toprak kayması var, ev çatlak içinde. Çeşme suyu içilecek gibi değil, yollar berbat. Fakiriz diye insan yerine koymuyorlar”.	
K7	“Yollar kötü, ulaşım kötü. Zengin yerine vızır vızır araç var burada saat başı gelirse sevin. Fakir mahalle diye önemsemiyorlar burayı”.	
K9	“Fakir fukara yeri burası. Gecekondu diye bir de kentsel dönüşümle yıkacaklar diye ilgilenmiyorlar mahalleyle”.	
K13	“Gariban yeri nasılsa olana şükret. Burada kimse yaşamıyor gibi davranıyorlar. Gecekondu diye unutulmuş bölge burası”.	
K15	“Burası çok fakir bir mahalle. Yollar bozuk, kanalizasyon kokuyor. Fakir mahalle olduğu için hizmet gelmiyor”.	

Kırdakine benzer olarak kentte yaşayanların da kentsel kamusal hizmetlere erişme konusunda oldukça sıkıntılı oldukları görülmektedir. Mahallelerinde genel olarak hiçbir hizmetten yararlanamadıklarını özellikle de belediye hizmetlerinden mahrum olduklarını ifade eden görüşmeciler; yollarının bozuk olduğu, ulaşım araçlarının kısıtlı olduğu, çöplerinin düzenli bir biçimde toplanmadığı, içme sularının olmadığı, kanalizasyon altyapısının kötü olduğu ve konutlarının fiziksel olarak yetersiz/risk altında olduğu vurgusunu yapmaktadırlar. Bu bağlamda, kırdakinden farklı olarak kentteki görüşmeciler, mekânsal uzaklıkla ilgili olmayıp daha çok yoksulluk temelli mekânsal ayrışmadan kaynaklı olarak formel dayanışmanın bu biçiminin dışında kalmaktadır.

Seçimlik Vatandaş		
Görüşmeci No	Cümle/Cümleler	Yorum/Açıklama
K1	“Oy zamanı gelince iyiler, onun dışında bir sorun olunca söylemeye gitsen hemen tersliyorlar.”	Devletle ve devlet kurumlarıyla dayanışma ilişkisi kurulamaması. Devletin ilgisizliği ve vatandaşlık hakkı kapsamında sadece seçim dönemlerinde iletişim kurulması.
K2	“Kamusal diye saydıklarının hiçbiriyle işimiz yok. Ancak akıllarına esip gelsinler de rezil halimizi görsünler. Pusula atacak olduk mu uğrar geçerler.”	
K3	“Oy zamanı muhtar geliyor, onun dışında uğrayan yok buraya.”	
K6	“Kimse ilgilenmiyor mahalleyle. Biz zaten yer iz bilmiyoruz gidelim. Anca seçim zamanı gelirler mahalleye.”	
K11	“O saydıklarının hiçbiri bu mahalleye uğramıyor. Anca muhtarı seçimden seçime oy istemeye gelince görüyoruz.”	
K12	“Bir tek muhtar, o da seçimden seçime oy toplamaya geliyor. Sonra onun da yüzünü gören yok.”	
K15	“Haberlerde falan görüyoruz devlet-hükümet yoksula kucak açıyor ama gel gelelim bizim kapımızı kimse çalmıyor, kucaklama bize yansımıyor.”	

Kentte formel dayanışmanın dışında kalan görüşmecilerin, devletle ve devlet kurumlarıyla sosyal yardımlar dışında ilişki kuramamaktan şikâyetçi oldukları görülmektedir. Bir diğer ifade ile yaşam alanlarında devletin ve devlet kurumlarının varlığını-etkisini hissetmek istediklerini ancak bunu yaşayamadıklarını vurgulamaktadırlar. Kurumsal anlamda en çok mahalle muhtarı ile iletişim halinde olduklarını, onun bile yeterince temas kurmadığını ifade eden görüşmeciler; vatandaşlık hakkı kapsamında sadece seçim dönemlerinde akla geldiklerini ve oy talebiyle kendilerinin muhatap alındıklarını ifade etmekte; bir diğer deyişle devlet için **“Seçimlik**

Boğazımız doysa diyoruz. Herkesin durumu belli. Elimize ne geçerse gidiyor. Çok kötü durumlar. Eve giren para aynı ama her şey pahalaniyor. Sadece gecekondumuz var, ona da işgaliye parası ödüyoruz. Başka bir şeyimiz yok.”

SONUÇ

Günümüzde ekonomik, politik ve sosyal yapıların hızla değiştiği bir çağı yaşamaktadır. Özellikle 20. Yüzyılın ortalarından itibaren hızlanan sanayileşme, kentleşme, modernleşme gibi süreçlerle birlikte toplumsalın yeniden inşasına tanıklık edilmektedir. Dolayısıyla toplumsalın ne olduğu ve toplumsal aktörlerin konum ve rollerinin neler olduğu soruları yeniden gündeme gelmiştir. Yaşadığımız dönem her ne kadar risk toplumu, sanayi sonrası toplum ya da geç modern toplum gibi farklı terminolojilerle açıklanmaya ve anlaşılmaya çalışılsa da bu terminolojilerin ortak noktası birey- toplum ilişkisinde yaşanan dönüşümü ortaya koymaya çalışmalarıdır.

Sosyoloji literatüründe dayanışma, toplum tipine ve yaşam alanı olan kır ve kentin ilişki ve örgütlenme biçimine göre sınıflandırılmaktadır. Kır toplumun dayanışması, enformel ve kent toplumun dayanışması da formel dayanışmadır. Metodolojik olarak yapılan bu ayırım, birbiriyle uzlaşmaz olarak görülmekte ve her biri ayrı toplum tiplerini, ilişkilerini, değerlerini ve örgütlenme biçimlerini tanımlamaktadır. İnfomel dayanışma, kırsal toplumlarda benzeşiklik ve birincil ilişkilere dayanan akrabalık, dostluk, örf, tarih ve ortak mülkiyet bağıyla, İbn-i Hâlduncu anlamda “tutkunluk hissi” ve asabiye bağıyla, Durkheimci anlamda ise, ortak değerlere dayanan kolektif bilinçle birbirine bağlanan insanlar arasındaki işbirliğidir. Dolayısıyla dayanışma kavramı; ilk başlarda bir cemaat, topluluk ya da belli bir coğrafyada bir arada yaşayan insanlar arasındaki bağı ve bu bağı birey üzerinde yarattığı sorumluluk hissini vurgulamıştır.

18. yüzyıldan itibaren sanayileşmenin yaygınlaşması, kentleşmenin yoğunlaşmasıyla birlikte, toplumda hem refah hem de yoksullaşma artmıştır. Dolayısıyla modern toplumda dayanışmanın farklı anlam ve biçimleri karşımıza çıkmaktadır. Modern kent toplumlarında kişisel olmayan ilişkilerle ve ekonomik rasyonalite temelinde kurulan ve insanların birbirine yurttaşlık bağı ile bağlandığı dayanışma biçimine formel dayanışma adı verilmektedir ve somut halini 20.yüzyılda refah toplumunda almıştır. Bu dayanışma biçimi kamusal sosyal güvenlik sisteminin gelir ya da maddi transferini içeren ve temel değerleri hukuksal kurallara dayanan, “yurttaşlığa ve hak” temelindeki yardımlaşma ilişkilerini ve kurumsallaşmayı ifade eder. Formel dayanışma, bireyler arasında bir dayanışma örüntüsünü formel olarak düzenleyen ve

toplumsal güveni sağlayan bir kurum olarak devleti ve devletin toplumsal güveni inşa ettiği bir dayanışmayı ifade eder. Refah devleti; genel olarak eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, konut, sosyal hizmetler, sosyal yardım, istihdam, toplumsal eşitsizlikler, çevre, yoksulluk vb. konularda çok çeşitli sosyal politika araçlarını kullanarak toplumsal dayanışmayı sağlamıştır. Bu anlamda sosyal yardımlarda aynı toplumda yaşayan, yurttaş olanlar arasında risklerin paylaşılması ve güvenliği sağlamanın araçlarından biridir. Sağlıklı olanlardan hastalara, çocuksuz ailelerden çocuklu ailelere, çalışanlardan emeklilere, işi olanlardan işsizlere doğru gerçekleşen bir toplumsal dayanışma biçimi, böylece herkesin yeri geldiğinde yararlanabileceği şekilde hayata geçirilmiştir.

Kategorik olarak Türkiye'nin de içine katıldığı Güney Avrupa ülkelerinde istihdamda enformel kesimin yaygınlığı, kamunun sunduğu refah hizmetlerinin zayıflığı söz konusudur. Bu ülkelerde kamusal hizmetlerin eksikliğini ailenin karşıladığı bir refah rejimi ve dayanışma ilişkileri mevcuttur. Aile neredeyse tek başına bu refah rejiminin taşıyıcı unsuru olmakta ve modern-geleneksel tüm sorunlarda (işsizlik, yoksulluk, yaşlılık vb) enformel sektör düzeyinde devletin sosyal politika alanındaki yükünü hafifletmektedir. Türkiye'de, bu sorunların kısmen çözümü için, geleneksel dayanışma ilkelerinin bireyi yoksulluk da dahil çeşitli yaşam risklerine karşı koruyacağı düşüncesi, sosyal politikanın yerine egemen kılınmış, bunun için de, kaynağını İslâm inancından alan 'hayırseverlik' erdemine dayalı geleneksel sosyal yardımlaşma kültürü, muhafazakâr ideolojinin cemaat merkezli toplumsal örgüsü eliyle ve 'din kardeşliği' söylemiyle devreye sokulmuştur.

Sosyal yardımlaşma ve dayanışma amaçlı gerçekleşen sosyal sermaye birikimi, yerel kapitalistleşmenin maddî ve manevî kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Dinsel dayanışma duygusu merkezli ve bu özelliği ile muhafazakâr söylemli yardımlaşma örgütlenmeleri ve kampanyaları, muhafazakâr siyasetin propaganda ve meşruiyet aracı işlevi görmekle birlikte, zaman zaman daha öteye giderek siyasetin finansman kaynaklarından biri olarak da değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda, sosyal yardımlaşma ve özellikle ulus ötesi İslâmî dayanışma duygusu, AK Parti'nin seçmen önündeki geleneksel otorite ve meşruiyet araçlarından biri olarak etkinleşmektedir.

Türkiye gibi ülkelerde yeni liberal politikalarla birlikte zayıflayan refah devletinde kaybedilen sosyal hakların gölgesinde düzensiz, zorunlu, yoğun, değişken bir sosyal yardımlar yapısının doğduğu gözlenmektedir. Bu durum sosyal refah devleti açısından bir mevzi kaybına, kazanımların kaybedilmesine yani geleneksel-enformel dayanışma ağlarının korunmasına geri dönüş olarak değerlendirilmelidir. Kapitalist sistem içerisinde vazgeçilemez olarak görülen sosyal yardımlar; dışlayıcı, seçici, talep odaklı, kısıtlı, düzensiz, devlet dışında aktörlerin de sürece katıldığı bir siyasalar alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

Dolayısıyla ülkemizde sosyal yardımlar, bir kamusal yükümlülük olarak zayıflatılırken piyasa mağdurlarını, yoksulları ve en alttakileri “ferahlatacak” yeni yan mekanizmalar devreye sokulmakta ve sosyal riskler emek piyasasının dışına taşınmaktadır. Sosyal refah devleti yerine hayırseverliği öne alan bu politikalar düzensiz, önemli bir bölümü kayıt dışı ve parti patronajı altındaki mekanizmalar aracılığıyla uygulanmaktadır. Bütün bunlar nedeniyle klientalist özellikler taşımaktadır. Yurttaş bir müşteri olarak görülmekte, ferahlayan “müşteri” ise minnettarlık hissetmektedir.

Bu çalışma; Türkiye’de formel dayanışma içinde yer alan ve/veya yer almış olan yoksulların dayanışma biçimlerini ele alan, sosyal yardımlardan yararlanan yoksulların dayanışma ilişkilerini İzmir örneğinde irdelemektedir. Ayrıca çalışma dayanışmanın, yaşanan toplumun biçimine göre, kır ve kent farklılığı temelinde değişen niteliğinin, yoksulluk bağlamında değişen niteliğini, enformel ve formel dayanışmayı İzmir örneğinde anlamaya çalışmak amacıyla yapılmıştır. Bu bağlamda İzmir’in Karabağlar İhsan Alyanak Mahallesi (kent) ve Bergama Zeytindağ Mahallesi (kır)’nde 20’şer kişiyle görüşme yapılmıştır.

Kırsal yerleşim yerlerindeki genç nüfusun, kırsal alanlardaki olanakların yetersizliği nedeniyle bu bölgeleri terk etmesi ve süregiden bu iç göç hareketi ile birlikte de hem kırsal hem de kentsel alanlarda bir dizi demografik ve toplumsal değişim yaşanmaktadır. Bu çalışmada da görüşülen kır yoksullarının ağırlıklı yaşları 60-80 arasında yer almakta ve çoğunluğu kadınlardan oluşan kır yoksulları için aile dâhil, tüm geleneksel dayanışma kurumları, gündelik yaşam ve kriz dönemlerinde işlevsizleşmiştir. Yaşlılık döneminde kadınların yoksulluk oranının erkeklerden yüksek olmasının nedeni,

erkeklerle oranla kadınların ücretli ve sigortalı bir işte çalışmalarının daha düşük olmasıdır. Özellikle yaşlılık, fizyolojik olarak kendi ihtiyaçlarını karşılayamamak gibi durumlarda, hem bedensel hem de ekonomik olarak, geleneksel toplumun dayanışma ilişkilerinin yarattığı beklentiler kırdaki karşılığını bulamamaktadır. Bunun en temel nedenlerinden biri, kırdaki yaşayanların ve yoksul yaşlıların üretim sürecinden çekilmiş olması ve kırdaki bir bütün olarak yoksullaşması nedeniyle aile ilişkilerinde mülklerinden ve üretim araçlarından mahrum olmalarıdır. Bu durum onları kamusal sosyal yardımlara yani formel dayanışma biçimlerine muhtaç hale getirmektedir. Bu da enformel dayanışma biçimlerinin ataerkil aile yapısıyla biçimlenen, sosyal ve ekonomik temellerin yitirilmesinin bir sonucudur. Enformel dayanışma biçimlerinin işlevsizleşmesi bir yandan yoksulluk yardımı alan yaşlı kadınların ekonomik ve sosyal yoksunluk yaşamalarına ve dayanışma ilişkilerinden dışlanmasına neden olmaktadır. Yaşlanma ile bedensel yeti yitimi nedeniyle kendi işlerini yapamaz hale gelen kadınların, hem ev işi ve bakımı, hem de maddi beklentileri artmaktadır. Ayrıca yaşlılar birçok fiziksel yetisini önemli ölçüde kaybetmiştir ve çalışma gücünün yitirilmesine bağlı olarak gelir kaybıyla da karşı karşıyadır. Dolayısıyla yaşlılık fizyolojik bir sosyal risk olarak değerlendirilebilir. Kadınların çoğunun eşlerinden daha fazla yaşaması nedeniyle yaşlılık döneminin getirdiği güçlüklerle de tek başlarına baş etmek zorundadırlar. Kronik sağlık sorunları ve artan sağlık maliyetleri, enformel dayanışma biçimlerinin yetersizliği gibi nedenlerle daha yoğun olarak yoksulluk yaşamaktadırlar. Çalışma kapsamında dayanışma biçiminin oluşumunda kimlik olgusunun önemli bir rolü öne çıkmıştır, kır yoksulları komşuluk-hemşerilik ilişkisini aynı pota altında ele almaktadır. Bu bağlamda kır yoksullarının kimlik temelli dayanışma ilişkisinde ayrışması söz konusudur. İlk grupta yer alan görüşmecilere göre, komşuları hemşerilerinden oluşmaktadır ve aralarında güçlü bir dayanışma ilişkisi vardır. İkinci grupta yer alan görüşmecilerde ise, komşularının farklı etnisiteden olması dayanışmayı parçalayan bir etken olarak öne çıkmaktadır. Kırsal alanda görüşülen kişilerin göç sonucu mahallelerine (köylerine) gelen Kürt kökenli vatandaşlarla minimum sosyal ilişki kurdukları ve bu kişilerle herhangi bir dayanışma/yardımlaşma ilişkilerinin olmadığı görülmektedir. Bu ifadelerde Kürt olmaya yüklenen olumsuz anlam Kürt vatandaşların “İçimizdeki Düşman” olarak tanımlandıklarını göstermektedir.

Görüşülen kır yoksullarının neredeyse tümü enformel dayanışmanın yerini alan sosyal yardımların devletle özdeşleşen güvenin yeniden inşa edici ögesi olarak kabulüne dikkat çekmiştir. Bu ilişkide cinsiyet gibi demografik özellikler belirleyici görünmektedir. Araştırmada görüşülen ve kırdaki yaşayan yaşlı ve önemli bir kısmı (%60'ı) dul olan kadınlar için, toplumda dul ve yaşlı kadın olmanın yarattığı ataerki ilişkiler, özellikle erkek çocuklarının ve akrabalarının, sahip oldukları ekonomik kaynaklara el koymaları, kırın enformel dayanışmasını oldukça zayıflatmış görünmektedir. Görüşülen erkek kır yoksulları ise 40-50 yaş arasındadırlar. Ancak bu görüşmeciler çalışmalarına karşın, güvencesiz tarım işçisi olmaları, gelirlerinin düzensiz ve yetersiz olması gibi gelir yoksulluğu nedenleriyle kamusal sosyal yardım almaktadırlar. Dolayısıyla işsiz hale gelen enformel dayanışmanın yerini formel dayanışma almaktadır. Bu süreç bir yandan kişilere yönelik aynı ve nakdi kamusal sosyal yardım programlarıyla, diğer yandan da engelli bakımı gibi kendi aile ve akrabalarının bakımını üstlenmeleri için verilen gelir destek programlarıyla yürütülmektedir. Kamusal yardım ve destek program türleri, yoksulların diğer formel dayanışma kurumlarıyla olan dayanışma (ihtiyaçlarını) ve ilişkilerini de belirlemektedir. Formel dayanışmanın bir türü olan kamusal sosyal yardımlar kadınlar için bir “Cankurtaran Simidi” olmaktadır.

1950'lilerde başlayan tarımda makineleşme, 1980'lerle beraber izlenen yeni liberal tarım politikalarıyla birlikte kırın mülkiyet ilişkilerini ve üretim biçimi dönüştürmüş, küresel işbölümü, güvencesiz ücretli mevsimlik emek ve küçülen ücretsiz aile emeği, kır yoksullarının niteliğini ve dayanışma ilişkilerini de dönüştürmüştür. Kır yoksulların mülksüzleşmesi, kır emeğinin işçileşme süreci ve kır nüfusunun değişen demografik yapısının farklılaşması sonucunda kırdaki yaşayan yoksulların giderek artan ihtiyaçlarının karşılanmasında yitirilen enformel dayanışmanın yerini ekonomik rasyonalite kurumları, bankacılık sisteminin aldığı görülmektedir. Kır yoksulları için banka kredileri ve kredi kartları ekonomik güvence anlamına gelmekte, ekonomik ihtiyaçları karşılama, borç alma ilişkisinde akraba dayanışması yerine bankalar tercih edilmektedir. Çocuk evlendirme, çocukların eğitim giderleri, askerlik ve sağlık sorunları gibi hanenin gelir dengesini sarsacak büyük ölçekli nakit ihtiyaçlarında kredi sistemi devreye girmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse, görüşülen kır yoksullarında, kırdaki yaşanan tarımsal dönüşümle birlikte enformel dayanışma biçimlerinin işsizleştiğini ve

bu dayanışma biçimlerinden en fazla güç kaybedilenin da akrabalık dayanışması olmuştur.

Enformel dayanışma biçimlerinin yetersizleştiği kır yoksullarında formel dayanışma ise, sosyal yardımlarla özdeş görülmeye başlamıştır. bu süreçte kırsal yoksullar için muhtar hem formelin hem de enformelin bir birleştirici olarak işlev görmektedir. Görüşülen kır yoksulları özellikle yaşlı, dul ve kadın yoksullar için muhtar, kamusal formel dayanışmanın öncü bileşeni olarak ortaya çıkmıştır. Formel dayanışmanın temel biçimlerinden olan belediye hizmetlerinde görüşülen kır yoksullar, bu noktada sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Belediye hizmetlerine erişimde yaşanan sorunun iki ana nedeni ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki görüşme yapılan mahallenin hem Bergama ilçe merkezine hem de İzmir'e uzak olmasıdır. İkinci neden olarak ise 6360 sayılı yasa gereğince belden mahalleye dönüşümle birlikte belde belediyesinin kapanıp, belediye hizmetlerinin Bergama Belediyesi'ne devredilmesidir.. Kırsal alanda görüşülenlerin yaşlı ya da ciddi hastalıklar nedeniyle sağlık hizmetlerine daha fazla ihtiyaç duyması, ancak aile hekimliği sisteminden kaynaklı olarak bu hizmet biçiminde dayanışamamasıdır. İfadelere göre, aile hekimliği sisteminin doğası gereği belli günlerle sınırlı olması, her tahlili yapamaması ve her ilacı yazamaması görüşmecilerin ilçeye gitmek zorunda kalmalarına neden olmakta, bu durum da bir kez daha mekansal dışlanmaya ve bu bağlamda dayanışamamaya yol açmaktadır. Ayrıca görüşülen kır yoksulları; eğitim, istihdam, sağlık ve sosyal güvenlik eksikliği gibi yoksulluklarını oluşturan-sürekli kılan olumsuzluklar ortadan kaldırılrsa kamusal sosyal yardımlara ihtiyaç duymayacaklarını belirtmektedirler. Bu bağlamda yardım bağımlısı olmak gibi bir çabada bulunmadıkları da görülmektedirler.

Kentleşme, bireyselleşme ve kapitalist üretim tarzında yaşanan dönüşümle birlikte enformel dayanışma biçimleri yeni bir biçime kavuşarak varlığını devam ettirmektedir.. Ancak kente yerleşim süresi uzadıkça, yoksulun yaşam alanı olarak mahallerde gündelik hayatın anlık ve duygusal ihtiyaçlarının karşılanmasında birincil ilişkilere dayalı dayanışmada komşuluk öne çıkmaktadır. Komşuluğu ortaya çıkaran temel faktörün ortak ihtiyaçlar karşısında doğan ortak duygu ve düşünceler olduğundan hareketle görüşülen kent yoksulları için özellikle dertlerin ve yoksulluğun paylaşılmasında, komşular için dayanışma, “aynı duygu halinin, olmayanı yetirmenin

kader ortaklığına” dönüşmektedir. Bu süreç “Çatkapı Dayanışması” metaforu ile betimlenmektedir.

Görüşülen kent yoksullarının, kır yoksulları gibi türdeş olmaması, farklı yaş gruplarını, eğitim düzeylerini, farklı cinsleri, farklı bölgesel ve etnik gruplardan gelmeleri yeni kent yoksulluğunun adeta birer taşıyıcı olmalarına karşın, mekânsal benzeşiklikleri nedeniyle enformel dayanışma biçimi olarak akrabalık ve geçici birincil ilişkilere dayanan ama zorunluluk içermeyen dayanışmayı beraberinde getirmektedir. Görüşmeciler, kendileri gibi yoksul olmaları nedeniyle başkalarından destek alamadıklarını, destek alanların ise dayanışmalarının maddi paylaşımlardan çok, kendi deyimleriyle dayanışmanın daha çok “duygusal dayanışma” ile sınırlı olduğunu ifade etmişlerdir. Görüşmecilerin ifadelerine göre, aile, komşuluk ve akrabalık dayanışması yemek verme, barınma sağlama, iş bulma gibi durumlarda güçlü bir görünüm kazanmaktadır. Bu çalışma örneğinde kırdakinin; klasik sosyoloji anlayışında ise kentsel mekânın dayanışma ilişkilerinin tersine bir durumun ortaya çıkması Türk modernleşmesinin Batıda olduğu gibi burjuvazinin güçlenmesinden sonra değil bürokratik bir süreç olarak başlayıp daha sonra burjuvaziyi oluşturması şeklinde ifade edilen Batı dışı / geç modernlik olarak adlandırılan modernleşme deneyimiyle açıklanabilir. Bu deneyimde Batı’dakinin aksine modernleşme tarihsel sürecin olağanlığının içinde gerçekleşmemiş olup, devlet eliyle yürütülen bir sürece karşılık gelmektedir. Bu süreçte geleneksel kurumlar, eski statü ve otorite sembolleri ve eski hukuki düzenlemeler, net bir tavırla siyasal ve sosyal alandan kaldırılmaya çalışılmıştır. Ancak ülkemizde yaşanan tepeden inme modernleşmeye toplumun yeterince cevap verememesi kentte hala gelenekselin varlığını sürdürmesini açıklayabilir.

Görüşülen kent yoksulları yoksulluk yardımına ihtiyaç duymasının nedeni olarak kendi bireysel eksikliklerini ön plana çıkarmaktadırlar. Bu çerçevede eğitim, istihdam, kalifiye meslek elemanı olmama ve sağlık/yaşlılık nedeniyle ortaya çıkan sorunlar nedeniyle yoksul/yoksun ve yardımlaşma/dayanışma ilişkilerine ihtiyaç duyduklarını belirtmekte, devletin himayesine ve koruyuculuğuna olan güvenle sosyal yardım talep etmektedirler. Görüşülen kent yoksulları, devletle sosyal yardım aracılığıyla formel dayanışma ilişkisi içerisine girmekte ve kırdaki bulgularla benzer olarak devletle dayanışmada enformel dayanışma ilişkileri önemli rol oynamakta, maddi ihtiyaçlar ve

sağlık güvencesi arayışı (yeşil kart) daha fazla öne çıkmaktadır. Özellikle gündelik yaşamın sürdürülmesindeki temel ihtiyaçlar olan gıda ve kışın da yakacak yardımı en temel beklenen yardım türü olarak karşımıza çıkmıştır.

Hem kırdaki hem de kentte yaşayan görüşmeciler, devletle sosyal yardım aracılığıyla formel dayanışma ilişkisi içerisine girmektedir. Kırsal alanda yeşil kart ağırlıklı sosyal yardımlar ağırlıklı rol oynamakta, bu yardım alma sürecinde ise komşuluk, eş-dost gibi enformel dayanışma biçimleri önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentte de kırdakine benzer olarak devletle dayanışmada enformel dayanışma biçimleri önemli rol oynamakta, ancak kırdan farklı olarak dayanışma biçimi olan sosyal yardımlar sağlık yardımları gibi yardımlardan ziyade yakacak ve gıda yardımı olarak öne çıkmaktadır. Kırdaki yaşayan görüşmecilerin oldukça ciddi sağlık problemleri söz konusu iken, kentte yaşayanların daha çok düşük gelir sorunuyla karşı karşıya olması, sosyal yardımların ihtiyaç odaklı olarak da organize edildiğini düşündürmektedir.

Kırdakine benzer olarak görüşülen kent yoksulları da kentsel kamusal hizmetlere erişme konusunda oldukça sıkıntılı ve şikayetçi oldukları görülmektedir. Mahallelerinde genel olarak hiçbir hizmetten yararlanamadıklarını özellikle de belediye hizmetlerinden mahrum olduklarını ifade eden görüşmeciler; yollarının bozuk olduğu, ulaşım araçlarının kısıtlı olduğu, çöplerinin düzenli bir biçimde toplanmadığı, içme sularının olmadığı, kanalizasyon altyapısının kötü olduğu ve konutlarının fiziksel olarak yetersiz/risk altında olduğu vurgusunu yapmaktadırlar. Bu bağlamda, kırdakinden farklı olarak kentteki görüşmeciler, mekânsal uzaklıkla ilgili olmayıp daha çok yoksulluk temelli mekânsal ayrılmadan kaynaklı olarak formel dayanışmanın bu biçiminin dışında kalmaktadır. Bu dışarıda kalış durumu “Seçimlik Vatandaş” metaforu ile karşılık bulmaktadır.

Ayrıca formel dayanışma içerisinde yer alan hem kır yoksullarının hem de kent yoksullarının diğer yardım alanlara ilişkin iki farklı görüş öne çıkmaktadır. Formel dayanışma ve yardımlaşma içinde yer alan bireylerin ihtiyaç sahibi olmalarından dolayı, mecbur kaldıkları ve kendileri gibi yoksul olmalarından dolayı formel dayanışma mekanizmalarına başvurduklarını düşünen ve olumlu ifadeler kullanan görüşmeciler, yaşam alanlarında herkesin yoksul ve ihtiyaç sahibi olduğu vurgusunu yapmakta; ifadelerde yoksulluk “normalleşen yoksulluk” olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci

görüŖte olanlar ise, ihtiyacı olmamasına rağmen yardım alanların bulunduğunu, görüŖmecilerin deyimiyle “yetim hakkı yiyen”ler bulunmaktadır. GörüŖmeciler, kendilerinden daha iyi durumda olan kiŖilerin iktidara yakın iliŖki ağları ile ya da usulsüz yöntemlerle yardıma ulaŖtıklarını belirtmekte; bu bağlamda adaletsiz bir süreç yaŖandığını ve haklarının yendiğini düşünmektedir.

Genel olarak ele alındığında yoksullar açısından her zaman büyük önem taŖımış ve yaŖam pratiklerini devam ettirmesinde önemli yer tutmuş olan enformel dayanışma biçimlerinin günümüzde büyük oranda işlevsizleŖtiđi görülmektedir. Bu işlevsizleŖmede en önemli etkenin yoksulluğun derinleŖmiş olması ve dolayısıyla yardımlaŖma kanallarını neredeyse ortadan kaldırmış olması gösterilebilir. İnformel dayanışma biçimlerinin etkinliğinin azalmasına paralel olarak yoksul kesimlerin formel dayanışma biçimlerine yöneldiği ve kamusal yardımların bu noktada büyük önem taŖıdıđı görülmektedir. Bu bağlamda formel dayanışma biçimleri sosyal yardımlar görüŖmeciler tarafından “Devlet Babanın Eli” metaforu ile değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akder, H., & Güvenç, M. (2000). Devlet Reformu: Yoksulluk. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Aközer, M. (2003). Kamuoyu Gözüyle Kamuda Yolsuzluk. Görüş Dergisi(Aralık), 14-22.
- Aktan, C. C., & Vural, İ. Y. (2002). Yoksullukla Mücadeleye Yönelik Öneriler. C. C. Aktan içinde, Yoksullukla Mücadele Stratejileri. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Alcock, P. (2008). Social Policy in Britain. New York: Palgrave Macmillan.
- Alderman, H., & Paxson, C. H. (1992). Do the poor insure?: a synthesis of the literature on risk and consumption in developing countries . Washington D.C: World Bank Publications.
- Altınçekiç, F. (1987). İzmir’de Planlama Kavramı, Kentsel Gelişme Dinamikleri Ve Sonuçları Üzerine Bir Araştırma. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi.
- ALTUNTAŞ, B., “Enformel Bir Emek Biçimi Olarak Sokak Toplayıcılığı, Ankara Örneğinde Sektöre ve Çalışanlara İlişkin Bir Bilgi ve Deneyim Paylaşımı”, Toplum ve Bilim, Sayı 112, s.31-59, 2008.
- Arın, T. (2004). Refah Devleti: Sosyal Güvenliğin Yoksulluğu. N. Balkan, & S. Savran içinde, Neoliberalizmin Tahribatı: 2000’li Yıllarda Türkiye (Cilt 2, s. 68-93). İstanbul: Metis Yayınları.
- Arslan, A. (1997). İbn Haldun’un ilim ve fikir dünyası. Ankara:: Vadi Yayınları.
- Arslan, İ.(2007). Konut Ekonomisi. Adapazarı: Sakarya Yayıncılık.
- Arslantürk, Z., & Amman, T. (2009). Sosyoloji: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- ASPB (2013). “Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü 2013 Faaliyet Raporu”, <http://www.aspb.gov.tr>, 04.03.2015.
- Asunakutlu, T., & Avcı, U. (2010). Aile İşletmelerinde Nepotizm Algısı ve İş Tatmini İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. SDÜ İİBF Dergisi, 15(2), 93-109.
- Aydar, E., & Altınçekiç, F. (1988). Şehirsel Sınıf Sisteminin Mekânsal Boyutları. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi MMF Yayını.
- Aydınlı, H. İ., & Çiftçi, S. (2015). Türkiye’de Kır- Kent Kavramlarının Değişen Niteliği ve Mevzuatın Sürece Etkisi. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 14(54), 192-200.

Aytaç, Ö. (2010). . Bürokratik Kayırmacılık: Enformel Bağlayıcılıkların Yönetim İlişkilerine Etkisi. R. Erdem içinde, Yönetim ve Örgüt Açısından Kayırmacılık (s. 86-109). İstanbul: Beta Basım.

Baharoğlu, D., & Kessides, C. (2001). Urban Poverty. Washington: World Bank.

Bal, H. (2001). Bilimsel Araştırma Yöntem ve Teknikleri. Isparta: SDÜ Yayınları.

Bal, H. (2013). Nitel Araştırma Yöntemi. Isparta: Fakülte Kitabevi.

Baldock, J. (2012). Social Policy, Social Welfare, and The Welfare State. J. Baldock, L. Mitton, N. Manning, & S. Vickerstaff içinde, Social Policy (s. 7-26). Oxford: Oxford University Press.

Balıkçioğlu, B., & Karacaoğlu, K. (2007). Sosyal Bir Ürün Olarak Topluma Pazarlanan Hayırseverlik: Stratejik Hayırseverlik. Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 9(2), 121-141.

Baudrillard, J. (2004). Tüketim Toplumu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (1996). Yasa Koyucular İle Yorumcular: Modernite, Postmodernite ve Entelektüeller Üzerine. İstanbul: Metis Yayıncılık.

Bauman, Z. (1999). Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar. İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Bauman, Z. (2000). Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2001). Parçalanmış Hayat. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2003). Modernlik ve Müphemlik. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2005). Bireyselleşmiş Toplum. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2013a). Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm: Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik. İstanbul: Say Yayınları.

Bauman, Z. (2013b). Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır? İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Baydar, M. L., Gül, H., & Akçil, A. (2007). Bilimsel Araştırmanın Temel İlkeleri. Isparta: SDÜ Yayınları.

Bayertz, K. (1999). Four Uses of "Solidarity". K. Bayertz içinde, Solidairty (s. 3-28). London: Kluwer Academic Publishers.

Beck , U., & Beck-Gernsheim , E. (2002). Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences. London: Sage Publishing.

Beck, U. (1992). Risk Society: Towards a New Modernity. London: SAGE Publications.

Beck, U. (2005). Siyasallığın İcadı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Beck, U. (2011). Risk Toplumu Başka Bir Modernliğe Doğru. İstanbul: İthaki Yayınları.

Ben- Amittay, J. (1983). Siyasal Düşünceler Tarihi. Ankara: Savaş Yayınları.

Bengston, V., & Schrader, S. (1982). Parent- Child Relations. D. Mangen, & W. Peterson içinde, Research Instruments in Social Gerontology (Cilt 2, s. 115-186). Minneapolis: University of Minnesota Press.

Benhabib, S. (2005). Eleştiri, Norm ve Ütopya. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bentham, J. (2011). Yasamanın İlkeleri. İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık.

Berberoğlu, B. (2009). Klasik ve Çağdaş Sosyal Teoriye Giriş: Eleştirel Bir Perspektif. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bigman, D., & Fofack, H. (2000). Geographical targeting for poverty alleviation: An introduction to the special issue. The World Bank Economic Review, 14(1), 129-145.

Bilgen, A. C. (2007). Habermas ve Sosyal Hakların Meşruiyeti. Toplum ve Bilim(110), 62-82.

Bilgin, N. (2003). Sosyal Psikoloji Sözlüğü. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Bocock, R. (1997). Tüketim. Ankara: Dost Kitabevi.

Bora, A. (2005). Kadınların Sınıfı. Ankara: İletişim Yayınları.

Boratav, K. (1991). 1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Bosco, A. (2000). Are National Social Protection System under Threat? Observations on the recent case law of the Court of Justice. Berlin: Groupment d'etudes et de Recherches Notre Europe.

Bourguignon, F. (2004). The Poverty-Growth Inequality Triangle. Indian Council For REsearch on International Economic Relations, (s. 1-30). New Delhi.

Boyer, R. (2002). s There A Welfare State Crisis? A Comparative Study of French Social Policy . Geneva: International Labour Organization .

Buğra, A. (2007). AKP Döneminde Sosyal Politika ve Vatandaşlık. Toplum ve Bilim(108), 143-166.

Buğra, A. (2007b). Piyasa Yayılmaya, Toplumdan Ayrışmaya ve Topluma Hâkim Olmaya Çalışıyor. *Sivil Toplum: Düşünce & Araştırması Dergisi*, 5(19), 137-148.

Buğra, A., & Keyder, Ç. (2006). The Turkish Welfare Regime in Transformation. *Journl of European Social Policy*, 16(3), 211-228.

Buğra, A., & Keyder, Ç. (2007). Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru. İstanbul: İletişim Yayınları.

Büte, M., & Tekarslan, E. (2010). Nepotizmin Çalışanlar Üzerine Etkileri: Aile İşletmelerine Yönelik Bir Saha Araştırması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 1-21.

Castel, R. (2004). *Sosyal Güvensizlik*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Castells , M., & Henderson, J. (1987). Techno-economic restructuring, socio. political process and spatial transformation: a global perspective. J. Henderson, & M. Castells içinde, *Global Restructuring and Territorial Development* (s. 1-17). London: SAGE Publication.

Chen, S., Datt, G., & Ravallion, M. (1994). Is Poverty Increasing in The Developing World? *Review of Income and Wealth*, 40(4), 359–376.

Chossudovsky, M. (1999). *Yoksulluğun Küreselleşmesi*. İstanbul: Çivi Yazıları.

Clarke, J. (2004). *Changing Welfare, Changing States New Directions in Social Policy*. London: SAGE Publications.

Corcuff, P. (2007). *Bireyciliğin Meselesi*. Ankara: Heretik Yayınları.

Coser, L. A. (2011). *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları Tarihsel ve Toplumsal Bağlımlarında Fikirler* (2. b.). (H. Hülür, S. Toker, & İ. Mazman, Çev.) Ankara: DeKi Basım Yayım.

Cuff, E. C., Sharrock, W. W., & Francis, D. W. (2013). *Sosyolojide Perspektifler*. İstanbul: Say Yayınları.

Çelik, A. (2010). Muhafazakâr Sosyal Politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım-Yükümlülük Yerine Hayırseverlik. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*(42), 63-81.

Çetin, İ. (2012) *Gecekonduunun Mekân Sosyolojisi*, Yaba Yayınları, İstanbul.

Çoşkun, M. N. (2012). Türkiye'de Yoksulluk: Bölgesel Farklılar ve Yoksulluğun Profili. *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni* (2012/59).

De Beer, P. (2005). De solidariteit onder druk. P. De Beer, J. Bussemaker, & P. Kalma içinde, *Keuzen in de sociale zekerheid* (s. 27-37). Amsterdam: De Burcht/ Wiardi Beckman Stichting.

De Beer, P. (2008). De vele gezichten van solidariteit. J. D. Van içinde, Verbindend bouwen: over solidariteit en verzorgingstaat (s. 61-72). Kampen: Uitgeverij Kok.

De Haan, A. (2000). Social Exclusion: Enriching the understanding of deprivation. *Studies in Social and Political Thought*, 2(2), 22-40.

de Tocqueville, A. (2004). Eski Rejim ve Devrim. İstanbul: İmge Kitabevi.

de Tocqueville, A. (2009). Democracy in America : Volumes I and II. Ware: The Floating Press.

Dean, H. (1999). Citizenship. M. (. Powell içinde, New Labour? New Welfare State? (s. 213-233). Bristol: The Polity Pres.

Dedeoğlu, S. (2009/2). Eşitlik mi Ayrımcılık mı? Türkiye’de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı. *Çalışma ve Toplum*(21), 41-54.

Demirbilek, S. (2005). Sosyal Güvenlik Sosyolojisi. İstanbul: Legal Yayıncılık.

Dilik, S. (1991). Sosyal Güvenlik. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Dinçkol, A. (2001). Sosyolojiye Giriş. İstanbul: Der Yayınları.

Dobrzanski, D. (2011). The Principle of Solidarity. G. F. McLean içinde, The Idea of Solidarity: Philosophical and Social Contexts (s. 7-23). Washington: The Council for Research in Values and Philosophy.

Douglas, M., & Isherwood, B. (1999). Tüketimin Antropolojisi. Ankara: Dost Kitabevi.

DPT. (2006). Dokuzuncu Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Politikaları Özel İhtisas Alt Komisyonu Raporu. Ankara: DPT Yayını.

Dumanlı, R. (1996). Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları. Ankara: DPT Yayınları.

Durkheim, E. (1947). The Division of Labor in Society. (G. Simpson, Çev.) Illinois: The Free Press.

Durkheim, E. (2006). Toplumsal İşbölümü. (Ö. Ozankaya, Çev.) İstanbul: Cem Yayınevi.

Durmaz, O. S. (2016). Neo-Liberal Sosyal Politika Rejiminin Tesisi ve AKP. *Çalışma ve Toplum*, 48(1), 143-168.

Ecevit, M., & Ecevit, Y. (2002). Kırsal Yoksullukla Mücadele: Tarımda Mülksüzleşme ve Aile Emeginin Metalaşması. Y. Özdek içinde, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları (s. 271-289). Ankara: TODAİE Yayınları.

- Edgell, S. (1998). Sınıf. Ankara: Dost Kitabevi.
- Eğilmez, D. B. (2010) “İzmir’de Kentsel Dönüşüm ve Dönüştürülemeyen Zorunlu Yoksulluk Halleri”, Değişen İzmir’i Anlamak (içinde), der. Deniz Yıldırım ve Evren Haspolat, Phoenix Yayınevi, Ankara, ss: 601-638.
- Ekinci, O., Dünden Bugüne İstanbul Dosyaları, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1995.
- Elbek, O. (2013). Örgütlerimiz Üzerine. Toraks Bülteni(Aralık), 44-46.
- Emirbayer, M. (2003). Emile Durkheim: Sociologist of Modernity.
- Erbil-Erdugan, F. (2010). Türkiye’de özürlü yoksulluğu ve mücadele politikalarının değerlendirilmesi: Ankara-Keçiören örneği. Ankara: Özürlüler İdaresi Başkanlığı.
- Ercan, T. (1989). Kentleşme ve Gecekondu. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Erdem, T. (2006). Yoksulluk. T. Erdem içinde, Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavramlar ve Süreçler (s. 321-365). Ankara: Lotus Yayınevi.
- Erder, S. (1996). İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erder, S. (1997). Kentsel Gerilim. Ankara: Um:ag Vakfı Yayınları.
- Erder, S. (1998). Kentlerdeki Enformel Örgütlenmeler, ‘Yeni’ Eğilimler ve Kent Yoksulları ya da Eski Hamamdaki Yeni Taslar. 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık (s. 107-114). içinde İstanbul: Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- Erenstein, O., Hellin, J., & Chandna, P. (2010). Poverty mapping based on livelihood assets: A meso-level application in the Indo-Gangetic Plains, India. , 30(1), 112-125. Applied Geography, 30(1), 112-125.
- Ergun Özler, D., & Büyükarıslan, A. (2011). The Overall Outlook of Favoritism in Organizations: A Literature Review. International Journal of Business and Management Studies, 3(1), 275-285.
- Erman, T. (1996). Kentteki Göçmenin Bakış Açısından Kent/Köy Kimliği" Niçin Köylüyüz Hala? Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 51(01), 289-304.
- Eryılmaz, B. (2010). Kamu Yönetimi. Ankara: Okutman Yayıncılık.
- Esping- Andersen, G. (2011). Tamamlanmamış Devrim. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Esping-Andersen, G. (2006). Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri. A. Buğra, & Ç. Keyder içinde, Sosyal Politika Yazıları (s. 33-52). İstanbul: İletişim Yayınları.

Fafchamps, M. (1992). Solidarity Networks in Pre-Industrial Societies: Rational Peasants with a Moral Economy. *Economic Development and Cultural Change*, 41(1), 147-174.

Fafchamps, M. (1992). Solidarity Networks in Preindustrial Societies: Rational Peasants with a Moral Economy. *Economic Development and Cultural Change*, 41(1), 147-174.

Falay, N. (1978). *İbni Haldun'un iktisadi görüşleri*. İstanbul: Güryay Matbaacılık.

Foucault, M. (2000). *Hapishanenin Doğuşu*. Ankara: İmge Kitabevi.

Foucault, M. (2008). *The Birth of Biopolitics: Lectures at the College de France 1978-1979*. Melbourne: Palgrave Macmillan.

Freyer, H. (2012). *Sosyoloji Kuramları Tarihi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları .

Frisby, D. (2006). Georg Simmel – Modernitenin İlk Sosyologu. G. Simmel içinde, *Modern Kültürde Çatışma* (s. 9-56). İstanbul: İletişim Yayınları.

Giddens, A. (1997). Jürgen Habermas. Q. Skinner içinde, *Çağdaş Temel Kuramlar* (A. Demirhan, Çev., s. 156-177). Ankara: Vadi Yayınları.

Giddens, A. (1999). Risk and Responsibility. *The Modern Law Review*, 62(1), 1-10.

Giddens, A. (2000). *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*. (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Alfa Yayınları.

Giddens, A. (2002). *Sağ ve Solun Ötesinde: Radikal Politikaların Geleceği*. İstanbul: Metis Yayınları.

Giddens, A. (2004). *Modernliğin Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Giddens, A. (2010). *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Giddens, A. (2010). *Modernite ve Bireysel Kimlik: geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*. İstanbul: Say Yayınları.

Giddens, A., & Held, D. (1992). *Classes, Power and Conflict : Classical and Contemporary Debates*. London: Macmillan.

Goodin, R. E. (1985). Erring on the side of kindness in social welfare policy. *Policy Sciences*, 18(2), 141-156.

Gorz, A. (1995). *İktisadi Aklın Eleştirisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gough, I. (1996). Social welfare and competitiveness. *New Political Economy*, 1(2), 209-232.

Gökçe, B. (2007). *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*. Ankara: Savaş Yayınları.

Gökçe, B., Acar, F., Güneş Ayata, A., Kasapoğlu, A., Özer, İ. Ve Uygun, H. (1993). *Gecekonduarda Aileler arası Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü*. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları.

Gökçeoğlu Balcı, Ş. (2007). *Tutunamayanlar ve Hukuk*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Gökdayı, İ. (2003). *Türkiye'de Kırsal Yoksulluk ve Anamas Örneği*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Gökdayı, İ. (2004). *Unutulmuş Ötekiler: Kırsal Yapısal Yoksulluk Kültürü ve Anamas Yöresi Örneği. I. Sınıf Araştırmaları Sempozyumu- İşçi Sınıfının Değişen Yapısı ve Sınıf Hareketinde Yeni Arayışlar, Deneyimler*. İstanbul: İstanbul Sosyal Araştırmalar Vakfı Türkiye Sınıf Araştırmaları Merkezi.

Gökdayı, İ. (2007). *Yoksulluk mu, Yoksunluk mu? Buzdağının Arkasına Bakış. Yerel Siyaset Dergisi*(14).

Gökdayı, İ. (2012). *Bölgesel Gelişmenin Önünde Kırsal Yoksulluk Sorunsalı: Anamas Örneği. H. (. Erlat içinde, Bölgesel Gelişme Stratejileri ve Akdeniz Ekonomisi (s. 199-207)*. Ankara: TEK yayını.

Görün, M., & Elagöz, İ. (2007). *Kentsel Yoksulluk: Sivil Toplum ve Yerel Yönetim İşbirliği. IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi. Çanakkale: On Sekiz Mart Üniversitesi BİGA İİBF Yayınları*.

Göze, A. (2005). *Liberal Marxiste Faşist Nasyonal Sosyalist ve Sosyal Devlet*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Gugler, J. (1988). *The urbanization of the third world*. Oxford: Oxford University Press.

Güçhan, G., *Toplumsal Değişme Ve Türk Sineması, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1992*.

Gül, H. (2008). *Keynesçi Refah Devletinin Temeli Olarak Sosyal Demokrasi ve Yeni Liberal Dönüşümün Yansımaları. Toplum ve Demokrasi*, 2(2), 107-132.

Gül, H., & Ergun, C. (2003). *Mutlak Yoksulluk ve Nedenleri: Ankara Örneği. Yoksulluk Sempozyumu. İstanbul: Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği*.

Gül, H., & Sallan Gül, S. (2007). *Sosyal Devletten Çalışma Refahına Geçişte Sosyal Haklar ve Yoksullar. Amme İdaresi Dergisi*, 40(3), 1-30.

Güneş Ayata, A. (1990-1991). Gecekonduarda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri ve Hemşehrilik. *Toplum ve Bilim*(51-52), 89-101.

Habermas, J. (1997). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Habermas, J. (1997). *Legitimation Crisis*. (T. McCarthy, Çev.) Cambridge: Polity Press.

Habermas, J. (1998). *Between Facts and Norms*, . (W. Rehg, Çev.) Cambridge: Polity Press.

Habermas, J. (2001). *İletişimsel Eylem Kuramı: 1.Cilt: Eylem Rasyonelliği ve Toplumsal Rasyonelleşme; 2. Cilt: İşlevselci Aklın Eleştirisi Üzerine*. (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Haldun, İ. (1977). *Mukaddime (Cilt 1)*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Haldun, İ. (2009). *Mukaddime (Cilt I)*. (S. Uludağ, Çev.) İstanbul: Dergah Yayınları.

Haldun, İ.-i. (2015). *Mukaddime*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Hancock, R. (1998). Tocqueville's Practical Reason. *Perspectives on Political Science*, 27(4), 212-219.

Haralambos, M., & Holborn, M. (2000). *Sociology Themes and Perspectives*. London: Collins Educational.

Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin Durumu*. İstanbul: Metis.

Harvey, D. (2003). *Sosyal Adalet ve Şehir*. İstanbul: Metis Yayınları.

Hatıplı, M., & Aytaç, A. (2011). *Dünya'da ve Türkiye'de Yoksulluğun Özgün Yapısı ve Yoksullukla Mücadele*. İstanbul: Kriter Basım Yayın Dağıtım.

Haughton, J., & Khandker, S. R. (2009). *Handbook on poverty -inequality*. Washington D.C.: World Bank Publications.

Heijstek, D. J. (2012). *Solidarity in Soweto- The Children Support Grant: Substitutes or Complements? Policy Analysis and Organisation Master Thesis*. Utrecht: Utrecht University.

Henninger, H., & Snel, M. (2002). *Where are the poor? Experiences with the development and use of poverty maps*. Washington, D.C: World Resources Institute.

Hopkin, J. (2006). *Conceptualizing political clientelism: Political exchange and democratic theory*. APSA annual meeting. Philadelphia.

Huber, E. (1970). Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet. AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi, XXVII(3), 27-51.

Illich, I. (2002). Tüketim Köleliği. İstanbul: Pınar Yayınları.

Işık, O., & Pınarcıoğlu, M. (2002). Nöbetleşe Yoksulluk: Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları Sultanbeyli Örneği. İstanbul: İletişim Yayınları.

Işık, Ş. (1999). İzmir'e Yönelik Göçlerin Coğrafi Boyutları. Türk Coğrafya Dergisi(34), 383-405.

Işık, Ş. (2009). 1995-2000 Döneminde İzmir'e Yönelik Göçler. Türk Coğrafya Dergisi(52), 9-16.

İlhan, S., & Aytaç, Ö. (2010). "Türkiye'de Kayırmacı Eğilimlerin Oluşmasında Toplumsal ve Kültürel Yapının Rolü. R. Erdem içinde, Yönetim ve Örgüt Açısından Kayırmacılık (s. 61-83). İstanbul: Beta Basım.

İzmir Büyükşehir Belediyesi. (1998). Yerel Gündem 21. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını.

James, W., Mauss, M., & Allen, N. J. (1998). Marcel Mauss: a centenary tribute. New York: Berghahn Books.

Jung, W. (2001). Georg Simmel, Yaşamı, Sosyolojisi, Felsefesi. İstanbul: Anahtar Kitaplar.

Kalaycıoğlu, S. (2006). Dynamics of poverty in Turkey: gender, rural/urban poverty, social networks and reciprocal survival strategies. M. Petmesidou, & C. Papatheodorou içinde, Poverty and Social Deprivation in the Mediterranean – Trends, Policies and Welfare Prospects in the New Millennium, (s. 218-247). London&NewYork: Zed Books.

Kapar, R. (2006). Sosyal Korumanın İşgücü Piyasasına Etkisi. İstanbul: Birleşik Metal-İş Yayınları.

Karakaş, M., & Çak, M. (2007). Yolsuzlukla Mücadelede Uluslararası Kuruluşların Rolü. Maliye Dergisi,(153), 74-101.

Karasar, N. (2008). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. İstanbul: Nobel Yayın .

Kateb, G. (2003). Democratic Individualism and Its Critics. Annual Review of, 6, 275-305.

Kaya, E. (2009). Yoksullukla Mücadelede Avrupa'nın ve Türkiye'nin Sosyal Yardım Modeli. Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.

Kaya, Z. (2011). Türkiye'de Yoksulluk Analizi: Bir Probit Model Uygulaması. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kaygalak, İ. (2006). İzmir Karşıyaka-Çiğli Periferisinde Göçün Sosyo- Ekonomik Boyutları. Ege Coğrafya Dergisi, 15(1-2), 87-103.

Kaygalak, S. (2001). Yeni Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekansal Yoğunlaşması: Mersin/Demirtaş Mahallesi Örneği. Praksis(2), 124-172.

Keane, J. (2004). Sivil Toplum İle devlet Arasındaki Ayrımın Kökenleri ve Gelişimi 1750-1850. J. (. Keane içinde, Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa'da Yeni Arayışlar (s. 47-90). İstanbul: Yedi Kıta Yayınları.

Keleş, R.(1998). Kentbilim Terimleri Sözlüğü. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Keyder, Ç. (2006). İktisadi Gelişme ve Bunalım 1950-1980. İ. C. Schick, & E. A. Tonak içinde, Geçiş Sürecinde Türkiye. İstanbul: Belge Yayınları.

Khan, M. H. (2000). Rural Poverty in Developing Countries Issues and Policies . IMF Working Paper, 1-33.

Khatri, N., & Tsang, E. W. (2003). Antecedents and Consequences of Cronyism in Organizations. Journal of Business Ethics, 43(4), 289-303.

Kılınç Ürkmez, G., & Zengin Çelik, H. (2016). 6360 Sayılı Yasayla Mekansal İlişki Sisteminin Kır-Kent İkileminde Yeniden Yapılanışı ve Yerel Yönetimler: Kayseri İli Örneği. Çağdaş Yerel Yönetimler, 25(3), 69-94.

Kılınç, D. (2011). Görünüşte Bir Dayanışma Biçimi Olarak Hayırseverlik. felsefelogos, 15(41), 35-41.

Kıray, M. (1972). Gecekondu. Az Gelişmiş Ülkelerde Toprakta Kopma ve Kentle Bütünleşememe. Ankara Üniversitesi Sıyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, XXVII(III), 561-573.

Kıray, M. (1998). Örgütlenemeyen Kent: İzmir. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kıray, M. (2003). Az Gelişmiş Memleketlerde Şehirleşme Eğilimleri: Tarihsel Perspektif İçinde İzmir. M. Kıray içinde, Kentleşme Yazıları (s. 28-65). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kıray, M. (2000). Ereğli, Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kızılçelik, S. (2000). Frankfurt Okulu. Ankara: Anı Yayıncılık.

Kitschelt, H., & Wilkonson, S. (2007). Citizens-politician Linkages: An Introduction. H. Kitschelt, & S. Wilkinson içinde, Patrons, Clients, and Policies. Patterns

of Democratic Accountability and Political Competition (s. 1-49). Cambridge: Cambridge University Press:.

Kleinman, M. (2006). Kriz mi Ne Krizi? Avrupa Refah Devletlerinde Süreklilik ve Değişim. A. Buğra, & Ç. (. Keyder içinde, Sosyal Politika Yazıları (s. 195-229). İstanbul: İletişim Yayınları.

Komşuoğlu, A. (2009). Birimiz Hepimiz, Hepimiz Birimiz için mi?–Dağınık bir Siyasetin Topluma Sunduğu Elde Kalan Tutkal: Klientalist Ağlar. Toplum ve Bilim(116), 21-54.

Komter, A. E. (2005). Social Solidarity and the Gift. Cambridge: Cambridge university Press.

Kongar, E. (1995). Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kongar, E. (2000). 21. Yüzyılda Türkiye. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.

Koray, M. (2005). Görülmek İstenmeyen Gerçek: Sosyal Refah Politikaları ve Demokrasi İlişkisi. Çalışma ve Toplum, 5, 27-60.

Koray, M., & Topçuoğlu, A. (1995). Sosyal Politika. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Korzynski, M. (2003). Güven Ekonomi Politigi. F. (. Erdem içinde, Sosyal Bilimlerde Güven (s. 61-88). Ankara: Vadi Yayınları.

Korpi, W. (1989). Power, politics, and state autonomy in the development of social citizenship: Social rights during sickness in eighteen OECD countries since 1930. American sociological review, 54(3), 309-328.

Kozak, İ. (1999). İbn Haldun'a Göre İnsan-Toplum-İktisat. Adapazarı: Değişim Yayınları.

Kozak, İ. E. (2012). İbn Haldun'un İşletme ve Kamu Yönetimine İlişkin Görüşlerine Günümüzden Bir Bakış. İş Ahlakı Dergisi, 5(9), 163-184.

Kraynak, R. P. (1987). Tocqueville's Constitutionalism. American Political Science Review, 81(4), 1175-1195.

Kümbetoğlu, B. (2005). Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Lenski, G. (2012). Toplum. J. Macionis içinde, Sosyoloji (s. 87-109). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Lieblich, A., Tuval- Mashiach, R., & Zilber , T. (1998). Narrative Research: Reading, Analysis, and Interpretation. London: SAGE Publication.

Loo, H. V., & Reijen, W. V. (2006). *Modernleşmenin Paradoksları*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Luhmann, N. (2000). Familiarity, confidence, trust: Problems and alternatives. T. 6, D. (. Gambetta içinde, *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations* (s. 94-107). Oxford: University of Oxford Press.

Lupton, D. (1999). *Risk*. London: Routledge Publication.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Marshall, T. (2000). *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*. Ankara: Gündoğan Yayınları.

Marshall, T. H., & Bottomore, T. (1992). *Citizenship and Social Class*. London: Pluto Press.

Martal, A. (1999). *Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme: 19. yüzyıl*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.

Marx, K., & Engels, F. (2002). *Konünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*. Ankara: Sol Yayınları.

Meiksins Wood, E. (2003). *Kapitalizmin kökeni: geniş bir bakış*. Ankara: Epos.

Meydanoğlu, Z., & Bikmen, F. (2006). *Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı Sivil Toplum ve Hayırseverlik Araştırmaları 2004-2006 Araştırma Bulguları ve Çözüm Önerileri*. İstanbul: TÜSEV Yayını.

Milbourne, P. (2004). The local geographies of poverty: a rural case-study. *Geoforum*, 35(5), 559-575.

Mingione, E. (1993). The New Urban Poverty and the Underclass: Introduction. *International Journal of Urban and Regional Research*, 17(3), 324-326.

Moore, W. E. (1997). İşlevselcilik. T. Bottomore, & R. Nisbet içinde, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* (s. 327-368). Ankara: Ayraç Yayınları.

Mutluer, M. (2000). *Kentleşme Sürecinde İzmir'de Toplu Konut Uygulamaları*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

Nedelmann, B. (2001). The Continuing Relevance of Georg Simmel: Staking Out Anew the Field of Sociology. G. Ritzer, & B. Smart içinde, *Handbook of Social Theory* (s. 66-78). London: SAGE Publications .

Odabaşı, F. (2010). *Yoksullukla Mücadelede İstihdamın Rolü*. Ankara: Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi,.

Offer, J. (2010). *Herbert Spencer and Social Theory*. New York: Palgrave Macmillan.

Oktar, S., & Varlı, A. (2010). Türkiye'de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti'nin Tarım Politikası. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, XXVIII(I), 1-22.

Okurkan Bursal, M. (2010). Yoksullukla Mücadelede Dünya Bankası'nın Değişen Rolü. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Okutan, A. (1995). Türkiye'de Kentleşme ve Siyasal Yapı. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı.

Ollman, B. (1972). Toward class consciousness next time: Marx and the working class. *Politics & Society*, 3(1), 1-24.

Oskay, Ü., & Şen, H. (2012). Çağdaş Sosyoloji Teorileri Yapısal İşlevselci-Sembolik Etkileşimci ve Çatışmacı Teoriler. M. Tuna içinde, *Sosyolojiye Giriş Sosyolojinin Temel Tartışmaları* (s. 49-66). Ankara: Detay Yayıncılık.

Önen, E. (1997). Kent, Dayanışma ve Hemşehrilik Dernekleri. *Toplum ve Göç II.Sosyoloji Kongresi Bildirileri* (s. 450-458). Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları.

Özbek, N. (2002). Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sosyal Devlet. *Toplum ve Bilim*(92), 7-33.

Özden, P. P. (2008). *Kentsel Yenileme*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Özer, İ. (2004). *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*. Bursa: Ekin Kitabevi.

Özgen, H. N. (2011). Van- Özalp 33 Kurşun Olayı Toplumsal Hafızanın Hatırlama ve Unutma Biçimleri. İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.

Özkazanç, A. (1997). Refah Devletinden Yeni Sağa: Siyasi İktidar Tarzında Dönüşümler. *Mürekkep*, 97(7), 21-39.

Özkazanç, A. (2009). Toplumsal vatandaşlık ve neo-liberalizm sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(1), 247-274.

Özler, H., Ergun Özler, D., & Eren Gümüştekin, G. (2007). Aile İşletmelerinde Nepotizmin Gelişim Evreleri ve Kurumsallaşma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 437-450.

Öztürk, Ş. (2008). Kırsal Yoksulluk. N. Oktik içinde, *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları* (s. 265-299). İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları.

Öztürk, Ş. (2008b). Kırsal Yoksulluk ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(5), 605-634.

Özüğurlu, M. (2003). Sosyal Politikanın Dönüşümü ya da Sıfatın Suretten Kopuşu. *Mülkiye Dergisi*, 27(239), 59-74.

- Parsons, T. (1971). *The system of modern societies*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Parsons, T. (1982). *on institutions and social evolution: selected writings*. Chicago & London: University of Chicago Press.
- Pehlivan, M. S. (2010). *Gelir dağılımı eşitsizliğine devletin müdahale araçları: SYDTF örneği*. Ankara: Başbakanlık SYDGM Yayınları.
- Phipps, S. A. (1993). *Perspectives on Poverty*. *Review of Income and Wealth*, 39(3), 313-318.
- Pınar, İ. (1994). *Gezginlerin Gözüyle İzmir: XIX. Yüzyıl*. Ankara: Akademi Kitabevi.
- Piattoni, S. (2001). *Clientelism in historical and comparative perspective*. S. Piattoni içinde, *Clientelism, Interests, and Democratic Representation The European Experience in Historical and Comparative Perspective* (s. 1-30). Cambridge: Cambridge University Press.
- Polat, S. (1995). *1927 Nüfus Sayımı ve İzmir*. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, II(4-5), 63-75.
- Poloma, M. (2011). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. Ankara: Palma Yayıncılık.
- Pradhan, M., & Ravallion, M. (2000). *Measuring poverty using qualitative perceptions of consumption adequacy*. *Review of Economics and Statistics*, 82(3), 462-471.
- Putnam, R. D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Tradition in Modern Italy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Raiborn, C., Green, A., Todorova, L., Trapani, T., & Watson, W. E. (2003). *Corporate philanthropy: When is giving effective?* *Journal of Corporate Accounting & Finance*, 15(1), 47-54.
- Rasmussen, D. M. (1994). *How is valid law possible?: A review of faktizität und geltung by Jürgen Habermas*. *Philosophy and Social Criticism*, 20(4), 21-44.
- Ravallion, M. (1992). *Poverty comparisons, a guide to concepts and methods*. Washington: World Bank Publications.
- Richter, R. (2012). *Sosyolojik Paradigmalar*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Ricks, J. (2005). *An Assessment of Strategic Corporate Philanthropy on Perceptions of Brand Equity Variables*. *Journal of Consumer Marketing*, 22(3), 121-134.
- Ritzer, G. (2011). *Modern Sosyoloji Kuramları*. Ankara: DeKi Basım Yayın.
- Ritzer, G. (2013). *Klasik Sosyoloji Kuramları*. Ankara: De Ki Basım Yayın.

Ritzer, G., & Stepnisky, J. (2013). Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri. Ankara: DeKi Basım Yayın.

Ritzer, G., & Stepnisky, J. (2014). Sosyoloji Kuramları. Ankara: DeKi Basım Yayın.

Rose, N. (1996). The death of the social? Re-figuring the territory of government. *International Journal of Human Resource Management*, 25(3), 327-356.

Sabine, G. (1969). Siyasal Düşünceler Tarihi 3. Çev, Özer Ozankaya, . Ankara: Sevinç Matbaası .

Sallan Gül, S. (2001). Türkiye’de Yoksulluk ve Devletin Yoksullukla Mücadelesinin Sosyolojik Değerlendirilmesi: Fak-Fuk-Fon. Ankara: Doçentlik Takdim Tezi.

Sallan Gül, S. (2002). Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa. Y. Özdek içinde, Yoksulluk, (s. 107-118). Ankara: TODAİE Yayınları.

Sallan Gül, S. (2002). Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları. Y. Özdek içinde, Yoksulluk ve İnsan Hakları (s. 107-118). Ankara: TODAİE.

Sallan Gül, S. (2004). Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa. İstanbul: Etik Yayınları.

Sallan Gül, S. (2005). Türkiye’de Yoksulluğun Kadınsılaşması. *Amme İdaresi Dergisi*, 38(1), 25-43.

Sallan Gül, S. (2006). Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kıskaçında Refah Devleti. İstanbul: Ebabil Yayınları.

Sallan Gül, S., & Alican, A. (2014). Türkiye’de Kadın Hakları ve Sosyal Hizmet Uygulamalarında Yeni Liberal Dönüşüm. P. Akkuş, & Ö. (. Başpınar Aktütün içinde, Sosyal Hizmet ve Öteki (s. 112-144). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Sallan Gül, S., & Gül, H. (2008). Türkiye’de Yoksulluk, Yoksulluk Yardımları ve İstihdam. N. Oktik içinde, Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları (s. 361-396). İzmir: Yakın Kitabevi.

Sallan Gül, S., Gül, H., & Cem, E. v. (2003). Türkiye’de Yoksulluk Kültürü Tezlerine Bakış: Ankara Örneği. Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler Sempozyumu. Antalya.

Sancar, M. (2001). Demokrasi- İnsan Hakları- Hukuk Devleti. *Toplum ve Bilim*(87), 7-27.

Satterthwaite, D. (1995). The underestimation and misrepresentation of urban poverty. *Environment and Urbanization*, 7(1), 3-10.

Seligman, A. B. (2000). The Problem of Trust. New Jersey: Princeton University Press.

Sennett, R. (2002). Kamusal İnsanın Çöküşü. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sennett, R. (2002). Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sevgi, C. (1988). Kentleşme Sürecinde İzmir ve Gecekondular. İzmir: Uzman Yayınları.

Sezen, S. (1999). Türkiye’de Planlama. Ankara: TODAİE Yayınları.

Simmel, G. (1909). The Problem of Sociology. American Journal of Sociology, 15(3), 289-320.

Simmel, G. (1950). The Sociology of Georg Simmel. New York: Free Press.

Simmel, G. (1971). On Individuality and Social Forms: Selected Writings. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Simmel, G. (1978). The philosophy of money. London & New York: Routledge and Kegan Paul Ltd .

Simmel, G. (2004). The Philosophy of Money. London: Routledge.

Simmel, G. (2006). Modern Kültürde Çatışma (4.Baskı b.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Simmel, G. (2009). Bireysellik ve Kültür. (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Slattery, M. (2011). Sosyolojide Temel Fikirler. Bursa: Sentez Yayıncılık.

Smith, A. (2016). Milletlerin Zenginliği. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Smyrnelis, M. C. (2008). İzmir 1830-1930 Unutulmuş Bir Kent mi? Bir Osmanlı Limanından Hatıralar. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sönmez, İ. (2001). Yapısal Dönüşümler Sürecinde Toplumsal Dışlanmışlıkların Oluşumu: İzmir Tarihi Kent Merkezi Geçiş Alanı Örneği. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Spencer, H. (1868). Essays: Scientific, Political and Speculative. London: Williams & Norgate.

Spencer, H. (1882). Political Institutions. The Principles of Sociology . içinde London: Williams and Norgate.

Spencer, H. (1898). *The Principles of Sociology*. New York: D. Appleton and Company.

Spencer, H. (1947). *İlk Prensipler*. Ankara: MEB Yayınları.

Spencer, H. (1960). *The Man Versus the State*. Idaho: The Caxton Printers.

Stanko, D. (2004). *Social Security in Theory and Practice: An Essay*. EconWPA. 05 28, 2014 tarihinde <http://econwpa.repec.org/eps/pe/papers/0401/0401007.pdf> adresinden alındı

Stowasser, B. (1986). İbn Khaldun'un Tarih Felsefesi: Devletlerin ve Uygarlıkların Yükseliş ve Çöküşü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 39(1), 173-181.

Sullivan, T. J. (2011). *Introduction to Social Problems*. London: Pearson.

Südaş, İ., & Mutluer, M. (2013). Beşeri ve Ekonomik Özellikleri Açısından İzmir. E. Öner içinde, Prof.Dr. Asaf Koçman'a Armağan. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Şaylan, G. (2003). *Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*. Ankara: İmge Kitabevi.

Şenel, A. (2002). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Şener, S. (1999). İktisadi Gelişmenin Ön Koşulu: İktisadi Özgürlük. *Yeni Türkiye*(25), 400-411.

Şenses, F. (2002). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Talas, C. (1995). *Toplumsal Politika*. Ankara: İmge Kitabevi.

Taylor, L. A. (1981). A Brief History of Sociology. *International Review of Modern Sociology*, 11(1/2), 1-23.

Tekeli, İ., & Erder, L. (1978). *Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdüleri Merkezi Yayını.

Tekşen, A. (2003). *Bir Tampon Mekanizma Olarak Kentleşme sürecinde Hemşehrilik*. Ankara: DPT Yayınları.

Timur, T. (2012). *Habermas'ı Okumak* (2. b.). İstanbul: Yordam Kitap.

Toktamış, K. (2010). Durkheim'den Simmel'e Toplum ve Bilimine Giriş: Bir Varmış, Bir Yokmuş. *Sosyoloji Dergisi*(21), 85-101.

Topgöl, S. (2013). Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınsılaşması. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 14(1), 277-296.

Toprak Karaman, Z. (1998). Kent Yönetimi ve Politikası, İzmir: Saray Kitabevi.

Tosun, M. U. (1999). TOSMali Sorunlara Yeni Bir Yaklaşım: Anayasal İktisat Teorisi. Yeni Türkiye(25), 418-426.

Tönnies, F. (2000). Gemeinschaft ve Gesellschaft. A. Aydoğan içinde, Şehir ve Cemiyet (s. 185-217). İstanbul: İz Yayıncılık.

Tönnies, F., & Harris, J. (2001). Tönnies: Community and Civil Society. Cambridge: Cambridge University Press.

Tören, T. (2007). Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması. İstanbul: SAV Yayınları.

TUIK. (2011). Hanehalkı Bütçe Araştırması 2009. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

TUIK. (2012). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2011. Ankara: TUIK Yayını.

Turner, B. S. (2001). Statü. Ankara: Ütopya Yayınları.

Turner, J. H., Beeghley, L., & Powers, C. H. (2010). Sosyolojik Teorinin Oluşunu. İstanbul: Sentez Yayın.

Tütengil, C. O. (1977). Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

UNDP. (1997). Human Development Report 1997. New York: Oxford University Press.

Urhan, G., & Urhan, B. (2015). AKP Döneminde Sosyal Yardım. M. Koray, & A. Çelik içinde, Himmət, Fıtrat, Piyasa: AKP Döneminde Sosyal Politika (s. 229-258). İstanbul: İletişim Yayınları.

Uyar, H. (1996-1997). Tariş Üzüm Kurumu: Tarihsel Bir Değerlendirme. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, II(6-7), 199-211.

Ünal, A. (2013). Toplumsal Tabakalaşma ve Toplumsal Hareketlilik. İ. Çapçioğlu, & H. Beşirli içinde, Sosyolojiye Giriş (s. 138-166). Ankara: Grafiker Yayınları.

van der Veen, R. (2012). Risk and the Welfare State. R. van der Veen, M. Yerkes, & P. Achterberg içinde, The Transformation of Solidarity Changing Risks and the Future of the Welfare State (s. 13-30). Amsterdam: Amsterdam University Press.

Van Kempen, E. T. (1994). The dual city and the poor: social polarisation, social segregation and life chances. Urban studies, 31(7), 995-1015.

Waligorski, C., & Hone, T. (1981). *Anglo-American Liberalism: Readings in Normative Political Economy*. Chicago: Nelson-Hall.

Wallace, R. A., & Wolf, A. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. Ankara: DoğuBatı Yayınları.

WB. (2012). *World Development Indicators 2012*. World Bank Publications.

Weber, M. (1947). *The theory of economic and social organization*. (A. Henderson, & T. Parsons, Çev.) New York: Oxford University Press.

Weber, M. (1995). *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*. Ankara: İmge Kitabevi.

Weber, M. (2007). *Sosyolojinin Temel Kavramları*. İstanbul: Bakış Yayınları.

Weber, M. (2008). *Sosyoloji Yazıları*. İstanbul: Deniz Yayınları.

Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum*. İstanbul: Yarı Yayınları.

Weitz-Shapiro, R. (2009). *Choosing clientelism: political competition, poverty, and social welfare policy in Argentina*. APSA 2009 Toronto Meeting Paper. Toronto.

Wheeler, B. R. (2001). *Law and Legitimacy in the Work of Jürgen Habermas and Carl Schmitt*. *Ethics&International Affairs*, 15(1), 173-183.

Wratten, E. (1995). *Conceptualising Urban Poverty*. *Environment and Urbanization*, 7(1), 11-38.

Yarar, B. (2015). *Küresel yoksulluk içinde kadın yoksulluğu, küresel kadın hareketi içinde yoksulluk odaklı STK'lar*. *Fe Dergi*, 7(1), 32-49.

Yavuz, F., Keleş, R., & Geray, C. (1978). *Şehircilik: Sorunlar-Uygulama ve Politika*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Yayla, A. (2013). *Liberalizm*. Ankara: Liberte Yayınları.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, C. (2010) *Risk Kapıyı Kırınca*, Libra Yayıncılık, İstanbul.

Yılmaz, C. (2012). *Yoksulluk Söyleminin Sosyolojisi*. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(1), 291-308.

Yörükkan, T. (2006). *Gecekondu ve Gecekondu Bölgelerinin Sosyo-Kültürel Özellikleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

Zengin Ünverdi, H. (2002) "Kent Yoksulluğunun Değiştirdiği Toplumsal ve Mekansal İlişkiler Bağlamında Kimlik Yapılanmaları-İzmir Gecekonduları Örneği",

Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama (içinde), TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayınları, Ankara, ss: 361-371.

GÖRÜŞME FORMU

DEMOGRAFİK BİLGİLER

Hane üyelerinin:

Yakınlığı:
Yaşı:
Cinsiyet:
Doğum Yeri
Medeni Durum:
Eğitim:
Mesleği:
Çalışmıyorsa nedeni:
Sosyal güvence:

YERLEŞİM TEMELİNDE DAYANIŞMAYI ETKİLEYEN DEĞİŞKENLER

1. Kaç yıldır İzmir'de/ Karabağlar'da yaşıyorsunuz ve göç varsa İzmir'i tercih etme sebebiniz:
2. Bu mahalleyi tercih etme sebebiniz:
3. Göç sonrasında dayanışma/yardımlaşma ilişkilerinizde meydana gelen değişiklikler:

EKONOMİK BİLGİLER

1. Hanenizin gelir durumu nedir? Evinize ne kadar gelir gelmektedir? (Yardım, maaş, ücret, yevmiye, vb.).
2. Hanede çalışan bireylerin şu anda yaptıkları işler ve daha önce yaptıkları işler nelerdir?
3. Hanenin gider durumu (kira, fatura, kredi, gıda, sağlık, ısınma, eğitim vb.)
4. Mülkiyet durumunuz nedir? (ev, araba, motosiklet vb. ev eşyası, konut özellikleri vb.)
5. Oturduğunuz mahalleyi nasıl değerlendiriyorsunuz?
6. Aşağıdaki harcama kalemlerinde ne sıklıkla/nereden alışveriş yaparsınız? Ödemeleri nasıl yaparsınız? (veresiye, kredi kartı, nakit)

Taze Sebze/ Meyve	
Kuru erzak (baklagiller, şeker, çay kahve vb.)	
Et ve et ürünleri	
Süt ve süt ürünleri	
Temizlik maddesi	
Giyim	
Diğer (belirtiniz)	

YOKSULLUK VE YOKSULLARIN DAYANIŞMA BİÇİMLERİ VE İLİŞKİLERİ

1. Kim yoksuldur? Kime denir? Siz yoksul musunuz?
2. Yoksulluğun sizce nedeni nedir?
3. Bugünkü ekonomik durumunuzu geçmişle karşılaştırdığınızda ne gibi farklılıklar bulunmaktadır?
4. Dayanışma nedir? Kimlerle dayanışırsınız? (aile üyeleri, akrabalar, komşular, arkadaşlar, hemşeriler, cemaatler, sivil toplum vb) Neden?
5. Ne tür ihtiyaçlarınızda kimlerden destek alırsınız?
6. Sizce yoksullara kimlere yardım ve destekte bulunmalıdır? Bunu kim/kimler (devlet, belediye, zenginler, akrabalar, aileler, sivil toplum- dernek vb) yapmalıdır? Neden?
7. Ne tür kamusal sosyal yardım ve hizmetlerden yararlanıyorsunuz? (Bakım ücreti, engelli, yaşlı, fakir aylığı, yeşil kart ve benzeri gelir destek programlarının hangilerinden yararlanıyorsunuz? Miktarları nelerdir? Ne kadar zamandır alıyorsunuz? Kimden öğrendiği/nasıl bilgi sahibi oldu? Başvuruyu yaparken yaşadıklarınız nelerdir?
8. Yoksul ailelerle dayanışmak ve geleceklerini güvence altına almak için kim yardım etmeli, ne tür imkanlar sağlamalıdır?
9. Bu süreçte devletin rolü nedir? Ne olmalıdır?
10. Siz kimlerle dayanışma/yardımlaşma içindesiniz? Ne tür konu ya da alanlarda? (Komşu, akraba, arkadaş, iş arkadaşı vb) (borç para, ev taşıma, iş bulma, doktora götürme, vb...)
11. Geçen beş yıl içerisinde aşağıdaki sorunlardan hangilerini yaşadınız ve bu sorunu kimlerden destek alarak çözümlediniz?

İşsiz kalmak	
Ailede herhangi birinin sağlık sorununu çözmek için para bulamamak	
Eğitim ile ilgili konularda para bulamamak	
Sigorta taksitini ödeyememek	
Şahıslara olan borcunu ödeyememek	
Kredi kartı borcunu ödeyememek	
Kredi borcunu ödeyememek	
Yeterli yiyecek almak için para bulamamak	
Yeterli giyim harcaması için para bulamamak	
Ekonomik sıkıntı nedeniyle ev eşyası alamamak/ satmak	
Ekonomik sıkıntı nedeniyle aile içi tartışma	
Ekonomik sıkıntı nedeniyle boşanma/ ayrılma	
Haciz gelmesi	
Diğer	

12. Geçmişte veya günümüzde yaşadınız ekonomik sıkıntıların çözümünde yaralandığınızı/dayanıştığınız kişiler ve/veya kurumlar oldu mu? Neler?
13. Yaşadığınız sosyal krizlerin/risklerin (işsizlik, ölüm, hastalık, çocukların evlenmesi vb.) çözümünde kimlerden destek aldınız?
14. Kamusal sosyal yardımların sizin için anlamı nedir? Nasıl değerlendiriyorsunuz?

ENFORMEL DAYANIŞMA İLİŞKİLERİ: AİLE, AKRABA, KOMŞU, HEMŞEHRİLERLE DAYANIŞMA

1. Komşularla ilişkiler:
2. İzmir'deki akrabalarla ilişkiler
3. Memleketteki akrabalarla ilişkiler:
4. Hemşehrilerle ilişkiler:
5. Yaşanılan krizlerde komşu, akraba, aile, eş dostun yardım ve destekleri
6. Diğer belirtiniz:

FORMEL DAYANIŞMA KURUMLARI:

DEVLET

Devlet-kamusal dayanışma olarak: Muhtar, kaymakamlık, valilik, SYVDV'den nasıl yararlanıyorsunuz? Ne tür yardımlar aldınız?

BELEDİYE: (Kamusal Hizmet Olarak Yerel Yönetim Dayanışması)

Mahallenin alt yapı ve belediye hizmetleri yönünden durumu nedir? Neyin eksikliği var? Neden eksik olduğunu düşünüyorsunuz? Belediyenin size ne tür yardım ve destek hizmeti vermesini istiyorsunuz?

Yeni yaşa sizi nasıl etkiliyor? Etkileyecek?

FİNANSAL KURULUŞLAR- BANKALAR

HARİTA VE FOTOĞRAFLAR

1. İzmir Büyükşehir Belediyesine Bağlı İlçeler

2. Karabağlar İlçe Haritası

3. Karabağlar İhsan Ayanak Mahallesi

4. Karabağlar İhsan Alyanak Mahallesi

5. Bergama İlçesi Zeytindağ Mahallesine Kuşbakışı

6. Zeytindağ Mahallesinden Etnik Kökene Dayalı Olarak Oluşmuş Bir Yerleşim Alanı

7. Zeytinadağ Mahallesi'nin Bakımsız Yolları ve Harap Evleri

ÖZGEÇMİŞ

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı Soyadı : Ayşe Dericioğulları Ergun

Doğum Yeri : İzmir

Doğum Tarihi : 19.07.1977

Eğitim Durumu:

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lise	-	Betontaş Lisesi	1994
Lisans	Hemşirelik Yüksekokulu	Dokuz Eylül Üniversitesi	2000
Y. Lisans	Kamu Yönetimi	Süleyman Demirel Üniversitesi	2010

BİLİMSEL YAYINLAR VE ÇALIŞMALAR:

1.Uluslararası Bilimsel Toplantılarda Sunulan ve Bildiri Kitabında (*Proceedings*) Basılan Bildiriler

1.1. **Dericioğulları Ergun, A., Ergun, C.** “ Türkiye’de Aile Hekimliği Uygulaması ve Kadınlara Etkileri”, Sakarya Üniversitesi Uluslararası- Disiplinler arası Kadın Çalışmaları Kongresi, 5-7 Mart 2009, Sakarya.

1.2. **Dericioğulları, A., Konak, Ş., Kılınc, G., Ergin, S., Yaman, A.,** “Burdur Devlet Hastanesi’nde 2005 Yılında Alınan Kültür Örneklerinin İncelenmesi” I. Ulusal Sağlık Geliştirme ve Sağlık Eğitimi Kongresi (Uluslararası Katılımlı), 9-12 Kasım 2006, Marmaris.

2.Alanında, Yurtiçinde, Türkçe veya Yabancı Dilde Yayımlanan Kitap

2.1. **Dericioğulları Ergun, A., Ergun C.** Geleceğin Güvensiz İnşası Sosyal Güven (siz)lik Reformu, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2009.

3.Alanında, Yurtiçinde, Türkçe veya Yabancı Dilde Yayımlanan Kitapta Bölüm Ve Ünite Yazarlığı

3.1. **Dericioğulları Ergun, A.** “ Kent Yoksulluğu ve Yeni Mahrumiyetler: Yoksulluk-Sağlık İlişkisi Üzerine Bir Tartışma” Kent Üzerine Özgür Yazılar içinde, (Ed) C.Ergun, M.Güneş, A.Dericioğulları Ergun, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2013, ss: 362-381.

3.2. **Dericioğulları Ergun, A.** “ Kent Yoksulluğu, Sağlıkta Dönüşüm ve Aile Hekimliği”, içinde Kentleri Savunmak Mekan, Toplum ve Siyaset üzerine , (Ed)A. Koca, Ç. Olgun Çalışkan, E. Kaya, G. Akgün, Notabene Yayınları, Ankara, 2013, ss: 341-344.

3.3. **Dericioğulları Ergun, A.** “Kentin Yoksulu Çok, Yoksulun Kent(d)i Yok!”, içinde Kent Çalışmaları I, (Ed) A.Keçeli, Ş.Çelikoğlu, Detay Yayınları, Ankara, 2014, ss: 1-19.

4.Alanında, Yurtdışında Yayımlanan Kitapta Bölüm ve Ünite Yazarlığı

4.1. Ergun, C., **Dericioğulları Ergun, A.** “Health Transformation Program in Turkey:Transformation Through Marketization and Commodification”, Turkey in the New Millenniumn A Critique of Political, Social and Economic Transformation içinde, (Ed): İ.Kamalak, H.Gül, LAP LAMBERT Academic Publishing, Germany, 2013, pp: 131-160.

5.Alanında Yurtiçinde Yayımlanan Kitap Editörlüğü

5.1. Kent Üzerine Özgür Yazılar, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2013.

6.Ulusal Hakemli Dergilerde Yayımlanan Makale

6.1. **Dericioğulları, A.**, Konak, Ş., Arslan, E., Öztürk, B. “Öğretim Elemanlarının Tükenmişlik Düzeyleri: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Örneği”, Fırat Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi, cilt 2,sayı,5 Ağustos 2007,s.13-23.

6.2. **Dericioğulları Ergun, A.** “Sosyal Güvenlik Reformunun Öteki Yüzü: Kadınların Eşitliği (!)”, Toplum ve Demokrasi, Yıl: 2, Sayı: 4, Eylül- Aralık, 2008, ss: 211-218.

6.3. Doğan Konak, Ş., **Dericioğulları, A.**, Kılınç, G. “ Burdur Devlet Hastanesi’nde Çalışan Hemşirelerin Öğrenci Hemşirelerin Klinik Uygulamalarına ve Öğretim

Elemanlarıyla İşbirliği Yapmaya İlişkin Görüşleri”, SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 1, 2008, ss: 1-5.

6.4. Ergun,C., **Dericioğulları Ergun, A.** “ Dönüşüm mü Piyasalaştırma mı? Sağlıkta Dönüşüm Programı Üzerine bir Tartışma”, Toplum ve Demokrasi, sayı: 8-9-10, 2010, ss: 33-54.

6.5. Peker, O., Orun Kavak , H., Demirel, M., Daham, E., **Dericioğulları , A.**, Okutan, H. “İsparta Süleyman Demirel Üniversitesi Kalp Damar Cerrahisi Kliniğinde Yatarak Tedavi Gören Hastalarda Memnuniyet Oranları”, S.D.Ü Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi Cilt 3 , Sayı 2 ,2012, ss.65-68.

7.Ulusal Bilimsel Toplantılarda Sunulan ve Bildiri Kitabında Basılan Bildiriler

7.1. Kılınç, G., **Dericioğulları, A.**, Doğan, Ş., Muslu, L., Ergin, S. “Burdur Ana Çocuk Sağlığı Merkezine Başvuran 62 Evli Kadının Doğurganlık Özellikleri ve Gebeliği Önleyici Yöntem Kullanımları”; IV. Temel Sağlık Hizmetleri Sempozyumu, 13-14 Nisan 2006 ,Manisa.

7.2. Kılınç,G., Orun,H., **Dericioğulları, A.**, Konak, Ş., Beydilli, E. “Kürtaj İçin Başvuran Kadınların Sağlık Personelinden Beklentileri”, XI.Ulusal Halk Sağlığı Kongresi, 23-26 Ekim 2007, Denizli.

7.3. **Dericioğulları, A.**, Konak, Ş., Kılınç, G., Orun Kavak, H. “ 0-6 Yaş Grubu Çocuğu Olan Annelerin Ev Kazalarına Yönelik Güvenlik Önlemlerini Tanılama Durumu”, V. Temel Sağlık Hizmetleri Sempozyumu, 10-11 Mayıs 2007, Manisa.

7.4. Kılınç, G., **Dericioğulları, A.**, Konak, Ş., Orun Kavak, H. “ Burdur Doğum ve Çocuk Hastanesi’ne Başvuran Gebelerin Gebelik Süreci İle İlgili Davranışları”, V. Temel Sağlık Hizmetleri Sempozyumu, 10-11 Mayıs 2007, Manisa.

7.5. Sallan Gül, S., **Dericioğulları, A.**, Ergun, C., Gül, H. “ Sosyal Devletin Tasfiyesi ve Sağlıkta Dönüşüm Programı Çerçevesinde Aile Hekimliği Uygulamasının İncelenmesi”, VI. Kamu Yönetimi Forumu, Abant İzzet Baysal Üniversitesi İİBF, 9-10-11 Ekim 2008, Bolu.

7.6. **Dericioğulları Ergun, A.**, Sallan Gül, S. “ Küreselleşme, Ulus Ötesi Aktörler ve Türkiye’de Sağlık Hizmetinin Piyasalaştırılması”, VII. Kamu Yönetimi Forumu Küreselleşme Karşısında Kamu Yönetimi, Sütçü İmam Üniversitesi İİBF, 8-9-10 Ekim 2009, Kahramanmaraş.

7.7. Siviloğlu, T., Bekmez, A., Ergin,S., Konak, Ş., **Dericioğulları Ergun, A.**, Yaman, A. “ Cerrahi Kliniklerinde Çalışan Hemşirelerin Cerrahi Alan Enfeksiyonları Hakkında Bilgi Düzeyleri”, 17. Ulusal Cerrahi Kongresi, 26-29 Mayıs 2010, Ankara.

7.8. Kılınç, G., Orun Kavak, H., **Dericioğulları Ergun, A.**, Konak, Ş. “ Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Cinsel Temasla Bulaşan Hastalıklar İle İlgili Bilgi ve Tutumları”, 13. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi, 18-22 Ekim 2010, İzmir.

7.9. Sallan Gül, S., **Dericioğulları Ergun, A.** “ Piyasa Odaklı Bir Uygulama Olarak Aile Hekimliği: Sağlık Hizmetinin Sunumunda Olası Kayıplar”, Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu II Bildiriler Kitabı, 4-5-6 Kasım 2010, Denizli, ss: 317-337.

7.10. Peker, R.O., Demirel, M., Kavak, H.O., Daham, E., **Dericioğulları, Ergun, A.** Okutan, H. “Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Kalp Damar Cerrahisi Kliniğinde Yatarak Tedavi Gören Hastalarda Memnuniyet Oranları” XV. Ulusal Vasküler Cerrahi Kongresi, 27-30 Ekim 2011, Antalya, 2011.

7.11. Dericioğulları Ergun, A., Ergun, C. "Mekânsal Ayrışmadan Ayrışmanın Mekânsallaşmasına: Neo-liberal Dönemde Kentler" Uluslararası Katılımlı VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi, 2-5 Ekim 2013, Muğla.

8. Alanı İle İlgili Olarak Uluslararası Panel, Konferans, Seminer Gibi Etkinliklerde Konuşmacı ya da Panelist Olarak Görev Yapmak

8.1. Uluslararası Katılımlı Uluslararası Göç ve Türkiye Çalıştayı’nda davetli konuşmacı, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 22.06.2012

9. Alanında Ulusal Bilimsel Nitelikli Ödül

9.1. **Dericioğulları, A.** Ve Ergun C. “Geleceğin Güvensiz İnşası ve Sosyal Güven(siz)lik Reformu” başlıklı çalışma ile Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu

Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin düzenlediği 2008 Cahit Emre Kamu Yönetimi Araştırması Yarışmasında Lisansüstü Araştırma Dalında birincilik ödülü.

10.Yüksek Lisans Tezi:

Prof. Dr. Songül Sallan Gül danışmanlığında Türkiye'de Neoliberal Politikalar Doğrultusunda Sağlıkta Dönüşüm: Isparta- Burdur Örnekleri (2010).

11. Uluslararası / Ulusal Kuruluşlarca Desteklenen Projede Görev Alma

11.1. AB Eğitim ve Gençlik Programları Eylem 1.2 Gençlik Girişimleri Çerçevesinde Desteklenen "Gökyüzünün Yarıısı" Projesinde Eğitimci, 2012.

11.2. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Songül Sallan Gül'ün yöneticiliğinde devam etmekte olan 3432-D1-13 no'lu " Türkiye'de Yoksulların Toplumsal Dayanışma Ağlarının Dönüşümü" projesinde proje yardımcılığı (Devam ediyor.)